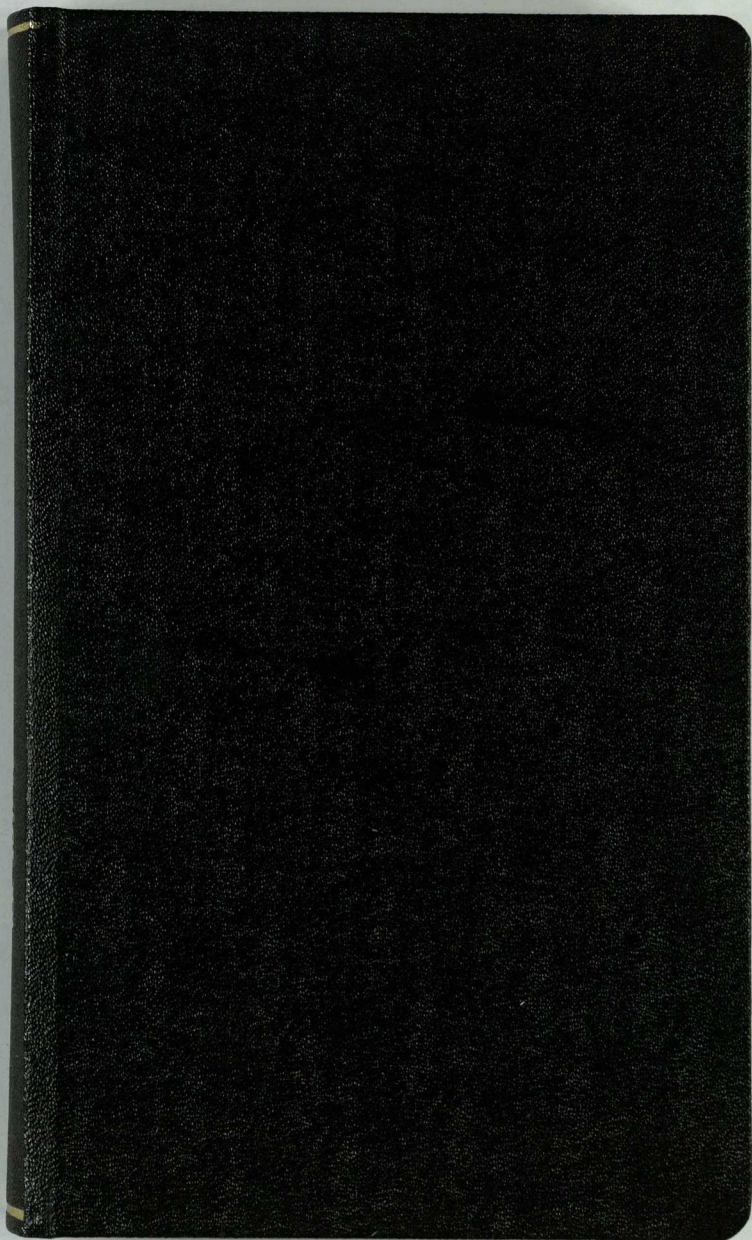
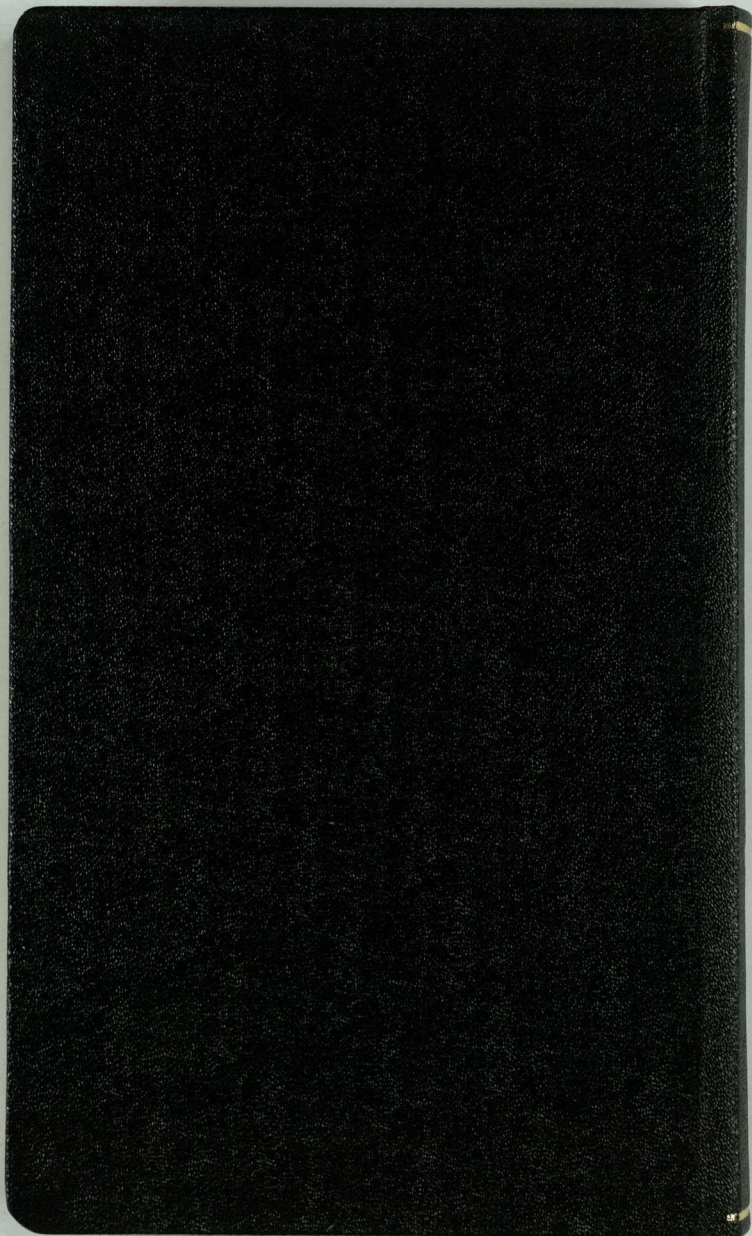
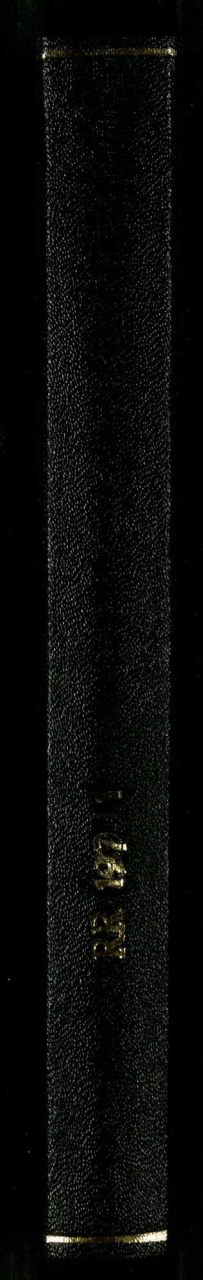
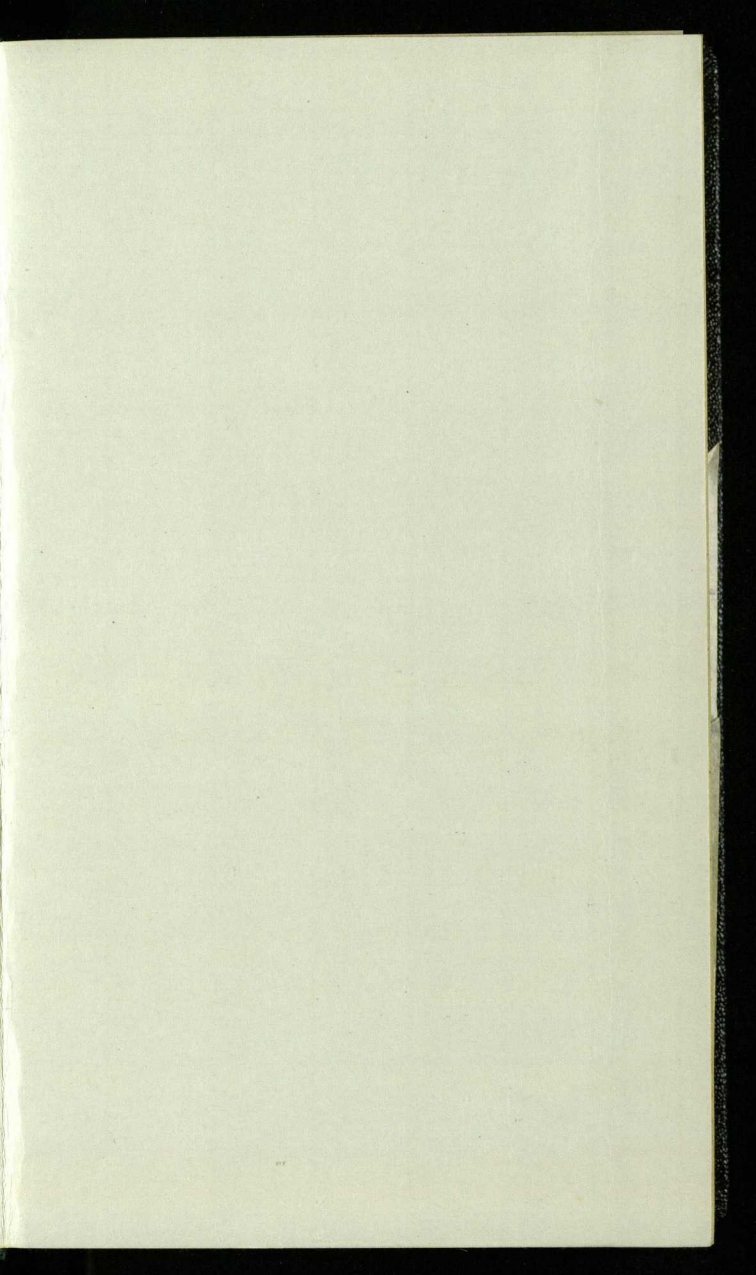

RR 187-1

M A G Y A R
PRACTICUS TERMESZTŐ.

— 6 —
N. NAGYVÁTHY JÁNOS,
TERINTETES SZALA VÁRMEGYE TÁBLABIRÓJA
ÁLTAL,

P e s t e n,

Ns Trattner János Tamás betűivel, 's költségével

1 8 2 1.

Nunquam aliud Natura, aliud Sapientia dixit.

Lucan.

R 2 197

Agrártudományi Egyetem
Könyvtára, Gödöllő

34036/1

1984 AUG 22

Rev. 1960 X

Rev. 1938

ELŐBESZÉD.

Huszonöt 's harmincz esztendőktől fogva a' Termesztés és Tenyésztetés a' mi Hazánkban szembetűnőleg megjavúlt. A' hosszas háború, és az egymás után következett 1814, 1815, és 1816. mostoha esztendők, a' gazdai iparkodást felelevenítették. Talán az én szorgalmas Mezei-gazdámnak is vőlt legalább annyi haszna, hogy a' Magyar Gazdákat tselekedeteikre figyelmetesebbekké tette! A' Keszthelyi Georgicon pedig példátlan bőkezűséggel, és szorgalommal a' szomszéd Nemzetek' gazdasági Fogásait, talált szerszámjait, ditsért Magjait 's a't. a' mellyeket sok Majorokba az újságokon való kapás, és személyes ajánlás szekerekkel behordott, próbára vonta; és a' mellyek a' sárt kiállották: azoknak egész kiterjedést adni igyekezett: azok pedig a' mellyek a' mi Erőnkkel, Consumciónkkal, és mindenképen terhes kivitelünkkel öszve nem férvén, erőltető Patika szerekkel való Nemzésnél egyebet nem szereztek, hazafiságot nála épen nem nyerhettek.

Valóban, ha mi, a' Termesztést és Tenyésztést egészen arra a' lábra akarjuk állítani, a' mellyen az Angoloké, Belgáké, és sok helyen a' Németeké áll, a' mint sokan javasolják: úgy nekünk legelsőben is az Ugar-tartásról kell lemondani; azután a' közlegelőinket szükség külömbféle termesztés alá fordítani; és annyi oltsó kezeket, és Emésztőket is szerezni, mint más

Országokban vannak; hogy Termésünk, és Tenyészetünk a' Vásári külső Concurrentiát kiállhassák. Hogy ez a' folyó században megeshessen; én nem hiszem: azt pedig, hogy ezen célramég törekedni is kellene: az okos, és előre néző gazdálkodással öszve nem egyeztethetem: Ha mi a' szántóföldeket, ott a' hol az terméketlen, és a' hol a' Birkatartást csak az egy száraz Ugarokon való nyári és őszi legeltetés menti meg a' mételytől, vízkorságtól 's a' t. minduntalan forgatjuk, és össze esni, 's megrokkanni soha sem engedjük (a' mit a' Homok, és az Alföldi ritkás mór föld inkább kíván, mint a' trágyát) a' Termesztésben nem előre, hanem hátra megyünk.

Mit ér a' kártévő javítás? A' szüntelen mivélés által a' föld nem javúl, sőt a' termékenység végtére egészen ki fogy; a' mellyet a' trágya sem adhat többé vissza. De ha szinte ez még messze volna is: annyi mindenkor bizonyos, hogy a' soha sem heverő föld az esős Esztendőkhben szerfelett elperjésedik, 's keveset és gazt terem. Illyet venni pedig (mint eddig őszi vetés előtt szoktak) a' Stayerek, és Austriaiak hozzánk nem jönnek, 's a' Bétsi Zsemlyesütők a' mi trágya által termesztett erőtelen lisztü buzánkat magoknál is feltalálják.

Ha köz legelőinket széna vetés alá fordítván, általjában a' Házi-Tenyésztetést (Stallfütterung) hozzuk be: Marháink el fognak aprósodni, és számok jóval is alább száll: mert a' nagy testet nem az Istálló; hanem a' legelő neveli. Hogy szaporodna ott a' Marba, a' hol a' Mezei-ember minden Háznépestől munkárra ki takarodik, a' Tehenek, Ökrök, Lovak Istállókra záratván, éhen szomjan várják haza

a' fáradt Mezei - embert? és mikor a' Természet megindul benne, nints a' ki őket a' Bikához hajtsa. Hányadik szegény Tenyésztető tarthat pedig egy két Tehénhez házi Bikát? De más részről is, a' Házi tenyésztetés a' legnagyobb számú Tenyésztetőket, a' szegényeket tenné egyszerre Koldusokká: mert az ő minden jövedelmek a' közlegelőkön való óltós Tenyésztetésből van egyedül. E' szerint

A' leghasznosabb újjítás, a' mostani állapothoz abban áll, ha kevés kézmives erőnket szövő - fonó, és egyéb Machinákkal nagyíthatjuk; a' szántást vetést pedig együgyű könnyen készíthető, vagy óltós szerszámokkal könnyíthetjük. Az Arató és Cséplő - gépelyek ha mindjárt végeknek megfelelnek is (a' mit ugyan még eddig a' próbatételek, ingyen se bizonyítottak be) a' nagy költség, és a' miatt talám több százak után se lehetnek köz kiterjedésűek; hogy ha törnek, 's vásnak: megigazításokhoz több mért földnyire se találunk Mesterembert.

A' Vető - gépelyek nem érdemlik, hogy a' Mivészek fejeket azon törjék. Ezek úgy felelnének meg a' végnek, ha általok kisebb költséggel, rövidebb idő alatt és kevesebb maggal lehetne egy hóld földet bevetni, mint rendszerént szokás. Úgy de ha a'hoz lovat, hámot, vetőtalyigát, kotsist, és maghordót kell tartani: a' költség nem kisebb, hanem nagyobb. Időt se lehet pedig általok nyerni: mert a' jó Vető, ha oldal szél fúj is, három, ha pedig az idő csendes: szinte négy öl szélességet fog el egyszerre; a' vetőtalyiga pedig tsak négy lábát. A' miből világos az, hogy a' Lónak hatot kell addig fordítani, míg a' Vető - ember egyet. E' pedig lehetetlen. Talán hát a' magot

lehet általa megkimélleni a' közönséges Vetőhöz képest? Ezt sem: mert ha a' jó Vető három-lábnyi lépéseket tesz, és a' magot egész erővel kerekiesen veti mind a' két oldalra, mint én szoktam, egy nap 15—20 holdat elvet; és egy köböllel 1200 ölet illendő sűrűen be fog érni. Ha pedig a' föld sovány, az eger sok, vagy az ős sáros: sem a' Vetőtalyigával, sem a' kézből vetéssel nem lehet kevés magot vetni.

Mind össze is legjobb volna a' kézi Vetőmachina, a' rövid úju, és feltört tenyerű Mezei embereknek; ha az magától kinyilna, és a' magba merítés után magától bezáródván egy kézzel való tsavarítás által a' kevesebb magot egyenlően hintené. Legszükségesebb pedig az Ekének és Vasnak egyenlő, és bizonyos mértékre való készítettése a' Hámorokban, és Fábrikákban.

Illyeket tapasztalván a' mai újjítások körül, én csak azt a' módot irom le, a' melly a' mi Hazánkban, több Házaknál, vagy egészen, vagy némelly részben haszonnal gyakoroltatik. Itélje meg maga az Érdemes Olvasó, ha van e' elég ok a' régi praxisnak elhagyására, a' mint sokan kívánják.

Ha az Írók úgy esmernék a' Hazát, a' mint van; és úgy tudnák, mint csak én is, miért tsinálják ezt a' Magyarok így, és nem amúgy; lehetetlen, hogy annyi Fészket molskoló madár találtatna köztök.

A' melly ember a' maga Nemzetét sem mire sem betsülvén, Hazáját Vadságnak, Hazafitársait keskeny kilátásúaknak, sőt tudatlanoknak kiáltja: nints esze, ha azt hiteti el magával, hogy ezért őt a' külsők nagyra betsülik. Nem; ingyen se: mert *ipse quoque Epimenides est Cretensis.*

Hogy ha az Olvasó, vagy tsak megszerezni akaró, ezen munkámnak az 1790. Esztendő kiadott Mezei gazdával való némű némű hasonlatosságát látván, magát Idegennek, vagy a' Felülírás által megtsalattatottnak panaszozja lenni: szükségesnek látom előre megmondani, hogy: ezen munka a' sorra nézve amazal itt ott megegyezik ugyan; minthogy ugyan azon egy Tárgyról van készítve, és a' Rend miatt a' maból némely kevés §§. által irattak: de azért nem egy. Ott én azt irtam le: miképen jobb ezt, vagy amaszt tselekedni, és mikon? itt pedig azt szedtem össze, és irtam le, a' mit a' Magyar Termesztők és Tenyésztők hasznossan gyakorolnak, és én magam is tselekedtem viselt Hivatalomban, 's most is tselekszem.

Így itt tudós Értekezéseket, és Előterjesztéseket (Projectum) ne keressen senki. A' ki nek ezekre szüksége van; és az idővel együtt a' Gazdaságban elébbre akar lépni. az a' Nemzeti Gazdát, az Andre Defonomische Menigkeiten, ét, és a' Taer Annalissait haszonnal, 's gyönyörködve olvashatja. De azomban kéntelen vagyok itt azt megjegyezni, hogy: az, a' mi az említett Gyűjteményekben közre hotsáttatik, nem mindenütt, és mindennek használható; nevezetesen az ollyak, a' mellyek a' kistsiny birtokokat gyönyörűkké teszik, és a' belső, vagy Házi szükségre elégségesek: a' Nagy birtokokra (a' mellyek a' Fábrikások módja szerint pénzre valót, és oltsót tartoznak termesztetni) nem mind alkalmaztathatók, de nem is mindenek előtt újjak (a' mi sokszor még a' szoros markú Gazdákat is megbájolni szokta.)

Addig is, míg az Érd. Olvasó a' Practicus Termesztőben, és Tenyésztőben leírt ma-

gyar gazdasági fogásokat a' külsőkkel össze fogná vetni: elég legyen előre egynehány Példát az elébbi Állításnak bebizonyítására megemlíteni.

Az Angolok' Csere földmívelések (Koppel Wirthschaft) a' mellyben a' 6—8 esztendeig gabonát termelt szándóföldek, ugyan annyi ideig, vagy tovább is, mint Rétek használtatnak: Szihalomtól, 's Bunda Lövőtől fogva az Alföldségen végig megmondhatatlan régtől fogva gyakoroltatik, és a' trágyázásnál általjában jobbnak tartatik.

A' Birkáknak szetskával kevert, vágott Lóher, 's Lutzernával való Akolbeli legeltetését, szomszédomban b. e. V. Ispány Czindery Pál, és más kevesek is, már 1796, 1797-ben a' magok károokra, a' mint megijövendöltem gyakorlották. Lehetetlen is, ha mindjárt a' nagy költséget elhalgatom is, hogy a' mi több határookban, külömb és jóféle fűvet termő Legelőink, a' mellyeken a' Birka a' rendes mozgás mellett, azt a' fűvet haraphatja, a' mellyik neki inyéhez való, rosszabb táplálást adnának a' testnek, 's gyapjúnak, mint az egyforma sokszor vizes, és a' tsömörig megunható Lóher, és Lutzerna. A' hol mind az által a' határ szűk, fűvetlen, posványos, és terméketlen, az Akolbeli legeltetés, vagy legalább a' reggeli, és estéli megétetés, költséges ugyan: de nem megvetni való gazdálkodás, és rá nálunk több példák vannak.

Hogy a' szeletekre metélt, megszárogatott, és lisztnek megörletett kolompért esztendeig, 's tovább is ellehet tartani: a' Sz. Mikló'siak, Nagy Kanisa tövében régen tudják, és gyakorolják: és a' külsők mint új találmányt mostanában hirdetik.

A' Kerülővetés a' Muraközben, Vas, és Sopronban, és az Ugarban Mohar, Lendek, Lóher, Kerékrépa, Hajdina, és Kukoritza, ezentúl Búza, a' Búza után Rozs, a' Rozs után pedig Árpa vagy Zab termesztés igen régi gyakorlás. De meg kell jegyezni, hogy ezt köztők a' Népesség, és szűk határ szülte, és nem a' pallérozott gazdaság, vagy is iparkodás. Ha nekik több, és olly jó földjök volna, mint a' térebb Vármegyéknek: bizonyosan ők is Ugart tartanának inkább, mint tisztább, és gazdagabb magot hozót.

Mit nem tsinál T. Hempel Úr a' maga bájoló gyűrűjével, mint újj, és tulajdon találmányával. Már ezt Berlinben Frisch tselekedte 1788. körül, és kihirdette. A' fíjatal óltványok megmeszelését is így dobolják 1818-ban, mint valami újságot. Már tsak azt várom, hogy a' fíjatal fák' héjja hoszsú meghasogatását is a' fene ellen, valami külső Kertész, mint újj találmányt kihirdesse.

A' minap egy Méltóság' külső-országi Kertészsze, nekem azt mutatta, mint maga találmányját, hogy a' felfolyatott Szőlőtő, melly sokat terem; ha a' Vesszőket egy két bimbóra, vagy Csapra (a' Hegy allyán Rudas) metszik. Avagy nem így metszik e' a' Szőlőket az egész Dunántúl általjában? Az én Lúgosomon minden vessző egy két bimbóra van metszve, és termettebb, mint a' Kertészé. Azomban én azt neki nem beszéltem: hanem tsak azt mondtam: De ha négy bimbóra metszene, még termettebb lenne minden Lugos.

Ezekkel mindazáltal nem azt akarom, hogy magunkat elbizzuk, és minden külsőt megvessünk: hanem azt, hogy a' nagy újságon kapással, ne tegyük magunkat minden

kitsínységekben, annnyival inkább pedig a' nagyokban a' Taer, Fellenberg, és Schönburg Tanítványivá: mert a' mit azok mi ránk kiterjeszthetőleg tanítanak: ide haza is megtanulhatjuk többnyire. A' melly Nemzet mást majmol: nemzeti characterét elveszti.

A' Könyvek tehát, a' mellyeket én ezen munkám' összeállításához megolvastam, az én 22 esztendőktől való Tőszomszédim, a' ma Nagy Birtokosok, és Nagy Gazdák, ugymint: Hertzeg Eszterházy, Bathányi, Gróf Festetics, Szécsény, Hunyady, Nitzky, Zichy, Festetics Antal, Inkey, Vég István 's a' t. Uradalmai; a' kik a' külső Országot is Gazda szemmel magok is megvizsgálták, 's Gazdatisztjeiket is taníttatták. Ez által a' Termesztés, és Tenyésztetés, arra a' lábra állott, hogy ha azt egyenes Mérőlántzal mérik, magok az Angolok sem mondhatják rosznak: és én ezek Uradalmainak közepén lakván, minden nap szemeimmel látom azon Fogásokat haszonnal gyakorolni, a' mellyekből áll körülbelől a' Practicus Termesztő, és Tenyésztető; és kevesebb költség után nagyobb hasznot hoz.

Ezen egyenes Előadás kimagyarázza eléggé, miért neveztem munkámat Practicus Termesztőnek, és Tenyésztetőnek, és a' szerint rostálja meg, a' ki vele meg nem elégszik. Én helyettem a' Hazabeli legjobb Gazdák fognak felelni. Irtam Csurgónn T. N. Somogy Vármegyében 1818-ik Esztendőben.

A' Kiadó.

M A G Y A R
PRACTICUS TERMESZTŐ.

E L S Ő R É S Z.

A' Gazdaságról közönségesen.

§. 1.

A' Társaságba lépésnek a' vólt az egyik nevezetes czélja, hogy az ember a' munka, és iparkodás által az ön életét kellemetessé tehesse. Az élet kellemkeit a' bő, és egészséges eledel, az illendő ruházkodás, és a' nyugalmas Lakás állitják meg. Innen

Az a' törekedés, melly által ezen czélt legkissebb erővel, kevesebb költséggel, és legnagyobb mértékben elérni lehet, köz névvel Gazdaságnak mondatik.

De minthogy ezen czélhoz az emberek nem egyféle módot választanak: a' Gazdaság is mind annyira különbözik, a' mint a' módok számtalanok. Innen mind Gazda az:

- a. A' ki termeszt.
- b. Tenyésztet.
- c. Mindkettőt a' használhatásra elkészíti, és
- d. Ezüstért feltseréli. 's a' t.

Én ezen Munkámban tsak a' Termesztőgazdát vettem czélbe.

A' Termesztői Gazdasághoz némelly előkészületek mulhatatlan szükségesek, ugymint:

1. A' Termesztőnek tulajdonsági.
2. A' Segédek.
3. A' termesztéshez szükséges marha; és
4. Az eszközök és szerszámok.
5. A' Földnek felosztása, és
6. Annak termékenyítése.

§. 2.

I. A' Termesztőnek tulajdonsági

- a. Az értelem.
- b. A' Serénység.
- c. A' jó rend.
- d. A' Takarikosság, és
- e. A' Megkiméllés.

A' gazdasági értelem a' gyakor tapasztalásokból gyűlvén öszve, a' Termesztőt kevés megtévedéssel vezeti oda, hogy hová, mikor, mit, és miképpen vessen.

A' serénység e' két fogásban határozódik meg leginkább:

1. A' mit magad megtehetsz ne bizd másra.
2. A' mit ma meg tehetsz, ne halaszd holnapra. Innen megtetszik, hogy nem az a' serény Gazda, a' ki reggeltől fogva estig, futos, és kiabál.

A' jó rend minden dolognak ugyan: de főképen a' Termesztésnek lelke. Hogy sok eszes és eleven emberek semmire se mehetnek; ellenben pedig sok együgyűk és gyávák gyarapodnak: az az oka, hogy ezek sort tartanak a' munkában, a' mihez kezdenek, annak egész erővel neki fekszenek, és még egyet nem végeznek, addig máshoz nem fognak: amazok pedig három négyfelébe is bele kezdenek.

A' Takarikosság e' két dologban áll:

1. Nints az a' kitsínység, a' minek a' Gazda valamikor hasznát ne vegye.

2. Akar miből lehet a' Gazdának jövedelme, az mind jó.

Ez ellen kétképenis hibáznak az emberek: mert némelljek az eleven sövényeket megnyirik: de a' bokrokat és bodzát a' földekből nem irtják: mások pedig egész táblákat bevetnek: de a' hóvizet restellik azokról le eresztetni.

A' Megkiméllés abban áll, hogy azt a' mit ma ellehetne költeni: holnapra elteteti a' Gazdával. Ez a' tulajdonság egészen külömbözik a' fösvényiségtől (a' melly senkihez is: de különösen a' Termesztőhöz nem illik) Mind a' Házi, mind a' Gazdasági kiadásokban szükséges ugyan: de csak a' sokat tapasztalt Gazda tud vele hejesen élni.

§. 3.

II. Segédje a' Termesztőnek minálunk.

a. A' Cselédek.

b. A' Felebeli - termesztők, vagy Napszámosok.

c. A' Jobbágyok, és a'

d. Pénzes munkások.

a) Cseléd nélkül egy Gazda se lehet el, ámbar ez a' legvesződségesebb, és sikeretlenebb gazdálkodás neme. A' Cselédekre nézve meg kell gondolni a' Termesztőnek azoknak

1. Minéműségeket.

2. Fogadások és változások idejét.

3. Szegődségek mennyi, és minéműségét.

4. Kinek kinek köteleességét.

5. Rendtartásokat a' Háznál, és a' Munkán.

6. Tartásokat, vagy Eledeleket.

7. A' Gazdának magaviselését a' Cselédek eránt.

8. A' Fenyítéket,

A' Cselédválasztásban a' Gazdának szemesnek és rendtartónak kell lenni. A' Szemesség a' választást vezeti: a' rendtartás pedig a' találást, és választhatást könnyíti. Minéműségei a' Cselédnek külsők és belsők. A' külső minéműség az, ha a' Cseléd egészséges, erős, és friss. Belső minéműsége abban áll, ha értelmes, és próbált, jó erkölcsű, szófogadó, hív, és józan. Jól van: de hol van ilyen Cseléd minálunk? bártak szófogadót találna a' Gazda, nem hogy még arra is vágya, hogy az értelmes, és józanis legyen.

Ez a' panasz nagyobb részént ugyan igaz: de mégis találkozik vagy faragódik legalább, ha a' Gazda e' részben a' maga kötelességének megfelel. A' miből az a' következés, hogy a' Gazdán áll, hogy kezéhez tanult Cselédjei legyenek. Mi lesz hát a' Gazda kötelessége?

1. Az, hogy a' Gazda szoros rendtartó, de nem kegyetlen legyen.

2. Ez vagy amaz fogyatkozást eltudja tűrni: mert hiba nélkül egy Cseléd sins a' világon: a' Termesztőnek magának is vannak hibái.

3. Legalább hiteles bizonyosság nélkül egyet se fogadjon meg: de e' melletti a' messzéről jöttet, és esmeretlent el kell kerülni.

4. A' jó fejű és szófogadó Ifjakra kapni kell, a' kiket ha egyszer kezünkhöz tanítottunk, nem kell változtatni, vagy elidegeníteni. Ennek a' Jegyzésnek én legalább, legtöbb hasznát vettem életemben, és ez által négy férfit, és húzomosan szolgált Cselédjeim mind maigis vannak, 's nem vesződöm annyit, mint mások. Őt hat esztendő nálam legkevesebb. A' Fejér cselédhez nintsen annyi szerentsém: mert ha valamellyik jó: azt azonnal Férjhez-

veszik; ha pedig rossz, magam utnak eresztetem: de esztendeig mégis eltűröm a' legrosszabbatis; minthogy idő közben a' rossz helyett, többnyire még rosszabbat lehet csak fogadni.

Az Ánglusok két annyi Népeiségek szerint, nálunk szerentséesebbek a' Cseléd-választásban. Ő nálok vagy a' három Inas-esztendőt minden szolgának ki kell állani; vagy a' nélkül meg nem fogad a' Gazda egyetis; ha három esztendei tanulásáról a' Szabaduló levelet elő nem mutathatja, mint a' Mesterlegény. Kivánni kellene, hogy ez a' rend a' Mezeigazdánális lábra állana.

5. Minden Háznál más megmás szokás lévén, a' legtapasztaltabb Cseléd se felelhet meg eleinte várásunknak. Azértis a' Gazdának békességes tűrőnek kell lenni, és mindent kétszer háromszor megmutatni, és mondani, hogy ezt, vagy azt miképen tegye mindenik. Röviden, a' Gazda mindenütt nyomában legyen a' Cselédnek, hogy azt megigazithassa a' dolog módjában addig, míg kár nemesik: mert azután késő haragudni.

6. A' Gazdának magának, mind azon munkákat jól kell érteni, a' mellyeket a' Cselédekkel kíván megtéetni: különben senki se fog Cselédet tanítani a' maga kezéhez.

7. A' serény, és jó munkáért az áldomást előre meg kell ígérni, és bizonyosan megis adni, ha mindjárt nem épen hiba nélkül eset is meg a' munka.

8. A' legbizonyosabb mód arra, hogy a' kezünkhöz tanítot szolga húzamosan szolgáljon, ez: ha a' Gazda, 3—6 esztendei szolgálatra, a' fizetésen felül, bizonyos summát írásban előre leköt: és ezt kiis adja bizonyosan,

Ez az én szegény Háznál behozva van, és a' G. Festetits Háznál tanultam legelőször.

§. 4.

A' Cselédfogadás', és Változás' ideje a' mi Hazánkban igen különböző. Legjobb általában mind a' Béállásra, mind a' Változásra az Ujjesztendőt szorosan meghatározni.

Azt azonban szükség megjegyezni, melly gyalázatos legyen a' Cselédeknek az a' szokások, hogy mikor máshová szegődni készülnek, minden Innepeken a' Körtsmákon gyülekeznek öszve; és a' Gazdának ide kell menni utánok, és velek együtt inni; ha azt akarja, hogy szolgálja legyen. A' Nemes Vármegyék ezt eltörölhetik, és helyette azt állithatják fel, hogy minden változó Cseléd a' Helység Notáriussánál irassa bé magát, és mutassa bé bizonyáglevelét. Itt a' Gazda választhat tisztességesen. A' melly Helységben Cselédtsábitó, és recomendáló Asszonyok vannak; ott a' Gazdák leg szerentsétlenebbek.

§. 5.

A' Cselédeknek majd minden Gazda, más meg más fizetéssel szegődtetibe magához. A' mellyből a' lessz, hogy a' Gazda csak egyedül a' Cselédeknek keres. A' Nemes Vármegyék ebben a' dologban igen nagyot könnyíthetnének a' Mezeigazdán. Legalább a' szolga bíró Urak a' magok járásiban. Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy a' Cselédek' fizetését olly kitsinyre kellessen leszállítani, a' mellyből azok se nem élhetnének, se nem ruházkozhatnának: hanem azt, hogy az illendő fizetésnél (a' mellyet még a' Dicális Conscriptio alkalmatosságával meglehetne minden Hely-

Helységben állítani) a' Pusztákon lakó Csárdások neigérhetnének felebb. Illyen helyeken legtöbb a' Cseléd, mert többnyire a' Gazdájikkal együtt lopni járnak; és egy szolga mellett kéthárom is tekereg. Valóban ha a' szegénynek just ad az Emberiség arra, hogy őt a' nyomorúság' idején a' Tehetősebbek segéljék: ugyan a' Haza se vét azzal; ha a' bő esztendőben a' Csavargó dologkerülőket, a' Gazdaság körülvaló szolgálatra illendő fizetés mellett, erővelis rá szorítja.

A' Szegődség legkönnyebb, és legjobb úgy ha a' Cseléd száraz Conventziót kap; és a' főzésről, 's ruházkodásról maga aggik. A' kisebb Gazdáknak ebben módjok nints a' Lakás miatt. A' száraz Conventzió azonban sokféle képen különbözik. Legközönségesebb az, melly szerint a' Cselédeknek deputátuma és készpénze jár. Ezen módban senkinek, legkisebbet se kívánván elébehágni, csak azt az egy észrevételt bátorkodom ide tenni: hogy az említett Szegődség' meghatározásában a' szarvas marha - tarthatásra különöstekintetnek kell lenni. A' Marha a' Cselédnek félretett Capitálissa, és az országnak kintse. Ezt hát előrevinni a' Conventziókkal is hasznos, és szükséges Hazagazdálkodás; és az előre nem néző Gazdák törekedése ellenis fenttartani a' Hazafinak kötelessége. E' mellett a' Praxis mellett a' Cselédis állandóbb; 's a' Tenyésztetés is nevededik. Melly szerint ha kinek marhatarthatás van, vagy lessz engedve: a' kénzpénz fizetés annál kisebb lehet.

A' Theoreticus Gazdák más értelemmel vannak, és többféle Előterjesztéseket tettek, és tesznek a' Gazdák elébe; melly szerint kellene a' Cselédek és Marhapásztorok Szegődsé-

gét meghatározni. Némellyek csak készpénzzel kívánják őket fizettetni általtában; úgyde ezzel a' szűkebb esztendőben megtsalátkoznak. Mások pedig bizonyos meghatározott, és a' kezek alattlévő marhák, v. munkájok jövedelmének két tized részét tanátsolják nekik fizetés helyett adatni. A' Spanyol birka Seregekre nézve, a' hol a' megkortsosítástól lehet félni, az ilyen forma Szegődség legkívánatosabb; de kivinni olyan nehéz, mint a' lehetetlenség; mert benne épen nints mihez támaszkodni. A' Deputatumra, és készpénzre könnyebb embert találni, mint a' Jövedelem részére. Általtában az ilyen Tanátsadók a' Világot nem esmerik, vagy ha esmerik; a' magok basznokra nézván, a' Közjóra semmi tekintettel nintsenek: a' melly a' Tenyésztetést úgy nézi, mint olyan forrást, a' mellyből minden Szegény merithet valamellyest, hogy ruházatját megszerezhesse, Adóját, Papját, és Földes Urát kielégíthesse. Azonban ez a' tágmarkúság (liberalitas) még sintsen a' Gazdának, ha jól felszámolja egyiket, úgy mint a' másikat, nagyobb terhére, mint a' más említett módok.

A' leg közönségesebb, de legterhesebb Szegődség az, melly szerint a' Cselédnek a' Gazda kötelezi magát, a' tartásra, ruha-vevése, és készpénz fizetésre. Ez a' mód az, a' mellyet meghatározni, csak a' Nemes Vármegyéktől telikki, és elkerülhetetlen szükség is minálunk.

Az Alföldi, Somogyi, Baranyai, Szegődség az, a' melly után a' Szolgáknak, őszi, vagy tavaszi, kukorítza, kender, káposzta föld, és Marha teletetés ígértetik a' kész pénz mellé; benttartással együtt, vagy a' nélkül. Ez a' legterhesebb szegődség.

Mindenféle Szegődségről meg kell azt tartani minden Termesztőnek, hogy

1. A' szegődött bért igazán kiadja, az aprólékos kárt kegyesen el nézze, és a' nagyobbakért is, hanemha korhelység, v. szántszándékból estek, a' fizetést soha el ne fogja.

2. A' mint a' Szegődség meghatározásában a' T. Vármegyékhez folyamodik a' Termesztő: úgy a' Szolgánakis jussa van a' fizetés hejtelen elfogásáért ugyan ott elégtételt kérni.

§. 6.

A' Szegődségkor mindenféle Cselédnek főkötelelességére kell tekinteni, és a' hoz szegődtetni Szolgát 's a' t. A' Béres nem jó Kotsis. Az Erdő pásztor nem jó Méhész; és a' Kanász rossz Tehenes. Ha a' választásban mód nints: a' tanítás és kárvallás elkerülhetetlen.

§. 7.

A' Házi Rendtartás ugyan minden tekintetben, de kivált a' Cselédtartásban fő dolog: Erre nézve az evésnek, lefekvésnek, Felkelésnek minden háznál tudva lévő órájának kell lenni. A' melly Gazda a' maga Házában rendet nem tud tartani: az a' Mezőn se tudja a' munkát tsak elintézni is, nem hogy kormányozni. T. hát a' Gazdának minden estve a' Szolgák közt meg kell jelenni; és a' másnapi munkát velek együtt meghatározni. Az öregebb, vagy eszesebb Szolgát olly tehetőségbe kell állítani, hogy annak a' fiatalabbak szavát fogadni tartozzanak. A' házi rendtartásnak ki kell terjedni az Isteni tiszteletre is, és oda is, hogy a' Cselédek éjjel a' Marha mellett maradjanak, és a' kóborlást meg nem kell en-

gedni. Jobb a' kárvallásnak elejít venni, mint azt orvosolni igyekezni.

§. 8.

Ételét, és italát a' Gazda a' Cselédeknek illendően kiadassa, és az ételnemekre különösen vigyázzon. Ollyan ételeket kell főzetni, a' mellyek azon a' Vidéken szokásban vannak; és mikor a' mezei munka erősebb, az eledelnekis vastagabbnak kell lenni. Ha e' meg van, kevesebb baj van az ételekben való válogatás miatt. A' száraz Conventióban se szabad tiszta helyett szemetet adni: mint ebben több Magtartók csalfálkodnak a' nagy házaknál.

§. 9.

A' Gazda úgy igyekezzék magát viselni, hogy a' Szolgák ő eránta mindenkor illendő tisztelettel legyenek. A' Józsanság, a' haragban való mértékletesség, és a' következő munkának eszes, és előre való elrendelése' tudása által, ezt legbizonyosabban eléri.

§. 10.

A' Fenyíték mind ennyi okosság mellett is elkerülhetetlen: de hasznosan fenyíteni legkevesebb Gazda tud a' Világon; holott pedig egyikből, e'ből következne a' Cselédek' állandósága, és szófogadása. Mig ezt a' Gazda meg nem tanulja; és rendtartássá nem válik benne: neis reménylje, nem hogy várja, hogy tartós, és szófogadó szolgáji legyenek.

b. Másik Segédjei a' Termesztőnek a' Felebeli-munkások, a' kikre a' Gazda azon földjeit holdonként 3—6 esztendőre bizonyos feltételek alatt felosztja, a' mellyeket Cselédjei által megmivelni nem bir. Ez a' termesztés

módja Hazánkban leginkább háromféle képen gyakoroltatik, u. m.

1. Midőn a' Gazda 20 hold földet mind a' három nyomásban (Calcatura) kiszakaszt, és felét mindenütt a' maga részére mivelteti, felét pedig 10 Felesre kiosztja egy egy holdonként, azon kötés alatt, hogy a' Felesek a' Gazda tiz holdjának mindennemű megmivelésére egyszerre egész erővel kiállván azt megszántják, a' Gazda magjával elvetik, be boronálják, és a' Termést a' Gazda Csűrjébe egyszerre beis viszik.

2. A' második praxis az midőn a' földek harmadába adattnak ki, és a' Harmadosok a' Gazda udvarából a' Gazda részét meg trágyázzák, megszántják, elvetik, eltakarják, learatják, és a' termést haza hordják.

3. Harmadik egyezés az, melly szerint a' Gazda minden hold földtől 3 — 6 napi kézi munkát, vagy minden két gyalog nap helyett, egy marhás napot, és a' termésnek ötöd, vagy tsak tized részét kíván magának.

Az első mód a' leggazdaságosabb, ha a' Gazda össze veti, mibe kerülnek a' Béresek, a' szántó marhák, szerszámok 's a' t. és ezeket a' felezéssel mind meg lehet kimélleni.

A' harmadik módon sok Gazdának semmi szalmája se lessz a' tenyésztetéshez.

c. Harmad rendbeli segédek a' Jobbágyok, v. a' robot. Itt a' legnagyobb haszon az, hogy az esős esztendőben egyszerre egy nagy erő áll ki egyszerre mind a' Vetés mind a' hordáskor: de hogy a' robot a' legrosszabb, és még is legdrágább földmivelés neme, az is igaz.

d. Pénzes munkásokkal mind a' marhátlan Szegények, mind a' nagyobb de jobbágy-

talán birtokosok élnek körültem. Úgy vettem észre, hogy ezeknek a' sok utánjáráson felül, a' termés drágábbra jő, mintha azt másoktól veszik: noha a' népes vidékek kivételt érdemlenek.

Mind ezen természetesen módjában az a' legnagyobb hijánosság, hogy a' kiadott földek 10—12 esztendő alatt majd mindenütt elsoványodnak: ha a' Gazda nem vigyáz.

§. 11.

Illyen terhes lévén a' természet ezen előadott tekintetekből, nem szükségtelenül kérdezik azt sokan; Ha nem volna e' jobb a' Birtokot Árendába adni, mint csak nem minden haszon nélkül epekedni?

Az Árenda többféle: mert

1. Vagy egész Birtokját adja valaki Árendába, vagy csak azt, a' mihez felesleg embe-
reket kell tartani; és aztis

2. Vagy egy tagban, vagy apró részekre szaggatva.

3. Vagy rövid, vagy hosszabb, sőt bizonyos nagyíthatás mellett örök időre.

4. Vagy általjában, vagy pedig a' jövedelemmel való osztozhatással.

5. Vagy mindent a' birtokos reparál, vagy az Árendás.

Ezen Előbotsátás szerint, ha a' Gazda meggondolja, hogy

1. A' ki mások által gazdálkodik, többnyire a' mások szájávalis evén, ritka lakik jól.

2. Akármelly jó lábon álljonis valakinek Gazdasága: a' Jövedelemnek $\frac{1}{5}$ részét a' Conventziós Státus elnyeli: $\frac{2}{5}$ része pedig mar-

hára, és gazdasági eszközökre bizonyosan felmegyen: Ezenkívül

3. Mennyi Csapás éri a' Gazdát, és e' miatt melly bizonytalan a' jövedelem: azt lehet mondani, hogy azt a' részét a' Birtoknak, a' mellyet maga a' Gazda elnem láthat, vagy az Egészetis apró részekre szaggatva, hosszabb időre; de nem minden nagyobbítás nélkül (mint az Ánglusok tselekesznek) árendába adni, nem rosszabb gazdálkodás, mint azt szegődött emberek által mivelni. Annyival inkább pedig, ha a' Birtokos maga vagy nem érkezik, vagy nem is ért gazdálkodni.

§. 12.

A' Termesztőnek a' maga Jóságának minden részét, u. m. kiterjedését, fekvését, erejét, minéműségét, és használhatása modját tudni kell. Tudni kell azt is, mitsoda szerben áll a' dolgozó Erő a' Szántóföldek', Rétek', és Szőlők' kiterjedésével. Négy-marhás eke, vagy két eke két marhával vontatva, általjában 30 holdnál többet nem bír meg. Száz darab szarvas marha, ezer szekér trágyánál többet nem csinál. Húsz hold föld megtrágyázásához minden hat esztendőben egyszer megterítve legalább, vagy egy esztendőben hat holdat: 1000 szekér trágya kell. Száz darab szarvas marhának nyári legelőül 200 hold Legelő, és legalább 200 szekér széna teleltetésre, a' szalmán felül szükséges. A' számszer úgy jó ha a' Rétek a' Szántóföldek hold számával egyeznek. Ha egy egész helyes Jobbágy 5 hold őszt háromszor, és ugyan öt hold tavaszt megszántthat: ez non plus ultra: de én általjában 10. holdatis jó néven vennék.

§. 13.

III. Az előkészületekben harmadik bejert foglal a' termesztéshez legalkalmasabb marha neme megállítása.

A' mi Hazánkban az a' praxis, hogy a' termesztéshez mind a' szegény, mind az Úr, ökröt és lovat tart együtt; és amazon szántvet, ezzel pedig leginkább a' termést takarja be. Ettől a' módtól a' Termesztők az ökrhöz vagy a' lóhoz félre vonni a' Hazagazdálkodása ellen volna, a' melly mind a' kettőnek számszerben való tenyésztetését szükségesnek találja.

A' practicus Termesztők azt kérdezik ez úttal: Ha már ökröket és Lovakat kell a' Termesztőnek tartani: a' szegény pedig ezekből elegendőt nem nevelhetvén, azokat nagyobbára pénzen kénytelen venni, sőt ezekkel kereskedéstit folytat: Mellyik jobb gazdaság? Az e' ha

1. A' Gazda nagy, Csontos, és idős, de jófogú ökröket veszen, nyáron beszántvet rajtok, ősszel a' réteken meghúsosítja, Novemberben leköti, és meghizlalván, a' pénztis vissza kapja hijjánosság nélkül, és a' szénájátis pénzé teszi?

2. Az e', ha javában való mindenféle apró ökröket veszen oltsó pénzen, dolgoztat velek egész nyáron, és ősszel valamennyire meghúsosítván, eladja a' Hazabeli Mészárosoknak? vagy pedig az,

3. Ha a' Gazda fiatal negyed vagy ötödfüzfű, és nagy testű Tinókat veszen drága pénzen?

Az első gazdaság azoknak, a' kiknek bő őszi-legelőjük, és olly sok jóféle szénájuk

van, hogy azt gazdaságos dolog a' hizlalás által pénzé tenni, épen nem rossz: de ha a' szénát, vagy rétet pénzen kell venni, 's a' nevédek marhák a' Göboly hizlalás mellett szalmán, vagy rázotton telelnek, ha mindent jól felszámlálunk: a' legrosszabb gazdaság: mert a' Bétsiek tsak úgy fizetik, a' mint nekik hasznos.

A' második ökörtartás módja legkevesebb Capitálist kíván, ha eldöglikis: nem a' legnagyobb kárt okozza; a' munkánál egyéb nyereség nints belőlök. A' kisebb Uraságok, és szegények ilyen ökröket tartanak.

A' czifra fijatal Tinók tartása, 's vétele legdrágább; de minden órában találkozáván hozzájok vevő, a' pénzes Polgárnak legbizonyosabb, és legnagyobb Interest hoz. De egy Faluban alig van 2—3 olly szemű ember, a' ki a' szép Tinót esmerje, 's választani megtudja. Hat esztendőn felül a' Czifra ökör veszít az árából.

A' Lovakról szint ez a' Kérdés vetetik fel: Ha gazdaságosabb é hat esztendőn fellüllévő erős Lovakat tartani a' termesztéshez: vagy pedig több a' nyereség, ha a' Termesztő két esztendőn Csikókat veszen, ezen boronál, takar, nyargalószik, és őket mind untalan adja és veszi?

A' bizonyos hogy ha a' Gazda hat hét esztendőn kantza lovakat tarthat, azokat meghágtja, a' levemhezteket másokkal megkimélheti, és a' Csikókat a' köz Ménesbe hajthatja az elválasztás után: az öreg ló tartás tanátságosabb: De a' praxis nagyobbára a' fijatal Csikó tartás mellett van. Áhol mód van benne; jó is velek kereskedni: de a' termesztéshez épen nem valók.

tán míg a' tavaszi szántást, és parragolást el nem végzik: szénát esznek: A' gyenge fűvön való szántás egész esztendőre elrontja az ökröt.

8. Igen hasznos a' jármos ökröket szintúgy megvakarni, és megúsztatni, mint a' Lovakat szokás: mert a' hideg ferdő az inakat megkeményítvén, az egész testet megfrisseli, és a' dögöt eltávoztatja. A' sózás is ilyen hasznos, legalább minden 14 napon egyszer. Nyárban azonban gyakrabban kell sózni, mint télben, és az esős időben többször, mint mikor szárazság van. Nekem nints annyi pénzem, hogy marháimat sózhassam; 's az ólta rozszebnek is az ökreim.

§. 15.

IV. Előkészület az Ekéknek, és egyéb szerszámoknak megszerzése, és készítése. A' Termesztéshez legszükségesebb Eszközök az Ásó, Kapa, Eke, és Borona.

1. Az Ásó 8 tzól széles, és 9 tzól hosszú. Kivált az egész környéke sima, nem réteges; ha sima könnyebben tsúszik.

2. Az Ásó sem egészen lapos, sem hegyes, hanem kerek, és a' közepén mintegy mélyes, hogy a' földet felvegye, 's eltörje: A' Stájerek ezt jól tsinálják: és árulják minálunk: különbözik a' Kőmivesek, egészen lapos, és hegyes Ásójától.

3. Az Ásóval még a' Kertészek is tsak ritkán tudnak jól, és frissen dolgozni. Oka az, hogy azt függő egyenesen tapodják a' földbe, és úgy feszítik vele a' földet. E' miatt a' föld sem oszlik meg, és az Ásó is hamar eltörik. Én magam is soká vóltam ezen hibában, és soká nagy erővel ástam. Ha az Ásó nyele 4 1/2 láb hosszú, és a' Munkás jobb kezével a' nyel vé-

gét, bal kezével pedig ugyan a' nyelet a' vason felül két lábra fogván az ásót résútosan taszigálja a' földbe, és mindenkor csak vékony szeleteket metsz; az ásás igen szapora, és sokkal könnyebb a' kapállásnál. Őrként értetődik, hogy a' munkásnak ha az ásó nyelét a' vástól két nyomra fogja bal kezével; meg kell hajólni; és hogy ez könnyebben megeshessen, a' bal lábának mindég előre kell lenni.

A' Kapával szaporábban halad a' Munkás: de rosszszabbúl hinti meg a' földet: ha a' kapa se jó, és maga se tud azzal élni.

A' Hazának majd minden Vidékjeiben külömböző formájú kapák vannak. De ez a' Termesztést még nem hátráltatja; hanem az már nagy hiba, hogy a' nyakát a' hámorokban általjában sehol se tudják jól görbíteni; a' vas pedig többnyire réteges, és megkettőzik. Nem segíthetnének ezen a' két hibán a' hámorokhoz közel lakó értelmes Magyarok? Több haszon lenne e'ből mint a' költséges szántó, és vető machinákból.

A' Kapával való szántás igen szapora, és Baranyai módon téve, nem sokat különbözik az ásástól.

Módja ez: hogy 1. A' kapás a' Kender, Len, Dohány, Köles, sőt a' Búza földnek is a' bal végén barázdát kezd vonni a' kapával, és a' felvett földet mindég bal oldalra veti. 2. A' kapás mindég seggel, vagy hátra lép; és így a' kapált foldre soha sem kénytelen tapodni. 3. A' második kapás szint így vonván a' barázdát, a' maga földjét az első barázdára veti balra; és így tovább. 4. Illy módon legfelebb négy ember egy hólđ földet egy nap kapával igen tisztán, és pubán meg szánt. A'

marhátlan szegényeknek meg-betsülhetetlen magyar találmány.

§. 16.

Az Eke olyan régi szerszám, hogy már a' Rómaiaknál tsak nem egészen arra a' tökéletességre lépett, a' mellyben most van, és a' mellynél nehezen ha valaha is sokkal többre mén; és mind azonjavítások, a' mellyek az újjabb találmányok között felőle kitrombitatnak, valóban nem javítások, hanem tsak forma változtatások, és költségeskedések.

Sok függ az Ekének jóságától a' Gazdaságban. Mellyre nézve nem volna épen szégyen, ha ennek jól készítésére különös Mesteremberek állíttatnának; a' vele bánást pedig szint úgy tanítanák, mint más kézi mesterséget. Jósága ezekben áll:

1. Az Eke mentőlegyűgyűbb annál jobb: mert így ha romlik is, könnyebb igazítani.

2. Ha oltsó: mert a' Gazdának ezer a' költsége.

3. Ha tartós, és a' marha könnyen birja.

4. A' Földet egészen megfordítja, s magát is a' földvégénél könnyen meg lehet fordítani.

5. Hogy fellyebb lehessen venni, és alább eresztetni, a' sikérebbe, vagy mélyebb szántáshoz képest.

Az Ekének nevezetesebb részei ezek:

1. A' *Gerendely*, a' melly vagy egyenes, vagy görbe. A' görbét a' Dunántúlvalók Rátz gerendelynek nevezik; és nem régen vették bé, s élnek is vele közönségesen. Az egyenes gerendely igen vakmerően, és egyenesen a' földnek szegezve tartja a' szántó vasat ott is, a' hol valami dombossága van a' földnek. A' Rátz-gerendely ezen a' fogyatkozáson segíteni

tapasztaltatik. Az Alföldön az egyenes gerendely eleget tesz.

2. A' Tsoroszlya közönségesen úgy áll a' gerendelyben, hogy a' fogója, vagy nyele hátra, a' hegye pedig előre hajlik. Ez a' szelést nehezítvén, jobbnak találtam annak nyelét előre, és a' hegyét mint a' Görbe kést a' szántó földnek akasztani. Az Anglusok próbálták már az Ekét három Tsoroszlyával is készíteni, így gondolkozván, hogy a' szántó vas három hasítás nyomán majd könnyebben fog menni; de a' tapasztalás megmutatta, hogy ez épen nem úgy van. A' Tsoroszlyának mindég élesnek kell lenni, hogy még a' gyökeret is elmesse, a' szántó vas előtt.

3. A' könnyűjárás a) a' szántó vasnak ktsinységétől függ. b) Attól ha az laposan fekszik: de azért csak a' két széle éri a' földet, a' közepe pedig azt sehol se dörgöli. Ezt ritka Kováts tudja úgy alkalmaztatni, hogy a' szántó vas kúpás, vagy domború ne legyen: e' pedig olly nehezen feszíti a' földet, mint a' pofás ék a' fát. c) Ha az eke talpa minél kisebb, és sima. Én vas pléhvel szoktam megbiríttatni. Az eketalp hossza a' fülén kívül 5, szélessége pedig 6 tzól. d) Ha a' köldök (tűdők) a' melly a' gerendelyt az eke talpával össze köti, megmozdúlhatatlan. Ettől függ az ekének erős volta, és a' szántó vasnak egy forma mély, vagy siker járása. Ha a' köldök egyszer megmozdult: az ekét jobb elvetni. e) A' kormánydeszkának illendő szélessége, és hosszúsága.

A' szántóvas hosszúsága két marha után a' fülén kívül 8 tzól, négy marhához pedig 9, és szélessége is ennyi. A' kisebb 2 1/2, a' nagyobb 3—4 font nehéz legfelebb.

4. A' Kormány deszka, ha rövid: a' földet nem dönti el; ha hosszú a' Marhát rontja, mert keresztben fekszik. Az a' mérték legjobb, hogy a' gerendely egyenes lineájától a' kormány deszka kinyílása (divergentia) tíz tölra essék. Így annak hosszát 30—32 tölra lehet hagyni, szélességét pedig 9-re. A' Kormány hátulsó végének alóról feltsapva kell lenni, hogy a' rög elgöröghessen alatta; sőt az egész alsó résznek kifelé feküdni, mint a' szánka talpa szokott lenni. A' keményfa igen hamar elvásik. A' hárs, és nyárfa legjobb hozzá.

5. Az ekéket régenten minden talyiga nélkül húzta a' marha; és ezt az újjabbak is, már többször megpróbálták: de semmire sem mentek általa. A' talyiga arra való, hogy a. Az eke nyomon járjon. b. Hogy a' Csáгатó által, a' melly a' talyiga rudjára görbül, a' szántóvasal szélesebb, v. keskenyebb harázdát, vagy eke hajtást lehessen fogatni. A' gázos földben 7—8 töl az eldöntött föld szélessége: a' tiszta földben pedig, mint vetéskor 6 töl.

6. Ha az eke a' maga talpán meg áll mindenütt, és nem dőlöng ide 's tova, legjobb: mert így az eketartó inkább az akadályokat, követ, gyökeret, és gázot háríthatja el, mint az eketartással küszködjék. Ha az eke rossz: attól van: mert a' szántóvas kupás: tehát azt meg kell laposíttatni.

7. Az Ekének fellyebb vétele, vagy leeresztése ügyesik meg, ha a' gerendely a' gúzs által rövidebbre huzatik, vagy 1. likkal hátrább eresztetik. Ennek elmulatása miatt kivált a' robotbeli szántás igen egyenetlen, és a' vetés is különböző.

8. Az Ekék minálunk háromfélék t. i. a' Szepes Vármegyei két élű. A' második az Alföldi

földi négy ökör utánn való nehéz eke; és a' harmadik a' Vas, Soprony, és Zala Vármegyékben bé vett két marha utánn való könnyű eke.

Ezeztől egészen különbözik az én időmben kezdődött Somogyi vagy Csurgói két marha után való könnyű eke, azon mérték szerint, mint felebb leírtam.

Hosszas voltam megvallom az ekekörül való beszédben: de ezt el nem kerülhettem: Ha az ide való Uraság szántójit olykor meg nézem: azt látom hogy 100 eke közt alig van tiz könnyen és igazán járó; és ugyan annyi szántó legények közt nehéz hatot találni a' ki az ekét a' földhöz értené igazítani, és ezt Visontán, 's másutt is így találtam. A' honnan igazán elmondhatom, hogy a' rossz szerszám, és értetlenség miatt, a' robot, kivált a' marhának keserű munka.

Valóban meg érdemli ez a' dolog, hogy az Uraságok a' jó ekéhez Műhelyeket állítsanak: és a' vele élést taníttassák.

§. 17.

A' földmívelésnek az a' tzelja lévén, hogy általa a' föld termékennyé tétessék: az a' kérdés: mellyik mód, az ásás, kapállás, vagy szántás a' termékenységre legjobb? Az ásás legtermékenyítőbb; és a' kapállás, úgy a' mint előladtam, nem sokkal alábbvaló: de mind a' kettő késedelmes. A' Szántás pedig sok esztendőben, és földben legterméketlenebb: de legszaporább.

§. 18.

Az ásásnak érdeme abban van, hogy általa, vagy utánna a' föld mindenkor tisztább,

mint a' szántás után: mert az Ásó a' földet egészen megfordítván, a' gazt eltemeti, legalább annak gyökerét fordítván a' melegnek, az azt megöli; a' fű magot nagy részben olly mélyen temeti, hogy a' ből kevesebb telhet ki; a' földet pedig mintegy meg őrli. A' többszöri szántás se nem szaporább, se nem oltsóbb.

§. 19.

Azonban megjegyezni szükség, hogy ha a' Tavasz száraz, és a' föld homok: az ásás után (kivált a' kemény hejjú magok) sokkal rosszabbul kelnek ki, mint a' szántásban. Ez a' földet tömöttebben hagyván maga után, több nedvességet szolgáltat a' magnak, mint az ázott, és mintegy meg őrlött föld. Innen van az: hogy sok Gazdák nem hogy ásatnák a' földet: de még általjában Tavaszi alá sem akarnak kétszer szántani.

Általán véve ez nem úgy van: az agyagot bátran fel lehet Tavaszi alá öszszel törni: de a ritka homokot ez erőteleníti.

Azis igaz azonban hogy: ha a' felásott vérmes földben, a' magkikelhet: a' Vetemény sokkal vigabb, mint a' szántásban. E' szerint amaz említett gazdasági tapasztalás tsak annyiban igaz, hogy az ásott, vagy a' többszöri szántás által meg puhúlt földben, ha a' Tavasz száraz: a' mag rozsaszűl kel ki. A' hol pedig szűk a' szántó, és az Ásó oltsó: ott ásás után nagyobbis, gyakoribbis a' termékenység.

Az Ásókra való költséget leginkább megfizetik a' Dohány, Len, Kender, és Köles földek; a' mellyek kitsiny helyen, ámbár több kézi munka után, sokat teremnek. Ezt a' minépes, és hegyes Vármegyéinkben lakó Ma-

gyarok jól tudják, és inkább ásnak, mint pénzért szántót fogadjanak, azzal könnyítvén magokon, kivált ha a' föld nagyobbatska, hogy a' feltörést ekével teszik, vagy tetetik; és a' vetés alá ásnak. A' hol ez meg esik, és megeshetik a' föld minéműsége miatt; igen okos Földmivelés. Azonban

§. 20.

A' nagy Határok, és a' nagyban való Termesztés az ásással se magánosan, se a' feltörés által könnyítve, nem élhet közönségesen; hanem szántatni kénytelen. De megis kell valani, hogy, az értelmes Gazda kezében az Eke után majd szint olly jól terem a' magyar föld, mint a' Német föld sok helyenn az ásó után.

Azonban a' szomszéd Uraságoknak azt a' fogását, melly szerint a' földeket, a' szántás mellett minden 3—6 dik esztendőben a' kukoritzta, vagy Kolompér termesztés által megkapáltatják, igen jónak, és az ásással felérőnek találom. A' Kolompér feltöltése, ha egyebet nem használna is: de a' Perjét (*Triticum repens*) kiveszti. Az én az 1814. 1815. és 1816. nedves Esztendőkben egészen elperjésedett Földem a' Kolompér termesztés, és a' háromszori kapállás által úgy megtisztult, és meghízott, hogy 1817 ben, a' legszebb búza, és rozs itt vólt a' Határban. Ha tsak a' kapállás is ezt tselekszi, mit nem kell várni a' felásott Földtől.

§. 21.

V. Ötöd rendbeli Előkészülete a' Termesztőnek, a' szántóföldeknek bizonyos Nyomásokra való felosztása.

A' Magyarok, köz kiterjedve szólván, bárony Nyomásra szakasztják, kevesen kettőre, és legkevesebben mivelik földjeiket minden hevertetés nélkül. E' szerint a' mi szántóföldünkéről harmadik esztendőben nem aratunk: de azért nem pihentetjük; mivel ősszel bevetjük.

Ezt látván az Idegenek, ha mikor Hazánk-nak egyik, vagy másik sarkán keresztül mennek (mert az egész országot még ugyan gazda szemmel csak egy se vizsgálta meg) felkiáltanak: *Be kár ezt az áldott földet így bitangolni. Ha M. Ország úgy miveltetne, a' mint kell, fél Európának adhatna kenyeret! Mennyi föld hever itt ugarban, és mennyi Legelő miveletlen! Volna csak e' mindlunk, nem hagynánk csak egy földet is mivelés nélkül! Hát a' Magyar még nem Termesztő, hanem csak Tenyésztető; és így a' Pallérozódásnak még csak a' második gráditsán van. 's a' t.*

Ezt halván némely Termesztők annyival inkább hogy a' Németirokis mind ezt kiáltják: eltörlik az Ugartartást. Már most az a' kérdés: Mellyik gazdálkodik jobban: az e' a' ki három nyomásba vet? vagy az a' ki ugart, vagy soha, vagy csak 10—12 esztendőben hágy egyszer?

A' Theoria szerint a' Kerülővetésnek (mert magyarul így lehet nevezni) hasznai ezek.

1. A' Föld termés nélkül, vagy soha, vagy csak igen ritkán hever, a' mint t. i. a' Gazda akarja. Ha a' föld nem hever: egy harmad rész földel, több van vetés alatt. A' több vetés után pedig több a' Termés is.

2. A' Föld erejében meg nem fogyatkozik, minthogy egy, vagy két hatod, vagy tized része minden idén megtrágyázódik.

3. Az Ugarban, a' melly magában tsak gazt terem: jó féle Szénát, u.m. Lóhert, Lutzernát, Pinpinellát, Timóthi fűvet 's a' t. lehet termeszteti. A' jó széna pedig szép marhát, sok és fain gyapjút nevel.

4. Minthogy a' Szénafűveket termett szántóföldeket őszivel, és minden trágyázás nélkül egy szántás után bé lehet vetni; sok robot meg kiméllődik, az az minden őszi egy holdnál két eke, és legalább minden egy holdnál 10 trágya hordó szekér. 's a' t.

§. 22.

Ellenben a' Praxis azt mutatja, hogy

1. A' Kerülővetés után a' munka több, és a' termés ha talán nem mindenkor, és nem mindenütt is; de többnyire kevesebb is: mert gazos. A' mit ha kiostálunk, semmivel se lessz több buzánk, mint annak, a' ki földjéről a' harmadik idén nem arat, hanem azt tsak béveti.

2. Mit használ jóféle szénát termeszteti az Ugarban; ha a' szüntelen vetés miatt a' Marhának legjobb legelője elzaratik általa.

3. Hogy a' Lóher és Lutzerna után egy szántásban Búza teremjen, a' tapasztalás elhinni nem engedi. Ha pedig kétszer kell a' Lóher földet szántani: a' vetés későre esik, a' miből több a' kár, mint az egy holdnál meg kiméltett egy eke. Trágya hordó szekér se kiméllődik pedig meg: mert az tavaszkor elmúlhatatlan a' Lóhervetés alá.

4. A' Lóher ugyan jó széna: de a' Lutzerna igen nehezen száradván, vagy a' földön rothad el, vagy a' Pajtákban megkeseredvén, a' marha épen nem eszi. Más az hogy a' Lóher igen kényes fű, és ritka határban szereti

a' földet. Sokszor ki se kel, de a' száraz esztendőben olly keves szénát ad, hogy az a' szántást meg nem érdemli. Ha sáros a' tél, mint 1814. és 1815. vólt, kirothad a' földből tövestől: egyébkor pedig az egerek tenkre tesszik. *Experto crede Ruperto.*

5. A' legnagyobb kár a' Kerülővetésből az, hogy általa a' Sertés tenyésztetés, és ez által ismét a' Szarvas marha nevelés egészen eldőll. A' Sertésnek nyári Legelője az Ugar és Talló. Úgy de a' Kerülővetés azt innen kizárta. E'ből bárom a' kár. 1. hogy Bosniában pénzen kell azt venni, a' mit magunk nevelhetnénk. 2. az, hogy az őszi és Ugar földeink megperjésednek; minthogy Sertés nem járhatja; és tisztíthatja. 3. azt hogy a' Sertéseket majd a' közlegelőre kell vernünk: azt pedig össze túrván, a' szarvas marha valjon mit harap. Ha pedig nem harap; elis pusztúl.

6. Az utolsó kár, a' Kerülővetés után a' Birka tenyésztetését illeti. Ha minden földeinket vetés alatt tartjuk: a' legjobb Legelője a' Birkáknak a' Talló, és kivált az Ugarfű (a' melly a' parlagolás után veri fel szántóföldeinket; és nyáron által a' bárányokat növeszti, és az Ürüket hizlalja) elmaradván, majd az Erdőkben kénytelenítettünk őket Nyárban kerengetni, a' hol sokszor fű nints; hanem sok helyen mételyestő; vagy ha vanis: a' fák alatt termő vadfű a' gyapjút ingyen se javítja: őszre pedig leverjük őket a' Rétekre, a' mellyek többnyire vizöntöttek, alacsonyok, és métely fészkek. Innen a' sok dög. 's a' t.

Ezen következései a' Kerülővetésnek a' Tapasztalásból ellene mondhatatlanok. Hazánknak azon részeiben is, a' mellyekben a' föld vagy tsak két nyomásban (*Calcatura*) használ-

tatik, mint a' Felső és Hegyes Vármegyékben, vagy pedig szünet és kiméllés nélkül tavaszi-
val vettetik, mint a' Muraközben: a' Tenyésztetés a' legrosszabb lábon áll: kivált pedig a' szarvas marha. A' Lovais a' Muraközi Embernek nagyobb részént Stájerből való. Több az hogy a' Berlini Túdós Társaságnak egyik Tagja nem igen régen, magais azt terjeszti egy Irásában a' Társaság elejébe, hogy mind Kenyerek több lessz, mind szálasabb Marhájok nevedik, ha a' Kerülővetést abban hagyván, szántóföldjeiket három Nyomásra osztják, és Ugart tartanak, mint a' Magyarok.

Ha tehát mások, a' kik ezt eddig gyakorlották, a' től elállani javasolják: minek kezdenénk mi el?

§. 23.

Jól van: de a' Javasítás által azért nem ment a' dolog effektusba: és ha egyenes Bírók akarunk lenni: még is találjuk annak módját hogy a' Kerülővetés nem tsak ártatlannak; sőt sok helyen hasznosnak is fog találatni. Lássuk hol?

1. Ott a' hol annyi Legelő van, hogy a' Tenyésztetés semmi rövidséget se szenved.

2. A' hol a' Termesztésből nyilván nagyobb a' Haszon, mint a' Tenyésztetésből.

3. A'hol nyári legelő van: de teleltetésre semmi jó széna nem terem. Az illyen helyen a' Kerülővetésbeli széna termesztés szükséges ha talán nem hasznos vólnais.

4. Azis elveszi nagy részét a' Kerülővetés következésinek, ha nem az egész határ fordítatik Turnus alá; hanem tsak egy bizonyos Plága, és a'hoz is, mikor valamellyik Tábla

üress; a' marha kártétel nélkül hozzá férhet, mint Csurgón; a' hol én lakom.

5. A' hol a' dolgozó erő olly oltsó, hogy a' sok munkais többbe nemkerül, mint a' kevesebb, de drágább termesztés.

6. A' hol a' Gazda csak a' maga háziszükségére valókat akarja, vagy kénytelen természeteni, és nem pénzre valót.

§. 24.

Igy lévén a' dolog, lássuk miképen osztják mind az Ánglusok, mind a' Németek a' földet a' Kerülővetés alá.

Az Ánglusok Kerülővetése módja.

Angliában a' földmivelés ezen két sarkakon áll:

a. Ugart nem tartanak. b. A' fű termesztés jobban meghizlalja a' földet, mint a' trágyázás. E' szerint

1. A' mezőt úgy osztják fel, hogy a' fűvet termő rész, vagy egyenlő, vagy nagyobb is, mint a' magtermő.

2. A' Gabona termesztést, 6—10 esztendő múlva Széna termesztésre változtatják, és megfordítva, mint a' Tisza mellényékiek tselesznek.

3. A' magtermő földek ismét fel vannak több szakaszokra, és esztendőkre osztva; és így a' Csere-földmiveléssel a' Kerülővetés össze kaptcsolva van.

4. Rendszerint ugyan azon egy Táblába, vagy szakaszba, háromszor vetnek őszt, tavaszival feltserélve. Mikor pedig harmadszor kerül a' Tavaszi ugyan azon egy szakaszba: már a'kor a' Tavaszival együtt Lóher, Lutzer-na, vagy más széna fű magotis vetnek a' föld-

be, a' szerint a' mint azt kevesebb, vagy hosszabb időre akarják Kaszállónak meghagyni.

5. A' rétté fordított Szántóföldeket legalább egyszer megis trágyázzák: de nem mindenütt.

6. A' sovány földeket trágyávalis: de földelésselis kövéritik.

7. Annyi marhát tartanak, hogy annak ganéjjával földjeiket béérjék; és ugyan annyi szénátis természetnek, a' mennyivel ugyan annyi marha béérje. Körülbelől egy marha után 20 szekér trágyát, és 20. Hóld földhöz 10 marhát számlálnak.

§. 25.

A' népes Flamanderek, és Németek földjeiket 6. 10. 12. szakaszra osztják, és minden Szakaszban mást meg mást természetnek sorban, és így 6—12 darab földjeiket, minden 6—12 esztendőben ugyan azon magokkal körülis kerülük. Könyveikben több és egymástól különböző Rajzolatok találatnak: és egyik több hibákkal küszködik, mint a' másik.

Például ide iktatom a' Schubart Kerülővetés Rajzolatját; mint a' többiekénél jobbat ugyan, de koránt se követést érdemlőt.

Tanátsos Schubart Rajzolatja.

Az itt következő Rajzolat annyival inkább megérdemli a' figyelmetességet, hogy sok trágyázást megkiméli; azonkívül hogy a' földis, tsak hatodik esztendőben hever ugarban, 's következésépen a' Termés több helyről kerül. A' Felosztás így vagyon:

1. Akár mennyi holdból álljon valakinek földje, azt hat egyenlő, vagy a' mint a' Gazdaság kívánja, részekre felosztja.

2. A' melly Tábla most ugarban pihen: érett trágyával meghintve 3. megszántatik, és búzával bé vettetik, a' melly feltakarittatván, a' tarló feltöretik, és a' jövő Tavasszal Árpát terem; de úgy hogy az Árpával egy úttal veres virágú Lóhere vetődik bele.

3. Az Árpa felszedetvén, negyedik nyáron Here kaszáltatik a' földön; a' mellyis felgyűjtetvén, a' töve már Septemberben, mikor a' föld, se nem felette nedves, se száraz, beszántatik; és nyomon vagy Rozsszal vagy Búzával bevettetik egyszántás után.

„Jegyzés ezen Pontra. Ritkán lehet egy szántás által a' földet úgy meg tisztítani, hogy a'ba búzát haszonnal lehetne vetni. Azértis jobb kétszer szántani, és Rozsszal vetni el: a' melly az elkésést inkább elszenvedi, mint a' Búza.“

4. Ötödik esztendőben ez feltakartatván, a' tarló azonnal alászántatik, és a' jövő Tavasszal bévettetvén hatodik esztendőben Zabot terem. Ekkor osztán Ugarnak meghagyatik, és ez mind a' hat Táblával így vagyon. p. o.

Hat esztendőre való Példa.						
1793	Ugar.	Búza.	Lóherével vetve Árpa.	Lóhere.	Egyszántásba Rozs, vagy Búza.	Zab.
1794	Búza.	Lóherével vetve Árpa.	Here.	Egyszántásba Rozs, vagy Búza.	Zab.	Ugar.

Hat esztendőre való Példa.						
1795	Ló- herrel vetve Arpa.	Here.	Egy szán- tasba Rozs, vagy Búza.	Zab.	Ugar.	Búza.
1796	Here.	Egy szán- tasba Rozs, vagy Búza.	Zab.	Ugar.	Búza.	Ló- herrel vetve Arpa.
1797	Egy szán- tasba Rozs, vagy Búza.	Zab.	Ugar.	Búza.	Ló- herrel vetve Arpa.	Here.
1798	Zab.	Ugar.	Búza.	Ló- her- vel vetve Arpa.	Here.	Egy szán- tasba Rozs, vagy Búza.

§. 26.

VI. Hatodik Előkészülete a' Termesztőnek a'ban áll, hogy Földjét, annak minéműségéhez képest használja. E' szerint

a. Ha a' földek vizesek, a' viz róllok vagy árkokba vezettetik, vagy ha nedvesek: hátba, vagy dombosan szántatnak. A' Muraköziek egy hóld földet 10—12 hasábokra szakasztván mindeniket hátba szántják, és egy hasáb rendszerint 7—8 eke hajtásból vagy barázdából áll.

b. Ha a' földek fatövekkel és bokrokkal szemetesek: azok kiirtatnak. A' bodzát pedig a' Magyarok kétképen vesztik ki földjeikből. Egyik mód az, hogy ha máskor nemis, de aratáskor azt földszint az Aratókkal levágatják minden idén: másik pedig az, hogy a' bod-

zás földet lóherrel bevetik, 's ezzel együtt a' bodzát is egy idén legalább kétszer lekaszálják. A' Kolompér és Kukoritzza termesztés is hasznosnak találtatott az illy földekben.

c. Hogy a' szántó földek el ne erőtlenedjenek: minálunk a' Termesztők azokat minden harmadik esztendőben háromszor megszántják, és elvetik őszivel. Ezt nevezik pihentetés, hevertetés, vagy ugarlásnak igen rossz kifejezéssel. Igazábban ezt föld tisztításnak, vagy megrokkánásnak (Fermentatio) kellene nevezni. A' Vas, Soprony, és más hegyes Vármegyék, ezt negyedik ötödik esztendőben tselekeszik, és valósággal hibáznak. Az újabb Gazdák ezen végre az agyagot négyszer szántják: először ősszel, és a' követő nyáron háromszor.

d. Ha a' föld sovány, vagy erejében fogyatkozó, azt tavaszi vetéskor vékonyabban, vagy vastagabban megtrágyázzák. A' soványat megteritik; az erőtlent pedig úgy javítják, hogy beléjek a' kukoritzát, és kolompért egy egy jó összemarok porhanyóval rakják be.

e. Ha a' föld már megszakadkozott v. termékenysége tsak nem egészen kifogyott, azt

1. Feltserélik, az az: a' szántóföldeket rétnek, és a' réteket szántóföldekké változtatják: mert azt tapasztalták, hogy egyedül a' fűtermesztés adja azt a' földnek vissza, a' mi a'bból kiapadt. Ez az Alföldön szokás.

2. Egyelítik még pedig két képen. 1. A' mély szántással. 2. Azzal hogy szántóföldjeiket jó vastagon meg hordják össze örlődött gyep földel, útsza, és tőfenék sárral's a' t. A' Margával való terítést a' Hazába még nem látam, de az összeérett 'sombékot, és az ár-

kokból kihányt, 's megörlődött Törföt körültem is többen használják.

§. 27.

A' mélyly szántás által való egyelítésnél könnyebb javítás módját nem tudok. Tsak ha 6—7 tzóltra megszánthatjais valamelly Gazda a' földjét: azon a' termékenységet egynehány esztendeigis fogja tapasztalni. Az ilyen mélyly szántás által való egyelítése a' földnek ősszel legjobb: de nem az őszivetés alá, hanem a' tavaszi, vagy első ugarlás helyett.

A' Földelés általvaló egyelítés ennél sokkal termékenyítőbb az értelmes Gazda kezében. Ezt az egyelítést maga a' Természet többnyire mindenütt megtette kisebb, vagy nagyobb mértékben. A' hol megtette, és az agyagot, homokkal: a' homokot pedig agyaggal meg keverte, ott trágyázni kell: a' hol pedig elmulatta, ott földelni a' Gazda dolga.

§. 28.

Erre a' földelésre azt jegyzem meg:

1. A' melly szántóföld termékeny földdel ősszel megterítettik, az egymásután húzomosan fogteremni, és sokkal tovább, mint a' legjobb trágyázás után is.

2. A' megföldelt szántóföld időről időre mindég javúl, és nem fogy.

3. A' földelésre legjobb az Erdőkben találtató fekete szemes föld. Ha e' nints: az ország utakon, Marhaállásokon, Vendégfogadók udvarán, piatzokon, és árok partokon öszveomlott, vagy kapart földis jó. A' parlag, vagy gyep föld szint ezt a' hasznót teszi. Sőt az Útszakon elnyúló árkokból kihányt, és a'

kiszárodott tók fenekéről kiszedett öreg sártsak nem mindeniket fölül múlja.

4. Mind ezen földtélőbb össze kell rakni nagy rakásokba, és hogy jobban megfőződjék, széltnágni, és ismét halomba rakni, s ha megőrlődött, a'kor hordani a' föltekre.

5. A'ra azonban vigyázzon a' Gazda, hogy ha szántóföldje agyagos, olyan földet hordjon rá, a' melly szemes, ikrás, és ritka: homokosra pedig, ragadós, és öszveálló gyeptel, vagy iszapot.

6. A' kitől telik, még jobban tselekszi, ha az Udvarán a' trágyát úgy rakja össze, mikor a' Marha alól kihordja, hogy minden sor trágyára ugyan egy sor földet is terítsen. Így a' legmarháatalanabb Szegényis annyi kövér földet tsinálhat, mint 15 — 20. darab marha tsinál. Melly munkában, (ha az kártétel nélkül megeshetik) tudom hogy a' Birtokosok az iparkodást irigy, vagy fősvenységből nem fogják akadályoztatni: mert a' jobb termés mind nekik, mind az országnak használ.

§. 29.

A' trágya miből, és mi módon készül: minden Gazda tudja. Azértis én arra tsak kevés, és rövid észrevételeket iktatok ide.

1. Minden Gazda két Trágyatartót, vagy Szarvast tartson az Udvarán. Az egyikben a' tavalyi ganaj fekszik, a' másikba pedig az ideji hordatik rakásra.

2. Az esztendő trágyát ősszelis meg kell vágni tavasszal is, kapával apróra. Az ilyen trágya ugyan nem tartós a' földben: de nem eget a' legnagyobb szárazságban is. Még a' Kunsági Fekete Mór is megszenvedti, és terem tőle. De ha nem terem, nem trágya kell

neki, hanem hevertetés, rélté változtatás, és összenyomakodás.

3. A' májjas fekete darabos trágya az agyagos földekben tovább termékenyít: a' homokból, ha eső nem jár, mindent kiéget.

4. A' marha vizellet a' leg jobb trágya. Azért is gödörbe kell folytatni, és bele földet vágni. Így kell az Emberganajjal, és vizellettis bálni. Ez a' trágya neme legtermékenyebb ha össze érik, és fekete földdé válik.

5. A' döglött állatokatis jobb a' trágya domba elásni, mint az Útszára kivetni bűdösségnek. A' halakis ide tartoznak.

6. Az eldöglött méheket a' Kertészeknek különösen ajánlom. Ennél jobb trágyát még eddig nem tudok, csak sok volna. A' ritka és kényes plánták, és fák különösen erőhöz jönnek általa.

M Á S O D I K R É S Z.

A' Földmivelésről.

E L S Ő S Z A K A S Z.

A' Szántásról.

§. 30.

A' szántásnak három nevezetes hasznai vagynak, u. m.

1. Az a' földnek keménységét, és sűrűségét megkisebíti.

2. A' haszontalan fűveket, és gyökereket kiirtja.

3. Az alólfekvő földet felfordítván, azt a' Levegő ég, Napfény, Eső, Hó, és Fagy alá kiteszi. Az a' föld a' melly minden esztendő-

ben megforgattatik: egészen más természetet és szint öltözik magára. Míg az felül nem fordul: kemény, vad, és sovány, 's nem terem. Mindjárt az Ugarlaskor kell hát ezt felbasítani, hogy addig, míg harmadszor megszántatik, a' többi jó földdel elkeveredjék, és megszelídüljön.

I. A' Szántás első hasznának azt tettem, hogy ez által a' föld sűrűsége megkisebbitésék. E' szerint

a. A' barázdáknak sűrűen kell egymás mellé esni.

b. Sáros földet soha se kell szántani.

c. Legjobbban megoszlik a' föld eső után, és ilyenkor elég az ekét 5—6 tzól méllyen, és 8. tzól szélesen tartani a' földnek. Ha pedig az a' végem van, hogy alább jobb földet tudok lenni, mint felül, 's annak akarom hasznát venni, vagy az alólfekvő sovány földet alóról felhozni; hogy azt, vagy ganajozzam, vagy a' Levegőre kitévén, termékenységre készítem: méllyebben is szánthatok, ha birom, egy czóllal. A' hol a' régi mivelte földet már a' trágya se javítja: a' mennyire tsak lehet méllyen kell szántani, és így az elerőtlenedett földet, friss földel, és trágyával elegyíteni. Ha a' földed jó: de azon a' Kertiföld nem vastagabb egy tenyérnyinél, és azon alól észrevehető rossz föld fekszik: méllyen szántani nem kell. Ha az agyag alatt homok, vagy megtördítva, fekszik: a' kettőt a' mélly szántással össze lehet keverni. A' ki az illy földet jól megtrágyázza, 3 szor megszántja, és széna terítés alatt 6—8 esztendeig használja: azt 20—30. esztendőre bizonyosan termékennyé tette.

Némellyek a' Forgatást keresztül szokták tenni, nem hosszában, mint az Ugarlást, hogy

a' föld 'annál jobban elegyedjék; és apróbb részekre oszoljon. Ez a' tselekedet Tábla-földekben megeshetik; és ha megeshetik mindenkor jó is.

§. 31.

Kérdésbe szokták a' Gazdák tenni: *mikor kell ugarolni, forgatni, és Vetés alá szántani?* Erre a' Kérdésre közönségesen e' kettőt lehet mondani: 1. Mindég szárazos időben, és soha sem sárban, a' mellynek már fellyebb okát adtam. 2. Mikor a' Gazda leg jobbnak látja és érkezik.

Ez a' második közönséges Felelet sokat mond; mert azt kívánja, hogy a' Gazda értse a' föld természetét, és az idők járásira is szorosan vigyázzon. Ha a' föld még megnem rokkant, és eső készül, Vetés alá szántani nem kell. De ha már a' Gazda valamellyest megszántott, és azt míg az eső megindúlna, elisvetheti; beis boronálhatja; jobban tselekszi, ha azt megis teszi, mintha a' megszántott földet az eső után veti el: noha a' zápor mindenképen káros. Azonban akár a' bevetett földet verje meg a' zápor, akár a' vetetlent, azt mihelyt megfúvalkodik, szükséges megboronálni: másként a' Vetés tsipás lessz.

Azonban minthogy a' jobb termés a' jó szántástól függ egyiktől, a' jó szántást pedig a' jó Ugarlás hordozza, azon legyen a' Gazda, hogy Május vége felé az Ugarlást, ha tsak lehet, meg tegye, a' keverést pedig az agyagos és igen füves földekben, ha szárazság jár, Julius első hetén túl ne halassza, és Vetés alá His asszony hetiben bátran szánthat. Így tselekedtek régi Magyar Elejink is, és Kenyerek elég vólt. Ha ez úgy a' mint irtam, a' ka-

szálláskori sok eső miatt meg nem eshetik: rendszerint Zabarátásakor kevernek, és Sz. Mihály hetében vetnek a' Magyarok. Ha a' föld homokos, és így meleg: az Ugarlás Május, a' keverés Julius, és a' Vetés September végén legjobb. Az agyagos és hideg természetű földet pedig mind keverni, mind vetés alá szántani két héttel hamarabb kell. Általában úgy kell a' szántás idejét elintézni, ha az idő, és erő engedi, hogy a' Zabvetés után legfeljebb hét héttel ugaroljunk, ugyanannyival az Ugarlás után keverjünk, és a' keverés után 6—8 hétig legfeljebb egészen elvessünk. Ha későn keverünk: nem fog a' föld megrokkkanhatni (fermentare) Így pedig nem várhatunk jó vetést.

§. 32.

Azt kérdik másodszor a' Gazdák, kelle egykor mélyebben szántani, mint másszor? és mikor kell: ugarláskor, forgatáskor, avagy vetés alá.

A' bizonyos, hogy 1. A' régi Magyarok négy ökörrrel, és mindenkor, de kivált Ugarláskor, a' mikor még többnyire a' föld nedves, és az ekét jobban beveszi, mint Keveréskor, mélyen szántottak, és kenyerek bőven vólt. Mi pedig vagy a' szegénység, vagy az okoskodás miatt két ökörrrel, és tsak három négytől mélyen szántunk többnyire, és kenyérünk nints. 2. Akár hol ásattam életemben árkot, gödröt, vagy tsak a' dűllöt méljen felvettettem is, a' felül fordúlt vad föld tsak hamar elkezdett erős és gazdag plántát nevelni: és ez a' hánvás 30 esztendőn túl is termékenyebb, mint a' mellette való trágyás; de régen mivelt föld. A' miből a' következik, hogy

a' miveletlen felül fordított földben, vagy nagyobb mértékkel bent van a' termésre való erő; vagy bészivóbb, és spongýiásabb, mint a' mivelt föld. És így a' mély Ugarlás, a' melly tsak 1—2 tzól miveletlen földet kever is a' mivelt föld közzé, szembetünőképén jobb termést tsinál, mint a' siker szántás. Általában is ha mind a' három szántás 5—6 tzól lehet: bizonyosan jobba a' termés. A' Robotbeliszántást, a' melly mindég siker a' marhák erőtlensége, és eltikkadása miatt: a' termésről akár-melly jövő menő practicus Gazda megesméri. Innen van az, hogy a' Vas Vármegyei két ökrös siker szántásban akár melly szép is ősszel, és tavasszal a' vetés: már az Májusban ritka, vékony szalmájú, és Junius végén olly apró fejű, hogy a' magon felül tsak keveset fizet valamit: oka az, mert a' siker szántásban a' miveletlen földet elérte a' gyökér.

Mellyre nézve bátorodom az Urbáriomi rendelkezésre is ezt az alázatos megjegyzést tenni: hogy bár a' Jobbágy napfelköltétől, naplementig szántson is; a' Birtokos több termést nyer a' kevesebb mély szántásból is, mint a' több de sikerből; ha a' szántó marhákat XI órakor kiereszteti az ekéből, és kivált a' forró ugarlás, és keverés idején, délután két és három óra közt fogadván tsak bé, hússével mélyebben szántat.

Még e' kettőt a' mély, vagy siker szántás alkalmatosságával jegyezzük meg.

1. Ha az esztendő rendkívül száraz, semmi kárt se szenved a' Gazda, ha a' ritkás kövér földjén tsak fenten szánthatja is meg: mert ez által, ha eső jön, a' jó föld könnyen feldúzzad, és a' fű mag is elvesz: azért is meg kell tenni.

2. Ha pedig erős agyagos a' föld, de azomban mégis meg lehet szántani: hanem hogy az igen göröngyes lesz: azért csak szántani kell: A' göröngyes vetés a' sáros télben, és az őszi hosszszas esőzés által, soha se tömődvén úgy meg, mint a' poros szántás, és a' hó is több szellőző lyukakat hagyván a' vetésnek, jobb termést hoz a' csapás idején. Ha a' homokot az igen száraz esztendőben, mint 1802. a' Dunántúl történt, nem lehet vérmesen megszántani; jobb nem is háborgatni. Majd ha eső lesz ősszel, vagy csak reményli is a' Gazda, elég lesz egyszer megszántani, és bévétetni. Ez jobbat tessz, mintha az ilyen föld, az említett száraz esztendőben a' szántás által, minden erejéből kiég.

§. 33.

Harmadik kérdés az: hányszor kell szántani? Fel. Ha lehet az igen erős agyagot négyszer, az az, az első parragolást még ősszel meg kell tenni, és a' másodikat Májusban, és így tovább. A' jó földeket háromszor, és a' homokot, valamikor forró az esztendő, jobb kevesebbszer, mint sokszor.

§. 34.

II. Haszna a' szántásnak a' gaz, és gyökök kiirtása. Jegyezzük meg hogy 1. Az esztendeig élő plánták az őszei szántással igen megkevesednek, mert még ilyenkor a' magok, ha mindjárt sok esőzés jár is, ritka hogy kikeljenek; de ha kikelnek is: magot nem teremnek; sőt Télben elvesznek. 2. A' bodza és perje a' forró és száraz szántással kivész; ha hívált Lóherével bevettetik. 3. A' ki földjét Rétnek nem akarná fordítani: vesse bé azt kö-

lompérral, kukoritzával, vagy hajdinával. Látam azt is Sopron Vármegyében, hogy a' Gazdák a' fű magoknak kivetésére a' földet aratás után szalmával béterítik, és meggyújtják. A' tűz a' Csermelyt, és Kigyóhagymát kevesíti, és a' sűrű földet ritkítja.

§. 35.

III. A' szántásnak harmadik hasznát abban helyeztettem, hogy ez által a' föld a' Levegőnek, és napfénynek kitétetvén, a'ból magának eledelt, és eleveiséget vegyen. Ezt azzal lehet elérni; ha a' föld többször megszántatik; és úgy hever egy télen, vagy egy nyáron.

Rendszerént egy 1200 □ ölből álló Holdnak megszántására háromszori munkára négy ekét, minden öt Holdnak jó heboronálására egy boronát, és minden tizenöt Holdra egy Magvetőt szoktak a' Gazdák számlálni. Látam hogy egy jó erőben való vető huszonöt Holdat elvetett.

II. S Z A K A SZ.

A' Vetnivaló Magokról.

§. 36.

Mint hogy a' Gazdának is tudni kell mit vessen, mennyit vessen, 's hová vessen, és mikor? a' nálunk esméretesebb magokat elő fogom hordani.

a. A' Buzáról.

a. A' Búza, inkább a' sűrű földet szereti, mint a' porhanyót. Ha ugyan kövér a' Homok, és esők járnak: ebben is igen jól megterem. Minálunk kétfélét szoktak termesztetni,

Őszi, és Tavaszt is : amazt rendszerént három : ezt pedig az Alföldiek egy , de a' Dunántúl valók többnyire kétszántásba vetik. Én azonban sokszor tapasztaltam hogy : ha a' Gazda a' földet vetéskor jól elegyelítettettnék látja, és a' szárazság, vagy parragolni, vagy keverni nem engedett : kettőutánn is elvetheti : mert a' sok szántás nem mindég javítja a' földet. Közönségesen úgy látjuk, hogy a' Dohány, Kukoritza, Árpa, Hajdina, 's Kender után (a' mellyek trágyaival vettetnek) két szántásban is megterem.

b. Rendszerént, ha az esztendő hideg : a' magas, sovány, és száraz földeket már Kis-Asszony napkor ellehet vetni. A' kövér és jó földeket pedig Sz. Mihály hetében legjobb. A' hamarábbi vetést, vagy a' fű nyomja el (kivált ha az ősztartós talál lenni), vagy pedig szárra indul. Ha későbbben vettetik : (minekelőtte t. i. megerősödne) a' dér megrontja; annyi-val inkább, ha azt tejében találja. Ha megtörténik, hogy már a' vetéskor kemény derek járnak : jobb vagy nem, vagy olly későn vetni, hogy a' mag a'ban az esztendőben ki ne keljen. 1813-dikban ennek jó hasznát vették a' Magyarok, a' mikor a' hirtelen lett tagyás, az idején vetést elrontotta, 's a' későbbiből gazdag aratás lett.

Az őszi Buzának (*Hibernum*) több nemei vagynak. Legnevezetesebbek :

1. A' *Lengyel Búza* (*Triticum Polonicum*) ditséretet érdemel azért, hogy nagy szálkája miatt a' Veréb nem igen pazarolja; magjai hosszúk, és lisztesek; tsemetéje bokros, és egy szem 30-at 50-net szokott adni. Tavasszal, sokan még jobbnak tapasztalták vetni, mint ősszel.

2. *A' Túnisi Búza.* Ennek a' lisztje barna, mint a' Rozsé, és e' miatt a' külső Vevők megvetik: szalmája igen vastag, és e' miatt a' szegény ember nem kap rajta: mert azt a' marha nem eszi; és fedélnek, vagy 'suppnak is igen töredékeny, és tartatlan. A' kenyere jó: magja nagy, aratni nehéz; de csépelni még nehezebb. Itt az Uraság termeszteti.

3. *A' Smirnai, vagy Egyiptomi Búza.* (*Triticum Compositum*) a' mellyet Siciliában, sőt Felső Német Országban is termesztene, azzal különbözik a' többtől, hogy a' szeme nagyobb, és a' kalássza, két három ágú szokott a' maga hazájában lenni, 's gazdagon fizet. Én próbáltam itt elvetni, 's első esztendőben jónak találtam; másodikban rosszabbnak, harmadikban egészen elváltozott. A' Keszthelyi Georgiconban, mind ez, mind a' Lengyel Búza nagyban is termesztetik.

4. *A' Tar - Búza* (*Turgidum*) A' Magyarok közönségesen termesztik. Feje tömött, piros, kopasz, és szálkája, vagy kalája nints. Lisztje több vizet bevesz, mint a' más Búzájé, és így kenyérnek, 's tésztának szapora. Az Angolok is nagyon termesztik.

A' Tavasz - Búzát minálunk (az Alföldet kivéven) nem olly bővön termesztik, mint az őszi. Nem ártana pedig, avagy csak ez okból is, hogy ha az őszi el találna romolni: a' tavaszi helyre pótolná a' fogyatkozást: Az Alföldön, ha esők járnak tavasszal, egy szántásban jól terem. Én körültem a' hol a' tavasz száraz szokott lenni, se a' Tavaszi - Búzához, se az Árpához nintsen szerentse, hanem 3—4 esztendőben egyszer, és már ősszel fel kell szántani alá az agyag földet először: A' Neá-

polisi Tavasz-Búza minálunk nem jobb, a mi Tavasz-Búzánknál.

b. A' Rozsról.

Vagynak olyan jó helyek minálunk, hogy a' Búzának jó termése miatt a' Rozs nem érdemli, hogy a' Gazda termessze. Vagynak ellenben olyak is, a' hol a' Búza nem jól teremvén, tsupa Rozsot szoktak termesztetni. A' bizonyos, hogy ezt is idejébben kell, a' sovány és hideg, mint a' jó és kövér földbe vetni: de rendszerént a' Búza után.

Közönségesen a' hidegebb, és soványabb részeken termesztik Magyar Országban is a' Felső Vármegyékben. De mindenütt a'ra vigyáznak, hogy ritkás földet választanak alá; a' sűrű földbe pedig akkor vetik, mikor a'ban először Kukoritzát, 's Hajdinát termesztettek: mert különben ganajozni kell. A' Hegyen termő Rozs, szaporább szemére nézve; valamint ellenben a' lapájon termett szalmájával gazdagabb. Ha az esztendő vizes: a' Vadotz (*Bromus Secalinus*) igen sok benne. Ha pedig az őszi Sáros, és a' hó sárira esett: a' konkoly igen ellepi.

Az Őszi-Rozsok nemére tartozik a' Sz. Iván Rozs is. Nevét onnan vette, hogy Juniusnak végén vetik, és Augustus végén, vagy His Asszony nap körül szénának lekaszálják. A' mi ezentúl nő: az meghagyatik szemet teremni. Hat esztendővel ezelőtti körülmények többet vetették: de most nem olyan kapós. Nints is rajta mit kapni: mert kitől telik az ki? hogy mikor szénát kell takarnunk: egész erővel akkor vessünk Rozsot.

Van Tavaszi-Rozsis. A' szeme apró; és így sok korpája. De azért a' szűk, és népes

Vas, és Horváth Vármegyékben közönségesen termesztik. A' Tavasz búzával egy időben, és ha mód van benne, egyforma földbe vettetik. Az agyagos földet már ősszel feltörik alá. Ha a' Tavasz száraz, a' magját se fizeti meg.

Terem minálunk kétszeres is még pedig gazdagon. Ha a' kétszeres egymás után 4—5 idén elvettetik: egészen Rozzsá válik, és a' Búza belőle eltűnik. Innen minden Szántóvető azt állítja, hogy a' Búza Rozzsá, a' Rozs Takláltzta vagy vadóttzta, és konkolylyá szokott változni.

A' Természet vizsgálók ezt lehetetlennek állítják általjában: az egy Spalancánin kívül. Lásd *Versuche über die Erzeugung der Thiere und Pflanzen*.

Én 30. Esztendőktől fogva többféle módon megújított próbatételeimmal semmire se mehettem, és csak azt tapasztaltam:

1. Hogy 1801. irtásba, 1816. tiszta kolompér földbe vetettem tiszta Rozsot, és egyharmad résznél, több konkoly termett. A' tél lágy volt.

2. 1804. 1813 ban tiszta Rozsot vetettem, és nagyobbára Vadóttzot arattam. Májusban szüntelen esett.

3. 1800. egy darab irtásba kirotált Vadóttzot vetettem próbára, és nagyobbára hosszú fejű gazdag Rozsot arattam; noha egy harmad rész Vadóttz volt: de Konkoly semmi.

4. 1803-ban fele konkolyt, és fele Rozsot vetettem készakartva, és szép Rozsot arattam: noha valamellyes konkoly is volt benne. A' tél száraz fagyos volt, a' mi a' Konkolynak ellensége.

5. A' soványobb földben nem terem annyi Konkoly, mint a' kövér, vagy jó földben. Ellenben ritkább van Vadótz nélkül.

6. A' Földlábokon, és a' hol a' hó, vagy eső viz meg áll, vagy a' fák árnyékot tartanak, legtöbb a' Konkoly: ha soha senki nem veti is.

7. Ha a' tél lágy, sáros, sok a' Konkoly. Ha a' tavasz igen esős, a' Vadótz sok.

8. Néha a' késő vetésben nints Konkoly: néha pedig a' korán vetés tisztább. Szerző okát nem tudom. Azt az egyet mondhatom, hogy a' megkonkolyosodott Rozsot kár többször elvetni; hanem ki kell tserélni, ha mindjárt csak a' szomszéd falúban is. Én a' Konkolyt a' Rozs Nemzetséges nyavalyájának lenni találtam.

c. Az Árpáról.

Az Árpának több Fajjai vannak. Az Őszi búzával egyforma földet, és művelést kívánnak: és a' szerint gazdagobban, vagy szűkebben teremnek. A' Sáros földben elvesznek.

1. Hatsorú Árpa (*Hordeum hexastichon*) Csurgón egyszer 46 magot adott. Három szántást, és jó földet kíván. Ősszel vetik, mint a' Búzát. Őszi Árpának hivatik. 6 — 7 tzól szántást kíván. A' hó viz, ha rajta meg áll: előli. Másfél köből elég egy 1200 öles Holdba. A' Serfőzők Sernek gyengéllik. A' Sibák eldöglenek tőle. Megfőzve nem árt; sőt az Ökör, és Sertés igen hamar hizik tőle. A' Hágó Méneket béáztatva igen tüzei. Ha Sendülni kezd mindjárt kell aratni, másként a' feje letörik.

2. Kétsorú, vagy Tavaszi árpa (*Hord: distichon*) Kásának, a' hol meg tudják hajal-

ni, és sernek igen betses. A' Szepességen, és kívált a' Muraközben gazdagon terem.

3. Héjjatlan Árpa (Hord: Coeleste) bővön terem, ritka vetést kíván; igen lisztes. Abaújjban, Bártzy Ferentz, és Sz. Imrey 'Sigmund Uraknál már 1784 ben bővön láttam termesztetni. A' Keszthelyi Georgiconbanis termesztik.

4. Szakállas Árpa (Hord: Zeocritum) a' Felső Vármegyékben 1773 ban sokat láttam: de már 1782 ben nem láttam. Ditsérik azért

a. Mert hat tzól szálkája miatt, a' Verebek nem bánthatják.

b. A' sok esőzésben sem dül meg, mint a' mi Árpánk.

c. Kásája, vagy darája, jó izű édes.

d. Ritkán kell vetni.

e. Tavasszal is egy forma haszonnal lehet jól mivelt földbe vetni. Tsudálni lehet, hogy a' Magyarok, tsak a' két első t. i. az őszi, és Tavaszzi Árpa mellett maradnak közönségesen, holott a' mint mondám a' két utolsótis régebben esmerik.

f. A' mi őszi árpánk kenyere hogy szúrós ne legyen, az Emberek a' tiszta árpa szemet keményen megszokták tsépelni.

g. Az Árpa szalma, a' szarvas marhának igen jó; én így bánok véle: hogy Karátsonig Zabszalmával, azután pedig Árpa szalmával teleltetem Böjt középig a' heverő marhát.

d. A' Zabról.

A' Zabis többféle. A' nevezetesebbek ezek:

1. A' sárga vagy Nehéz Zab (avena sativa) Nálunk leginkább ez terem. Sárba mondják a' Magyarok hogy vetni kell; de nem a' sok esőzés után, késő tavasszal; hanem korán,

II. Sz. A' Vetnivaló Magokról

mikor még a' télben bészivott jó nedvességet a' szél ki nem fújta. Ha perjés a' föld, a' mellyben természetni akarjuk; nem fog egyaránt érni. Ez akkoris tapasztaltatott megtörténni, mikor kétféle helyenn termett Zabot összekevertünk a' vetésben. A' Zabszalma jobb a' Marhának, mint a' Lónak. A' Teheneket lehet vele Karátsonig teleltetni: de sarjúval keverve; azután ártalmas, a' mellynek talán ez az oka, hogy sokára a' Marha fogát elvásalja.

Ősszel hasznos alá a' sovány és igen agyag földet sűrű barázdákkal megugarlani, 'stavaszzal a' vetés előtt megint jól elkeverni. Ha ritkábban vettetik megbokrosodik, és erősödik. Mindenkor a' legújabb termésből kell vetni valót hagyni: mert mentől régibb; annál nehezebben kélki, megszáradott vastag héjja miatt. A' Zabot a' 'Sisik nem bántja. Egy holdba harmadfél köből magis bele megy, kívált ha jól betakarni nem lehet.

2. A' Fekete Zab. A' Felső Vármegyéek különösen ezt termesztik. Ritkábban kell vetni, bokrosabb lessz. Termékenyebb, és nehezebb szemű a' mi sárga Zabunknál. Én ezt termeszttem. A' Horváth Fúrosok nem örömet vesznek: de miért nem tudom.

3. A' Kopasz vagy Héjjaatlan Zab (Avena nuda) Igen megbokrosodik. Szalmája, vagy szára négy öt láb magasra nő. Kenyérnek szívós és tartós. Régen esmeretes nálunk, még se lett közönséges. Készthelyen ezis termesztetik most, és itt Csurgonnis.

4. A' Czifra Zab. Ennek szalmája nagy, bőven terem: szeme igen hosszú, és korán érik. E' miatt a' nagy Termesztők nem kapnak rajta. A' kitsiny Gazdáknak ellenben ugyan

azért kedves: mert a' búza után mindjárt lehet arattatni.

e. A' Borsóról.

A' Borsót későn vetik, mintegy Aprilis közepén meleg porhanyós földbe; és mentől borongosabb idő jár rá, annál szebb. A' földet mélyen lenyúló gyökerével megosztja. De ha most trágyázott földbe vetik, csak a' szalmája szokott nőni. Ha sűrű a' föld, csak borsót kell bele vetni, megritkúl; de azt még ősszel meg kell ugarolni; a' ritkát pedig csak Tavasszal kell alá mélyly és sűrű barázdákkal meghasogatni, 's mindjárt bevetni. Egy holdba fél posonyi köblöt szokás vetni, és vastagon betakarni.

A' mi Hazánkban a' Zemplin, Sáros, és kivált a' Szepes Vármegyei borsó igen híres, nagy szemű, fehér, és jó ízű. A' Dunántúl az Austriában Stockerau környékén termő legghiresebb. Amazt az Alföldre sokan próbálták bevinni. Ezt pedig a' Somogyba, Bácskába, és egyébüvé sokann behoztuk: de a' 'Sisiktől egyiketis megmenteni nem lehet.

Most négy esztendeje a' Sz. Fejérvári Vásárról hozott a' Csurgói Tisztség egy ott termesztetni szokott Fajt, és Lentsétis. Ez szépségére, nagyságára, és jófővésére nézve semmivel sem alább való a' Szepességénél. Nem 'Sisikes. Csurgón hővön terem. A' Gazdáknak merem javasolni, a' térföldekre.

Az apró marhának szaporább eledel, mint akármilyen más mag: mert sűrűbb, 's több tápláló részekkel bír, mint a' ritka.

A' fejerbüköny, vagy Lendek a' Somogyban borsó szolgálatot tészen, jól terem, jó fővő, jó ízű, és soha meg nem muskásodik.

Némellyek bükköny borsónak is hívják. Én magam is természettem ez előtt: de már jobb a' Fejérvári.

f. A' Lednekről vagy Bükkönyről.

A' Ledneket a' Borsóval egyforma földbe; de mindég későbbben szokták vetni: mert a' hideget épen kinem állhatja. Az igen nedves és lapályos helyenn, minekelőtte azt a' tavaszi napok felszikkasztották, ne próbálj senki vetni; mert tsak hamar megsárgúlnak levelei, és kivesz, minekelőtte szemet hozna.

Az érésre nézve egyforma természetű a' Borsóval. A' ki szénának termeszt megvárja, míg a' hívelyek és a' szárais félig elszáradtak: ha éretlen: két hétig se szárad meg a' rendenn. Igen töredékeny szalmája miatt, mindég hivesen kell összetakarítani, és béhordani. Meg érdemli hogy termesszük; mert 1. a' Lednek szalma, egy nyomon jár a' Lóherével: Télben telelhetjük véle a' Ménest nagy haszonnal, hanem nem kell restelleni meg vágni: mert különben el hull a' magja, és a' földről a' Ló fel nem szedi. 2. az apró marha igen szereti.

A' Ledneket vagy magánosan vetve termesztik a' szegényebb, de serényebb Gazdák, vagy ugar földbe vetnek, valami összeelegyített magokat, úgymint egy negyed rész borsót, ugyan annyi Ledneket, mint szinte Zabotis és $2\frac{1}{4}$ Árpát. Mikor ezek már annyira fel nevedtek, hogy az Árpa szemek tejekbe vagynak, 's a' Borsó és Lednek hüvelykezni kezd, de még egészen zöld; elkezdik kaszálni és napjában a' Marhának haza bordani mind addig, míg tart benne. Tapasztalásom szerint a' szarvas Marhának, nints ennél táplálabb zöld széna neme: azért is javasolom mindazok-

nak a' Gazdáknak, a' kiknek vagy rossz, vagy kevés szénájok van. Az Ugar meghizik tőle; de mégis inkább javaslom tavasz földbe vetni: mivel az Ugarban eltalálja magját hullatni, a' melly osztán az Őszi búzát örökre elrontja.

Kivált a' Méhes - Gazdáknak javaslom a' Lednek termesztést. A' késő rajt a' Lednek virággal meg lehet az éhségtől tartani. Az újabb Természetvizsgálók nem a' Lednek virágból tapasztalják a' Méheket hordani, hanem a' szárából, a' melly tapasztalhatóképen édes és mézes: de én ezt még nem tapasztalhattam.

g. A' Lentséről. (Lens Ervum)

A' Lentse sokkal jobban megterem ha közepkövér és agyagos földbe vetik, mint a' ritka vagy nedves homokosba. A' melly föld medékes, és a' szederin meg terem rajta, Lentsének igen jó. A' kövér földben csak a' szalmája nagy. Minden 4 — 5 esztendőben friss magot kell vetni: másként elaprósodik, és minálunk igen meg lendekesedik. Még a' Fejérvári nem hibázik.

A'ki a' Szepességi, vagy Stockeraui nagy szemű Lentsét akarja termesztetni ezeket megtartsa: 1. Mihelyt látja hogy a' Lentse szalma fonnyadt sárga, a' földre hajólt, a' levelek 's a' hüvelykek már barna sárgák; siessen lekaszálni, és eltsépelni. 2. A' szemet erős napfényen szárogassa, minekutánna azt kitsépelte, ha idő szolgál. 3. Ha már a' szemek kemények: kementzébe' szárassza ki, legalább az ennivalót. A' vetnivalót elég a' naponn megszáraztani. Így nem lesz 'Si'sikes. Én ezt gyakorlom.

A' Lentseszalma sokkal betesebb a' Bor-sószalmánál; minthogy ezt a' Lovaknak, és

Báránynak szénával naponként feltserélve hasznosan lehet adni: a'ki pedig a' Lentsét Árpával elegyítvén, úgy veti el széna természet helyett; gondosságát nem lehet elegendőképen ditsérni. Az illy' szénát mindenféle Marha igen szereti: mindenek felett pedig a' Fejősteheneknek, mint a' szetskát megvágva adatni javasolom; úgymint a' mellytől azok frissebbek, és sokkal tejesebbek. Még a' Birkáknak is erőt ad az ellésre és a' szoptatásra: de ezeknek tsak a' rátsba kell tenni; és nem megvágni. Egy Holdba egy köből magot kell vetni, és meggyomlálni szorgalmasan.

h. A' Hajdina, Pohánka, Kruppa, Tatárka (*Fagopyrum Polygonum*.)

A' Kruppa a' sovány helyet kedveli: azt mondják némellyek, hogy a' kövérben elvesz; de ez nem igaz egyáltalában. Itt a' mi határunkban mentől jobb földbe vettetik, annál inkább megterem. A' meg lehet, hogy az Alföldi meleg kövérségben elvesz. A' hideg ellen igen gyenge, azértis későn Május végén kell vetni. Némellyek tarlóba is vetik, de ez ritkán érik jól meg. A' földet nem hogy soványitaná, de még hizlalja és tisztítja, annyira, hogy ha Ugarba vetik, utánna nyomonn tiszta búzáis lehet vetni. A' meleg helyeken nem jól terem: mellyik pedig az ő természetével meg egyező környék: meglehet az ott termő, vagy teremhető Nyirfákból tudni: mert úgy tapasztaltatik, hogy a' hol a' Nyirfának hazája van: a' Kruppának is bőv szüretje van. Legszerentsesebb Gazda az, a'ki ollykor találja vetni, hogy az eső mindjárt megveri; mert illyenkor mindjárt kinő, és megbokrosodik. Magjáról megjegyzésre méltó az, hogy azt a' 'Sisik nem bánt-

bántja; azért ellehet akkorra tenni, mikor legjobb árra van. Egy Holdban egy posonyi köbölt kell számlálni, és leginkább azon földbe vetni, a' mellyről tsak most arattatott le az Árpa. Egy mag 5—6 szokott adni. Hat köbőlből lessz egy köből kása.

Főképen pedig a' Méhes-gazdáknak ditsérem: mert ez, mihelyt tsak félarasznyira felnyúlhat: már virágzik, és egész Őszig így tartván, a' Méheknek még akkoris ad eledelt, mikor már a' Mezőkön minden fűvek virágjaikat elhullatták. Szalmája, 's polyvájáértis ditséretes, mert ezt a' Borjú 's egyéb Fijók barmok megeszik; sőt a' polyvája vetniis jó, 's az ebben bentmaradott éretlen magok, szint úgy kikelnek, mint a' legérettebbek, tsak hogy két köből kell egy Holdba belőle. A' ki kását, vagy Darát, sőt Grizt akar belőle tsináltatni: hamarabb takarja bé a' Mezőről, mint sem a' dér megtsapná; különben az nem lessz fejr, hanem kék. Minthogy nem együtt érik: bizonyos levevése idejét meg nem lehet mondani; hanem arra vigyázzon a' Gazda, hogy sok e' már benne az érett szem, és az könnyen kimegyené? Illyenkor mindjárt lekell vetetni: mert elrepi. A' hol a' magváért termesztik, úgy szokták megaratni, hogy a' földnek egyik végéről, mikor legmelegebb idő van neki állit a' Gazda egy rakás embert, a' kik a' Fejből a' meg érett magokat előkötőjökbe berázzák, és osztán a' szárát, mint a' kendert kinövik, 's markokra rakják. Ezt nagyobb táblákkal nem lehet tselekedni. Azért én magam tsak learattatom, és kévékbe köttetvén, a' Mezőn felálongatva meglehetősen kiszáraztom. Különben ha nedvesen összerakatik: megfüllik; sőt kistsépelt magvátis vékonyan teritem, és meg-

forgattatom, hogy penészt ne kapjon. A' Gömböly-ökröket Hajdina darálttal hizlalni jónak találtam; de sok kell belőle.

Még egy más Nemétis termesztik a' Magyarok, és a' Csurgói Uradalom a' Tatárkának: t. i. a' gömbölyű magú Tatárkát. Ennek nem szögletes a' magja, és így nem *Polygonum*: termékenyebb, és egyenlőbben érő amannál. A' lisztje igen fejr, és betses. *Fagopyrum Tartaricum* a' neve.

i. A' Kukoritzáról. (*Zea Mays*)

Ez a' mag mind a' *Columbus Kristof* idejéig esinéretlen vólt nálunk: és így Ámerikából jött hozzánk. Mind minéműségére, mind érésére többféle van minálunk. A' Dunántúl négyfélét termesztenek a' Gazdák: A' Fejr, de öreg szemű és nagy Fejú a' kövér homokos földet szereti. Sokszor ha a' tavaszi szárazság nagy: még Áldozókoris vetik; és ha esője jön: a' homok megneveli, és megérleli. A' sárga szintűgy öregszemű, és nagyfejú. A' jó agyagos, és iszapos földben a' Dráva mellett jól terem; de sokszor éretlen marad. A' harmadik az úgy nevezett *Cinquantina* vagy ötven napos Kukoritza. Azért hívják így: mert ötven napra megérlik; feje nagy; de szeme apró, és sárga színű. A' negyedik a' kétszer érő fejr szemű, és rövid fejú. Igen koránn érik, asztalra való. A' mellyek Olasz országból, sőt Ámerikából most jöttek hozzánk, öregebb szeműek egy két idén: de azután csak ollyak, mint a' miénk. Április vége felé legjobb vetni: de ha a' vetést a' zápor meg tömte: megkell tövis boronával hordozni. A' ritkás, és iszap földet kedvelli, ha jól meg van dolgozva, és kemény szelek nem járnak, a' mellyek a' ritka

földből kidűjtik. Én részemről azt tapasztaltam, hogy a' sűrű földű, és trágyázott kertekben, és legalább a' középszerű földben mindig szebb volt, mint a' ritkásban, ha abban az esztendőben sok esőzés nem járt. És így tsak ugyan bátorságosabb a' Gazdának, ha a' ritkás földbe rakatja: mert abban, akár sok eső, akár szárazság járjon, többnyire jó: a' nyirokban pedig tsak néha. A' szárazság neki nem árt sokat: mert tsak harmatos éjjelek járjanak, levelein meghizik. Mikor fejét kezdi hányni: akkor szereti a' szép esőt; és ha ez hibázik: a' megindúlt fejek vakonn maradnak.

Az Ámerikaiak úgy szokták Kukoritzza földjeiket megganajozni, hogy minden olyan helyre, a' hol magot tesznek le, valami döglött halatis tesznek a' magalá a' fenékre. Még az ilyen döglött állatokkal való ganajozás módja minálunk tsak kevés Gazdának jutván eszébe (néemelly Helységekben pedig a' halat ujjságúlis alig kaphatjuk) a' döglött halsnak bűdös szagátis készebbek elszenyvedni az útszákonn, mintsem hogy azt kertjeik, vagy földjeik kövérítésére fordítanak. Somogy Vármegyében úgy rakják, hogy minden bokorba egy össze marok jó, érett trágyát öntenek. Homokos földben a' Birka trágya, száraz Esztendőben nem tesz jót a' kukoritzának: mint-hogy éget. Illy kártévő az éretlen trágyais.

A' Kukoritzza a' puha és meghimlett földben rosszúl kél: de vigan nő. Erre nézve a' Mura és Dráva mellékiek vetni szokták, mint a' Gabonát: de ritkán; és Tüskeboronával betakarják. Ez az agyagban jót nem teszen. Az Agyagföldeket rendszerint tsak tavasszal szántják mag alá, és azt vas boronával nyomon meghordozzák; és másnap kapával 3. czolos

gödrökre felosztják. Két és fél lépésre szükség egyik bokrot a' másikhoz letenni. Rendszerint 5—6 szemet vetünk egy kapa alá, a' mellyek, ha mind kikelnek: töltéskor kettőjét bizonyosan kivágjuk, hogy a' meghagyott legépebb tövek annál jobban megerősödhessenek.

A' Kukoritzának első munkája a' Megporhálás. Ez igen késedelmes, és sok hajladozással járó munka: de igen szükséges, és ha ez a' munka nem jókor, és nem jól tétetik meg: a' termés nagyon hibás lesz.

A' munka könnyítésére Fellenberg valami Porháló - ekét talált fel: de én azt nehéznek találtam. A' mit Gróf Festetits László talált; magam két ízben megpróbálván, sokkal könnyebbnek találtam, és apróbban porhál. Minden homokos, vagy jól mivelt földben használható; oltsó, és könnyen készíthető. A' kolompér, bab, és dohány termesztésben is sok kezet megkiméli.

Második munkája a' Kukoritzának a' Töltögetés. Ezen munka könnyítéséhez is találtak már többféle Töltögető - ekét (Cultivator) Azomban, mind megegyezik abban, hogy két kormány deszkája van, valamint a' Szepességi közönséges Szántó - ekének. Hogy a' két kormány, két sor kukoritzát, vagy kolompért megtölthessen egyszerre, vagy igen keskenynek kell az ekének, és a' sorok közének lenni (a' mit sem a' Kukoritza, sem a' kolompér nem szeret) vagy a' Ló húzni nem bírja. De ezen kívül még más hibájais van. u. m.

1. Hozzá, vetéskor sorjelelő borona, ló, szerszám, eke, és két ember kell, és mégis keveset tölt egy nap; és az sem jó: az a' plántához nem alkalmaztatható, minthogy egyforma magasan tölt mindég: pedig

2. A' plánta egyik kissebb, másik nagyobb: tehát egy formán tölteni nem lehet.

3. Ha a' plánta a' másikat éri: elromlik; ha csak földet nem teszünk közzé, és egyik szárat a' másiktól kézzel el nem nyomjuk.

4. Ha sok a' szár, vagy fattyúhajtása van valamellyiknek: azt kézzel ki kell tépni, vagy a' szél sőt földestől az üres helyre ültetni.

5. A' sassátis meg kell kézzel tépni; és a' perjét, a' melly az esővert szántás, és porhálás után a' szálatokat össze szövi kézzel kitépni.

6. A' szegény Gazda, babot, és tököt is szokott a' Kukoritza közt termesztetni. Már ha a' Töltögetővel (Cultivator) akar élni: ezeket nem termesztetheti. E' pedig több kár, mint a' Cultivator Munkás kiméllése.

7. Egy Magyar Méltóság' ajándékából nekem volt 1702 ben Cultivatorom; és így a' többszöri próba tételből tudom annak haszna nemvehetését. Azt a' kárt nemis említvén, hogy az ekét vonó ló, és lóvezető gyerek, vagy a' magam, vagy a' szomszédom földjéből annyi bokrot kitapodtak, hogy magamis sajnálottam.

Erről a' Plántáról nevezetes az, hogy ha a' hideg elveszi: újra sarjazik a' tövéről. Az Ámerikaiak, hogy a' Madár, és az Egér a' magot elne pusztithassa: a' Vetés előtt egy napig fehér Lóhunyor levébe áztatják, a' melly hunyor lének az az ereje van, hogy az illatot, a' melly az ezzel lotsolt magot megeszi, megrésze-gíti, és megbetegíti; és ez osztán társaitis elretten-ti a' vendégségtől. A' Kukoritzának magának a' hunyor semmit sem árt. A' mi Lóhunyorunk nem illy' erős, és itt a' Patsirta, és Varjú húzza ki a' szemet, a' mellyeknek a' hunyor épen nem ártalmas.

Ezenkívül jegyezzük meg róla ezeket: 1. Hogy én a' jóföldbe a' Kukoritzza bokorba Kolompért is rakattam, és egy munka után, egy földben kettő termett: de mind a' kettő apró volt. Továbbá a' vetnivaló magot, minekelőtte elvetném 12 óráig megszoktam, sütős meleg; de nem forró vízzel önteni, és áztatni azért, hogy az magát tele sziván, a' tsirának mindjárt maga eledelt adjon, és hamar kikeljen. Ezt a' fogást én igen jónak találtam; ha a' föld nedves volt, és a' Vetésre tartós szárazság nem következett. Ha a' föld szárazas: a' magot meg áztatni veszedelmes. Egy holdba $1\frac{1}{4}$ köblöt számlálok; de ha nem jól kél: ki foldoztatom.

2. Ha a' virágját (a' mi leg felül van) a' Gazda rosszidőben vagdalja el: nem hogy hasznót tsinálna; de az egész terméstit egyszerre eltemeti: mert ugyanis, ha a' virágban lévő Nemző-por, a' Bimbot (a' mit mi Üstöknek nevezünk) meg nem terhesíti: a' szemek a' Csőnn mind vakoñ maradnak. Mikor pedig már ez a' terhesítés megesett (a' mellyet a' Gazda könnyen megesmérhet arról, ha a' virág nagyon porzik; s a' levelekennis meglátszik) igen jól tselekszi, ha jó alatt levagdalja. Kétképenis használván általa magának. 1. Azzal, hogy a' Tehénnek jó eledelt szerez, ha megszáraztja. 2. A' tápláló nedvességet a' Csőkre fordítja, a' mellről az, nagyobb, és tellyesebb szemű lesz.

3. A' Kukoritzát a' jó földön kívül, a' jó munkais segíti. Ha a' plánta már egy ujjnyi magas, és a' föld puha: mindjárt porhálni kell. Ha pedig már egy láb magas, fel kell tölteni: de vigyázni kell, hogy a' föld tsak lágy se legyen, nem hogy sáros, és hogy a' Töltöge.

tő a' gyepet füves oldalával ne vesse a' Kukoritza tövére, másképen az elsárgúl, és meddő marad.

k. A' Kölesről.

Én a' Hazában háromféle Kölest tudók. Első, és legjobb az Alföldi öreg szemű CzitZFark Köles. Kásája sárga, és lisztes. A' második a' Bőrsas Köles. Apró a' szeme, kásája fejtér, és vízzé válik. A' harmadik a' Furkós Köles (nodosum, v. Culmiferum) Magja igen apró, és sok; héjja vékony, és szép sárga. A' Verebek igen elpusztítják. A' Morvaiak régen termesztik. Egészen egyezik a' mostani kido-bolt Persiai Kölessel, és csak a' magja héjja sárga, és nem Narants színű. — Minálunk is van: de kelletlen.

Az Alföldi Köles Indiából került hozzánk, és Hazájához való hűségét, még ma is megbi-zonyítja azzal, hogy a' legnagyobb hűséget, és szárazságot kiállja. Jobb neki a' ritka, mint a' sűrű föld; azért is terem meginkább az ásott homokban, a' mint már mondtam. Mindenek felett gyönyörködik a' Gyep földben, a' mellyben is, minthogy ő bokrosodni szeret, csak ritkán kell, és nem igen idején vetni: mert elfagy. Az ásott földbe azért jobb vetni, mint a' szántásban, hogy 1. három annyit szaporít, mint szántás után szokott. 2. Az ásás által a' föld megtisztul, mellyre nézve a' Kölesnek megmarad a' jó nedvesség, 's Gyomlálókra se kell se pénzt, sem időt vesztegetni. 3. Az ásott földben a' Köles után, minden hevertetés nélkül, a' legjobb, és tisztább Buzát, és kivált a' Rozsot lehet termesztetni minden ganajozás nélkül. A' heves homokos dombokon Disznó,

és Tehén trágyával szokták a' földet a' Köles alá készíteni, és egy Holdba fél köblöt vetni.

A' Czir-Köles (*Holcus Sorghum*) minálunk igen jól megterem, és épen úgy bánunk véle, mint a' Kukuritzával, a' magját 5 napig áztatván vízben. A' Helveták is szokták termesztetni, és azt tapasztalták felőle. 1. Hogy az semmiféle földtől nem iszonyodik ugyan; mind az által a' porhanyós kövér földben legjobban megterem. 2. Igen idején kell vetni, mint-hogy későn érik. 3. A' madár nem pusztítja, és az idő is akármiképen változzék: néki semmit sem árt. 4. Nem mind egyszerre érik; ez okáért kézzel kell szedni. 5. Egy szem öt százat szokott teremni. 6. A' Lovak abrak helyett igen édesdeden megeszik, szalmája szoba seprőnek igen jó.

1. A' Tenkelyről (*Triticum Spelta.*)

A' Tenkely termesztés minálunk nem közönséges. Kár pedig, mert: 1. A' lisztje fejtőbb, több is, mint a' legszebb tiszta Buzáé. 2. A' hol termesztik: egyféle magot sokkaltovább lehet, és ugyan egy földbe, jó haszonnal egymás után elvetni, mint a' Buzát. 3. A' tészta étele, és kenyere sokkal könnyebb emészthető és jó ízű, mint az, a' mint az, a' mi Búza lisztből készül. 4. A' Magházokban sokkal tovább el lehet tartani, mint akár mit is. Vetése módja, ideje, 's a' földnek hozzá való készítése, választása, egy az őszi Buzáéval. Még ez egyet tartsuk meg róla, hogy épen nem jó olly közel vetni valamely más földhöz, a' mellyen termett magok a' Tenkelyjel össze elegyelhetnek; szintúgy a' Csűrőkben is ugyan ezen okokból külön kell rakni: mert ha más maggal, a' mint mondám össze elegyedik:

felette nehéz azt kitisztítani től. Az Alföldiek termesztik: de minthogy jó Malmaik nintsenek: kevés hasznát veszik.

m. A' Lenről.

A' Lentermesztés egy igen nevezetes része lévén a' Gazdaságnak a' Gazdákat annak mind termesztésére serkengetni, mind mivélése módjában segíteni kötelesség.

A' Termesztés ezeken a' sarkokon áll:

1. Jóféle magra kell mindenenk felett szert tenni; és eleinte épen nem lehet azért a' költséget sajnállani: mert az kevés idő múlva maga magát vissza fizeti. A' Hollandusok mind addig másunnan vitettek magoknak magot: míg idő jártával meg nem tanúlták a' jó Magtermesztésnek módját. A' Sziléziaiak mai napig is Rigai magot vetnek; ámbár az felette költséges. A' magok közül ezek a' legnevezetesebbek: a' Rigai, Hollandiai, Flandriai, Halberstadti, Magdeburgi, Rauchi, és minálunk a' Szepességi, Sáros Vármegyei, Muraközi, és Csökli Lenmagok. A' Lenmag megválasztásában ezekre vigyázzon a' Gazda:

a. Mentől régibb, annál jobbnak tapasztaltatik. A' ki maga fog nálunk idővel jó magot termesztetni, tehát a' Termesztés esztendőjében tsak annyit tsépeljen ki, a' mennyi próbára, és olajnak szükséges: a' többit pedig hagyja a' tokjában. Így azt több esztendőig megtarthatja épségben. A' ki pedig friss magot kéntelen vetni: lágy meleg kementzébe szárazsza meg, és úgy vesse el.

b. A' jó mag nem lapos; hanem dombos, rövid, tömött, olajos, igen nehéz és világos barna. A' Hollandus úgy próbálja meg annak jóságát, hogy egy tsomót erőssen a' markába

szorít, és ha egyszerre kisimúl vagy ugrik az ujjai közt: a' mag jóféle. A' magyar Asszonyok —

c. Egy marokkal belőle a' vízbe vetnek. A' jó mag, minthogy nehéz: kevés minuták alatt leszáll a' fenékre; és mentől több marad felül a' Víz színén: annál rosszabb az.

d. Ha az olajos kövér magból egy tsipetnyit a' tűzbe vetsz: az egyszeribe lángol, és ropog mint a' Rakétli; a' rossz pedig csak elemésződik.

e. Némellyek a' vett magból egy két csipetnyit Cserépbe előre elvetnek; és azt annál jobbnak tartják: mentül több kélki belőle.

2. A' Földet a' Len mag alá különösen meg kell választani. Közönségesen véve mindazok a' földek jók, a' mellyek a' Fejes káposztát és Dohányt megtermik. Nevezetesen pedig a' Lenföldekre nézve ezeket tartjuk meg:

aa. A' Lentermésre jobb különös földet tartani, mint ide oda vetni.

bb. A' Lenföldet Ősszelis, korán Tavasszal is, és vetés előtt harmadszor szükség megszántani, és mindannyiszor megboronálni. Az őszi felszántás előtt porhanyó trágyával szokás bőven megteríteni. Így tesznek a' Csökliek, és Muraköziek.

cc. Az ásott földben szemlátomást mindenkor jobb a' Len, mint a' szántásban: mert az ásó mind a' földet jobban elegyeli; és megporhanyósítja; mind pedig a' fűmagokat (a' mellyek a' Lent elszozták nyomni) mélyebben aláforgatja.

dd. Minthogy a' Len a' mértékletes nedvességet kedveli: úgy kell a' boronálást, és barázdolást tenni, hogy a' sok lefojhasson: a' szükséges pedig megmaradhasson. A' száraz

természetű Táblákat tehát lapossan, a' nedveseket ellenben hátasan szántsák. Így tesznek a' Muraköziek, és Csökliek.

3. A' vetésnek mind módját, mind idejét érteni kelletik a' Gazdának. Mind kettőre nézve ezek a' Megtartani-valók:

a. Ugyan azon földbe tsak öt hat Eszten-dőig lehet hasznosan Lent vetni, és azután változtatni szokás.

b. Három négy feléi próbát tegyen a' Gazda a' Lennel mind addig: mig kinem tanulja kővér, középszerű, vagy friss trágyás földet szerete az ő Határjában.

c. Előre meghatározza magában: Mi végre kívánja azttermeszteni: a' magjáért é, vagy száláért? A' ki magot akar kapni: ritkán veti. A' fonál kedvéért ellenben sűrűbben szokás vetni: mert minden Plánta annál inkább felszokott nyúlni, mentől nehezebben, és későbbben juthat a' Napfényre. E'szerint a' Lenis sűrűségével magából a' Napot kirekesztvén, majd annál hamarébb siet felnyúlni; hogy a' Napfényre juthasson. Fonálnak pedig épen az ilyen szálas Len legjobb. Így a' Gazda inkább kétfelé ossza Lenföldjét, és felét ritkán, felét ismét sűrűen vesse be.

d. Minekelőtte a' felásott Földből a' jó nedvességet a' szél kifujná: szükséges a' Len magot az akkor nap megboronált ásásra felül hinteni, és nyomonn béboronálni.

e. A' Vetést legjobb akkor mindjárt megtenni, mikor már a' Gazda az éjjeli derektól nem félhet. Ez többnyire Áprilisben esik meg. A' meleg és Lapájos vidékeken Pünköst hetibenis szokták vetni. De ennek a' szála éles: mert a' Len a' száraz meleget nem szereti. Azértis puhább a' hegyes vidéki Len. A' késő

vetés az igaz, hogy hamarább kikel: de megállapodik a' gyakor szárazság miatt. A' Szepességen azt Májusnak a' végénn vetik: Silesiában pedig gyakran Juniushoz az eleireis elmarad a' hideg miatt. A' Somogyiak Úrnap előtt vetik kevésel.

4. A' Gazda a' gyomlálást soha el nem mulathatja. A' meleg részeken esett idején való Vetés már Májusban olyan nagy, hogy azt szükségesképen ki kell gyomlálni. Minthogy tehát a' Lennek a' hosszúsága a' gyomlálástól függ: azt sem idő nap előtt tenni, sem későre halasztani nem kell. Minthogy pedig a' gaz kiszaggatásával a' Len' tövéről a' földis rendszerint felhúzódik: soha el nem kell mulatni megparantsolni, hogy a' Gyomlálók letapodják a' Len' töve körül a' földet, mikor mellőle a' fűvet felszakasztják. A' sovány, és száraz földben leginkább a' kosz, vagy Aranyfű nyomja el a' Lent.

5. Hogy a' Len a' földre le ne feküdjön: el ne mellőzze a' Gazda azt, levert Czövekre rakott létzekkel békeríteni; 's ha a' szükség úgy kívánja: középreis botsátani, 's több négy szegeletekre megszaggatni. Különben mikor érne kezd: minden eső után lefekszik, és kézzel szükség kétszer, háromszor feltámoogatni, mint a' Stájerek, Muraköziek és Csökliek tselekesznek.

6. A' kinyövésben akar a' Slésiaiakat, akar a' Hollandusokat lehet követni. Amazok azt akkor nyövikki: mikor még a' magvát meg nem érlelte, ezenn az okonn, mert így a' Len, sokkal puhább, és finomabb. Ezek noha a' legszebb Batizt készítik Lenjeikből, a' kinyövésel mind addig váraкоznak: míg a' magok tökéletesen megérették. Így a' haszon

kettős t. i. a' Len és Mag. A' ki azt éretlen korában kinyövi: a' magot elveszíti. Így jár-nak a' Silésiaiak, és ez az oka annak, hogy ők Rigai magot vetnek. Azonban azt nem lehet tagadni, hogy a' magját megérlelt Lennek mindenkor vastagabb, és keményebb a' Szála. De ezen a' Hollandus a' gyakori, és sűrű, meg-sűrűbb fogú Etselővel segít, a' mint a' Házi-Gazdasszonyban lehet látni, a' hová halasz-tottam a' Rőfölést, Áztatást, Eltilolást, Tö-retést, és Etselést.

7. Én egyszer Kenderrel együvé keverve vetettem; és minthogy a' Kender hamarabb nőtt: a' Lent árnyékban tartotta. Innen a' Len igen szép szálas lett. Ez bizonyos és jó mód, tsak hogy a' kinyövése bajos, és sok taposás van vele.

8. Hogy Őszi Len magis legyen: azt hal-lom, és hogy lehet ezt a' közönséges Len mag-ból tsinálni: egy Érdemes Magyar Úrnak Le-írásából tudom: de minthogy sok vele a' Ve-sződés: a' próba tevése reá nem értem soha.

n. A' Kenderről.

A' Kender, valamint a' Lenis a' kövér, puha, és mértékletes nedves földet szereti. Természetére nézve inkább a' hideg, mint a' meleg levegőben gyönyörködik. De ezt tsak a'kor kell érteni, mikor már a' derek megszün-tek. Különben a' mit fellyebb Lenkörül meg-jegyzettem, a' Kender - termesztésében sem kell elmúlatni. Közönségesen Pünkösd hetiben vetik.

Minthogy a' Kendernek minden jósága abban áll: ha felette vékony, és hajsálakra hasad, hogy annál vékonyabb Fonál készüljön belőle: azonkell a' Gazdának igyekezni, hogy

mentől vékonyabb szálú Kendert termesszen. A' sűrű Vetés, kövér (de nem friss trágyázott) föld, ezt nagyon segítik. A' gyakor áztatás pedig; és a' különbözőféle sűrűségű Ets-lővel, vagy Gerebennel való meghasogatás, azt úgy elkészíti, hogy a' Lennél nem sokkal alábbvaló.

Valamint a' Lent, úgy a' Kendert is számon veheti a' Gazda a' Munkásoktól; sőt ezt még könnyebben, mint azt: mert nem olly könnyen esik benne hiba, mint a' mában.

Én a' Virágossal együtt kinövettem egyszer a' Magvastis; és magot a' ritka Vetésről szedtem. A' Házi-Gazdasszonyban e'ről is többet fogok mondani. De megvallom hogy a' Zöldjében kinyőtt Kendert és Lent, az Aszszonyok gyengébbnek tartották, noha az puhább volt fenni jóvalis.

Kapa után a' Baranya Vármegyeiek különösen így vetik a' Lent, és Kendert:

a. A' vetés alá harmadszor is megszántott földön, hosszában egy személly féloldalt döntött tiz czól hosszú kapával végig barázdát, vagy árkot húz, a' mellynek mélysége tsak egy czól.

b. Utánna megy más Személly (a' Szegény tsak maga) és a' húzott árokba markából újjai közt rázza a' magot.

c. Az első Személly a' Kender föld végére érvén, megfordúl, és az elébbi, már maggal behintett árkotska mellett, másik hasonló széles árkot húz, és ennek földjével a' magot betakarja: a' Vető pedig a' második kapa nyomot behinti úgy, mint először tselekedett, és ez így megy, míg nem az egész föld elvetetik.

d. Két emberis húzhat árkot, az az, az elsőnek bevetett árkotskáját, a' második betakarja, és egy úttal a' kapája újj árkot hagy maga utánn. Egy vető két ilyen árkolót meggyőz. Hatanis lehet így egymás után dolgozni: úgy hogy három árkol, és takar, három pedig, vagy kettő vet.

e. Az illy munka után igen egyenlő a' föld, puha, és a' madár, minthogy a' magon egy, vagy más fél tzól föld fekszik, egy szemjét sem eheti meg.

f. Három ember két hóldat egy nap igen könnyen elvethet, és két Hóldba 3. köből mag sok inkább, mint kevés. Ez követést érdemlő Magyar praxis.

o. A' Dohányról (*Nicotiana Tabacum.*)

A' külsőknélis nevezetes a' Magyar, a' Dohány termesztésről. Erre nézve itt csak azt akarom közönségessé tenni: a' mit annak mivelése módjában tapasztaltam. Az egész Mesterség e' következő Sarkalatokon fordul meg:

1. Mint minden Termesztéshez, úgy a' Dohányhozis a' jó féle magnak a' megszerzése szükséges. A' külsők közzül a' Virginiai mag ditséretes: mert igen zsiros levelei vágynak. A' Felséges Rendelések szerint már ezzel minálunkis próbák tétettek, hol nagyobb hol kisebb szerentsével. Én magamis több idén termesztettem. A' szára igen magas, a' levele a' földet éri, igen keskeny, és egy réf hosszú. Nebéz besimítani, hanem össze fonva jó. Hibája az, hogy levelei a' földet érvén, félig elrothadnak. Füstje igen kedves. A' kik alája mind a' földet megválasztották, mind körü-

lötte szorgalmatoskodtak: az elfajulásról nem panaszkodnak. A' Hazaiak közt legzsírosabbak a' Ventsellői, Geszti, Borsodi, Szendrei, Muraközi (a' melly nélkül a' Bétsi, és Velenzei Tobák Apáltakban legkissebb Portobák sem készül) Pétsi, és Szegedi Magyar-dohány fajták. Pipába legalkalmasabbak a' Fűzes-Gyarmathi, Döbrei, Margitai, Ároktövi, Faddi, Jánosházi, és a' Kospallagi 's a' t. Én magam Basadohányt, vagy Jenigét termeszték pipázni; és 1814 től fogva ama híres apró levélű, és igen jó szagú Perúviai dohánytis (*Nicotiana paniculata*) Más neme az a' Dohánynak, a' mellyet dohányozunk; és a' mellyet tobákolunk. A' Füstdohány szárazas, kövér ritka földben minden trágya nélkül legjobb; de Portobáknak igen trágyás, és heves föld kell. A' fajtátis megválasztani szükséges. A' birka trágya után igen erős: de füstje bűdös.

2. A' Földnek és Magnak ezen végekre való megválasztása a' Dohánynak jóságát szembe tünőképen neveli. Legjobbnek tapasztaltatnak a' mértékletes nedvességű, jól elegyedett puha, kövér, és ködös térségek Portobáknak. A' hol a' Határ természet szerint nem ilyen: mesterséggel olyanná kell tsinálni. A' jól elkészített porhanyó trágyais jó: mert mentől kövérebb a' tápláló eledel: annál olajosabb a' Plántais; de nem jó szagú. A' Dohánynak legalábbis 6—7 tzólni mélylségre szükség a' földet felszántani háromszor, 's beboronálni, hogy az jól elegyített, puha, és tiszta legyen. Tapasztalásom szerint a' kapállás még ennélis jobb, és a' Tobáknak való Dohány a' trágyás homokbanis igen erős. Illyen a' Szulyki dohány.

3. A' Dohány-plánta ha nem ép, és kövér az általplántáláskor: a' Ballok száma nem sokra megy. A' Dohány-magot már Mártius elején, üveg alatt, néha hamarább is vetik. Az idején erő fajták legditséretesebbek. A' kiknek üveges Melegágyaik nintsenek: trágyát raknak öszve; és a' hidegtől szalma fedéllel, vagy gyékénnyel takarják. A' magot ruhába szokás kötni, és lágy-melegvizbe mártva, meleg helyen felakasztani. Mihelyt szárad: ismét vízbe kell mártani; és ez így tart 10—12 nap; a' mikor a' magok kitsirzenek: 's így tsirosan elvettetnek. Míg a' Plántának négy levele nints: meg nem öntöztetik; külömben azt a' gaz elnyomja. Május végén vagy Junius elején legjobb az elplántálás. Mikor tehát a' föld megázott, és nedvessége kinem száradott: beleültetnek a' kiválogatott, és jólindult plánták, és minden tő megöntöztetik; ha nem igen ázott a' föld. Minden tőnek a' másiktól 2 1/2 lábnyi tágasság engedtetik, hogy a' Levelek annál szabadabban nevedhessenek; azon kívül, hogy a' sorok is nem egyenesen vitetnek, hanem felterélve, így p. o. * * * * En láttam gödröket is a' sorok között, a' mellyekből a' Tobáknak való Csemeték, olykor-ollykor megöntöztettek: de a' füstnek valót nem kell öntözni.

4. A' Dohány olyan telhetetlen plánta, hogy az minden kövérséget egyedül maga szeret a' földből kiszívni. Erre nézve, mihejt a' Gazda látja, hogy a' gaz nevededik: a' kapát a' kezéből le ne tegye. Rendszerént háromszor végtől végig megkivánja a' munkát, t. i. egyet Porbáláskor, kettőt pedig Töltéskor.

5. A' Leveleknek mind kövérsége, mind nagysága a' szorgalmatos Kottsozástól függ. A' mikor hát már töltetni kell: az alsó két három

levelet is föld alá kell takarni, és 7—8 levél-nél egy száronn többet nem hagyni. Ha már a' levelek közt újj sallangok sarjazznak: azokat nyomonn lekell tépni, hogy a' tápláló erő, egyedül a' levelek hizlalására fordúljon. Ugyan ezen okból szükséges a' virágbunkókatis a' Magnakvalókon kívül mind egyik letördösni, és ezt egy Nyáronn többszöris tselekedni. A' füst-dohányhoz e' mind nem kell: mert igen erős lenne.

b. A' Leveleket tsak akkor kell szedni: mikor egészen megnőttek, és megérettek. Ha már azok' hegyei sárgák, babosak, vagy hólyagosak, és nehezen szakadnak le; 's a' napfény a' harmatot rólok felszárasztotta: a' Leszedéshez hozzá lehet fogni: de az alsó leveleket külön kell szedni, mint alábbvalót. Ez minden tövön szokott lenni három négy; ez érik legutolszor.

7. A' legkövérebb, és legérettebb Levelek is elromolhatnak a' füllőben. Ezokáért azokat száraz; és szabad szellős helyeken, u. m. a' Dohány föld végén, vagy más kertben (a' hol a' Napéri) kell lapitzkánként kerekesen töveivel úgy összehurogatni, hogy a' tövek közepére egymáson feküdjének, a' levelek hegyei pedig mind köröskörnyűl kifelé fordúljanak. Külömben, ha a' hegye, közepére fordíttatik a' Rakásnak, vagy Kupitznak: megég. A' Kupitzok olyan nagyok lehetnek, mint egy Debretzeni-kenyér. Itt a' Gazda vigyázzon, és a' rakást tsak addig engedje izzadni, és melegedni: míg a' levelek szépen megsárgodtak. Erre nézve 24 óra múlva (ha az idő meleg) bele kell nyúlui; és ha igen meleg: meg kell szellőztetni. Ha pedig már a' Levelek sárgák: egészen elkell egymásról forgatni: mert meg

fő, vagy megég. Ez a' Megfűllés néha 3, néha 5—6 nap múlva végződik. A' fűllés által készül a' Dohánynak, mind jó illatja, mind részegítő ereje. A' kevés fűllésben ez az Essentiale-olaj eléggé kinem fejtődhetik; a' nagy megpállás által pedig elrepül. A' sárga Dohány tövel felfűzetik, és Rudakra kötöztetik.

8. A' Felpórézásbanis vagynak némelly megtartásra való dolgok. A' szép sárga Levelek külön póréra fűzetnek; és a' Zöldesek is külön: mert a' sárgák érettek, a' zöldesek éretlenek; a' rossz pedig a' jótis elrontja. A' fűzés által a' Leveleknek mind egy oldallal kell egymás mellé esni, és jó szorossan, mert másként a' szél öszvetőri a' szárasztáskor, kivált a' hosszú leveleket. A' Perúviai apró levelű kövér Dohányt ellenben, csak ritkán kell fűzni: különben elrothad. A' felfűzött Dohányt rúdakra szokás kötni, és a' Naponn megszáraztani. Így a' levelek színesebbek, és nem olly részegítő erősek. Megis kell a' pórékat, vagy dohányos rúdakat egyik oldalról, a' másikkra többször forgatni reggelenként: mert a' Nap adja annak sárga piros színét. Meg kell aztis várni, míg a' levelek (és kivált a' Kottsa) tökéletesen kiszáradnak. Külömben a' Dohány tengelyje, vagy ina megrothad; és a' Levelet is elrontja. A' levelek már ilyenkor setét sárgák, vagy pirossak.

9. Ha már a' Dohány a' rúdakonn megszáradt: October elejétől fogva November végéig be kell simítani; és tsumókra kötni. Ha már fagyok járnak, a' Dohány elgyengül, és a' részegítő részek elrepülnek a' levelekből. A' színesek egy Csomóba köttetnek; és felül színelenebb levelekkel beborittatnak: mert ezek úgy is többnyire letöredeznek. Ha köd van: legjob-

ban be lehet a' dohányt simítani, a' mellytől az megereszkedik. A' simításhoz több kezek kívántatnak; és ha e' megvan: a' szobát erősen be kell fűteni, és a' lapitzkákat melegen a' fal mellett felrakni, és egy éjjel így hagyni: más nap elbontani, és elhordani Kamarába; de itt is meg kell forgatni, hogy meg ne égjenek.

10. A' Füst dohány annál jobb: mentől régibb; annival inkább, hogy az nem minden esztendőben terem jól meg. A' melly esztendőben jó Bor terem: abban terem jó Dohányis. Illyenkor, mint ritkaságnak, és mint jónak, az árrais jobb. Legjobbnek tartom a' Csomókat először fa közé szorítani; és Tavaszig így tartani, míg kiégnek. Azután hordókba lehet tapodni, és hús szárazas kamarában eltenni. A' Pintzéket azért nem javaslom Dohány-tartóknak, hogy nedvesek lévén, rothadást, és penészt okoznak; sőt az olajjátis kiolvasztják. Az illyen Dohány nem szokott a' Pipában égni, minthogy olajja már nints; a' melly a' száraz melegen szintűgy kiemésztődik. A' bordók mind a' két kár ellen megőrzik a' Gazdát. A' Portobáknak valót, friss, és új korában keresik, és veszik a' Kereskedők.

11. A' jó dohánynak esmértető jelei ezek: a' színe barna-piros, a' Levelek fényesek, és vastagok, a' tengelye szívós, a' szaga kedves, a' pipábann vigan ég, füstje sűrű, kék, égszín; és az ember nyelvét nem tsípi, 's torkát nem száraztja, 's a' mellyjét nem égeti. A' Sárga dohány igen gyenge.

12. A' Dohány termesztés, tudtomra ugyan, minden jó határookban Magyar országban hasznosabb, akarmelly más termesztésnél. Ugyanis egy Holdban igen ritka esztendőben terem

több 6—8 posonyi köből búzánál. Ebből a' Gazda 10 forintnál többet nehezen vehethé a' költségen felül; de ha már az ilyen jó búza termő földbe dohányt plántál, és jól miveli, legalábbis bévészen belőle 8. má'sa dohányt. Már má'sáját tsak 7. forintjával adjais el, még is 56 forintot vészen bé.

Ezen Calculusból a' tetszik meg, hogy a' Dohány termesztés szegény, és magános Gazdának igen hasznos; de az Uraságok Jószági-ban a' la grosso nem lehet tselekedni. Mert felette sok robotot megemészt, haszon nélkül: mert a' robotos nem tud a' dohányhoz.

Ezen nehézség igaz; de van módja minden dolognak. Szulykonn 's Bartsonn Somogy Vármegyében különös táblát ad az Uraság a' Jobbágyoknak árendában, vagy robotban, azt a' polgárok magok megmivelik, és a' kész dohányból az Uraságnak kilentzedet és tizedet adnak. Mások másképen tselekesznek, nevezetesen a' legjobb földeket megtrágyáztatva, és megmivelve készenn által-adják felébe valami értelmes dohány-termesztőnek. Egy ilyen ember szorgalmatossága által, a' mint magam próbáltam, egy Holdról, ha tsak az esztendő nem különösen rossz: 8. má'sa dohány lejött, a' mellynek fele a' Gazdájé lévén, minden általláthatja, hogy belőle a' haszon több, mint a' Búza-termesztésből: de azért e' miatt, a' Gabona termesztést abban nem kell hagyni. A' Dohány tsak melleleg való termesztés, minthogy a' munkája se ütközik össze a' gabona-termesztéssel.

p. A' Rebtsínről.

A' Rebtsin (Rübsen) *Brassica napus* Lin: egy a' leghasznosabb Vetemények közül: mert

magvából igen hasznavehető olajat lehet üttetni. Az a' Sonkoly, a' melly az olajütes után megmarad, és olaj-pogácsának mondatik, egy igen nevezetes marha-hizlaló, és Juh gyógyító portéka, Levelei a' Juhokat a' Tüdő, és Májj rothadástól, vagy Métélytől megmentik. Vagyon kétféle u. m. Őszi, és Tavaszi Rehtsin. A' magva különbözik mind kettőnek egymástól. Az Őszi nagyobb szemű, mint a' Tavaszi. Azértis a' ki legelőször igyekeztén vetni, magvát talán másunnan hozatja: egyiket a' másikkal öszve ne zavarja: az Alföldön vadon terem, és Rehtzének hívják.

1. Leginkább megterem az olyan földben, a' mellyben a' Búza megszokott nevedetni; és épen úgy kelletik azt alá készíteni, mint a' Búza alá. Mentől jobban meg trágyázod alá a' Földet: annál bővebben fizet. A' szántást szépen meg kell elsőben boronálni, és úgy a' magot ráhintvén, a' boronával újjabban beigazítani.

2. A' Vetésnek ideje rendszerént September. A' hol a' fő vigyázás arra kívántatik, hogy a' vetnivaló Magnak mértékét senki el ne hibázza. Ha igen sűrűen vettetik, kivált a' buja földbe: meg sárgúl, és elvész. Ha ellenben a' Vetés ritka: nehéz a' gaztól megtisztítani, azonkívül, hogy nemis terem annyit, a' mennyit teremhetne.

Ez a' mérték legjobbnak találtatott, hogy egy Hold Földbe négy posonyi mérő mag vetessék. Hanem minthogy száz magvetők közt is alig van egy, a' ki az ujjai közül egyszerre kitszuzamló magot egyenlően tudná hinteni: szükséges a' Rehtsin magot porhanyós földel megelegyíteni ilyen mértékben, hogy a' két Posonyi-mérő mag, a' porhanyóval edgyütt,

egy Magyar - köblöt tsináljon mind öszve, és ezzel együtt vettessék el azon módon, mint a' hogy a' Ro'st szokás vetni.

3. Nem igen régen Austriában a' Császári Felség parantsolatjára, a' Rebsin termesztésére egy Út mutatás tetetett közönségessé; a' melly erre a' végre azt mondja: A' Rebsint Bertalan és Kis asszony nap közt szokás vetni, és részszerint kövér, részszerint középszerű földet választanak azok közül alája, a' mellyek ekkor Ugarnak hagyatnak. Mihelyt az ilyen földről a' Búzáat felveszik; feltörik, béboronálják, és egész Télen úgy hagyják azt. Tavasszal a' marhával mind addig járatják, míg a' gaz egészen kivesz belőle. Szent János napkor megtrágyázzák, és a' trágyát méllyen alászántják, és bevetik; minekutánna a' magot ugyan annyi mor'sás, de egyszersmind nedves földel elegyítik, és felölről jól béboronálják. Mikésőbbben vetjük, és kevesebb munkávalis beérjük.

4. A' Rebsin - aratás mintegy Sz. János nap tájban esik. Mellyre nézve a' Gazdának elég ideje marad a' Búza felaratásra is. A' magot nem kell megvárni, míg a' hüvelykéből kihasad. Elég érett az, ha a' hüvelykék megfejéredtek; és fonnyadni kezdenek. Harmatonn legjobb megaratni, hogy a' mag haszontalanul elne peregjen.

5. Minthogy a' learatáskor nem minden mag egyformán érett: szükséges a' Rebsin kalászokat fejjel kereken együvé rakni, és felölről, deszkával 's kövekkel megnyomtatni, hogy a' meg melegedés által, az éretlenekis megérjenek. Négy öt nap múlva a' Rebsin szalma úgy megmelegsik, hogy benne a' tojástis meglehetne sütni; el kezd füstölögni, és megrothadni; a' mikor ideje van, hogy a' ter-

hek alól felszabadíttatván, magvai gyengén kirázogattassanak. A' zölden maradt tengelyeket megint vissza kell a' Füllőbe tenni, hogy ott megérjenek. Minekutánna e' meg van: a' rothadt Rebsin szalma, a' Padláson kiterítetik, és megszáraztatik annyira, hogy egy görbe pátzikával minden magvát könnyen kihessen verni.

6. Még ilyenkor a' mag tsak hogy nem tejes olyan lágy. Ez okra nézve minden polyvástól meg kell száraztani árnyékban, minekelőtte kiszélettnék. A' mikor osztán félreté-
tetik, és olajnak üttetik. Az olajnak igen sok hasznát lehet venni; a' megmaradott Törkölyje pedig, vagy a' mint nevezik az olaj-pogátsa a' hizlalnivaló vén, és fíjatal Marhának igen hasznos étele és itala lévén, a' Gazdát még jobban meg jutalmazza, szorgalmatosságáért.

7. Mennél jobbak az olaj-ütök, és mentől jobban értik az Emberek az olajütésnek mesterségét: annál nagyobb a' Rebsin termesztésből a' haszon.

Hozzám legközelebb a' Palinyi Inkey Uraságé, és Patán a' B. Lilienfeld olajütőji a' mai leg nagyobb tökéletességgel készültek, és dolgoznak, mióta körültök a' Rebsin termesztés elterjedett.

Mellesleg, vagy a' kisebb gazdaságokban is ezen plántát termesztetni igen hasznos addig legalább; míg a' Gáz az útszai lámpásokból a' Rebsin olajat ki nem tolja.

q. A' Mákról (*Papaver Soporiferum*)

A' Mák egy a' legnevezetesebb olajtermő plánták közül: mert abból minden mesterség nélkül igen jó, és egészséges ennivaló olajat lehet ütni. A' Svábok Elzásziak, és a' Pala-

tinátusi lakosok igen nagy kereskedést űznek vele. A' Mák olaj szaporább Zsirozni a' Faolajnál sokkal. Bizonyára ha több indító oka nem volnais a' Magyarnek a' Mák termesztésre: elég volna csak az is, hogy a' Képirók keresve keresik, és jó pénzel fizetik fontját. Az olaj-törköly, vagy Sonkoly Német országban a' közönséges házakban rendszerint való leves: de szárazannis megeszik a' gyermekek. Sirok tállyékán legbővebben láttam nálunk teremni.

Ezek öszveséggel azt mutatják, hogy a' kisebb Gazda, ha csak egy tenyérsjó földje van is: a' Mák termesztést maga kára nélkül el nem mellőzheti. Termesztésére tehát ezeket tartsa meg:

1. Mentől kövérebb a' föld: annál termékenyebb a' Mák is. Minthogy a' gyökere meglehetősen alá nyúlik; jobb a' földet alá ásóval készíteni, mint szántani, és nem boronálni; hanem gereblyélni az elvetett magot.

2. A' Vetés ideje rendszerént Martius, mikor még a' hóleve bent van a' földben. A' gyomlálás, vagy megritkítás legelső munka a' Mák körül. Ha a' száraz sűrűen hagyatnak egymás mellett: kis fejeket fognak bizonyosan teremni. Legalább is szükség hát, hogy egy tőtől fogva 8 tőlnyi távosság hagyassék a' másikig. Én meg is porháltatom keskeny kapával.

3. Ha a' Vetés után mindjárt eső talál következni: újjonnan való vetésről kell gondolkozni: mert a' Mák egyszerre megtejesedik, a' melly miatt ki sem kél.

4. Vagynak Gazdák, a' kik a' kék Mákot jobbnak, és szaporábbnak tartják a' fejér Mák-nál. Ezt általában nem lehet állítani: mert izére ugyan mind a' kettő tökéletesen egyen-

16. A' mi pedig az Olaj bővségét illeti: így tapasztalták az Olajütők, hogy: ha a' fejer mák olyan fajta, hogy a' feje is fejer, bizonyos, hogy zsíratlanabb a' kéknél. De ellenben a' kék fejű fejer Mák, sokkal olajasabb a' fekete Máknál. Azon kívül, hogy szemre nézve is bővebben fizet, mint a' fekete. Az úgy nevezett nagy fejű Olasz Mák, vagy Vakmák legjobb: én ezt természetem; de követőm nintsen.

5. Mikor a' Mák érni kezd, a' szél sok kárt észen benne. Az igen ritka vetésben azomban többet, mint a' fellyebb meghatározott sűrűségűben. De valamint egyben árt: úgy másban valósággal sokat használ: mert ha az idő nedvös, és a' Mákföldet a' szél nem járhatja: a' fejek megpoklosodnak. Egy Hóldba félítszét szokás vetni, és mégis igen sűrű leszsz.

6. Ha a' Mákot éretlen korában fejezzük meg: nem csak a' szemek öszve száradnak; hanem bizonyosan meg is keserednek. Az érettséget abból lehet észre venni, ha a' fejek zöld színeket fejer, és viola színre tserélik; és a' szem bennök zörög.

7. Ha a' fejer Mák között olyanok találtnak, a' mellyeknek szemei nem tiszta fejerrek, hanem szennyesek: nem kell azokkal együvé tölteni, a' mellyeket olajnak fogunk üttetni; hanem Kalátsba, és egyéb Süteményekre fordítani: mert az olaj rossz ízt kap tőlök.

8. A' fejeket szellős helyen mind addig kell szárasztani, míg a' szemek egy kés nyom után is könnyen kiesnek. Továbbá a' szemet leg kisebb gáztól is megtisztítjuk mosás által; és vékonyan tekenőkre terítve egészen kiszikkasztjuk; és ugyan száraz helyen gond-

ját viseljük: mert a' nedves helyen megtejesedik, és keseredik.

g. A' magnakvaló szemeket mindenkor a' szép kékes fejekből válogathatjuk: hanem nem kell kirázni a' fejből, a' mint szokás. A' Kertészek a' vetnivaló Magokat, száraz, és szellős helyre függesztik minden tokostól, vagy hüvelykestől, és csak Tavasszal tsépelik azokat ki, a' mikor vetni akarnak. A' Mákkal is ezt kell tehát tselekedni: én is azt tselekszem.

r. A' Krompélyről (*Solanum Tuberosum*.)

A' Krompély (*Erdäpfeln*) Ámerikai, nevezetesen Perúviai Plánta, a' hol az, minden ültetés nélkül terem, és a' Lakosoknak egyedül való eledelek: Kenyeret, vagy a' mint ők nevezik *Rhumot* és sokféle ételt készítenek belőle. Mintegy 1586-dik esztendőben hozta be magával Perúból Sir Francis Drake elsőben Európába. Valami 58 esztendőktől fogva a' Magyaroknál is esméretessé lett. De nem ártana, ha az esmérettség mellett bővebben is miveltetne, legalább azért, hogy a' Baromtartást mindenféle természetnél bővebben, és szerentséesebben segíti. A' körülöttem lakó Svábok; és utánnok a' Magyarok is, annyira tudják a' Krompély termesztést, hogy nekem nem szükség arról bőven beszélni. Mellyre nézve csak egynehány közönséges Jegyzéseket fogok tenni természete körül.

1. A' ki mitsodás földbe veti a' Krompélyt, a' megkívántató mivelés mellett: úgy is veszi hasznát. Ő ugyan mindenütt megterem: de leginkább az olyan földekben, a' mellyek puhák. A' fekvésre nézve legjobbak a' közép ma-

gasságú földek. Ha a' Nyár száraz: nagy szentse van a' Krompéllyal. A' nedves esztendő nem jó barátja; és a' késő Tavasz ellensége.

2. Azt tartják közönségesen, hogy az új trágyázott földben nem jó a' Krompély. Ezokra nézve sokan olyan helyre rakják azt, a' melly a' trágyázás után egy két esztendeig valamit mást termett. Ezt valamint mondani, úgy követni is vaktában nem lehet: mert a' Német Országaiak már tsak jól értik a' Krompély termesztést, mégis keményen meg szokták alá a' földet trágyázni, és azt a' Krompély után tiszta Búzával bevetik. A' kövér földeket nem kell alá trágyázni: másként nem lisztes; hanem vizes, vagy szalonnás lessz. A' kövér homokos földben igen bőven terem: de nem olly jóízű. Az izetlen trágya is illyenné teszi.

3. Ha erszényre nézünk: bizonyos, hogy jobb szántásba vetni, mint kapállásba. Deha a' termés bővségét (a' melly a' kapállás után mindenkor két annyi) és a' kevesebb porhálók számát gondolóra vesszük: a' kapálást hasznosabbnak találjuk.

4. Az ültetésben a' földnek minéműségére is kell nézni. A' kövér buja földben ritkább, azaz, egymástól két és fél lábnyira távol lévő ültetést szeret. A' soványban elég egy bokortól a' másikig, mind hosszára, mind szélességére két lábnyira ültetni.

5. Ugyan a' földnek minéműsége választja azt is el gyakran, hogy nagy almákat ültessünk e' el, vagy aprót? A' hol a' föld sovány: a' tapasztalásból tudjuk, hogy jobb a' nagy almákat választani, mint az apró gubitsokkal igyekezni gazdálkodni. De azomban a' nagy almákat több szeletekre, vagy szemekre kell metélni; úgy mindazonáltal, hogy minden egy

két bimbóhoz jó darab alma vágassék ; a' melly a' bimbót táplálja. Innen az a' minapi talál-mány, melly szerint egy kised gömbölyű atzél vésővel, tsak a' bimbó böketik le, mint ültetni való, és az alma ételre fordíttatik : ká-ros fősvénység. A' sovány és száraz földben az illy lebökött, és elrakatott bimbó többnyi-re elvész ; a' mi meg marad is, bitvány almá-kat hoz. Így tsalódik meg a' Gazda az újjítá-sokkal.

6. A' Krompély szeldelésben egy szem is, vagy bimbó ketté ne vágattassék : mert az va-kon marad. Mentől több szem van egy tzik-ken : annál szaporább a' sarjazás, és bővebb a' termés.

7. A' Krompélynak igen sok nemei vagy-nak, a' mellyeket szükség megkülömböztetni : mert a' Krompélytól némelly Esztendőben, mind az emberek, mind a' barmok, ha meg-nem betegesznek is, bizonyosan a' betegséget nevelik. Mellyre nézve nem mind egy lehet a' Gazdának, akár mifélét termesszen magának ; vagy a' Marha eledelére.

A' Krompélynak nevezete- sebb Fajtáji.

I.

Nyári Krompély. Bubola.

Némelly fajtákat tsak azon okból nevez-nek Nyári- Krompélynak, hogy Jakab napra megérnek ; holott a' többiek (a' mellyeket Őszi-Krompélynak hívnak) Szent Mihály nap tály-ban jók. A' Krompélyok közt, akármiképen neveztessenek is azok, mindenkor azokat tart-

juk közönségesen jó fajtáknak, a' mellyek nagyra nőnek, sokat teremnek, jó ízűek, és fáin lisztesek, nem pedig élesek. A' szalonna formák nintsenek gyanúság nélkül. Ha a' Nyári-Krompélyt a' földből Jakabkor kiszedjük; és jó idején fel nem étetjük: Decemberre ízeket elvesztik; és megszalonناسodnak. Ezokáért ha mindjárt Jakab napnál hamarabb megérnének is Sz. Mihály napig ki nem kell ásni. A' nevezetesebb fajták ezek:

1. *Testszín Krompély*; nem igen bőven termő. Némelylek igen ditsérik: de ritka van közte jó lisztes. Levelei sárgás zöldek, és ebben különbözik a' másféléktől.

2. *Vadsárga Krompély*. Nem igen sokott gömbölyű, és vastag lenni, bőven terem, lisztesebb is, mint az első, hanem többnyire minden esztendőben fekete tsomók teremnek benne, a' mellyek fássak.

3. *Angliai fehér Krompély*, azért nevezetik így: mert nem régen került Angliából Német Országba; és onnan hozzánk is, és hogy kívül belől szép fehér, és igen lisztes, bőven terem, nagyra nő, és Augustusra megéri. Olly termékeny, hogy a' jó földben, egy bokor alól, egy mérőt lehet kiásni, az aprókat benn hagyván Mihály napig, hogy nőjjenek. A' Németek így nevezik: Englische Weisze. A' Georgiconban termesztik.

4. *Vese Krompély*. Formájára nézve neveztetik így; színe veres, és apró.

5. *Ökör szarv*: ez is hosszú veres. Őszi is vagyon illyen fajta, nem jól terem, szalonnás, és gyanús. Azonban mégis igen eszik: mert a' hejját legkönnyebben elereszti. Meleg, és erős ízű. Mellyre nézve nem érdemli, hogy termesztessék.

II.

Őszi Krompély.

Őszi Krompélynek, a' mint már megjegyzettem, azt nevezzük, a' melly Szent Mihály nap tájban, vagy valamivel későbbben mégyen tökéletességre. Gyümöltse színére nézve az Őszi-Krompély ismét három rendbeli: 1. Barna. 2. Fakó. 3. Sárga: mellyek ismét Variétásokra oszlanak.

a. A' barna héjjúak közé, a' mellyek mindenkor jobbak, mint a' fakók, ezek tartoznak:

1. *Kerek Krompély* apró, sima héjjú, és vereses barna. Ide tartozik a' setét violaszínű *Vanilia Krompély* is. Amannak szára ágas, bogas, alacsony, és csak nem a' földön fekvő. A' tetején a' legboldogabb esztendőben sints semmi virág. Ez a' fajta legkésőbbben fajúlt el, és még most is legjobb Asztali-eledel a' maga nemében: de szaporátlan, és e' miatt én többé a' munkát nem vesztegetem reá. A' *Vanilia Krompély* gömbölyű, sima, lisztes; formájára, és színére igen hasonlít a' régi rósdás Ágyúgölobishoz: bővön terem, és a' jó földben nagyra nő. Virágjai nagyok, és árnyéktartó formák (umbellata) de én azért gyanusnak, vagy mérgesnek nem tapasztaltam: és termeszttem.

2. *Tserhajú*, vagy *Donnersbergi Krompély*. Formájára gömbölyű, és színére setét-pej, vagy Vad-veres. Felette termékeny, és kedves ízű, jó lisztes. Szárjai magasak, és igen virágosak szoktak lenni. A' ki ezt termeszt, valami más fajtát még csak a' szomszéd földbe se engedjen vetni; mert attól elfajúl. Ide tar-

tozik a' Czukor, és Hollandiai apró Krompély is.

3. *Hosszasz Tserhajú*, vagy Geiszbergi Krompély; setét-pej ez is színére néve, és mintegy lapos. A' szára erős, barna, magas, kevés ágai vagynak, és igen virágos, gyümöltse legjobb (kivéven az Angliai fejer Krompélyt) felette termékeny. Ha kétfelé szeletik: imitt amott veres Tsillagotskák találtnak benne. Farsang farkig valami erős íze vagyon; de azontúl egész újjig megtartja kedves ízét. Idején nem kell megbojgatni: mert leginkább Bertalantól fogva Sz. Mihályig szokott nevedkedni. Én ezt természetem: mert nagyra nő. A' liszte egy kevésbé éles.

Ezt azért beszéllem illy bőven elől, hogy a' Magyar Gazdák a' fajtákat megválogassák. Ha jó fajtát nem kaphatnak: nints egyéb hátra, hanem hogy magról vessenek Krompélyt, a' melly egyedül való út az elfajult fajtáknak megjavítására.

b. Második a' Sárga. Ez mikor kiásatik is mindjárt szalmaszín sárga, és azután setétebb, tserhajú, nem nagy, de szapora, lapos, igen jó ízű, és fáin lisztes, a' melly közt veres erek találtnak. Virágja igen szép kék. Asztalra én ezt természetem. A' nyári is igen ilyen: de van közte sima sárga veres is.

c. Harmadik a' Helvetziai fejer, öreg Krompély. Neve Schneebalon, Hógulya Krompély, igen lisztes és szapora. Gróf Festetics László hozta be nem régen Hazánkba.

A' Krompéllyal való bánás.

1. A' Krompély termesztésben fő törvény az, hogy egymásután egy helyre sokszor nem kell

kell azt ültetni. A' tapasztalás tanítja, hogy a' Krompély nagyobb is, termékenyebb is, ha egynehány esztendő múlva kerül ismét abba a' földbe, a' mellybe először ültettetett. Ha a' földet ásóval miveljük alá: hamarább lehet megint oda ültetni, a' hol már volt, mintha azt szántjuk. Én ősszel feltöretem alá a' földet, és tavasszal megforgattatom, idején vetem 's a' t. hat szemet egy fészekbe távolag egymástól.

2. Legelső munkája a' Krompélynak a' porhálás, a' melly akkor van, mikor a' szárai már egy tenyérnyi hosszúak. Ideje és módja egy a' Kukoritzájéval. A' porhálást követi a' Megtöltés. Kétszer kell a' Krompélyt töltögetni. Elsőben akkor, mikor a' Krompély szára alig van fellábnyi magasságú. Másodszor, mikor már az, mintegy egy lábnyira nevedett és virágzik, és így az első Juniusnak elejére, a' második pedig Juliusnak végére esik.

3. A' töltögetést nem csak azért kell tenni, hogy a' gaz kivesszen; hanem kiváltképen azért, hogy mind bővebb, mind jobb ízű, és egészségesebb termés következék. Arra, hogy a' Krompély föld gazos ne legyen: elég volna a' lapos kapálás is. De a' töltögetés azért szükséges, hogy a' Bokor elterjedjen, és annál több gyümölcsöt hozzon. A' száraz időt meg kell az első töltögetéshez várni. Mentől magassabban, és szélesebben feltöltögettetnek a' Bokrok: annál jobb ízű lesz egyszerűs mind a' gyümölcs. A' feltöltetlen, és a' napon fekvő almákat úgy kell nézni, mint lassú mérget. Ezen az okon, mikor a' Krompély feltöltetik, a' szárát is le kell fektetni, és betakarni a' hegyiig.

4. Ha a' Krompélynak kiásása sáros időben talál esni: meg kell azt elébb, ha lehet mosni, és azután a' széllel megfúvatni; és azután is igen száraz Pintzében tartani, ha azt akarjuk, hogy jó izű legyen, és el ne rothadjon. A' nedves helyen telet Krompély szalonnás, és nyers édességű. A' kik a' Krompélyt bőven termesztik: azt Homok vermekre töltik; a' veremben a' Krompélyon felül valami két lábnyi hizakot szokás hagyni. A' hizakot szalmával megtömjük, és felül homokkal béhorítjuk, hogy a' gyümölsnek sem a' hideg, sem a' nedvesség ne árthasson.

5. Némellyek szalma-kazlakban, vagy szénában szokták azt teletetni. Így nevezetesen, minekutánna egynehány lábnyi magasságra megrakták a' Kazalfenekét: középre egy üres hordót helyheztenek, ezt körül rakják szalmával, és mindég fellyebb húzzák, míg a' hordó maga után egész a' tetőig ürességet tsinál. Ezt még nyári takaráskor elszokták készíteni, hogy mikor osztán a' Krompély-szüret bekövetkezik: az almákat egyszeribe legyen hová eltölteni. Ez a' széna, vagy szalma-verem igen jó az olyan nedves helyeken, a' mellyeken nem hogy vermet; de tsak térdig való gödröt is alig lehet úgy ásni, hogy a' víz bele ne fakadjon alórúl. A' széna vermet jól befedik felül, hogy a' hideg semmi módon bé ne férkezzék. A' kik így tartják a' Krompélyt, alóról kezdik meg. Ez a' mód akár melly pintzében való tartásnál sokkal jobb.

III. S Z A K A S Z.

A' Vetésről.

§. 37.

Felebb a' nevezetesebb Magok nemeitől számlálván, megmondottam egyszer'smind azt is, mit, mikor, és mitsodás földbe vessünk. Most hát már azt fogom előadni mi módon kellessék vetni. Azon legyen a' Gazda, hogy mind jól, mind jót vessen. Legjobb Magnak azt tartjuk, a' melly nehéz, tömött, atzélos, gömbölyeg, száraz, tiszta, legfelebb eszten-dős, és a' mezőben tökéletesen megérett; nem pedig a' Magházban száradt meg.

De már az a' kérdés: Mi módon lehet ilyen jó magra szert tenni? A' Régiek a' vetni való Magot kalászonként szedték a' Mezőben. De ez szaporátlan dolog, és a' nagy Jóságokban lehetetlen praxisba venni.

En vetnivaló Magot, kivált Búzát így készítették; 's Szomszédim is:

1. Még füventen meggyomláltatom, és a' vad-borsót, Konkolyt, Ro'sot, kiirtatom, azon táblából, a' melly magábanis legtisztább.

2. Egynehány nappal későbbben arattatom le, mint a' többit; melly miatt az én magom halaványos, és nem olyan piros, mint a' pénzrevaló.

3. Ha üszögöt találok benne, többé nem vetem; hanem másoktól tserélek: mert az üszög nemzettséges nyavalya, és firól-fira jobban terjed.

4. Mikor tsépelik tsak könnyen üttetem, és így tsak a' lángját veszem ki a' vetésre; a' többit pedig, a' mi nem könnyen pereg ki, más szükségre hagyom.

5. Mikor szórják is csak azt tartom fel, a' melly a' szórótól legmesszebb esik, és a' gyenge szél nem bírja a' szóróra vissza fújni.

6. Ha a' tavalyi magom jobb, mint az ideji; vetésre azt fordítom.

7. A' Vetés előtt igen ritka drót, vagy Vágó-kézi rostával megvágatom. A' jó rostálás által minden fonnyadt, és hibás apró szem álhúlván, csak azon tellyes, és ép szemeket vettetem el, a' mellyek a' ritka rostában bentmaradtak. Így üszögös búzám soha sints: és kevesebbet vetek egy holdba, mint más: mert az egészséges szem mind ki kel, és megis bokrosodik. De a' fonnyadt többnyire bentvész; és ha kikelis nyomorúlt plánta lessz belőle. Ezt ha a' ragya eső megüti azonnal üszöggé lessz.

O! de hányadik faluban találunk a' nagy Termesztők annyi a' Vágó rostával bánnitúdo Asszonyt! Az egész Csurgóban csak három van. Ellenben Szabásonn mind tudnak vágni.

Mit tsinál ilyen helyen a' Gazdatiszt hogy tisztát termeszthessen? Körültem e' három van szokásban:

a. Az olly apró Termesztőktől mint én, és egy némelly Praedicátorok, megveszi a' tiszta magot vetni. De valljon meddig tart ez? Annyi bizonyos, hogy még az ilyen mag annyira szaporodna, hogy az, a' vetést beérné: már ismét megüszögösödik, és gazosodik.

b. Mások a' magot messzebből hozatják. Ez egynehány idén jót tesz, de minthogy minden idén meg nem tisztíttathatják vágó rostával: vissza esnek oda, a' hol elébb vóltak: mindazáltal jobb a' távolabbról való hozatás, mint a' Faluban való feltserelés,

c. A' Tudákosok a' vetnivalót megmosatják meszes, arsenicumos, vagy vitriólos vízben, sőt főtt búza lévben, a' mint azt a' könyvekben olvassák (én is így jártam valaha). Mind hijjában. Gróf Hunyady két helyen, Con. Végh István Baboltsán erősen megrostáltatják, és körültem legtisztább búzát természetnek.

Ezen észrevételre felébredhetnek azok az Uraságok, a' kiknél a' mostoha 1814 — 1816 esztendők még a' szelelő, és forgó rosták is elpusztították. Ma holnap majd ezen rosták is mint új találmányok kapossak lesznek némelyek előtt: noha ez előtt sem érkeztek a' Vágó rostával soha.

Ezekből egészen haszontalan az a' Kérdés: Ha újj magot kell-e vetni, vagy régít: mert ha a' mag rossz egyszer, az tsak rossz marad, akár újj, akartavalyi legyen; és ha jó: az akár esztendős, akár ideji legyen, mindenkor jó.

§. 38.

Mellyik jobb a' Gazdának, idején e', vagy későn vetni?

Erre a' Kérdésre közönségesen ezt lehet mondani: A' sovány földeket, mint a' kövéreket, a' hideg természetűeket, mint a' melegeket, a' magasán fekvőket, mint az alacsonyokat, a' szárazakat, mint a' nedveseket, mindenkor idejében szükség bevetni. Mindnyájávalis pedig tanátsosabb mindenkor sietni, mint elkésni; mert:

1. Minekelőtte a' Tél bekövetkezne: a' mag gyökeret vervén magának, megerősödik, és a' hideget jobban kiállja; ha pedig későn vetik: arra a' plántának nints ideje kivált tiz esztendőttől fogva, miolta az őszek igen rövidék.

2. A' plántának megis kell bokrosodni: úgy de az a' késő vetés miatt tsak igen egy szálatskát érkezik botsátani, a' mellynek könnyebb elveszni, mint a' soknak.

3. A' késő vetéssel még az a' szerentsétlenségis történik, hogy a' fagy a' szemeket tejében éri, és örökre eltemeti.

4. A' ki idején vet: nem félhet a' Csigák-tólis, a' mellyek ha az idő megesősödik, elhatalmaznak ugyan: de mivel már ilyenkor a' Vetés kemény, éhhel eldöglenek.

5. Néha ugyan megesik, hogy az idején Vetés füves lessz, mint az, 1795. megtörtént; de az még többször megesik: hogy a' késő vetés rossz lessz: és így mégis tanátsosabb korán vetni, mint későn. A' régiek már Egyed napkor vetettek a' ma Csizio verse szerint: Vess búzát Egidi, árpát Zabot Bened. cti. Sőt 1783. már Bertalan napkor zöld vetést láttam Sz. Király Szabadiban.

§. 39.

A' Gazdák még arrais vigyáznak, hogy a' Holdtölténn, vagy fogytánn vetnek. A' Régiek azt tanítják, hogy Újságon legjobb vetni, és Holdfogytán aratni, Holdtöltén béhordani. A' Természetvizsgálók ennek, sok próbáik után is se kárát, se hasznát nem tapasztalták, akár mitsodás lett légyenis a' Hold világ: a' mostani Gazdák pedig sokann, úján épen nem akárnak vetni. Én azt tartom, hogy a' Vetés jó, tsak alkalmas időben essék, akarmint légyen a' Holdvilág. Mindazáltal a' Gazdáknak közönséges Tapasztalását egészen megvetni nem kell, annyival inkább hogy tapasztalás szerint, a' Holdvilágnak a' Levegőböz nagy közze lévén, — az Újhold harmad nappal

előbb, vagy utóbb esőt szokott hozni; e' pedig a' frissvetésre soha se vólt jó. De ha esőtől nem félhetek: Újánis, Fogytánis, 's Tölténis vetettem, 's vettetek is (kitsiny Gazdaságom, és még kisebb erőm azt hozván magával) De ha esőtől tartok semmi időben nem vetek.

§. 40.

Igen nevezetes Kérdés azis a' Gazdák között: *mellyik jobb a' sűrű Vetés-e, vagy pedig a' ritka?* A' melly kérdésre (hogya valamit rendivel mondhassek) meg kell előre jegyezni: a' Gazdának tudni kell, mennyi mag megyen ebbe, vagy ama földjébe, mikor rendszerént vet? és osztán ezt tudván, úgy gondolkozhatik arról: lehetne e' ennél kevesebbet vetni? Itt kétfelé mennek a' Gazdák, egy a' sűrű vetés mellett, más a' ritka mellett bartzol. A' kik a' sűrű vetést oltalmazták, t. i. a' Polgárok, ezt az okát szokták adni Állításoknak:

1. Ha sűrűen vetek: több kel, több terem, több a' szalmám, a' Vetés se dül meg olyan könnyen; mintha az ritka.

2. Ha sokat vetek: nem félhetek attól, hogy majda' madár, 's egér elpazérolja, kivált ha száraz idő talál lenni; attól se tarthatok olyan nagyonn, hogy majd keves kelki. Pedig az gyakran megesik, hogy a' sűrű vetésből is ritka lessz; hát a' ritkából még ritkább.

A' ritka vetés pártfogójinak ez a' leginkább való indító okok: Nem utolsó gazdaság az, ha hat köből helyett, négygyel beérem; még nagyobb pedig ha 12. helyett négyet vethetek; mégis egy formánn arathatok. A' felebb előszámlált Nehézségekre pedig sorjában így felelnek: nevezetesen:

Az elsőre azt mondják: Nem mindég több terem ott, a' hol sokat vetnek. Azt tapasztaljuk a' Gyümölcstfákonnis; hogy ha sűrű a' termés: a' szem apróbb; ha ritkább, nagyobb. Így a' sűrű vetés után vékonyabb, 's apróbb a' Kalász. A' Szalma gazdaságnál jobb a' Búzával való takarékosság. Más az, hogy a' sűrű vetés után, a' szalma mindég vékonyabb és soványabb. A' mi pedig a' megdülést illeti: az mind a' sűrű, mind a' ritka vetésben megeshetik; ha a' föld igen trágyás; és hővér idők járnak.

A' másodikra azt mondják: Nem a' sűrű, vagy ritka vetés annak az oka, hogy a' magot a' madár, 's az egér elhordja, hanem a' magnak rossz betakarása; részszerént pedig az a' közönséges Csapás, melly által azok némelly esztendőben igen elhatalmaznak, mint 1815-ben. Illyenkor ha annál többet vetis a' Gazda: mégis megemésztik ezek az állatok. Hogy pedig keves kelki: annak sem a' vetés; hanem a' magnak rosszasága, vagy a' rossz munka, és rossz idő az oka.

Én részemről ezen Kérdésre azt adhatom feleletül:

1. Míg a' Gazdák óltsó Minerális trágyát nem találnak a' Férgek ellen; bőven nem trágyázhatnak; jó féle magot nem tudnak könnyű móddal külön választani; és azt a' földbe illendő, és egyforma mélységre leereszteni nem tudják; és az Időjárásával nem parantsolhatnak: a' ritka Vetésből bizonyos hasznót reményleni nem lehet: és így nints elég okunk a'ra, hogy a' régi Magyaroknak amaz Vetésbeli Regulájoktól elálljunk: *A' Földet nem kell megtsalni.*

2. Jól végére kell a'nak járni: Mellyik igazán a' sűrű, vagy Ritka vetés? Sűrű vetés az, a' hol a' borona fogak a' Szemet a' poros szántásban, úgy összesodorják; hogy a' gyökér gyökeren fekszik, és egyik a' másikat elfojtja: ámbár a' Gazda kettő helyett, tsak másfél pos. köblöt vetett egy Hóldba; és egyik borona fog' nyoma, két három tenyernyre fekszikis egymástól. E' szerint ritka Vetésnek azt kell, és lehet mondani, a' mellyben minden bokor egymáshoz közel esik: de egymást el nem fojtja. Ha a' Vető így vethetne: merem mondani; hogy egy Hóldhoz felényi mag elég volna, és a' Vetés megbokrosodhatván, valóban sűrű, vagy gazdag volna. A' kézzel, és szemenként Vetés ezt kitsínyben haszonnal megtselekedheti: de nagyban ezt nem bírja egészen. A' Vető-Machinák valamennyire, némelly Földekben, és némelly Esztendőkben ezen a' foggyatkozáson segítenek: Én a' Gen. Báró Vay Miklósét együgyűségéért, jobbnak tartom a' Fellenberg, és Ugáziénál: de azért még sem javaslom egyedül az ezekkel való Vetést; ha mindjárt a' nagy rájokvaló Költséget tekintetbe nem veszemis: mert több nálunk, az esős ősz, mint a' száraz, és több a' rosszúl parra-golt, vagy kevert föld, mint a' jó. Illyenkor pedig bő, és nem kevés szemet kell vetni. Ha az ősz hosszú, és száraz, vagy a' Hó sár-ra esik: nem lehet a' Machinával hintett kevés szemhez bizni.

3. Ez tehát általában a' sűrű vagy Ritka Vetés' régi, és megpróbált paraszt Regulája: Ha az ember Máté és Sz. Mihály Hétjeiben jól mivelt, és termékeny földjét szárazan bevetetheti: valóban egy 1200. □ öles hóldba másfél pos. köből inkább sok, mint keves. De ha a'

föld sovány, a' Vetés késő, az ős, essős, batorságosabb bele két köblöt vetni mint egyet, vagy másfelet. Mivel azonban ritka a' jó Vető ember, a' ki a' magot egyenlően tudná hinteni, és a' mi, fa, túske, vagy vas boronánk a' magot inkább összehúzza a' barázdába, mint széltnyomná; és a' magot, (kivált a' göröngyes, vagy hasábos nedves földbe) egyenlően be tudná takarni: a' hol tsak a' Marha megforoghat, keresztbe kell boronálni. Ezt én magamis használok, és sok Gazdatiszt szomszédim is, és ez által a' hintett magot távolabb vonatván egymástól kevesebb magot vetünk: de azt sűrűbbítessük

§. 41.

Jó e' Magot alászántani? azt kérdik sokan. Ha a' Föld agyag, és nedves: kár nélkül alászántani nem lehet: de ha a' nyár is száraz volt; és az őszi-szántás is száraz poros: kiki bátran; sőt haszonnal alászánthatja magját. Ha pedig az Ősz meleg, és a' föld vérmes: elég azt beboronálni, és alá szántani nem szükség.

Hát ha a' parragolásban a' föld igen száraz volt; és e' miatt az őszi-szántás igen göröngyes: kell e' ezt fejsze fokkal zúzni, vagy Hengerrel (Cilinder) megtöretni? Ezt én a' Gabona nemekben károsnak tapasztaltam többször, és azolta soba se tselekszem. A' göröngyes föld, a' Vizes földhöz képest; és ha a' Hó sártra talál leesni: Áldás. A' Lucernának, Lóhernek, Lennek, és Kendernek ellenben, hantós földjét, vagy Fejsze fokkal megtöretni, vagy Cilinderrel meghengerezni jónak, és szükségesnek találtam: és a' véleélést javaslom.

§. 42.

A' Vetés, míg felarattatván Csűrbe takarthatatik: számtalan viszontagságoknak van kitevé, annyira hogy a' szegény Gazda, minden szorgalmatossága után is, gyakran üres Zsákkal tér meg mezejéből házához. Ezt egészen elfordítani sem tőlem, sem a' Gazdától nem telik. Az Isten a' Fő Gazda: ő nála van, mind a' kövér, mind a' mostoha esztendő. Mellyre nézve mi nem egyebet tselekszünk; hanem csak köteleességünknek teszünk eleget, mikor a' föld körül szorgalmatoskodunk. A' melly szorgalmatosságok kétfélék, u.m. 1. olyanok, a' mellyeket tselekednünk, 2. a' mellyeket elhárítanunk kelletik:

1. A' Régiek példája azt mutatja, hogy a' Vetést nem lehet egészen magára hagyni. Ok találták azt jónak, hogy azt gyomlálni, 's tisztogatni szükséges. A' hol nagyok a' Táblák legalább csak a' Vetnivalótis meggyomlálni szükség. A' ki pedig keveset vet; vagy közel a' népes Városokban, a' pénzes Lakosok, és Zsemlyesütők jól fizetik a' tiszta Búzát, a' maga erszényje ellen vét, ha a' gyomlálást elműlatja.

2. A' Hó nem hogy ártana a' Vetésnek; de még használs, ha fagyra esik. Ez okáért a' havas tél jó termésnek a' jele; a' száraz sok kárt tesz: a' nedves és lágy pedig még többet. Ha a' Hófúvatag, vagy víz valamelly helyenn, a' Vetésenn megáll; azt el kell bányani, vagy eresztetni: mert másként nagy foltot tsinál a' Vetésben.

3. Mind a' nagy szárazság, mind a' sok eső egyformánn ártalmasok lévén, mind a' kettőt a' mennyire lehet meg kell édesíteni.

A' nagy szárazság ellen a' Viz tsatornákon kívül (a' melly az Anglusoknál 's Hollandusoknál mindennapi dolog) már nállunkis az öntöző szerszámok szolgálnak. A' sok esőzés ellen a' háttas szántás, sima boronálás, és jó barázdolás (a' min a' sok viz elfojhat) sokat használhatnak. Én mást nem tudok ilyen esetekben. Kítsiny Gazdaságban inkább lehet a' Cselelédes Ház népnek valamit segíteni. A' hol sok a' kéz: kilehet a' Vad borsót, konkolyt 's a' t. szaggatni, a' vastag havat marhák lábával szoktuk megliggatni a' sáros Vetésenn: és ha a' száraz fagy a' gabona tövekről elhasogatta a' földet: megtudjuk a' Vetést hengerrel is járattatni: és a' földet ez által a' tövekre vissza nyomni. A' barázdákat végig kitisztítani, és rajtok a' sok vizet elereszteni kitelik az egyes embertőlis.

§. 42.

Ezenkívül még több veszedelme is van a' Vetésnek. Illyen a' Ragya, és Üszög a' Búzában, a' Bába a' Rosban. A' Csermely, kigyó hagyma, Egér, Hörtsök 's a' t. Ezerféle orvosságot vagy mérget javasolnak ellenek a' Gazdák: de az, mind hijjába való költség és munka. Sok számtalan próbatételeim soha se használtak semmit.

A' Ragyára; és Üszögre nézve ennyit tapasztaltam:

1. Mind a' két nyavalya egy; és az Üszög a' Ragyának következése. Ha a' búzát a' Ragya eső épen virágjában megüti, az megis fog üszögösödni.

2. Ha a' Tavasz száraz, és e' miatt a' Vetés nem egyszerre, és nem idején indulhat szárba; hanem egyik előbb, másik későbben;

és az eső Juniushban minden nap sütő Napfényel váltja fel a' vizet: a' Ragya elkerülhetetlen mind azon búza kalászkokra nézve; a' melyek épen ekkor virágoznak. Sokszor az első erős hajtások már ilyenkor elvirágoztak: Ezeknek a' ragya eső nem árt: de a' késő és másod sarjazások, épen ilyenkor virágzanak. Ezeket a' ragya megüti, elfonnyadnak, és tsupa üszögöt teremnek. Így járnak a' nyomorúlt magról költ tsipás vagy száraz betegségben lévő, és később virágzó bokrok is. Ennek elkerülésére javasoltam felebb a' fonnyadt szemeknek kirostálását.

3. Azonban aztis tapasztaltam, hogy az üszög nemzettséges nyavalyává változik: és a' melly Búza bokor megüszögösödött, ha azt elvetjük minden idén többre szaporodik. Így van a' megkonkolyosodott rozzsalis. Ezis akármi okból származzék: de ha egyszer a' ro's megkezdett konkolyosodni; és az elvettetik: a' Konkoly minden idén több lessz.

4. Próbáltam tavalyi, sőt harmadivi magot vetni; és általjábann a' Búzámiban mindenkor kevesebb üszögöt találtam. Talán a' hosszú idő fogyasztja ennek a' nyavalyának matériáját?

5. Próbáltam a' vetnivaló magot megtserélni, mind búzával, mind rozsszal. Ez a' másunnan hozott mag 4—5 esztendeigis épen maradt. Ehből az a' tanúság, hogy a' mag kiterelés, vagy felváltás, még előttem, 'sszomszédim előtt, a' kiknek javasoltam, jó orvosság az üszög, és Konkoly ellen: de a' jól megrostálás ennél sokkal bizonyosabb, és 1800-tól fogva ezzel élek.

6. Aztis tapasztaltam, hogy a' berkes, és állandó vizek mellett gyakrabban van Ragya

eső, mint másutt. A' Házam végében van 1 1/2 hóld szőlőm, e' mellett 6 hóld szántó földem, és ezek végében egy Malom gát. Mikor Ragya eső van, és Búza van a' földemben: meg tsapja a' Ragya eső mind a' kettőt, és a' búzában vagy semmi, vagy tsak egynehány üszögöt tsinálhat az ólta, mióta a' magot erősen megvágatom rostával: de a' Szőlőmet egy idénis ritkán hogy megnerontaná; kivált a' Karaj, másképen Portsín, sűrű, tömött szemű, édes fekete szőlőnek mind fája, 's levele, mind a' gyümöltse legjobban megromlik a' ragya által; és a' Szőlő hegyen, a' melly jóvalis túl fekszik a' Malom gáton, hire sints akkor a' Ragyának, mikor az enyimet a' Házamnál elégeti.

A' Bába vagy kelés ellen a' rozshan (Clavi) semmit se tudok egyebet, hanem hogy 1816-ban, mind az őszi, mind a' Tavaszi - ro'sban bőven vólt: eleget megettünk belőle, de semmi nyavalya következést nem tapasztaltam általa; mint valaha a' Francia Orvosok állították.

IV. S Z A K A S Z.

Az Aratásról.

§. 43.

Az Aratás az, a' melly a' Gazdának egynehány hónapokig tartó reménységét valóságá váloztatja. Ez az az idő, a' melly a' szorgalmatosságot magától soha ugyan igaz jutalom nélkül nem hagyja. De a' Gazda ebben az időben is, a' mikor az áldás tsak nem a' mar-kában van már: sok károkat valhat: 1. Aban,

ha az időt meg nem választja, esős e', vagy száraz? hives e', vagy meleg? 2. Ha meg nem nézi érett e' a' vetés, vagy nem? 3. Ha fel nem veti: pénzért jobb e' arattatni, robotban, vagy résziben? 4. Sarlóval esik e' jobb Gazdaság, vagy a' Kaszával? 5. Hogy és miképen kötteti fel, és mikor? 6. Mikor, és mi módon hordatja bé? 7. Tsépelteti e', vagy nyomtattatja? 8. Hová takarítsa be? 9. Miképen viselje gondját, hogy el ne romoljon. Sok teher a' szegény Gazda nyakán; és tsuda, hogy a' kenyér nem drágább.

§. 44.

Meg kell a' Gazdának az időt választani, mikor arattasson, mikor kezdessen hozzá; hogy a' mag egyrakásra érvén, vagy Munkás szűkjét ne tapasztaljon, vagy a' mit megtarthat: önként el ne veszítse. Kiváltképen pedig a' legyen a' Gazda gondja: hogy ilyenkor minden szempillantást bentsben tartson: mert ilyenkor gyakran hévség, vagy esőzés következik. Ha mind a' kettő kárt téssen: a' lomhaság vagy nem vigyázás az oka. Ha borongós, vagy hives időkjárnak: inkább várakozhatik: mert ilyenkor a' tokjából nem mindjárt kúll ki a' mag. De ha az érést ott éri az eső, vagy a' szél: ugyan téssen ám kárt.

§. 45.

Legjobban megmutatja maga a' Természet, mikor kell aratni. A' bizonyos, hogy az éretlen magból a' Gazda két kárt vall. 1. Az éretlen mag ritka, hogy a' földben ne vesszen. 2. Nemis veszik meg örömet: mert a' szeme fonnyadt, és lisztje kevés van. Hogy ezt mind a' kettőt elkerülje: ezekre vigyázzon, és meg-

esméri kész e' a' vetés az aratásra, vagy nem?

1. Ne halgasson mindég a' Magnak a' szí-
nére; mert meglehet, hogy a' már piros, de
azért még sem érett. Tehát az ujjáival próbál-
ja meg a' Kalászt, dörgölje; és ha a' szem kön-
nyen kihúll tokjából: egy jele ezis az érésnek.

2. A' fogávalis meg próbálja. Mindazáltal
azt nem kell várni, hogy igen kemény legyen:
mert a' száronn meg száradt búza liszt mindég
feketebb, mint a' más; és a' szemekis megha-
laványodnak, a' mellyet a' sütők nem szeret-
nek. A' mi tehát pénzrevaló: azt a'kor, ha
piros atzélos, és lágy kemény, tsak arattassa
a' Gazda; 's közönségesen azt mondom, hogy
jobb két nappal hamarább aratni, mint kés-
őbb; annyival inkább hogy a' nagy majorok-
ban nem fogy el egy két nap az Aratás; és ha
nappal nagy melegek vagynak, az Aratok sok
ezer szemet elhúllatnak. E' szerint ha valaki
engem követne, tudom hogy inkább éjjel és
estve dolgozna, mint egyébkor: mert ilyen-
kor:

1. A' munkás soha sem fárad ugy el. 2.
A' magis megereszkedvén, nem hűll ki. 3. A'
szalmátis könnyebben fogja a' salló. Azonban
a' markokat meg kell a' széllel fúvatni. 4. Ne
hogy pedig az idején való Aratás miatt is a'
szemek a' keresztékben megpenészesedjenek:
a' Gazda mikor az aratás következik: a' mező-
ket mindennap megjárja, és a' melly Tábla
legérettebb, azt vágassa.

§. 46.

A' Búzának árra, és a' munkásoknak ta-
lálhatósága határozza azt meg: Jobb e' pén-
zért arattatni, vagy résziben adni? Ha a' dol-
gozó Nép ilyenkor ritka nem volna: a' bizo-
nyos hogy jobb volna napszámosokkal arat-
tatni,

tatni, mint Kepésekkel: mert annyi embert állitana a' Gazda, a' mennyit elegendőnek itélne, ez, vagy amaz táblának egyszerre való felvételére; és a' Kepéseknek olyankor is táplálásokkal nem nevelné házi költségét, mikor azok ez, vagy amaz okból heverni tartoznak.

De minthogy a' Cselédis ilyenkor leggonoszabb, duzzog, morog, beteggé teszi magát, oda hagyja Gazdáját; a' napszámis minden esztendőben nevededik; és a' nagy Leányokis, 's a' Férfiakis készebbek kalász szedés-sel ellep'selni a' napot, mint aratni: kéntelen a' Gazda az aratást részibe adni. Az ilyen aratók pedig, minthogy sokat akarnak keresni (hogy ihassanak is a' 'Sidónál, maradjonis) majd vagy elbányják a' munkát; vagy nagy tarlót hagynak, vagy a' sijetség miatt, a' fűvetis együvé vágják, öszvekötik; a' magokét mentől hamarább elnyomtatják; és a' Gazdájé gyakran megpállik a' nyers fűtől; vagy pedig nem nézván: forró meleg van e', vagy hűs: sokat elszórnak, és pergetnek. Ha tsepergős idő van; vagy reggel még nagy a' harmat: azzal nem gondolnak, csak vágják egyre a' markot, 's kötik öszve. Az ilyen károk eltávoztatására nézve úgy tegye a' Gazda a' rendelkezéseket, kivált a' nagy Majorokban, hogy Kepéseket is fogadjon, és a' robotot is, kivált a' házas, és házatlan Zsellérekből a' kiknek vetések nintsen: fenttartsa. Mikor a' szomszédoknak Fájészást, legelőt, vagy makkolást ad ki: azoktól Aratókat is kössön ki; és ha látja; hogy még e' sem elég: pénzes Munkásokat is fogadjon: de az Aratók mellé vigyázókat rendeljen, hogy azok rossz munkát ne tegyenek mennyi arató kívántassék pedig valaki

vetéséhez (a' mellyekhez az említett módakon Aratókat kíván szerzeni) ilyen proportiókat tsináljon:

1. Egy Holdról, ha jó a' vetés: 5—6 huszonkét kévékből álló keresztet lejönek, hát ennyi 's ennyi Hóldról, a' mennyi az egész Vetés?

2. Ha jó a' Gabona egy ember rendszerént két keresztet arathat meg. Ebből már megtudhatja az Aratók számát. A' Robatosok általjában egy keresztet szoktak egy nap aratni, mivel azok között tehetetlenebb Leánykák, és Gyermekekis vagynak. Minden öt aratóra egy Hévekötőt kell számlálni. Jó ha a' szemesség a' Marhatartókrais kiterjed; hogy ezeknek ne lehessen a' mezőbe addig kitsapni marhájokat; míg az fel nem szabadul; minthogy a' marha sokat meg eszik, és a' mit meg nem eszik is: szélllyel szórja.

A' Gazdának még egyet említek; és ha követik: magokis hasznát veszik, 's munkásaiskis megköszönik. Sok helyen nagy a' vízszűki. A' szegény Arató majd mindenféle rothadt, bűdös, melegvizzel kénytelen magát a' nagy hőségben megterbelni; a' mellyből a' sok hideglelés, és egyéb nyavalyák származnak. De ha Kút, vagy forrás vanis közel: sok Munkás majd egész nap egyebet nem dolgozik vízfordásnál: a' mellyből a' Gazdának van kára. Lehetne hát jó vizet hordóba vitetni a' földre. A' hordót, mindég vizes ponyvával beterítve kell tartani. Ha az kezd száradni: újra meg kell lotsolni. Ez a' mód igen hivesen tartja a' vizet, tsak a' hordó ne legyen bűdös.

Nem utolsó kérdés azis a' Gazdáknál: *Mitsoda bérért legjobb a' Kepéseket fogadni?* mert a' Részenü kívül, tartaniis őket főtt étellel, kivált a' nagy Uraságok Jóságiban, sok vesztegetés; és az aratóis igen válogat az ételben. Ezen panasz ellen én három módotszoktam gyakorlani.

1. Mindenféle eleséseknek ki dolgoztam a' mértékjét; és azt kiadatom betsületesen, vagy a' Kepéseknek hogy magok főzzék, vagy egy főző-asszonynak.

2. Egész Helységekkel alkuszom, mikor nekik Fájészást; Makkot, vagy legelőt adok. Ezek egy két nap az egész vetést learatják, és felkötik a' magok kenyerénn, és az én áldomásomonn.

3. A' közel való Kepéseknek arató részen felül, Ételkeresztet, vagy Ételköblöt adok, 's magok tartják magokat. A' ki panaszolkozik, akar egyiket kövesse, akar mindegyütt: nekem mindegy.

§. 47.

Mi nálunk két módja van az Aratásnak, Sarlóval és Kaszával. Az őszi életet Sarlóval szokták levenni. A' Tavaszt pedig többnyire kaszálják. Mellyik jobb: a' Gazdák nem könnyen tudnak felette megegyezni. A' Romaiak hajdanában valami Fésű nemével, tsak a' kalászt szaggatták le, és a' szalmát azután úgy kaszálták le. Mi erre rá nem érünk; mert több földünk van, mint hét hóld.

A' Sarló nem igen alkalmas szerszámnak látszik: mert, 1. Egy erőlködéssel tsak keveset vészen le. 2. Akarmint fenjék, tsak ugyan megtompúl mindjárt. 3. A' nagy rántás, és a' sarlóra való igazgatás, sok szemet kiráz.

4. A' sok odább - odább való rakogatással sok ki hull. A' kik pedig mellette fognak, ezeket szokták előlhozni: 1. Ha aratunk: különvál-gathatjuk a' Kalászt a' gatzól, a' melly ha bent-marad: sok kárt tesz: sok haszontalan maggal keveri meg a' búzát, és (ha a' sijettség miatt öszve kell nyersében kötni a' markot) rotha-dást szerez. 2. A' Sarlóval nagyon földszintis, de fentis lehet vágni, a' mellyből az a' haszon, hogy a' tsomó nem esik a' pusztá földre; ha-nem a' nagyobb tarlonn felakadván, a' rotha-dás elkerülődik. 3. Ha kaszával vágunk, na-gyot rántunk a' Kalászon, és így sok szemet kirázunk, de a' sarlóval ezt ellehet távoztatni.

A' Kaszállásról én azt tapasztaltam a' szom-szédomban Berzentzén Gróf Nitzkynél: hogy a' mi Búzánkat, és kivált a' Rozsunkat nints az az ember a' világon, a' ki lekaszálni bírja: mert a' Berzentzei határ soványabb; és még se birta a' Stájer kaszát, az egész városban, tsak egyis háromszor egymásután a' Ro'sba vágni. Melly miatt a' széles, e're a' végre Stá-gerből meghozatott kaszákat félre kellett vet-ni; és sarlóval aratni. A' Stájer sovány Ro's-hoz jó: de már a' Csurgói zabot se lehet vele levenni, ha a' szalma nagy. Azonban aztis meg kell vallani, mint tapasztalást, hogy a' kaszált életnél én rondább munkát; és több vesztegetést nem láttam. Mert azt se szépen kévébe kötni; se keresztbe, annyiival inkább asztagba rakni nem lehet; és így harmada el-maradt, vagy elpergett. Legnagyobb kár azon-ban onnan lett, hogy a' szél a' rendet öszve zavarta.

§. 48.

Minálunk talán tsudának tartanak, ha a' Fejér-Személy kötné a' kévéket. Lipsia tájé-

kán pedig ez az Asszonyok kötelessége. Azt ugyan meg kell vallani, hogy (közönségesen szólván) a' Kéve kötésre erősebbek a' Férjfiak: de tapasztalás imé azt mutatja, 1. Hogy nem annyira erő kívántatik ehez; mint gyakorlás. 2. Az Asszonyokis (ha hozzá keményednek ifjantan a' munkához) szintűgy elbírák azt, mint a' Férjfiak. Ezt azonban tsak azért jegyzettem meg, hogy a' Férjfi kötöző nem lette miatt, sokszor egyhétigis a' renden veri az eső az Asszonyok, és Gyermekek aratását én körültem: minthogy az Asszonyok elbitették magokkal; hogy ők nem birnak kötözni.

A' Kévekötest nagyonn segíti a' jó kötél. E'ről hát a' jó Gazda előre rendeléseket téssen. A' szalma, vagy zsúp-köteleket sok jó Gazdánál, heverő és esős időben, jó előre megkészítik a' Cselédek, és aratáskor tsak megáztatják: de ha ezeket a' búza földön nyers, és szemes kalászból tsinálja az Arató: látnivaló hogy a' sodrással, és kötéssel a' szemek elhullanak. A' Gyékény, vagy Csáté, ha nedves: elég erős; de ha a' kévének soká kell heverni: megszáradván, törik. Nints jobb a' Hárs kötélnél: husz esztendeigis lehet egynek hasznát venni. Gú'sba is kötnek sokan én mellettem.

A' felkötés' idején a'ra vigyázzon a' Gazda, hogy sok nyers fűvet össze ne köttessen; hanem inkább engedjen időt annak kihányására. Illyen fű a' földi-bodza. Ezenkívül azt se kell elfelejteni; hogy ha már vagy igen elengedte Búzáját a' Gazda a' lábann érni, vagy a' rendenn igen kiszáraztván, sokat elpergetett: legalább Kévéhe, harmatos éjjel elején, vagy utánna köttesse, a' mikor a' szemek valamit ereszkedvén, a' tokba megszorúlnak.

§. 49.

Semmiből egy egy több kára nints a' Gazdának: mint abból, ha a' kévéket nyersen, vagy félszáradtokban takarítja a' Tsűrbe. Ha jó idők járnak: a' Kévéknek tsak a' madarak és egerek ártanak kint; és így inkább kint kell tartani; míg jól megszáradnak: mint nedvesen bétakarítani. Ha pedig nedves, e'kor se kint nem jó az Életnek maradni; de behordani se jó. Én úgy tselekszem, hogy minekutána a' szalma megfűvalkodott: a' kévéket éjjelre, vagy ha hirtelen eső jőis: Maglyákba rakatom ötösen, vagy hetesen; 's ha jól megnyomakodott, de nem vizes: hajnalban kalángyába, vagy kereszttekbe rakatom; az egész sort északnak véggel fordítom, hogy a' szél meg ne akadhasson benne; és el ne szórja. Minden keresztet olly szorosan rakatok egymás mellé; és olly móddal, hogy a' földre tsak egyetlen egy Kéve esik a' Kalásszával; a' többi pedig a' tarlójával; és így ha nedves a' föld; vagy sok eső jár: tsak ezen egy Kéve vészel: mert a' felsőket, mihelyt az eső tsak kevés időre is meg áll: le állongattatom lábokra; és így mind addig száraztatom őket, míg veszedelem nélkül behordathatom. A' legelső kévét, a' mellyet Papnak, vagy Pásztornak hívnak: tövével kell Északra fordítani. Ha sok keresztet tesz egy rendbe; és a' menykő beleüt: az egész Rend végig elég.

Minálunk az életet sokan be nem'hordják; hanem tsak a' szántóföldön tsinálnak szírt; és a' mellett rakják a' tsomókat is Asztagba. Ez a' tselekedet (kivált ha jó idők járnak) vagy az Asztagot is jól össze tudják rakni: nem rossz gazdaság; mert az Asztagot a'

szél járván, soha se lehet féltetni úgy, mint a' Csürben a' rothadástól, vagy a'tól a' nedvességtől, a' mely magából a' magból is kiizzad; és a' mely könnyen búza-férget okoz. Más az, hogy azzal mind sok szem, mind sok szekér bér megkimélődik. De ha az idő rossz; és a' termés olyan nagy; hogy egész télben is dolgot ad eltsépelni: nints a' Gazdának nagyobb kintse, mint a' jó tágas Pajta, vagy Tsűr; a' mellybe Gabonáját jól megszáraztva betakarítja; 's mikor egyéb dolog nints: rendel eltsépelteni. De minthogy a' nagy Majorokban se lehet annyi Gabonás-pajtákat építeni, a' mellyekben az egész termés elférne; a' szegény ember pedig csak egy Tsűrötskét se bír állítani: az Asztag, és Kazalrakást is jónak kell tartanom, okaim erre ezek:

1. Ha az Élet Asztagban van: több megmarad, minthogy a' záros helyen, az egér több, és a' legjavát emésztí meg a' szemeknek.

2. Akár melly szárazon hordjuk bé az éleket a' Tsürbe: a' mégis mindég ver magának nedvességet; a' melly kovászt szerez, kivált a' lábak mellett, és falnál.

3. A' tapasztalás azt tanítja, hogy a' melly kéve a' falhoz esik: télben megszokott romlani. Ez hogy meg ne történjék: a' kévéket mindenkor kalászos végeikkel kell a' közép felé rakni.

4. A' Tsűrök, kivált az erdőtlen Helyeken nagyon költségesek. Azok, a' kik Asztagokat akarnak rakni, ezekre vigyázzanak: 1. Hogy öldallós helyet válasszanak, a' mellyen a' nedvesség meg ne állapodhasson. 2. Erős és sűrű legyen a' föld; vagy ha ilyen nints; meg kell hordani agyaggal, 's jól megbankózni, hogy az oda folyó vizet bé ne igya. 3. A' kitől pe-

3. Minekelőtte Gabonát töltenénk a' padlásra: megvizsgáljuk, hogy mind a' fedele, mind a' falak jól legyenek; hogy sem az eső, sem a' férgek bé ne vehessék magokat. A' fedelek ne legyenek laposak: mert ezekről az eső nem hempereghetvén le, azok hamar elrothadnak. A' hó is megállván rajtok, beszakasztja; mint ezt a' nagy havazások idején láthatni.

4. A' magot mindenféle portól, és gáztól meg kell előre tisztítani; és a' Magházakkal is épen ezt tselekedni: mert a' por a' Levegőből a' nedvességet beszívja; azt a' magba által viszi; és így a' Búza férget előlsegíti.

5. Legjobb (ha kitelik) az egész padlást gipszel béonteni; vagy simán bévakoltatni: mert ezek szárazságot, és hivist szereznek. E' pedig mind a' kettő ellensége a' Búzaféregnek.

6. Deszkákból fiokokot csináltassanak, vagy rekesztékek, hogy a' külömbféle magok össze ne keveredjenek.

7. Fel kell jegyezni, melyikből mennyi van a' Magházban; és beszúrni a' rovást a' töltésbe, vagy a' Táblára felírni Nro szerint.

8. A' magot nem kell vastagon rakásra tölteni. Másfél lábnyi vastagság untig elég.

9. Azt Nyárban minden Hónapban kétszer; ha nagy a' meleg: háromszor is: egész télen pedig négyszer meg kell forgatni. Melyre nézve úgys vagynak némelly Mag-házak építve; hogy egynehány Contignatiók lévén benne, legelőször a' legfelsőbe hordják a' magot; a' fenekén lyuk van; a' mellyet a' forgatás idején ki húznak, 's alsóbb Contignatióba eresztik rajta a' magot; és onnan idővel megint alább: az oldal ablakot kinyitván szeles időben; hogy a' lefolyó Búzát apródonként keresztül fújja a' bérohanó szél.

10. Az északi ablakokat nyitva is lehet; a' délre valókat pedig félzáratlan lehet tartani. Éjjelre egészen ki kell nyitni.

11. A' sűrű drót ablakok legjobbak: de eltolható deszka táblákat is kell rajtok tartani, a' mellyeket a' száraz, vagy nedves időkhöz képest ki 's bé lehessen tolni: vagy felnyitható táblákat szegezni rájuk, a' mint mondtam.

12. A' Magházaknak oldalait, kívülről igen jó, simán vakoltatni, és bemeszelni. A' fejez szín húst tart: és az eső se mossa le olly könnyen, mint a' görtsös máltert.

13. Egyik padlás a' másiktól, a' gerendákkal egygyütt, ne legyen több hat lábnaál.

14. Az ablakok olly alant hagyattassanak; hogy alsó résszek egyezzen a' bétöltött gabonával; az az. 1 1/2 lábra. Magassága egy ilyen ablaknak 8—9 tzól, szélessége 2 1/2 láb.

15. Hogy a' szél jobban megjárja: hátával éjszaknak feküdjön: noha így a' fedélben hamarabb esik kár.

Azonban, ámbár a' Magházakra nézve mind ezeket a' mondott szemességeket elkövesse is a' Gazda: mindazáltal még se felelnek meg tökéletesen céljoknak; minthogy

1. Iszonyú sokba kerülnek; mégis keveset lehet beléjek bétakarítani: mert nem lehet tele tölni soha. És így tsak a' fenekeknek lehet hasznát venni.

2. Minden esztendőben újjabb újjabb költségeket rájuk tenni; és így a' nyereséget megemésztik: annyival inkább pedig, hogy azokra is kell költeni, a' kik az életet benne megforgatják; a' mi nélkül minden elvesz.

3. Nem lehet soha benne a' magot jól megtartani minden szorgalmatossággal is.

lom: de a' hol Pajták nem lehetnek (mint az Alföldön) a' Kereskedők nagy Quantitást kérnek hamarjában; Nyomtatókat könnyen kaphatok; és a' szemet jó helyen tudom tartani. A' Nyomtatást követem: mert ha Kantárt húzatok a' Lovak szájára: a' Lovak semmit sem esznek; hanem dolgoznak, és ez jobb is, mint 1—2 esztendeig tartani a' Kazalokat, a' Tséplők' szűk volta miatt.

A' Tséplésre már sokféle Machinák forognak a' Gazdák kezéken imitt amott. Illyen a' Kendertörő, malom-forma Tsépelő-alkotvány is: de én az ilyeneket nem ditsérem; hanem a' ki jónak látja valami környülállásokra nézve: tsináltassa, próbálja; 's ha szerentsés: mást is tanítson meg rá. A' Gróf Nitzky Cséplő-machináját Berzentzén Lovak forgatták, hamar tsévelt: de sok szemet bent hagyott, és már elpusztult. Így járta a' Letényi is Gróf Szapárinál.

§ 52.

A' Nyomtatás után a' szórás következik; a' mellyben ezeket javasolom a' Gazdáknak: 1. Minthogy a' szórás azért van, hogy a' szél a' gatz, a' mag közül kivigye: tehát a' szórólapátnak szélesebbnek kell lenni, mint hosszúnak, és igen ketsélynek: hogy a' mag rajta elterjedvén, a' Vetés által is szélesen szoródjék; és a' szél annál könnyebben közé menjen. 2. A' magot a' Gazda együvé ne keverje: mert mindég jobb az, a' mi messze esik a' Szórótól: mint az, a' melly a' lábához, vagy szél mentében öldalt esik: mert nehezebb, és azért vetődik messze. A' nehezebb, érettebb; az érettebb pedig jobb vetni; a' mint már fellyebb ditsértem.

§. 53.

Az Aratási munkának utolsó darabja, a' bétakarított Magnak épségbe való megtartása. Ez annyival szükségesebb, hogy a' rossz gondviselés az egész esztendeig való munkát, és költséget elnyeli. Kettő pedig az, a' miből a' bétakart életnek veszedelme következik. 1. Ha szinte szárazon vitetik is a' mag a' Gabona házakba: mindazáltal az, magától is nedvességet ver magának; a' mellytől megmelegedvén, kovászt kap, és megzsíkosodik. 2. Ha a' Madaraktól, 's Egerektől meg lehet is tartani: de a' nem szellőztetés, és nem forgatás miatt, a' megdohosodik.

Hogy a' Gazdák ezen kettős tzélt elérjék: olly Épületeket tsinálnak a' szemnek. 1. A' mellyen a' szellő szabadon, és mindég keresztül fújjon, és itt is minden két hétben a' magot megforgatják. Illyenek: a' Magházak (Granarium) 2. A' mellyekből minden Levegőt kizárnak; és így a' magot lefojtják. Illyenek az úgy nevezett Faggot-kémények, és a' Magyaroknál a' Vermek. Az említett kéményeket Faggot Ur találta, és azért neveztetik így (Tubi Fagotiani) Alkotásokról az Épület közt leszen a' szó. Illyen kémények már több helyeken építtettek, nevezetesen Békés Vármegyében, Békésen és Berényben.

§. 54.

A' Magházak olly helyre építtessenek: a' hol a' tűztől, bűdösségtől, és nedvességtől a' mag, és a' Gazda bátorságban lehessen: A' tűz egyszerre elveszi a' mi je van; a' bűdösség, és nedvesség pedig lassan lassan emészti azt el.

2. Nem kell az Istállók felibe építeni. A' bűdös párolgásokból (mikor meleg van) sok ártalmas férgek származnak.

3. Minekelőtte Gabonát töltenénk a' padlásra: megvizsgáljuk, hogy mind a' fedele, mind a' falak jól legyenek; hogy sem az eső, sem a' férgek bé ne vehessék magokat. A' fedelek ne legyenek laposak: mert ezekről az eső nem hempereghetvén le, azok hamar elrothadnak. A' hó is megállván rajtok, beszakasztja; mint ezt a' nagy havazások idején láthatni.

4. A' magot mindenféle portól, és gáztól meg kell előre tisztítani; és a' Magházakkal is épen ezt tselekedni: mert a' por a' Levegőből a' nedvességet beszívja; azt a' magba által viszi; és így a' Búza férget előlsegíti.

5. Legjobb (ha kitelik) az egész padlást gipszel béönteni; vagy simán bévakoltatni: mert ezek szárazságot, és húst szereznek. E' pedig mind a' kettő ellensége a' Búzafergnek.

6. Deszkákból fíjokoktsináltassanak, vagy rekesztékek, hogy a' külömbféle magok össze ne keveredjenek.

7. Fel kell jegyezni, mennyikből mennyi van a' Magházban; és beszúrni a' rovást a' töltesbe, vagy a' Táblára felírni Nro szerint.

8. A' magot nem kell vastagon rakásra tölteni. Másfél lábnyi vastagság untig elég.

9. Azt Nyárban minden Hónapban kétszer; ha nagy a' meleg: háromszor is: egész télen pedig négyszer meg kell forgatni. Melyre nézve úgys vagynak némelly Mag-házak építve; hogy egynehány Contignatiók lévén benne, legelőször a' legfelsőbe hordják a' magot; a' fenekén lyuk van; a' mellyet a' forgatás idején ki húznak, 's alsóbb Contignatióba eresztik rajta a' magot; és onnan idővel megint alább: az oldal ablakot kinyitván szeles időben; hogy a' lefolyó Búzát apródonként keresztül fújja a' bérohanó szél.

10. Az északi ablakokat nyitva is lehet; a' délre valókat pedig félzáratlan lehet tartani. Éjjelre egészen ki kell nyitni.

11. A' sűrű drót ablakok legjobbak: de eltolható deszka táblákat is kell rajtok tartani, a' mellyeket a' száraz, vagy nedves időkhöz képest ki 's bé lehessen tolni: vagy felnyitható táblákat szegezni rájuk, a' mint mondtam.

12. A' Magházaknak oldalait, kívülről igen jó, simán vakoltatni, és bémészelni. A' fejeér szín húst tart: és az eső se mossa le olly könnyen, mint a' görtsős máltert.

13. Egyik padlás a' másiktól, a' gerendákkal egygyütt, ne legyen több hat lábnál.

14. Az ablakok olly alanthagyattassanak; hogy alsó részek egyezzen a' bétöltött gabonával; az az. 1 1/2 lábra. Magassága egy ilyen ablaknak 8—9 tzól, szélessége 2 1/2 láb.

15. Hogy a' szél jobban megjárja: hátával éjszaknak feküdjön: noha így a' fedélben hamarább esik kár.

Azonban, ámbár a' Magházakra nézve mind ezeket a' mondott szemességeket elkövesse is a' Gazda: mindazáltal még se felelnek meg tökéletesen céljoknak; minthogy

1. Iszonyú sokba kerülnek; mégis keveset lehet beléjük bétakarítani: mert nem lehet tele tölteni soha. És így tsak a' fenekeknek lehet hasznát venni.

2. Minden esztendőben újjabb újjabb költségeket rájuk tenni; és így a' nyereséget megemésztik: annyival inkább pedig, hogy azokra is kell költeni, a' kik az életet benne megforgatják; a' mi nélkül minden elvesz.

3. Nem lehet soha benne a' magot jól megtartani minden szorgalmatossággal is.

A' Magházak közzé számlálhatjuk még a' Szűszékeket, 's Hombárokat is: De minden által láthatja a' mondattakból, hogy ezekben se lehet az Életet tovább tartani. Ha valaki ezeket úgy készíti, mint *Halés* javasolja; hogy két fenekek legyen; egyik egész, a' mellyet a' nedves időben bé lehessen zárni; másik valami igen sűrű rostély; a' mellyre a' Háles szelelő-jét (Ventilator) lehessen alkalmaztatni: valamivel megjobbúlnak. De minthogy a' bétöltött szemek ellent állanak a' bérohanó szélnek: kár rájuk költeni. A' *Kollár Ádám* Udvari Tanácsos Hambárjait így láttam tsinálva lenni: de mint haszontalan költség elpusztúlt Keresztényben.

§. 55.

A' Búzaférgéről sokan sokféleképen gondolkoznak. Némeltyek azt mondják, hogy azok a' Búza' szagával tsalattatnak a' Magházakba. Mások ismét azt állítják; hogy ezek még már a' száron bent vagynak a' magokban: a' mellyet *Germerhausen* 1783-ban tapasztalt, és azt mondja, hogy már a' Kalászbán lévő lágy magot szokták némely apró férgek meglyukasztani, 's beletojni; a' melly tojások osztán, ha nedvességek van; és a' hőség nagy: kikelnek, emésztenek; és magok után tojást hagynak, a' mellyek az említett fogyatkozások miatt ki nem kelhetnek. Ezt én magam is így tapasztaltam, hogy a' Zsi'siket már a' száron a' szembe találtam, mint tojást. Azt is tapasztaltam, hogy a' Granariumokban, ha már a' bogár kirepült, és kímászott, soha az a' más töltéseknek semmit se ártott, hihető hogy a' száraz szemet nem tudja megfúrni, hogy bele tojhasson. Ez így lévén az a' sok orvosság (a' mi a' Könyvekben a' Zsi'sik ellen fel van írva)

mind hijjába valóság. Az az egy orvosság legjobb, t. i. a' hűsen tartás, a' melly a' kikelést nem engedi a' bogár tojásinak.

Ha azonban minden szemesség mellett is megtörténik; hogy a' vastagon öntött sengés gabona meg'si sikeseedik; és azt a' Gazda nem akarja szenvedni (noha többé kárt nem tesz) legjobb a' Gabonát ponyvákra a' napra teregetni. Itt sok ezeren elrepülnek, és éjjelre más ponyvával felül béterítettnek: a' férgek (mint a' mák) úgy elboritják a' ponyvát reggelre: a' mikor a' Gazda azt leveszi, és kirázza, mind annyiszor, és mind addig: míg minden 'Si'sik kitakarodik. Némellyek a' ponyvát vizezve teritik a' szemre.

§. 56.

A' lefojtott Magházak közzül való a' Magyaroknál a' Verem. Ennek készítésére ezen szemességeket szükség elkövetni:

1. A' Vermet mindenkor olyan helyenn kell ásatni, a' mellyről az eső és hó viz lefoly.

2. A' földje erős nyirok, vagy sűrű száraz, és nyirokkal elegyes homok; a' mellyek az égetés által mindenkor megszoktak keményedni.

3. Minden vermet (minekelőtte megtöltetne) szalmával erőssen ki kell égetni; és a' kiégetés után is egynehány napokig szellőztetni; hogy a' mag dohos ne legyen, vagy füst szagú; és a' magis jó száraz legyen.

4. Az oldalait vastagonn meg kell zsúpozni. Így étellel megtöltvén, felül újra szalmával befedni; 's agyaggal a' száját dombosan bétapodni, 's tapasztani, hogy a' viz rólla lefolyjon, szükség.

5. Ha a' Gazda búzát akar kivenni a' veremből: annak szájját legalább 48 óráig nyitva tartsa, és a' koris előbb, égő gyertyát bortsásson belé. Ez ha el alszik: még Embert nem kell bele küldeni; kivált a' féleln álló vermekben szokott ez a' gyilkos Levegő teremni.

A' Vermekből, ha illy módon készülnek, a' szabad levegő kizárattatván, a' mi a' magban, és közöttte megmaradott: nem elegendő arra a' kovászosodásra, a' mellyben a' Zsisekek tojásai kikelhetnének. Magok a' Magyarok sem mulatják el ezt a' Gabonatarítás módját: káris vólna a' próbálás, és tapasztalás ellen tselekedni; bár *Mayer* vad-embereknek nevezze, 's ama nevezetes *Mauch Hermeónnal* grója könyörületlenül meggunyóljais őket tselekedetekért. Én részemről egy Nemzetet se nevezek Barbarusnak rendtartásaiért; kivált ha az még jóis; hanem inkább, ha tőlem telik, jobbra tanitom. Szeretném tudni hol sütnék jobb kenyeret, mint az Alföldi Magyar Aszszonyok! pedig nekik, nem hogy Granariumnak, de tsak fűtenivaló fájok sints; és búzajokat vermekben tartják.

Sokan a' Granariumokat, Faggót kéményeket, és a' vermeket a'ra a' végre, hogy benne a' gabonát, több esztendőigis elhessen tartani: nem találták elégséges jóknak. Azértis ollyan módokról, és Épületekről gondolkoztak; a' mellyek az elbeszélletteknél jobbak. Illyen a' Gabonának megaszalása, és az ezen végre szükséges Gabona-aszaló. Ez által azt nyerik, hogy a' kovászosodásra megkívántató nedvesség megfogyván, az állatok megdöglenek; azok pedig, a' mellyek a' Magházakból lepik meg az életet (minthogy a' szemek igen kemények) nem tudnak mitrágni. Ezt a' mó-

módot *Inticri Bertalan* találta; *Duhamel* pedig jeles jegyzésekkel tökéletességre vitte. Az Aszalót így kell építeni: 1. Hogy benne a' meleg mindenfelé egyenlően elterjedjen. 2. Hogy mentől kevesebb fával füljön. 3. Hogy a' magok benne magoktól mozogjanak; és egy helyen megállván, megne égjenek. Egész leírását az illy Aszalónak magánál *Intierinél* meglehet olvasni ezen könyvében: *Della perfecta Conservazione de Grano etc. Napoli 1754.* Mitsoda jobbításokat tett pedig ezen *Duhamel*: maga elbeszéli Munkájában, a' melly Párisban 1753. illy Tzim alatt nyomódott ki: *Traite de la Conservation des grains, et en particulier du Froment.*

1. En itt csak azt jegyzem meg, hogy ez az aszalás módja, már nemcsak tsupa találmany; hanem munkába vett dolog. Illyen aszalt búzával állnak megtöltve, a' Massiliai és Helvetziai közönséges Gabona házak.

2. Az illy aszalt búzát nem lehet elvetni olly reménység alatt, hogy az kikeljen: mert minden láthatja, hogy a' nagy melegség által, a' tsirje elszárad.

3. Nemis lehet ollyan árron adni, mint a' nyers búzát: mert öszve fonnyadván az aszalónn, sokkal több megy egy vékára, mint a' mabból; Lisztje pedig csak annyi van, mint a' nem aszaltnak.

4. Házi-szükségre, Kenyérnek, 's tészta ételnek szint ollyan jó ízű, 's egésséges; mint-ha soha aszalót se látott volna.

A' Gabona házak manipulációjában e' következő Cynosurákhoz tartják magokat a' Gazdák.

A' Zabból, és Tatárkából elapad a' Magházban eszendeig 6 — 10 köből. A' búzából,

és rozsból 2—3. A' Fejes Kukoritzából 10—25.
A' szemesből 4—6 minden egy száz köblön.

III. R É S Z.

A' Rétekről.

Az egész Földmivelés, és bőv aratás a' barmoknak számától, és a' munkára való alkalmatos voltoktól függ. Hogy pedig mind elegendő, mind jó erőben lévő Marháink legyenek: azt főképpen a' jó eledel hordozza. Ha tehát a' Gazda, a' hasznót, 's a' következt szereti: bizonyos az, hogy az azt eszközölő dolgokat se lehet neki elmúlatni; úgy annyira hogy, haa' Marha az ő élelme megszerzésében egész erejével munkálódik: a' Gazdais tartezi marhája eledeléről valójában szorgalmatoskodni.

Ez a' szorgalmatosság e' két dolgokbann áll: hogy 1. A' marhának jó. 2. Elegendő eledele legyen. Jó eledelre csak úgy tehet a' Gazda szert: ha mind az ártalmas fűveket Rétjéből kiirtja, mind pedig marhájának természetéhez, és inyéhez alkalmatosokat természet. Hogy elegendőis legyen: a' Természetenn mind javítással, mind bő- termésű plántáknak vetésekkel kell segíteni. E' szerént az egész Rétekről való gazdaság, ezen három Szakaszokból fog állani, úgy mint az

1. A' Réteknék javításokról.
2. A' Széna szaporításról.
3. A' jó Széna tsinálásról.

I. S Z A K A S Z.

A' Rétek' javításáról.

§. 57.

Kevesen találkoznak olyan Gazdák, a' kik csak kérdésbeis tennék: Ha valljon kell e' a' Réteket javítani; és még kevesebben, a' kik azt akarnák. Én más értelemben vagyok, és azért észrevételimet előladom.

Legelső gondja az a' Gazdának, hogy rétjét 'sik, nedves, és tisztás helyenn válassza; ha módja van benne. A' köveket, Fatöveket, bokrokat minémű a' fűz, Rekettye, Gilitzetüske, Gelégenye, Mogyoró, és némelly Ebtéj nemei (a' mint már mondtam) kitakarítsa; hogy azok sem a' fűtermő helyet hasznaltalan nefoglalják; sem a' Kaszásnak akadályjára ne legyenek. A' bokrok kiirtásával azomban nem azt akarom, hogy azimitt amott találtató egyes fákat kivágassam; annyival inkább pedig, hogy valaki megbetsülhetetlen Épületnek való Rörises, és tölgyes, berkes Erdőjét Rétnak kiirtsa. Ha az idő száraz: a' fák árnyéket tartván, a' nedvességet sem engedik olly hamar kiszáradni, 's a' nagy hőség ellen mind a' fűvet, mind a' munkást megfrisselik. Ha pedig vizes a' Rét; úgyis használnak: mert gyökereiken a' szükségtelen nedvességet felszívják, és a' földet megszikkasztják. A' berkes Erdőkbe pedig még költséggel is szükséges az említett fanemeket ültetni és vetni. A' fűz fák, és Ákátzfák a' fűnek, leveleikkel nem ártanak, virágzásokkal pedig használnak.

2. A' ki azt akarja, hogy Szénája bővön teremjen: soha Rétjére egyébkor, hanem sar.

jútakearástól fogva, 14-dik Novemberig marhát ne eressen: mert ez által több el vész, mint a' mit a' marha megemészt. Ha a' föld lágy: a' marha lába lesüllyed, 's lyukat tsinál, a' melly megtelvév vízzel a' fű gyökerét megfojtja, és tisztán se lehet kaszálni. Más az, hogy a' Ló, vagy ökör a' Rétbe beleszabadúlhat: koránt sem eszik sorban minden fűvet, hanem a' mi az ínyéhez való, és e' miatt keresztülkasúl összegázol mindent, és sokkal többet elront; mint megeszik. Hogy ha pedig a' fű apró: a' Ló és a' Juh a' gyökeretis felharapja; és így a' jövő termésnek reménységétis semmivé teszi. Így van pedig ez nálunk közönségesen, az idő kinyílásától fogva Sz. György napig, 's továbbis: mégis azon panaszkodunk azután, hogy kevés szénánk takarodott. A' ki mindazáltal elnem kerülheti, hogy marháját rétre nehajtsa: legjobban tselekszi; ha azt 20 30 részekre felosztja, és a' marhát addig tovább nem eresztí, míg az egy darabot le nem eszi. E' szerint mikor már az utolsó darabra jut a' marha: a' legelső megint megnőtt, és így egész nyáron van legelője. Tsak egy kötél keresztül vonássalis meglehet pedig a' marhát a' kiszabott darabonn tartóztatni. Ezt gyakorolják a' Somogy, és Vas Vármegyei Polgárok fűves - kertjeikben. Ha a' nagy szárazság miatt a' sarjút le nem lehet kaszálni: marhával lekell étetni: mert a' Réten' veszett fű, a' jövő esztendőbeli szénát megkevesíti.

3. Nem elég tsak használni valami Rétet; hanem ha pusztulni talál: ujjonnan is kell vetni. Ezt már minálunkis tselekszik, némellyek szénaporral meghintvév földjeiket. De az én ítéletem szerint az illy fűvetés módja nem jó: mert, 1. A' szénafű mag szint úgy lehet éret-

len, mint a' másféle és ki nem kel. 2. A' széna porban mindenféle gaz magokis vagynak; és ha így minden megválogatás nélkül vetem azt: sokszor még elrontom a' jó fűvet termő Rétetis: meg kell hát a' magot választani, hogy minden módon jót vethessek. A' Magyarok a' rétnak egy darabját (a' hol leg jobb fűvet tapasztalnak teremni) a' kaszálás idején elhagyják, hogy a' mag tökéletesen megérjék, 's ezt osztán megszedvén be vetik vele a' kopár felszántott réteket, és ez valóban jobb a' Lóhernél sok helyenn.

Ha ujjonnan fordítunk valamely Környéket Rétnek: a' magszedésre nézve hasonlóképen tselekedhetünk. Bizony a' magunk Réteinken sok helyen a' legjobb fajt fűvek teremnek. Ha ki ezeknek magját szedi, és elveti; el lehet a' külső ditsért fű magok nélkül: és az így készített rét, többet ér a' költséges Loheres kertnél. A' Magvetésnek vagy az Ősz, vagy a' Tavasz az ideje. A' hol a' széna fű magok vadan' jól teremnek: ott vetniis bátran lehet őket.

§. 58.

A' Rét javítására első dolog 1. A' Trágyázás. 2. Annak a' moh, Hangya, és Vakondoktúrástól való megtisztítása. 3. A' szükségtelen viznek róla levétele.

§. 59.

I. A' trágyázás a' rétekre nézve, tsak Hazánkbanis többféle, u. m.

1. A' Folyó ganaj a' Rétek javítására még jobb, mint a' szántóföldek kövérítésére. Ezzel mindannyiszor megöntözik Keszthelyen, Rét helyen, és Óváron a' Réteket a' menyiszer

megkaszálják; és így legalábbis háromszor minden esztendőben.

2. A' tűzzel való trágyázás. Ezt tapasztalhatjuk azokonn a' vén Erdőkönn, a' mellyeket meggyújtottak Ősszel, vagy Tavasszal.

3. A' kinek módja van benne: a' kimustrált Birkákkal való Kosarazás. Ez a' möhöt is kiveszti, 's ha mételyt kapis illy vizes helyen a' Birka, mit árt? úgy is lemetszik.

4. A' Szarvas marháknak a' száraz Réteken való hálátása, kaszálás után.

5. A' kifőzött, és hevert hamú, sajtolttörköly, és Mész.

6. A' dombos szántóföldekről jövő esővizzel való elöntetés.

7. A' réteknek a' szomszéd vizekkel való elborittatása.

8. A' Lombárdi öntözés módja Óváronn.

9. A' marha trágyával való megterítés.

Ez az utolsó Hazánkunknak több részeiben legközönségesebb, és így szoktunk vele élni, hogy Ősszel a' trágyázás előtt az egész Rétet meghasogatjuk Hasogató - ekével (Aratrum Scarificatorium) a' mellynek szántóvasa nintsen, hanem több apró tsorozlyája. Ezt szint-úgy, mint az ekét marha vonja hosszában a' Rétenn. A' melly azt tselekszi 1. Hogy a' reá hintendő ganaj-lév a' hasadékokonn a' gyökerekre egyszerre le mégyen 2-or a' gyökereket elvagdaltván, a' tsirázást segíti: mert a' szénafűvek mentől több részekre osztódnak: gyökereik annál sűrűbben sarjznak. A' közönséges, vagy szeges boronávalis élnek ezen végre: de ezt nem bírja a' Marha, és ha bírja; az a' Rétet megnyúzza. A' késekből álló borona mindazáltal ehezis igen jó, nem tsak a' göröngyes szántás megapritására.

§. 60.

II. Második mód a' Rétek' javítására az, a' mellyel a' Gazda a' termékenység akadályait elfordítja: Illyenek az Eb-tej, Moh, Vakondakturás, és Hangya-zsombikok. Ha a' gaz magjáról szaporodik: addig kaszálj; míg az megérett magját ismét el nem hinti; ha pedig gyökeréről sarjazik: vagy szántsd fel, és termessz benne egy idén legalább Kolompért, Dohányt, Lentsét, 's Borsót 's a' t. a' mellyek a' Kapállással az eb-tejet, és bodzát elfojtják: és azután vedd be jó fajta széna fű magokkal.

Ha valamely Rét megmohosodik: igen kevés szénát terem; és ha e'től megszabadúl: majd két annyi bővséggel is szokott fizetni. Sok módokat találtak e're nézve fel a' Gazdák. Némelylek vasboronákat vonatnak elsőbb hosszában a' réten; azután ismét keresztül (a' mellyek a' Mohot egymástól felszaggatják) a' felszaggatott mohot öszvekaparják; megszáraztják, 's szalma helyett a' marha alá hintik, vagy a' Melegágyaknak aljára teritik.

Mások ismét oltatlan mésszel hintik meg a' mohos, de vizenyős Réteket, vagy Hamúval; és a' bizonyos: hogy ez által a' Rét, nem csak a' Mohtól tisztúl meg; hanem termékeny is lesz. Sokan csak a' vizet veszik a' száraz rétre, és azt egynehány Hetekig rajta tartván, a' mohot előlik. Szinte ilyen végből szokták még télben a' száraz mohos Rétet szemes homokkal egynehányszor meghordani; de csak igen vékonyan egyszer, egyszer, úgy hogy az egész ráhordott homok, mindöszve se legyen egy újnynál vastagabb. Láttam aztis, hogy a' Moh, tsupán a' trágyától is kiveszett.

A' Juhok azt körmeikkel össze vagdalják, és előlik, ha rajta legelnek.

Sokkal nehezebb a' Vakondakot a' rétből kiveszteni, mint a' Mohot; pedig az még nagyobb kárt tesz mint ez: mivel a' turás sok és nagy helyeket elfoglalván, fűvet nem hoz; vagy ha hoz is: a' kaszával jó formán hozzá nem lehet férni. Sokan sokféleképen törik a' fejeiket a' vakondaknak kiirtásában. A' könyvekben feljegyzett Étetők, erős szag 's a' t. leghasznontalanabbak. A' Magyarok ha a' rétet vízzel boritathatják legjobbnak tartják. Mások fazékakat ásnak le olly mélységre, hogy a' fazék szája egy szint legyen az innen onnan jövő vakondak lyukakkal, 's ebbe a' fazékba bevethetnek egy eleven vakondakot; 's valami Hanygákatis; a' mellyek ötet marják, 's nyivogni kényszerítik. Ezt a' szomszéd vakondakok halván, rakással sijetnek küszködő barátjoknak szabadítására, 's egyszersmind magokatis veszedelembe ejtik. Láttam illyen fazékkal egy éjtszaka 52 vakondakat fogni. Én minden vakondakra dohány jutalmat teszek, és a' szolgák sokat kipusztitnak kapákkal, kivált Innepeken: de mégis sok marad: mert azok nappal csak a'kor túrnak, ha 12 óra alatt eső lesz; éjjel pedig az emberis alszik; de ha nemis: nem veheti észre a' turást. E' végre még fogó vasakatis tartok. Ezek a' fija putzakot megfogják: de az öreg, akarmint eltakaromis a' fogó vasat, vagy Csapdát: a' kezem szagáról is észreveszi azt; és eltúr mellette; de neki nem megyen. Minthogy hát ezek által ez az állat ki nem vesz: a' marad a' Gazdának hátra, hogy a' turásokat minden tavasszal hanyassa, vagy veresse széllyel. Bizonyos, hogy jó tsomó szénával több lesz ebben az esztendőben; 's

ha más tavasszal meg azt tselekszi: akkor bővebben fog kaszálni, és így tovább.

A' Gróf Festetits, és mások is sokan ennél a' széjjel hányásnál, jobbnak tartják a' Zombik, vagy túrás-gyalúkat. Ezekkel a' Bérések, és Bijalosok minden Tavasz felé Februárius végén, mikor a' hó derekasan veszni kezd, de még a' föld fagyos; sok vakondak fajakatis kigyalúlnak anjokkal együtt, a' melyek ilyenkor a' túrások tetejére veszik magokat.

§. 61.

III. Harmadik javítás módja a' felette való nedvességnek a' Rétről való elfordítása: mert valamig ez rá szolgál: addig haszontalan a' többi javítás. Ha a' szomszédból borítja el a' Rétet a' víz; már e'kor a' magános Gazda erején felül van, azt eltávoztatni. A' Vármegyének kell hát az illy állapotokban segíteni. Ha e' nem segít: meg kell a' Gazdának azzal elégedni: ha néha (mikor igen száraz Nyarak vagynak) neki több Szénája terem, mint másnak.

Ha pedig a' Gazdának a' maga birtokában van ennek a' Vizenyősségnek megállítása, vagy haszonrafordítása: rosszúltslekszi; ha elmulatja. Lehet az illy Rétek mellett árkokat vetni. Ha faszűki van: az árkok mellett fákat lehet termesztetni.

II. S Z A K A S Z.

A' Széna szaporításról.

§. 62.

Az első Szakaszban megnevezett javítások ugyan a' Szénát észrevehetően szaporítják: de

mivel kevés az a'ként javítható Rét: vetéssel is szükség Réteket tsinálni; és az által a' Szénát szaporítani. Illyenek a' Spergel, Vadzab, szagoszúzfű, szálfafű, a' lágy vadotz, Muhar és bükköny. Ez a' dolog annyival szükségesebb, hogy nálunk a' Gazdák a' Lucerna, és Lóher ditséretén megindulván, vagy haszontalan költséget tsinálnak régen, vagy pedig a' Marháknak minden vigyázás nélkül eledelül adván, azokat veszedelmeknek kijábalják.

A' mesterséges Szénavetésnek legelső sarkalatai ezek: hogy

1. A' kinek elég természetes rétje van: el lehet kivált a' Lutzerna, és Török lóher nélkül.
2. A' ki kéntelen széna fű magot vetni: válassza azt, a' mi jó, és hazabeli. Sem a' Lóher, sem a' Lucerna, nem szereti mindenütt a' földet.

Miben áll a' Széna-szaporító fűveknek jósága: közönségesen *Beckmann* így adja elől.

1. Jó a' fű, ha azt a' Barom édesdeden megeszi, annak egészséges, és tőle hizik.
2. Ha a' mi földünket, és levegő egünket szereti.
3. Ha vagy semmi, vagy igen kevés trágyázást kíván, és terhes munka, 's költség nélkül egynehány esztendeig terem.
4. A' földet el nem soványítja.
5. Bőven lehet kaszálni. Illyen leirt jó-ságú fűveink nekünk bőven vagynak, csak szedjük meg magjokat, és vessük el.

§. 63.

A' ki valamellyik Lóher nemet akarja termesztetni, ezeket tartsa meg: Nevezetesen:

1. A' veres virágú Lóher (*Trifolium Pratense*) (*Steyer Rlee*) minálunk a' Réteken csak magában, és mivelés nélkül is terem. A' hol

ezt valaki így találja: bátran vethetiis magról. Termesztésére ezeket jegyezze meg:

1. A' jó egyelitett földben jól megterem, a' vad - vizes réteket éppen nem szereti, a' mellyben gyenge gyökerei megrothadnak.

2. Abba' a' földbe kell vetni, a' melly az idén zabot, vagy Árpát fog teremni; a' jövő esztendőben pedig ugarúl fog heverni. Ősszel meg kell a' földet hozzá trágyázni, és szántani. Az őszi - búza közéis lehet Kisasszony hetében vetni, és vetikis nálunk.

3. Ha száraz az idő, én azonnal, mihelyt az Árpa elvettetett, és béboronáltatott: felül hintetem, és tövis boronával bétakartatom. Ha ellenben nedves, és kénytelen voltam zabot vetni: tehát a' Here magvetést 4 — 8 napigis elhalasztom a' zabvetés után. Meg esik, hogy már ilyenkor a' zab mind kibújt: de azért a' Herét csak rá vettetem, és könnyű tövisboronával megjártatom; a'ra különösen vigyázván, hogy a' Lóher - magot az eső a' vetés alatt meg ne verje; mert az mind ki hasad és elvesz.

4. Egy olyan földbe, a' mellybe két Pos. mérő Ro's szokott menni; rendszerént 10—12 font Here magot hintetek a'ra a' történetre; ha a' mag hibás, vagy nagy szárazság következik. Hogy a' vetés egyenlő legyen: a' magot 2. Pos. mérő porhanyó trágyával, vagy vakondak tőrassal kevertetem. Így akarmellyik vetőis eltudja hinteni egyenlően.

5. Különben a' Lóheret úgyis szokták vetni, mint a' Mákot, a' három első ujjakkal. A' vető azonban vigyázzon; hogy üres foltokat ne hagyjon. Erre nézve mikor sort kezd: mindenkor egy vesszőtskét szúrjonle, a' melly megmutassa; meddig van már a' föld bevetve

6. Soha a' Herét igen gyengekorában nem hagyom kaszáltatni, hanem megvárom, míg az derekasan kezd általjában virágozni. Illyenkor az, zöldenis egésségesebb a' marhának; szénátis többet ad.

7. Minden Tavasz-vetéskor újjonnan vetetem, többnyire zabbal: mert ez tsak két esztendeig használható fű-neme, t. i. azon az idén, a' melybe vettetett; és abban az egész esztendőben; a' mellyben a' Földnek külömbenis ugarban kellene maradni. Ezen ugar-esztendőbenis, ha már kétszer, kaszáltamis Herét: úgy igyekezem, hogy az őszi-vetés idejére, az legalább egy tenyérvnyi magasságra, megnevekedhessen; és így szántom osztán alá; búzával bevetem: de ha egy szántásra nem volna tiszta a' föld: másodszor is megszántatom, és így vetni el legalább rozs-szal.

8. Hogy a' veres-virágú Lóher szapora, tejes, és tápláló erővel tellyes; hogy a' gyapjútis vékony hosszúra neveli; és a' Bárányok mindenkor kövérek tőle, a' tapasztalás mással is elhitei, mint velem. Kassa körül láttam régenten a' B. Fischer jószágában égetett, 's örölt Gipsz lisztel a' Lóhert megteríteni. E'től a' Lóher tsuda magas, és sűrű vólt. Ezt láttam Gátsonis 1785-ben.

§. 64.

A' Lóher maga így készül Csurgonn; hogy a' Gazdatiszt a' második esztendő's Herének második megkaszállásakor, annyit hágy a' lábán, a' mennyi a' Gazdasághoz elegendő magot fogadni. Egy négy-szegelet öl, mintegy egy font magot ad. Érett voltát sárga színéről, és keménységéről lehet megismerni; a' melly mintegy September vége felé következik.

Rendszerint már ilyenkor minden leveleit elhullatja, és a' magtartók megfeketednek. Ezt a' felében már kiszáradott Herét meleg időben kaszálják meg, és mint a' közönséges szénával, úgy szoktak bálni. Mikor pedig legkeményebb idő van, eltsépelik télben. E'kor tsak kevés magot vehetni észre: de a' magtartók a' tengelyekről mind lehullanak; a' mellyek újjonnan megtsépeltetnek. Sokkal nehezebb a' magot belőlök kivenni; ha a' Here a' szárán nem egészen megszáradtában vágattatván le, a' Csűrben megmelegedett; a' melly által a' magtartók nedvességet szívnak be; és a' legnagyobb hideg által is, nehezen bortsáthatják azt el. Mikor tehát ötször hatszor megtsépeltetvén, még is megmarad benne: nints egyéb mód a' különvevésre annál; hogy meleg szobában vagy kementzében megszáraztván, a' magot kézzel dörgöljük ki. A' melly munka a' dörgölőket a' Kémény-seprőkhöz hasonlokká teszi. De azonban őrizkedni kell, hogy a' nagy melegség a' magot elne rontsa. Ez megtettzik a'ból; ha az fényes-sárga marad. Ha barna: bizonyosan megégett; ha pedig fejer: éretlen szedődött le. Ezt a' módot Bergen tette legelőször közönségessé, és most mindenütt ezt látom, hogy követik a' Magyar-gazdák.

Azok a' kik a' magot pénzen veszik (bogy rosszat ne vegyenek) ezekre vigyázzanak: A' barna, vagy fejer mag bizonyosan ki nem kél; 's e' szerént sokkal bővebben is kell belőle vetni. Hogy a' Gazda annál bátrabb legyen vásárlása felől: próbáljon egynehány szemet megszámlálva egy cserépbe elvetni; a' mellyből az egész vetéshez hozzá vethet. Egy hől föld Here, két Pos. mérő magot szokott adni.

§. 65.

A' kik a' Herével tsak zöldjében legeltetnek: sokkal jobbantselekesznek: mert ha tsak sok cselédje nints a' Gazdának; vagy tartós jó idő nints: megszáritani nehezen lehet; és ha esős az esztendő: nints nehezebb, mint egészséges Hereszenát készíteni. Ha a' Here ázottan tsak egynehány napokig hever is renden', vagy nyersen csomóban: megfeketedik: de ha az idő jó; és erő van a' felvevésre: nints szaporább széna nála: mert

A' Herés-Rétből tapasztalásom szerint egy Hold, ad 16 Mása szénát, a' melly két kotsinak a' terhe minálunk. Már tsak öt bóldat vessen is be a' Gazda: 80 mása szénát fog róla feltakarítani. Ezen pedig 200 Birkát ki lehet teleltetni: mert 100 Birka 6 szekér szénával, és szalmával be éri egy rövid télen. Kétszáz darab Birkának a' szénáján pedig tiz Tehenet ki lehet teleltetni; ha az tavasz-szalmával is pótoltatik.

Szénának nem mindenek egy formán szokták készíteni. A' Muraköziek e' következő módot szokták leginkább gyakorolni: Mikor a' Here virítani kezd: le kaszálják; és 24 óráig a' renden hagyják, ha az idő jó; és e'kor osztán közép nagyságú Rúdaskákba rakják; a' hol egy nap, vagy éjjel így áll: vagy legalább addig, míg ugyan tsak el nem kezd melegedni, 's azontúl úgy bánnak vele, mint közönséges szénával: széllyel hánnyák, megszáraztják; és így tovább. Ez a' mód jó, tsak hogy a' Lóhernek levelei letörnek a' sok rázogatas által.

Itt Csurgón a' legjobb kaszások a' virágos Lóhert levágják, és az idő forgása szerint 3 - 5 több, vagy kevesebb napokig hagyatik min-

den illetés nélkül a' Renden; hogy a' felső része egészen megszáradjon. De ha megtörténne, hogy ez alatt eső érne: reggel és este, villával tsendesen felemelik a' földről, denem meg fordítják; hanem csak mintegy lélekző lyukat tsinálnak, hogy igen meg ne melegedjen. Mikor a' rend féloldalról megszáradott: tsendesen megfordítják reggel, vagy harmatos este villával egyszerre: mert különben a' megszáradott levelek mind elbúllanak. A' fordításban a'ra is vigyáznak, hogy mindég két rend éllel essék öszve és a' földet ne érje. Legtanatosabb télre Árpa szalmával össze rakni a' Lóbert, ha az legszárazabban rakatott is öszve: A' Zab szalma elrontja: mert ez vizet ver maga is.

§. 66.

A' zöld Herével való étetés különbözik sokakban a' rendszerént való zöld széna étetéstől. Mellyre nézve hogy a' Vámon el ne veszítsük, a' mit a' réven' nyertünk: a' marhabetetésre meg-kivántató szemességeket ide iktatom.

1. Minthogy a' veres virágú Lóher magában is igen felfúvó természetű; 's ha nedves, még olyanabb: soha esőben, vagy harmaton nem kell kaszálni; 's azon vizesen a' marhának adni. A' más napra valót tehát, mindég az előtte való este, míg a' harmat le nem száll, kell levágni, és bévinni.

2. Minthogy minden nap friss Lóherre van szükség; és pedig az idő esős is lehet: tehát azt ha vizes: vékonnyan el kell a' szinben tegetni, míg megszikkad a' víztől, és úgy adni a' Marhának. Sűrű létezésből vagynak az illy szellőztetők,

3. Valamint vizesen nem egészes: úgy fonnyadva se javaslom senkinek. Ez okra nézve egyszer csak annyit kell lekaszálni, a' mi a' legközelebb való két három etetésre felmegyen.

4. Tsak a'kor kell a' kaszálást kezdeni: mikor a' Here derekasan virágzani kezd, De ha a' Herével Zabot, vagy Árpát is vetett a' Gazda, széna kedvéért; vágathatja mindjárt, mi helyt van a' kaszának mit fogni, és etetheti a' Marhával bátran: mert az ilyen széna füvek a' puffasztó Levegőtől mentek lévén, a' Lóher erejét is kevesítik.

5. A' Lóherre nem jó mindjárt megitatni a' Marhát; hanem mintegy egy óra múlva.

6. Mikor a' Tehenes a' Marhát zöld Lóherrel éteti: mindenkor tsak keveset tegyen egyszer egyszer elejébe: mert ha sokat hány: az meg-melegszik, és nem eszi a' marha. (megfújja).

7. Mikor a' Gazda hozzá fog a' zöld Lóherrel való étetéshez: az első napokban szorgosan megvizsgálja: ha a' Marhának lágy e' a' ganajja? Ezt ha látja: a' Herét adhatja bátran, és minden nap többet-többet. De ha a' Marha szorulásban van: nem tsak nem kell adni; hanem mindjárt a' legjobb Orvosságokhoz is hozzá nyúlni; hogy az el ne vesszen.

Schubart az ilyen marhának egy Ivópohár jó Égettbort javasola' torkába tölteni. En azt úgy orvosolom, hogy a' Tehenész (kezeit ollajal meg kenvén) a' marha' végbélibe bényúl; és a' megkeményedett ganajat kiveszi; és egy darabkáig elvárja; ha a' szelek ezen tselekedet után elindúlnak e'? a' melly ha úgy van: jónak a' jele, 's nints többé semmi veszedelem.

9. Na-

9. Nagyon jól tselekszi a' Gazda, ha a' zöld Here étetés idején egy Héten kétszer, háromszor, száraz szénátis adhat marhájinak. De a' szénának jónak kell lenni: mert különben azok azt megse szagolják. Hogy ha pedig száraz szénája nem volna: más zöld fűvetis adhat Lóher helyett.

10. Nem tsak a' szarvas - marhának, de a' Lónakis megárt a' veres virágú lóher. Mellyre nézve annakis szalma szetskával egyelítve legjobb adni. Ha pedig szetska nints: széna fűvelis lehet elegyíteni, és a' Lovakkal étetni; tsak hogy azt itt se kell elfelejteni, hogy a' Lóher vizes ne legyen.

11. Legelőszőr Arádon láttam V. Ispány Czynderinél, hogy a' Birkák zöld lóheret ettek; és nem hajtottak legelőre, 's a' módját így adta elől: A'kor kell tsak a' Herézést elkezdeni: mikor már a' Lóher virágozni kezd: de nagyon vigyázva szükség eleinte vele legeltetni. Meg kell vágni, és szetskával elegyítve adni a' Birkának. Eleinte tsak kitsinyetskén, és keveset kaptak enni; másnap már többet, és így tovább.

Báró Stein Vaymárban a' Birkák Herézéséről így ír egy Levélben; „Én úgymond, a' Herét szetskának megvágatván, sóval meghintettem, vízzel meg lotsoltam; és mint a' savanyú káposztát, hordókra, és kádakra tapodtattam. A' melly megsavanyodván, igen jó ízű, és hizlaló eledellé vált. A' só nem hagyja a' birkát felpuffasztani, 's a' Métélynek is elejét veszi; a' gyapjút pedig különösen neveli.“ Ezt a' savanyú lóherét a' hizó ökröknek is szokták száraz széna legelés idején, minden 8—10 naphan egyszer, mintegy szájjázt meghozó, és jóvért tsináló eledelt adni. Bizony a' Juhok-

nak szinte olly hasznokra lehet ezt fordítani a' mellyek, a' téli szénázás által vérek megfőpősdvén scorbútót kapnak; és eldöglenek; ha tsak lágy időben mezőre hajtattván, gyakran valami nyersfűvel nem frisselik magokat. A' melly, ha nagy a' Tél: épen lehetetlen; egyébkoris pedig sok helyenn elégtelen. A' Birkákat egész Télen az Aklokban tartani károsnak látom.

Én ha a' Csalán elfogy: a' Lóher, vagy Lutzernát megfosztatom, és a' leveleket édes tejben megfőzván, kukoritza kásával megkevertetem, és a' kis Pulykáknak adatom. A' sertéseknek pedig megvágatom, és darálttal hintem.

§. 67.

II. Második Széna fű neme a' *Luczerna* vagy *kek virágú lóher* (*Medicago Sativa*) Ezt az Anglusok, Frantzok, Helveták, Olaszok, és Németek igen bőven termesztik. Minálunk is láthatni több helyeken termesztetni, olly hamar növő fű neme ez; hogy én minden hónapban megkaszáltatom, és így esztendőben négyszer. Spanyol Nap-nyúgoti Indiában, Lima körül a' *Feuille* tudositása szerint, minden hétennis megkaszálják. Mellyre nézve mindég a' legnedvesebb, és sűrűbb földet választják alá: hogy a' nagy meleg, és szárazság meg ne hervassza. A' hidegebb részekreun homokba szokták vetni.

A' veres-virágú Lóherénél ez kétszerre többet terem legalábbis. Zöld eledelnek is jobb amannál azért: mert 1. édesebb, és hizlalóbb. 2. A' Tej tőle sokkal kövérebb. 3. Nemis olly veszedelmes, minthogy annyira nem puffaszt. 4. A' leveleit nem olly könnyen hullatja el:

azértis száraztani bátrabban lehet. A' kik hát a' Lutzerna - termesztés ellen panaszolkodnak: e' kettőben hibáztak: 1. Nem alkalmas földet választottak alá. 2. Az ottan - ottan szükséges ganajozást elmúlatták.

Hogy tehát a' Gazdák ennek termesztésében nehibázzanak e' következő útmutatást szorossan megtartsák:

1. Nem kell olyan helyre vetni; a' hol a' Lutzernának két lábnyira lenyúló gyökere vizet érjen; oda sem, a' hol a' föld többféle fekvésekből áll; úgymint, kertiföldből, homokból, és nyirokból egymás után: mert itt kivész.

2. Nem igaz az, hogy ő az olyan helyen is jól megterem, a' mellynek Gabona - termesztésre semmi hasznát se vehetjük. Legjobb az Árpának való középszerű föld neki; kivált ha az, jó mélyen egy forma száraz, és agyagos. Illyen helyenn legtovább tart. A' sovány földet jól megkell alá ganajozni; hogy mindjárt első esztendőben bőven fakadjon. Fűves földbe soha se vesse senki; vagy a' szüntelenvaló gyomlálástis kötelességének esmerje. Az árnyékot és lapájt épen nem szereti.

3. Némellyek azt a' földet, a' mellyről a' Gabona feltakartatott, azon ősszel 6. től mélyen megugarolják (még pedig keresztül) Tavasszal vasboronával meghasogatják, hogy belőle a' gaz kivesszen; porhanyó ganajjal béteritik, és nyomonn alászántják. Mások pedig Sz. Mihály nap tályban megtrágyázzák, és 4 czól mélyiségre megszántják a' tarlót, és így hagyják egész tavaszig; a' mikor azt újjra szántják: de 8 czól mélyen, és zabbal, vagy Árpával bévetik, és a' Lutzernát rá.

4. Aprilisben kell vetni, mikor már derek nem járnak; 's a' téli nedvességis ki nem száradt a' földből. A' Zab már ilyenkor két ezől magasis szokott lenni, és ez annál jobb: mert árnyékot és nedvességet ad a' gyenge Luczernának. Apró magjai miatt három első újjjaival vesse a' vető a' boronált földbe; és felül könnyű tövisboronával huzogassa alá, vagy porhanyó földel keverve, mint a' Lóherét mondtam; egy hóld földbe elég 10—12 font mag.

5. Első két esztendőben gyakran meg kell kaszálni; de nem jó alatt vágni; hanem úgy, hogy mintegy két újjnyira a' tarló, felül érjen a' föld' színén, a' mellyből ujra sarjazhasson minél hamarább. Mig, nem 3 esztendő: magot rólla nem tanátsos szedni.

6. Azután való esztendőben mindjárt kell kaszálni, mihejt tsak a' virág bimbók kibújnak.

7. Száraz - szénának épen úgy szokták készíteni, mint a' veres ló hert, vagy akarmelley más fűvet; tsak hogy e'nél nehezebben szárad. A' földről, mihelyt levágódik: másuvá kell vinni, hogy a' hamar sarjazó töveknek akadályt ne tegyen. Zölden étetni vele a' Marhát jobb, mint Szénának tsinálni; mivel igen nehezenn szárad; és mégis megszokott keseredni. Ha árpa szalmával rakjuk öszve: jobban megmarad, és nem lessz annyira penészes és keserű.

8. A' Stáyerék harmadik ősszel (vetése után) el nem mulatják Márgával, vagy szappan főző hamúval két újjnyi vastagságra meghinteni. A' Gipszből, a' melly legjobb három má'sa elég egy hóld földre. A' Por, vagy Svájtzert ganajis, épen ezen szolgálatot teszük minálunk.

9. Negyedik esztendőben (ha tavaly elmúl attákis) Portrágyával megteríteni kell, min

a' közönséges réteket szokás. Minden tavasszal pedig legalább vasboronával szükség a' Lutzerna tövét megszaggatni.

10. Negyedik, vagy ötödik esztendőben, olyan helyen kell magnak valót hagyni, a' hol kevesebb idegen fű van benne. Azértis a' második hajtást szokás magnak hagyni.

11. Minthogy a' Lutzerna 10—12 esztendeigis tartván, a' földet nem hogy elsoványítaná, hanem még meghizlalja: azt Gabonával bélehet bátran minden trágyázás nélkül vetni, csak hogy igen mélyen fel kell szántani, és azt ismét hat hét múlva egymásutánn mind annyiszor tselekedni, míg a' föld a' gyökerektől egészen tisztán marad.

12. Minden esztendőben úgy kell a' kaszálást intézni; hogy az utolsó levágás October első hetében megessék; és az elfagyásig, még egy tenyérnyire megnőhessen az újhajlás.

13. Egyébaránt körülötte mindazokat meg kell tartani, a' mellyeket a' Lóherről mondtam.

§. 68.

Mitsoda jóféle Széna szaporító fűveink vagynak ezeken kívül a' magunk Rétjeinken, és mitsodás földben teremnek leggazdagabban, vizes, nedvesben e' vagy szárazban, magok a' Gazdák láthatják, és esmérik is név nélkül: de ha én igaz neveket deákúl, vagy újj magyaráúl ide írom: abból csak kevesen esmérnék meg. Azértis megelégszem amaz egynehányokkal, a' mellyeket felebb megemlítettem. Bizony, a' ki vetésből akar rétet tsinálni: elég magot szedhet; és nem szükség, hogy érette pénzt adjon. A' mi muharunk, Sárkereünk (Lotus Corniculatus) és többféle Vadzabjaink,

Szálka fűveink, szagos húza fűveink, jobb szénát, és állandóbbat teremnek, mint a' Lutzer-na. A' Lóher az Ugart megérdemli.

III. S Z A K A S Z.

A' Jó Szénatsinálásról.

§. 69.

Ha a' Gazda, inkább a' maga könnyeb-ségét, és a' megrögzött szokást nézi mint a' fűnek legjobb erejében való létét; és lekaszá-lása idejét: bizonyosan rossz szénát fog takar-ni a' legjobb Rétennis. Ha a' fűvet a'kor vágja le, mikor már az, a' magját megérlelte; a' ten-gelynek és leveleknek ereje elrepült; a' szép zöld szín sárgává, és a' gyenge széna szalmá-vá vált: oda van a' jó széna. Ellenben ha azt virágjában veszile lábáról; sokat nyer: mert főféle nedvességekkel tellyes lévén, kedves il-latjával a' marhát megfrisseli; jól táplálja, és a' Rétis sokszor bő sarjút hoz maga után; a' melly a' megszáradott fű után, rendszerint elszokott maradni.

Az igen idején való kaszálás a' szénát nem teszi alábbvalóvá, sőt a' gyenge marha, egyedül az illy szénában gyönyörködik: de a' Gazda kárt vall: mert a' gyenge fű kevesebb szénát ad, mint a' más valamivel idősebb. Hogy tehát a' Gazdának mind jó, mind többetske szénája le-gyen: a'kor kaszáljon: mikor a' fű, virágjában van. A' mellyet a' magában termő réteken (a' hol mindenféle fű együtt van) nem egyébként lehet megtudni; hanemha a' Gazda a' legjobb fajtú fűnek virágzásához alkalmaztatja magát. Ha a' rétek egy féle, vagy együtt viritó fű ma-

gokkal bevettetének: nem egy darab részhez; hanem az egész réthez lehetne a' kaszálás idejét mérni. Ezértis jók a' vetett rétek.

A' bizonyos, hogy a' hól nagy a' Gazdaság: jobb a' kaszálást sijettetni, mint késleltetni. A' sással és hozótos réteket mint Május középső hetében rendszerint kell vágatni; és minthogy Junius eleje többnyire esőt hoz: a' parrag, vagy száraz réteket ezen esőzés utoljában szükséges kaszálni.

A' kaszások az esőben való kaszálást nagy könnyebbségnek tartják; a' mi igazis. De már az a' kérdés: hogy az esőben kaszált széna olyan jó e', mint könnyű? Bizony nem mindenkor. Ha a' rend igen vékony; a' széna is jó: de ha vastag: csak 24 óra alatt is megsárgul, és kedves szagát elvesziti. E' szerint inkább harmattal tiz, tizenegy óráig kell kaszálni; ha szinte ilyenkor nem olly könnyen vágnais a' kasza. A' lábann megaszott fűvet (ha megázik) igaz hogy könnyebb kaszálni; de már azt javasoltam hogy ezt nem kell várni. Egy kaszás egy nap levág, ha a' rend vastag $\frac{3}{4}$ holdat.

§. 70.

A' Szénatsinálás igen nevezetes része a' Gazdaságnak. Azértis a' Gazdának minden szorgalmatosságát megkívánja: mert mi hasznod ha réteden jó fűved terem? ha a' száraztás idején nem úgy bánsz vele, hogy a'ból tápláló eledel készülhessen. Ha a' Réteket úgy kell nézni; mint a' Baromtartásnak, 's következképen mint a' Földművelésnek fundamentát: annak fő vége nem egyéb; hanem a' jó széna készítés; annyira, hogy rossz Gazda az, a' ki szénájának csak sokságára, és nem jóságára vigyáz. Ha a' széna jó: felényivel bé

lehet érni; és egészséges, és kövér marhákatis hizlal. De a' ki a' lekaszált szénát tsak a' történetre bizza: nem tsuda, ha nagy kazlakat rakvánis, marháji ama Farahó. Teheneihez hasonlók; a' mellyek az egész Kazlatis elnyelik: mégis olly hitványok maradnak, mint az előtt vóltak.

Az egész széna tsinálás' mestersége, ezenn a' Regulánn épül fel: A' Széna egyenlően száradjon. Mellyre nézve úgy kell a' renden fekvő fűvet teríteni; hogy azt mentől kevesebb Napfény, és éjjeli harmat érje: mert mentől több részeitén a' nap, vagy nedvesség: az annál több helyen vesztiel jószágát. Így nem lehet általjában azt a' miszokásunkat a' legjobbnak tartani; melly szerint a' szénát (kivált ha vastagotska a' rend) egészen széltszórjuk, és így kívül-belől a' Nap erejének kiszegezzük.

Valamint a' most említett, sokszor kénstelenségből elkövetendő mód által kárt vall a' Gazda: úgy szinte ha a' rendet kelletinél tsak egy órával tovább pállatja is: szénáját egészen elrontja. A' rossz forgatás sovánnyá teszi azt, a' késő forgatás pedig rothadtá, és penész szagúva. Hogy tehát a' Gazda tudja magát mihez tartani a' Szénatsinálásban, egy vagy két megtartásra méltó módokat fogok megemlíteni.

1. A' Zöld-széna készítésnek ez a' módja (a' mint már nálunk régtől fogva szokásba van sok helyenn): A' kaszálás után, mihelyt a' Nap keményen süt: a' Rend megfordittatik minden órában, leg alább egyszer, hogy a' Nap a' fűvön annál kevesebb ideig hevervén, annak szép színét, és olajját kine szivhassa. Estvére; míg a' harmat le nem száll: Petrentzébe rakják; más nap ismét szélt szilálják; és megforgatják minden órában egyszer. E' szerinta'

széna olly zölden marad: mintha tsak a' kor kaszálták volna. Költséges az igaz, az illy Széna tsinálás; de nem lehet sajnállani: mert az illy szénától a' Göboly - ökrök jobban, és hamarébb híznak; a' Tehenek több tejet adnak, és a' Birkáknak sokkal jobb a' gyapjok. Tehát legalább ezen végekre érdemes a' Szénát így készíteni.

2. Második széna neve a' *Barna - Széna* a' mellyet a' marha minden egyéb szénák, és fűvek felett szeret. Jobb a' zöltszénánális; puha és 'siros. A' készítése ígyvan: A' vékony rend, mihelyt féloldalán jól megfonnyadott, apró petrentzékbe össze rakatik: a' hol a' bentmaradt nedvesség miatt mindjárt melegedni kezd; gyengén kovászosodik, és leveleiből valami jószagú édes, és kövér nedvességet izzadki; a' melly az egész szénát megjárván, megis barnítja. Hogy valaki pontban eltalálja azt a' kovászosodásnak gráditsát, a' melly ezt a' jószagú nedvességet készíti: sok jó idő; és próba kell hozzá: mert a' tartósabb megmelegedés által, valami rothadás következik: a' mellytől a' széna fekete lessz ugyan; de bűdös, és penészes. Az egész mesterség hát e'ben áll: hogy a' fű mértékletes nedves; vagy tsak szivós legyen; mikor öszverakatik; és hogy soká együtt ne legyen rakáson, hogy penészt ne kapjon. Ezt a' barna széna tsinálást sok helyen az országban, Szala és Somogy Vármegyékben pedig közönségesen követik; és nintsis nála jobb mód, mert a' felényire száraz fű a' Petrentzében meg melegedvén, másnap igen hamar felszárad: és minthogy aprók a' Petrentzék (ha másnap az esőzés miatt el nem lehetis sokszor teríteni) semmi nagy bajjok nem lesz; mivel a' Szellő nem engedi igen által mele-

gedni: hogy az Alföldiek hasznát vegyék gyenge fűvet kaszáljanak.

§. 71.

Ha a' Gazdák a' Széna-készítésben a' dítsért módokat követik: ellehet látni, hogy a' Széna tartó Színekből, a' bőhség miatt is; de leginkább a' Szénának jobb karban való megtarthatása kedvéért, bizonyosan kiszorúlnak. A' melly ha megtörténik: az a' kérdés: Nagyobb Szénatartókat építessenek e', vagy pedig Szénájokat csak kint rakják kazlakba? A' bizonyos, hogy a' bészárott helyeken (ha csak kevés nedvesség maradtis a' szénában) sokkal hamarébb esik kár; a' minémű a' penész. Ellenben a' kinttartott Szénát, nem csak hogy a' marha, a' tapasztalás szerint mindég jobb ízűnneszi; de a' széna is sűrűen öszve lévén az állás által nyomakodva, mind kedves szagát; mind jó ízt sokkal tovább megtartja, mint a' Pajtákban, és kivált a' Padlásokon; a' hol azt soha jól öszvenyomni nem lehet: sőt ha öszve vólnais nyomva: mindég kelletvén rángatni, valamikor étetés ideje van: a' szagátis elveszti, 's a' legjobb részek is hasznavehetetlen törekké válnak.

Jobb hát minden módonn a' szénának fatatlan Pajta közökben, és leg jobb annak Boglyákban való tartása. Azonban kárt tesz magának az a' Gazda, a' ki a' kazlat a' rétre rakatja: mert az annak a' helyén teremni szokott fű elmarad. E'revalók a' Szénáskertek, és Pajta közök; a' mellyek a' nál jobbak; minél közelebb vannak a' kaszáló-réthez, vagy a' sovány szántóföldekhez: mert így az öszvehordásra könnyű, és igen hasznos mesterségekkel is lehet élni: a' mi némű az Ánglusok fél réf, szé-

les talpú három kerek széna hordó kotsijok, 's a' Magyaroknál a' Boglyáknak körülkötött lántzalvaló együvé való vonatása: a' melly mind a' kettő, mind a' Szénát, mind a' Napszámos tselédet, nagyon kiméli.

A' Boglyák rakása módjáról már fellyebb szóllottam, mikor az Asztagoknak rakásáról volt a' szó. Mellyre nézve azt itt elől nem hordom újjonnan; hanem: minthogy a' Széna kényesebb természetű: a' Gabona - kévéknél; továbbis áll egy rakáson: némelly Regulákat jegyezek fel, a' mellyeket a' tapasztalás jóknak lenni ditsért.

1. A' Kazlat, vagy boglyát lábakra kell rakni mindennek, a' kitől tsak kitelhetik; a' mellyeknek mivoltát fellyebb előladtam: mert a' széna tartás azon áll, ha a' Levegő szabadon éri; szabadabban éri pedig ha alóról is éri.

2. A' Vas Vármegyeiek, mihelyt egy sor szénát tesznek: azt mindjárt keményen taposák; és így a' többi sorokat is mind fogytig: mert tágan hagyván; megis hajlik, vagy a' szél eldönti; és ha tsak legkissebb nedvesség béveszi is ilyen helyre magát: a' boglya fenéig rothad. Ezeknél az országban a' legszebb, és legjobb szénát lehet látni, 's következésképen, legkihízottabb Gőbolyóket.

3. Akarminémű formája legyen a' Kazalnak: a' tövének legkeskenyebbnek kell lenni; hogy a' tetejéről folyó eső, és hó vizet a' Kazal tövétől messzebb vethessük.

4. A' Kazlakat kétszer kell fedni, az eső és hó ellen, az az, tizen négy nap múlva az első befedés után, ismét be kell fedni.

5. Az oldalokat, nem elég tsak a' villa hegyével, vagy rúdakkal megveregetni; hanem minekutánna a' széna megszállott: erőssen kö-

rül kell gereblyélni, hogy azon sem az eső meg ne álljon, se semmiféle állat bele ne vehesse magát.

6. Hogy penészt, vagy kovászt ne kapjon a' sokszor nedvesen össze rakott Boglya: keményt igen jó rajta hagyni, a' melly így készűl. Mindjárt, mikor a' legalsó sortevődik a' lábakra: középre egy Zsákot Zabbal tele töltve teszuek; és körül tapodván szénával; valamikor újj sor következik: a' Zsákot felebb felebb húzzák; a' melly szerint maga után mindenütt hízakot hagy; a' mellyen a' Levegő alóról szüntelen végig jár. A' hízakot szinte a' tetejéig nem kell vinni; hanem valami keves távolyságra a' fedéltől kilehet a' zsákot venni, és tömötten bé fedni a' boglyát. A' nedves idő szorítja erre a' jó Gazdát. Azonban

7. Az Esős esztendőre nézve nints jobb mint négy fenyő-szálak közt állított fedél alá hányni a' szénát. E' nem széles, hanem magas szokott lenni, és épen úgy van keresztűl botsátott rúdakkal négy szegeleltre össze kaptsolva, mint a' paraszt kémény fája. A' keresztűl botsátott oldal rúdak nem sűrűk: mert a' szénát azokonn kell bérakni, és Télben kiszedni. Leg felül, fel's alá járó teteje van zsúphól, vagy nádból kötve. Svétziában és Carnióliában, minden Mezei-gazdának van ilyen színje, a' mellyben minden búzáját, szénáját azonnal belehányja; mihelyt az eső közelget. Ezt tsak azértis lehet javasolni; mert a' Szénát jól ki lehet benne szárasztani. Russiában, minthogy a' kaszálás későn esik: mind ilyen színekben szárasztják a' Gazdák szénájokat. Minálunkis láttam Tornában és Abaujban.

8. A' ki szabad ég alatt rakat kazalt: annak a' tetejére, vagy széles levelű sást teritsen; vagy a' legrövidebb fűvet rakja. Ez egy két hét alatt úgy öszve esik: hogy a' vizet bé nem bortsátja a' kazalba. De azonban hogy ezen rövid szénais elne vesszen; vagy ha a' kazal beesett itt, vagy amott: szükség azt jól befedni legalább szalmával, és 3—4 hét múlva ismét megigazítani.

9. Ha a' Széna megázott p. o. mikor a' hoglyát az eső félen éri: azt mentől hamarább szélt kell hányni; 's megszáraztván, ismét öszve rakni. De azt soha se várja senki; hogy a' megázott széna olyan jó legyen, mint az, a' mellyet semmi viszontagság nem ért. A' megázott szénát úgy szokták orvosolni, hogy mindenkor, valamikor egy sort raknak; lágy sóval meghintik azt; és úgy terítnek ismét más sor szénát, a' mellyre megint sót hintnek, és így tovább. Én megvallom hogy ez igen költséges orvosság, és valóban haszontalan: mert ha a' széna rothadt, vagy sáros; a' só annak tsak izzad, de jószagot nem. Így a' méregnek is jónak kellene lenni, ha Chokoládében beadják: de azt senki se hiszi (Jobb e'nél ha a' nyomorúság a'ra szorít) a' poros, penészes és sáros szénát tséppel jól kiveretni. Legjobb pedig, ha szalma sints: az eszterhájról is a' zsúpot leszedni és szetskának metszve, a' marhának adni. Ettől nem döglök meg a' marha.

Valamint a' széna többféle: úgy a' marhák is egyiket jobban kedvelik, mint a' másikat. E're nézve a' Gazda a' rövid Parragszénát a' Lovak és Birkák számára; a' Lóbert és Lutzernát a' Fejős tehenek, és fijas birkáknak; a' lágy szénát pedig a' szarvas marhának telletetésére még a' réten felosztja, és külön hely-

re rakatja. Mellyik marhának mennyit kell kén-
szíteni? alább lessz róla szó. A' magról vetett
széna termesztés több munkával és költséggel
látszatik jární, mint a' vad, v. rétiszéna: de
ha meggondoljuk mennyiben kerülnek a' réte-
kenn való árkok; és ezek tisztogatása; és még
is alig lehet általjában egy hóld rétről egy sze-
kér szénát felvenni: azt találjuk, hogy a' mag-
ról vetés gazdaságosabb, és jobbis.

IV. R É S Z.

A' Pusztákról és Közlegelőkről.

I. S Z A K A S Z.

A' Pusztákról.

§. 72.

A' Könyves, és Ujjság-Gazdák a' mi Pusztájink ellen szünet nélkül kiabálnak. G. Soden sort megy az országokon, a' maga National Oekonomiájában, és egy sints, a' mellyről azt nem mondaná, hogy még igen sok mindenikben a' miveletlen heverő föld. Magyar-Ország felől pedig úgy fejezi ki magát: mintha az még egészen miveletlen vadság volna.

Ez a' Német Egoismus az országok boldogságát a' sok kézen, és az uralkodók' fényes hatalmát ezeknek erején építvén fel, minden a' Tartományok kiterjedésére, a' jövődő megnépesedésre, és a' Haza gazdálkodására való tekintet nélkül mindent házasit, szaporít, vele birtokot foglaltat, és a' legkissebb tenyészető, vagy fát termő helyetis művelés alá kívánja fordíttatni.

§. 73.

Mitsoda Állásokról kell ezt a' dolgot nézni, én máshol megmondván, itt csak ezeket kívánom meggondoltatni.

1. Ha a' Puszták megszállíttatnak (mert a' mostani erővel művelhetőkké tenni lehetetlenis, gazdátalanis) hol fog későbbben a' több háznépre elszakadó Birtokos csak annyi helyet is találni, a' hol egy Curiátskát formálhasson magának? A' mai Schematismus szerint az egyszerű Adó aláment Fundusokból illyet vagy éppen nem, vagy igen sok költséggel szakaszthat ki.

2. Hogy Hazánkknak a' Mesteremberek, és Kézművesekből álló Városokra szüksége van az igaz: De hát a' tenyésztető Pusztákat kelle ezekkel megszállíttatni; holott annyi népetlen, és üres Városkájink vannak, hogy addig, míg ezek csak öt öt ezerre megnépesednekis, több Századoknak kell lefolyni. A' Termesztőkben való népesítésre pedig éppen semmi szükségünk sints: mert termésünk hálá Isten! annyi van, hogy a'ból ritkán van annyi jövedelmünk hogy csak Béresseinket kifizethetnénk belőle; és a földnépe se kívánja ezt: mert ha természetni akar földjeis elég van, és pusztá hejetis talál minden Faluban.

3. Azonban a' térföldi nagy Pusztáknak egy bizonyos részsét vetés által erdőnek fordítani igen gazdaságosnak találom, és javaslom.

§. 74.

A' kik a' Közlegelőknak művelés alá való vételét sürgetik; hogy veszem észre, hogy:

1. Nem tudják melly különbözők a' mi legelőink, csak nem minden batárban? mennyi bozótok, vén erdők, meredek, kőszik-

lák, völgyek, és egyéb terméketlen hejek szolgálnak e' végre? és végre mihaszon lenne abból, ha ezek szörnyű költséggel művelés alá fordíttatnának a' Hazában.

2. Nem tudják mi a' kisebb költséggel, és kevesebb fáradsággal való tenyésztetés, a' miben áll az okos gazdálkodás.

3. Épen fel nem érik ésszel, hogy valjon miből szerzi meg a' Földnépe a' maga rendes Adóját, a' földművelésből e', vagy a' tenyésztésből.

4. Azt se láttatnaktudni hogy a' Közlegelőknak vagy eltörlesse, vagy csak megváltótatásais se nem a' Birtokoson, sem annyival inkább nem a' Helységek tetszésén, hanem egyedül a' Hazagazdálkodásán áll.

§. 75.

Ha tehát ez a' dolog a' Hazagazdálkodássát nézi egyenesen: bizzukis azt arra. A' minekelőtt ezen nagy változásba fogna tudom bizonyosan, hogy százszor megfogja gondolni.

1. Mellyik gazdálkodás neme pénzt hozóbb az egész Hazának? a' termesztés e', vagy a' tenyésztetés?

2. Kínél van az a' bő tenyésztetés, a' melly után nagy Summa kihajtatik minden idén a' Hazából? A' Földnépénél e', vagy a' Gulya tartó birtokosoknál?

3. Oltsóbb és könnyebb e' a' házi v. szelíd tenyésztetés, vagy pedig a' közlegeltetés jobb ennél.

4. Hol nevededik jobb, és nagyobb testű marba: az Istállóokban e', vagy a' közlegelőkön.

5. Minémű a' legelője, ez, v. amaz Helységnek. Ezt nem olly könnyű elintézni, mint a' hólyagot fel fűjni.

§. 76.

§. 76.

A' Legelők minéműsége jövőendő megítélésének könnyebbitésére, én a' legelők körül való gazdasági tapasztalásimat ide írom.

I. *Kopárlegelő.* Ezenn nem csak azokat a' legelőket értik a' Gazdák, a' mellyeken Tavasszal (mikor a' marhát igen idején kiverik) még igen apró, és kevés fű vagyon; hanem kiváltképen azokat, a' mellyek jók ugyan; de a' Marha számához képest szorossak, vagy pedig elég tágasak: de igen soványok, és a' melegben mindjárt kiégnek; úgy hogy a' legelő marha rajtok jól nem lakhatik.

a. Ha a' legelő azért kopár: mert a' marhát igen idején reáverik; azonn kell igyekezni, hogy a' Gazda annyi takarmányt termesszen, a' mennyivel legalább Májusig megérje. Itt hát az ugarokban szükséges Lednekét, muhart, és veres virágú Lóhert a' széna kedvéért termesztetni, és a' marhát csak a' mozgásért hajtani a' Kopárra.

b. Ha a' legelő jó: deszorós; a' közlegeltetéssel a' fél Házitenyésztetést (halbe Stallfütterung) össze kell kötni, a' mint másutt a' csordatartásról megjegyeztem. Legalább azt soha se kell elmúlatni, hogy mikor a' Marha az illy kopárookra vagy kimégyen, vagy baza jön: mindenkor jól lakjon; és hogy legyen miből, a' Here termesztés elkerülhetetlen; legalább az ugarinak hagyandó földekben.

c. Ha a' legelő tágas ugyan, és közel esik a' Faluhoz, de sovány: niints jobb, mint ennek részét a' Gazdák közt felosztani, hogy kiki mivelje a' maga részit, és termesszen azt benne, a' mit marhájának legszaporábbnak itél: mert közös lónak túrós a' háta.

M. Practicus Termesztő.

II. *Jólegelő.* Ez épen ellenkezik a' Kopárral, és a' hol ilyen találattik: ostobaság volna a' Gazdáknak a' fáradságos Házilegeltetést javasolni; kivált a' Gulyákra nézve, a' melyeknek hogy mindennap háromszor zöld fűvet hordassanak baza: erejek sints, és nemis fizetné meg magát. Az ilyen Legelőkön a' legszebb, legnagyobb ökreink teremnek, és bizonyosan, mind járomban, mind mészárszékre jobbak, mint az Istállókban neveltettek. A' vadhús is kedvesebb ízű, a' házi, szelid állatok húsnál. Azomban a' Fejős-Tehenekre nézve lehet itt tekintet: mert azért, hogy valamelly Legelőn hizott marha terem: nem következik, hogy a' Tehénnekis megteljen a' Tőlgye. Azok kedvéért tehát lehet Heretermő réteket is tartani, 's a' Faluhoz legközelebb számokra egykis legelőtskét szakasztani.

III. *Távolvaló legelő.* Ha a' Csordának, jármos ökörnek, és hámos lónak az Istállótól igen messze kell járni legelni; úgy hogy az a' jövésben menésben kifárad: az ilyen helyet Távolvaló legelőnek lehet mondani.

a. Ez a' Fejőstehenekre nézve (ha jó is) tsak ugyan mindig káros: mert a' messzéről való jövésben erőtelenséget okoz; az erőtlenség pedig a' tejet kevesíti, rontja. Hogy a' tejet kevesíti: megdöcög a'ból, hogy az ilyen marha sokat izzad, és így a' legjobb tápláló nedvességek elrepülnek. És így a' ki délbenis béhajtja Teheneit fejni messziről: még annál kevesebbet köpül: mert a' fáradság, és izzadás által annál több elszáll; és így a' Fejős tehenekre, jármos-ökrökre, és igáslovakra nézve (ha a' legelők messze vagynak) azonn kell lenni, hogy azokon olyan Marhák tenyésztés-

senek, a' mellyeknek nem kell minduntalan hazajárni.

IV. A' Közelvaló legelők. Ha ezek nem kopárok, és soványok, minden egyéb legelőknél ditséretesebbek: mert ezeknek úgy lehet hasznokat venni, hogy száz Istállóba való legeltetés sem érkezik velek. De ha rajtok sok ártalmas fűvek teremnek: minden esztendőben egy egy darabot fel kell szántani; és jó fajta szénafűvel bévetni. Illyen helyen a' Gazdaság' törvényei ellen vét, a' ki Marbájit télben nyárbán Istállóokban éteti, és pénzen kaszáltat nekik.

V. Lapáj legelők. A' mellyek háromfélék. 1. Középlapájok. 2. Lapajosabbak. 3. Vad vizes-lapájok, vagy Bozótok.

a. Középlapájoknak azokat nevezzük, a' mellyek a' szárazságbanis soká nedvesek; de a' barom lába beléjek nem sippad. Ez okra nézve mindég síkok maradnak. Ha az illyen legelők közel vagynak, és jó fűvet teremnek a' szarvas-marhának: soha őket eléggé nem lehet betsűlni.

b. Lágylapájok, a' mellyek télben-nyárbán, minden kevés nedvességre feláznak; de azért a' marha megjárhatja. Ezekis tsak a' szarvas-marhának, még pedig ottistsak a' Rédegnek jók. Illyen helyenn sem a' Ménés, sem a' Birka tartás nem jó. A' Svájtzeria, Csorda, vagy Bijal eljárhat rajta: de délben és estve hogy többet fejjünk. Lóhert adjunk neki: és így illyen helyre fél Házitenyésztetés szükséges.

c. Vizenyős lapájok, vagy Bozótok. Ezek, valamig illyen állapotban maradnak: mindég legrosszabbak. Mivel mind a' Marhát elerőtenítik, mind pedig igen kevés fűvet terem-

nek, minthogy legalább fele, a' sárba bétapodódik. A' hol a' Legelő ilyen: vétek a' marhát vele rongálni, 's mind addig majorozni kell; mig megmetszetvén, parrag Rétekké nem válnak. A' mi ha megesik; és távol fekszik: jó lessz a' Rédeg gulyának 's a' t. Ha pedig közel van a' Falúhoz: itt járhat Svájtzeria, Csorda 's a' t.

VI. *A' Magas legelők:* Ezek földjökre nézve egymástól nagyon különböznek: mert az vagy ritka, homokos, és ugyan azért kopár, és sovány; vagy agyagos és sűrű; és ugyan azért apró, de jó féle fűvet terem. Ha az illyekre kevés marhát hajtának, vagy apró fűhöz szokott lovakat és Birkákat legeltetnek rajtuk: megtartathatnak legelőknek.

a. Ha száraz, és ritka a' Magas legelő, ha annál közelebb vanis a' Faluhoz; és annál tágasabbis: nem lehet rajta kapni: mert igen sovány, és apró marhát fog nevelni. Birkának igen jó. A' Fejős teheneknek pedig az ugarokban lóhert szükség termesztetni, 's az egész legelőt a' Birkának engedni, a' mellyek illyen helyenn jól fizetik magokat.

b. A' Homokos legelők igen rosszak: mert javítaniis nehezen lehet őket. Birkának és Lónak ezis tűrhető; a' Fejős-tehenekre nézve pedig jobb az Istállókban való legeltetés. Mozgás kedvéért azomban ezekis, ha más mód nints: rajta járhatnak.

c. Az erős és sűrű földű Magas-legelőket, a' mellyek csak apró fűvet teremnek, 's közel fekszenek, legjobb darabokra felosztani, hogy a' Tehén mindég a' leghosszabb fűvet legelje el; és idő múlva utánna a' Ló és Birka hajtassék rá. Illyen helyen kénytelenek az em-

berek a' Házi fél tenyésztetést össze kötni a' közlegeltetéssel.

VII. *Az Erdős legelők.* Ha a' fák sűrűen vagynak növe benne: nem olyan dítséretesek, mint a' ligetesek; és ha az ilyen fáslegelőkön szárazság idején, szálas fű teremneis: mégis az, sokkal alábbvaló annál, a' melly szabad helyenn a' Napnak kifeködve szokott nőni. E' szerint ilyen hejeken kár a' marhátis koplaltatni, és az erdőtis rontani, a' mellyre olly nagy szükségünk van. Tehát ha más mód nints a' legeltetésben, itt valóban a' házitenyésztetés szükséges. Ellenben az vénült vén fák közt való legeltetést jónak tartom: de ha a' fa művelésis kénytelenység: szükség az illy vén erdőkből, minden 8 esztendő múlva egy darabot bevetni.

§. 77.

Ezen Észrevételek szerint a' közlegelőkre nézve azt lehet közkiterjedve mondani:

1. Szükséges, sőt hasznos ott mindenütt a' Házi - egész, vagy Fél tenyésztetést bevinni a' hol a' Határokszükek, soványok, és a' Táj, Vaj, Téjsel, Sajt, és Túróból mindennap pénzt lehet kapni (mint a' népes Városokhoz közel) és a' borjuértis mindjárt jó pénzt adnak a' Mézsárosok; azt pedig szükséges eladni, mint-hogy felnevelésekre nagy és kövér puszták nintsenek.

2. A' hol sok a' Földes Uraság, és a' marhák béhajtások miatt sok a' villongás; a' marhatartás pedig legnevezetesebb része a' pénzkeresésnek.

3. A' hol ellenben a' Határ nagy, és kövér: a' trágyára nem sok szükség van (mint az Alföldön) a' Nép kevés; erő nints; sem népes

Városok közel: nem tudnám megmondani, miért kellene a' Házitenyésztést leg alább most bé venni.

II. S Z A K A S Z.

A' Legelőknek Gondviselésekről.

§. 78.

Sok helyekenn sokkal kevesebb szükség volna a' Házitenyésztésre, ha a' Gazdák arról szorgalmatoskodnának: miképpen hejheztessek legelőjüket olyan karba, hogy azokonn mind több, mind jobb fű teremjen.

A' mi közlegelőjink különböző képen rosszszak: mert

1. Vagynak olly elallyasodott legelők, hogy azoknak harmad, negyed részén legalább, tüske bokroknál, ebtéjnél, varga lebetkánál, Bogátskóroknál, gerlitzé tövisnél egyéb nem terem. Már, mentől jobban megtisztogattatnak az illyektől azok, annál jobb, és bővebb termést fognak hozni.

2. Vagynak ollyan sik-legelők, a' melyekben sok bokrok, a' minémű a' Csipke rósa, galagonya, nyúlsom, Hökény, és Varjú tövis teremnek. Ezeket a' fátalan helyekenn önként is nevelik a' tűzre. De akarmi vég légyenisbennek, tsak ugyan mindég károsok a' Gazdaságnak ha sűrűk, mert a' fűvet termő helyeket kevesítik, és a' gyapjút kitépik.

3. Sok legelőkönn egyebet nem lát az ember a' Zsombikoknál. Az illyen zsombikos legelők tsak kevés esztendők alattis hasznavehetetlen és kákát termő tókká válnak. Hogy ha pedig, mikor egészen kiszáradnak, a' felebb

dítsért zsombik gyalukkal elegyengettetének, majd még annyitis teremnének.

4. A' Mohos- legelőkre tsak olyan helyekenn panaszolkozhatnak a' Gazdák, a' mellyek igen alatt feküsznek. A' Kosarazás, vagy Birka legeltetés által is kilehet a' mohot veszéteni. A' hol pedig a' moh a' vadvízből tápláltatik: nem egyéb módonn halki; hanemha a' vizet árkokra vévén, leeresztjük róla.

5. Ha a' Gulyáknak, Csordáknak, és nyáj-jaknak a' nyári hosszas forró napokon pusz-tás térségeken kell legelni: sokféle nyavalyá-
kat kapnak. Ezokra nézve egy részit az illy legelőknék fákkal kell beültetni, a' mellyeknek árnyékában azok megfrissülhessenek. A' jó Bir-
kás, vagy maga keres nyájjának illy helyeket; vagy a' nyájj maga magának; és így a' termé-
szet megmutatja, mit kellene a' Gazdáknak tse-
lekedni. Ha tehát a' föld jó: leginkább olyan fákat kell plántálni, a' mellyeket a' Hernyó nem bánt. Illyenek a' mogyoró, egerfa, nyár-
fa, ákátzfa, és fűzfák. De mindenek felett a' Fenyő árnyékokban gyönyörködik a' Szarvas-
marha: a' veres fenyő (P. Larix) pedig a' tér-
ségeken is megnő.

6. A' közlegelők' körül való gondoskodás-
ra tartozik az Itatóknak készítéseis. Ennek
elmulatása bizonyos kútfeje a' betegségnek,
és dögnek. Legjobb az itatókat a' Legelőkhöz
úgy alkalmaztatni, hogy dél előtt tíz órakor
vizet érjen a' marha; a' hol öt hat hosszú vá-
lúk előre megtöltessenek; és innen mindjárt
a' Fekést, vagy Déllőt érhesse. Álló- tókból;
a' mellyekben a' viz, nyári nap megsavanyo-
dik; 's megrothad: soha a' Pásztor ne itasson.
A' másik Itató ott legyen, a' honnét a' marha
hamar az éjjeli Fekést éri: olly drága kiuts

a' tiszta víz; hogy a' Gazdák tapasztalása szerint egyedül az: a' mivel a' dögnék elejit lehet venni. A' hol az a' szerentse van, hogy a' marha reggel, és estve vizen mehet keresztül: ott a' dögnék híre sints. Az egész Alföldi marháknak rossz a' vize: mert a' Kútakat nem ásák mélyen.

§. 70.

A' Legelők' gondviseléséhez számláltathatik a' legelőekben való Rendtartásis. Melly szerint nem csak a' Legelő osztatik fel bizonyos darabokra; hanem az időis meghatároztatik: a' meddig egy, vagy másik marha legelhet; és hogy egyik nyájj után: mellyiknek kell ráhajtani. Nagy hiba az, hogy nem csak mindenfélét rávernek a' Legelőre egyszerre, vagy azt szüntelen csak egy félével járkák; hanem még részekre sem osztják; hogy a' legelt fű helyett, más nőhetne az alatt; míg a' marha megint ide kerül. De e' még nem elég, hogy csak a' legelő osztódjék fel, hanem azis megkívántatik, hogy egyszersmind a' legelő marhák nemébenis bizonyos Rendtartás legyen.

A' Ló, és Juh sokkal mélyebben leharapják a' fűvet, mint a' szarvas marha. Mellyre nézve mindég ezen utolsóbbnak kell a' legelőt elsőbb' jární; és míg ez ott van: a' Lónak, és Juhnak elmaradni. Mikor tehát valamelly darabon a' Tehén két hétig legelt: jöhet utánna a' Ló, és két héttel a' Ló után, a' Birkák következhetnek különösen. Kivált a' Birkával Lovat, együtt legeltetni soha se kell; mert a' tapasztalás azt tanítja; ámbár kinem tudjais magyarázni, hogy a' Lovak a' Torok-gyíkot (Knopf) elkapják, és a' Birkák a' szőr férget.

Azomban a' szükség minden Helységekben megfogja mutatni: Mellyik féle marhának van nagyobb szüksége a' jó legelőre; hogy azon felpendüljön, p. o. mikor a' Lovak te-reh-hordás alatt kitsigázódnak: elébb kell őket a' Teheneknél a' Legelőre botosítani; és megfordítva, a' hogy fordul. Azazomban mindég bizonyos; hogy ha a' Tehenek után Lovak legelnek, mind a' ketten jó állapotban lesznek.

De azt nem kell gondolni, mintha ez a' dítstért legeltetés rendje, csak egynehány Földes Uraságoknak javasoltatnék. Csak nem minden faluba bé lehet ezt hozni; csak akarják, és még hamarább, mint amazoknál, a' hol a' Juhász teletorokkal kijabál mindjárt a' Tisztartók, és Ispányok nyakánn, mihelyt Birkájit nyakig való fűbe nem gázoltathatja. Rossz Rendtartás azis, a' hol az Uraság, és ennek Cselédjei mindent össze gázoltatnak a' marhával. A' pedig legrosszabb ha a' Faluban egy két Gazda Birkanyájját tart. Ezt a'kor lehet csak megorvosolni; ha a' Legelők a' marha számhoz; a' marha szám pedig a' Sessiókhoz lessz alkalmaztatva.

Mivel a' Polgárok legalább sok helyenn nintsenek abban az állapotban, hogy a' téli takarmánnyal Május közepéig kijöhetnének, és a' legeltetés rendje szerint, a' Teheneket két héttel hamarább ereszthetnék a' legelőre, mint Lovákat és Juhákat: tehát a' közönségnek, vagy az Uraságnak ki kell azt szabni, hogy ezen 's ezen a' hétenn kezdődik a' Tehenek legeltetése; utánna a' Lovaké, és így tovább. Illyen legelés rendjét dolgozhatja Tisztartó, vagy egyéb értelmes Gazda előre; azt hirté teheti, és a'ki a' rendelést által hágya (akár Uraság, akár falu csikóssa, vagy Juhász-

sza legyen az) mint közönséges kártévőt érde-me szerint megbüntetheti.

Maga a' Mezei emberis ha látja: hogy a' köz - legelőket nem szabad senkinek idejénn leéetetni: majd úgy szabja ki téli takarmányait; 's úgy gondját igyekezik azoknak viselni, hogy az első kénytelenség miatt egész Nyáronn való kénytelenségbe ne essék.

Ezt a' Rétekjavítását; Fű magok vetését, legelők gondviselését 's a' t. azért Leszéltem elől illy hosszan, hogy én a' szarvas marha tenyésztetést úgy nézem, mint minden Polgár' Pénze' kút fejét. Melly ha így van: a' Tenyésztetésnek minden akadályait el kell hárítani, és mind azokat az eszközöket előkeresni; a' mellyek azt előlsegélik. Ha mi ezzel felhagyunk az Idegenek kiabálására; és a' Tűdósoknak javallására az ugartartást elhagyjuk; és minden legelőinket Rétekké, szántóföldekké tsináljuk: apró és kevés marhát fogunk nevelni. Ez által a' pénzes erszény bizonyosan megüresedik; és a' Szegénység a' pénztelenség miatt vagy rabolni fog; vagy kétségben esni: ámbár gazos gabonája, és vetett szénája több lehet.

V. R É S Z.

A' Kertek' Miveléséről.

§. 80.

A' Kertek' mivelését, a' mennyiben az, a' Konyha szükségeihez minden Háznál megkivántatik; és azzal leginkább a' Gazdasszonyok bajoskodnak: a' Házi - Gazdasszonyba ált

tévén, előadtam. Azértis azzal ezen kötetet nem nagyobbítom, annyival inkább

1. Hogy a' kik a' konyha - szükségével a' gyönyörködéstis összekötni kívánják: azok Kertész - könyveket igenis bőven találnak: a' kik közt legjobbaknak tartom Theisz, és Leonhardi *Monathlicher Garten Kalender*.

2. Az ilyen kertek' állításához, vagy míveléséhez kertész kell, és nem Termesztő. Ha pedig valaki kertészt kénytelen fogadni: az az én könyvem nélkül ellehet: mert én se mondhatnék mást, hanem csak azt, a' mit a' kertészek gyakorolnak.

V I. R é s z.

A' Gyümöltsfákról.

§. 81.

Gyümölts a' mi Hazánkban annyiféle; és olly jó fajt találkozik, hogy a' gyümöltsösöket állítók (hanemba készakartva a' hazabeliek' megvetésével a' külső Országiakon kapkodnának) ellehetnének minden többnyire tsalárd külső kertészek csemetéik, és óltványjaik nélkül.

A' F. M. Gróf Festetics György Csurgóji, Sz. Miklósi, Keszthelyi, és Sági Gyümöltsfa gyűjteményje, mind a' nagy kiterjedésre, mind a' számtalan különböző fajtokra nézve, első az Országban. Innen oltó ágokat vinni maga szerentséltetés, és költség nélkül kinek kinek lehet. Óltványokat pedig a' Georgikonban tuzet számra lehet kárvallás nélkül szerezni. A' B. Laffert ritkaságai Csabán a' Királyi Tanácsos Végh István, 's mások egész vidékeket megtölthetnek nemes fajtokkal. A' Csáktor-

nyai hegyek, Kőszeg, N. Kanisa, Fejérvár, Buda, Vátz, Miskoltz, Eger, és Szikszó vidéke egész Forróig fel, a' legszebb és nemesebb fajtú gyümöltsőkkel rakottak; 's ollyakat is mutatnak elő, a' mellyekről *Mayer's Christ* Pomologusok semmit se tudnak. A' mi Czitrom almánkat, suplikánkat négy rendbeli arany bór-almánkat (*Gold-Reinette*) kétféle sóvárinkat, zöldbélű ananász almánkat, és Torsátlan (Nagy Aszszony, Császár) körtvélyünket, rövid szárú Spanyol meggyünket, 's több Cseresznye, őszí és Kajszin baratzkjainkat, Hertzeg, bíbor, lószemű, markolya, és bóldi, v. B. Asszony szilváinkat, hijjában keresi a' Pomologus az ő Könyveikben lefestve.

§. 82.

Hogy az útas olly ritkán talál mégis gyümöltsöt útjában: nem az az oka, hogy nintsen; hanem az, hogy Városaink, és Piatzaink ritkák; és így a' kinek valamije van: nem tudja hol áruba kirakni.

§. 83.

A' Gyümöltsfák szaporítása, általültetése, meggallyazása, és megszántása a' mezei gazdában elől adva lévén kevés hibával, arról itt nem szóllok: hanem csak azon magam tapasztalásimat írom le, a' mellyeket a' Kertészek vagy nem tudnak, vagy rájuk nem ügyelnek; és a' Könyvekben is az Írók egészen elhallgattak.

§. 84.

Gyümöltsőt általjában senki se állítson ollyan helyre; a' melly az Éjjlszaki-szél erejének ki van téve; annyival inkább, ollyan

völgyek mellé vagy végére; a' mellyeken a' felszél két hegyek közé szorittatván, egész dühét a' Gyümölcstfákra öntiki. Illyen helyenn az Alma, és Körtvély 4 — 5 esztendőben alig diszlik egyszer: a' hosszú - szilva, és ennek nemesebb fajtjai, 's a' Spanyol - megy pedig még ritkábban teremnek. Ezen utól nevezett Gyümölcsök virágjai, sőt gyenge gyümölcseik is olly érzékenyek, hogy a' felszél által megsérülnek, megsárgúlnak, és lehullanak.

§. 85.

A' hol az Erdőszéleken, és Csepőtékben béoltani való vadfákat nem lehet szedni, és gyűjteni: azokat mesterséggel kell sokasítani.

1. Első mód, a' szelid gyümölcsök magjának vetése. A' Kertészek többnyire azt javasolják, hogy ősszel egész gyümölcsöket kell sorba elültetni, ezekenn az okokon hogy. a) Minden gyümölcstfa ősszel hinti el magát, és a' maradékról természetesen gondoskodik. b) A' lágy gyümölcs tavaszra megrothadván a' földben, mindjárt tápláló erőt ad a' magnak.

Ez mind a' kettő hibás állítás: mert bár a' gyümölcstfa ősszel hinti is el magát; de nem temeti el, mint a' Kertész tselekszik. A' rothadt gyümölcstről is csak annyi igaz hogy: nedvességet adhat a' magnak; de nem eledelt, és ha ezt is ad: az csak a' száraz homokban, és száraz tavasszal esik meg. Egyéb földben, és nedves tavasszal a' magnak nem nedvesség, hanem föld kell, a' mihe a' gyenge tsír megkapaszkodhasson. A' sok nedvesség még a' Tsírt is elrothasztja.

Én a' tapasztalásból szólok. Nékem mindenkor több vad csemetéim keltek; ha tavasszal tiszta, szikkadt, és megválogatott magot

vetettem. Az egész gyümölcstörökben pedig nem lehet a' magot megválogatni: Ha nem lehet: nemis kelki harmintzadikis. Sőt vannak olyan esztendőök, hogy 100. gyümölcstörben alig van 20. a' mellynek ép, és egészséges magja volna. Sok esztendőben egészen kétfelé nyílnak (talán a' bő lévtől) az őszi és Kajszin baratzk magok. Az ilyen gyümölcstörök, és magokat, hijjában veti el valaki. Némelly idén pedig a' magok egészen fonnyadtak, és belek nints. Ezek' elvetéseis hijjába való munka.

Meg kell hát a' magokat választani. A' mellyek bészárva vannak, nintsenek felrepedve; gömbölyűek, 's nagyok: legjobbak elvetni. Néha 3 — 4 almát 's körtvélytis felszelek: mégis alig talállok benne két, három gömbölyű, 's tele bélű magot.

§. 86.

A' Magvetésen kívül még azzal a' móddal is lehet; és kell az óltanivaló csemetéket szaporítani, ha a' birsalma, és birs körtvély' ágait leszeldeljük; olyan helyre (a' mellyet tiztől fogva, délutánni háromig nem ér a' nap) egy láb méllyen leültetjük; és hegyeket elmetélvén, tsak négy hüvelykre hagyjuk ki a' földből; és gyakran megöntözzük. Ezen a' módon szelid ágakatis lehet megfogamatatni, és 100-ból, tíz, húsz, gyökeret szokott verni. Az Almafa ágak a' Birsalmába, és a' Körtvélyek a' birs körtvély fákba óltatnak.

§. 87.

A' Vadfák oltás által szoktak megnemesíttetni. Mely dologban ezeket tapasztaltam.

1. A' Hasitékba oltás tavasszal leg szerentésebb minden óltás nemei közt, és a' béol-

tott ág (ha a' törsök is eleven) az oltás is jó, legnagyobbra nő egy idén.

2. A' diót termő fákat, mint a' mondola, baratzk, cseresznye, megy, és szilva, korábban kell oltani, mint a' lágy héjjú gyümöltsöket.

3. A' körtvély a' hasitékba Sz. Iván napig is oltathatik, és megfogamszik; de a' többi nem.

4. A' hol az a' szerentse van; hogy a' vad-fák egy hüvelyk ujnyinál nem vastagabbak: szerentsésen lehet hasitékba, hozzájuk hasonló vastag óltó ágat eresztetni, de 8 hüvelyknél nem kell hosszszabra hagyni: mert a' szél letöri. Az óltó ágnak elmetszett végét óltó flastrommal be kell nyomni.

5. Az óltványokat a' sebnél, a' flastromon felül, igen hasznos mohával beborítani; és úgy osztán ruhával felül betekerni. Ha az idő igen száraz: minden oltványok fejeit tanátsos gyakran megöntözni. A' hol a' ruha alá moha van téve, legjobban használ az öntözés.

6. A' Vadfákat ha lehet, nem kell két lábnál rövidebbekre fűrészelni, és oltani.

7. A' legjobb óltó flastrom tapasztalásom szerént ez: végy két font agyag földet; szárazd meg, égesd meg, törd meg, és megszítálván tégy bele annyi friss tehén trágyát; a' mennyitől az ragadós, és szívós lessz. E' meglévén tölts, és gyurj bele 4 lat terpentín olajat; és egy fél marok tépett tehén szőrt. Ha a' ház faláról ásol le régi meszes tapaszt, azt tsak meg kell törni, szítálni, és terpetinnel 's tehén szőrrel és ganéjjal össze gyúrni.

§. 88.

A' Kézfogó oltás, akarmi formája legyen, egész Nyáron; sőt Télen is szerentsésen gya-

koroltatik az újjabb óltók által, tsak hogy a' hideg ellen a' sebet vastagon bekötik. Minden kézfogó - oltásban egyezni kell a' törsöknek az oltóág vastagságával. Azért is vékonyaknak kell azoknak lenni. Az Asszonyok gyűrűs újjok vastagsága legjobb mérték.

§. 89.

A' Szemre óltás, a' midőn a' bimbó a' fa héjja alá, hárssal lekötetik, egész Egyed napig gyakoroltathatik. A' mit Sz. Iván nap körül oltunk: az két hét múlva, ha jó: hajt. A' mi pedig ezentúl oltatik: az alszik, és tsak a' jövő tavasszal fog hajtani. Ezzel a' móddal

1. A' legkényesebb fákatis lehet óltani
2. A' törököt nem kell ágaitól megnyesni az oltáskor: azértis a'ban semmi kár se szokott esni, és ha a' Sz. Iván napi oltás nem fogam-szott: alvó - bimbóra újjra be kell oltani: és ez a' legkönnyebb és bizonyosabb óltás neme.

§. 90.

A' Korona, és Héjjbe oltás, minthogy a' törsök igen vastag: legszerentsétlenebb, és nemis javaslom senkinek. Inkább ha ilyen vastag törököket szükség egy vagy más okonból oltani: a' vékony ágaiba kell azt (ha húszan vannak) hasítékba megtenni. Nékem ilyen Cseresznye, és Körvély fáim vannak. Az oltás után 3—4 esztendőre igen gazdagon elágáznak és teremnek.

§. 91.

Az a' mód, melly szerint a' kiásott vadfákat azonnal beszokták oltani; és béoltva elültetni: igen könnyű; de káros: mert sok, első esztendőben hajt; de másodikban többnyire

nyire elvesz; vagy elnyomorodik. Száz közül 10—20 alig marad meg; azértis kár vele a' Gazdának magát szerentséltetni.

§. 92.

Az Óltványok helyekre való ültetésekben azt tapasztaltam általjában, kivált ha azok gyengék, és vékonyak, hogy ősszel a' kivevés-sel; és a' majd mindjárt rájuk következő esős fagyos hideg által, vagy annyira megsanyarodnak hogy 2—3 idén se tudnak magokhoz jönni; vagy elis vesznek, 's a' tövökről hajtának. Kivált pedig a' bé oltott őszi-baratzkfák vannak ezen veszedelemnek kitéve. Azért is jobb őket tavasszal általültetni: ha mindjárt már levelezni kezdenekis.

§. 93.

A' Gyümölcstösök körül általjában meg kell tartani, hogy a' Baratzk, Szilva, és megyfák, a' kést, fejszét, sőt még az ollót sem szenyvedhetik. Szemre a' megnyírás után szépek ugyan (kivált a' körtvély fák) úgy hogy igen szép Píramis, golyobits, Tojás, és csésze formákra lehet őket az ollóval igazítani; de nem teremnek.

§. 94.

A' Körtvély és Alma a' kést, és fejszét, az okos Kertész kezében (a' ki a' meddő ágakat a' termőktől meg tudja különböztetni) kár nélkül kiállják: de a' Baratzkfáknak általjában fűrész kell. Ez által (kivált ha nem igen vének) megis ifjodnak; ágakat hajtának, és teremnek. Az Őszibaratzkfa még aztis jobban kiállja: ha a' Kertész az igen felnyúlt ágakat letördeli, tsak az ág (akar fűrészelve azt, akar letörje)

a' derék ágától 10—12 hüvelyk hosszúra meghagyassék: másként 2. 3 esztendő múlva a' derék ágis elszárad.

§. 95.

A' trágyázást a' Körtvély, Cseresznye, Spanyol megy, és kivált az Őszi baratzk nem szenved, és utánna elvesz. Ellenben az Alma szereti. Ezt úgy kell érteni, hogy sok helyeken a' fák meg tsöknek, és nem nevednek. Ezt látván a' Gazda, a' föld soványságát veti okúl; és a' fák' töveit ősszel kitakartatván, azokat tavasszal trágyával bétakarja; és földel béborítja. Ez a' mód az, a' mi az említett fákat bizonyosan előli két, három esztendő alatt. Illyen a' folyó trágya' lévis. Az a' fák' kövérítése legjobb, ha a.) Tavasszal, Bertalan napkor, és ősszel a' fák' környéke sikéren apróra megkapáltatik. b.) Ha a' fatövek' minden felásás nélkül porhanyó trágyával megterítettnek.

§. 96.

Sok fák épen még tsak nemis virágoznak: többek virágoznak ugyan; de nem teremnek. Magamnak volt egy Spanyol - Megyfám; a' melly felette sokat virágzott de 11 esztendőig tsak huszon egy szemet sem termett. A' Gyümölsősben nálam a' Körtvélyfák nagyok voltak: de nemis virágoztak soká. A' Kertembe hat törpe körtvélyfa soká tsak egy virágot se hozott. Mit kell tsinálni.

§. 97.

Ha a' Fák igen vének, és e' miatt termő ágat nem nevelhetvén nem virágoznak: nints jobb a' nál, mintha Sz. Iván napkor az egész faderékáról a' kéreg lehántatik. Ha a' fák eleve-

nek, de meddők, az ágak töveit kell azonnal meghántani kezdeni, két újjnyi, egy újjnyi, vagy egy tenyér szélesen, mihejt a' kéreg a' fától szépen elválík, és Sz. Iván napig folytatni. Ezen az uton én a' fájimat 1809-től fogva, derékban, némellyeket az ágak töveiben többször meghántottam, és azolta többnyire teremnek. Tehát ez se nem a' Frisch, se nem a' Hempel találmánnya. A' fíjatal fák' megmészeléséti már én 1791 a' Mezeigazdában 1 Dar. pag. 539. javasoltam. Csudálni lehet, hogy az a' Nemzeti Gazdában 1818 mint valami újj találmány hirteltetik. Isten tudja ki találta: de a' Magyarok eléb tudják mind a' kettőt, mint a' Németek, és a' Mezei-Gazdában 1. Dar. pag. 544—546 elől adtam.

§. 98.

A' javában való fák, ha nem virágoznak: úgy tartom az lessz az oka, hogy az óltóág (a' mellyel béoltatott) volt terméketlen, vagy igen ritkán termő fáról törve. Illyen bajom magamnakis van; a' mint mondám. Az illyen fákát legjobb kivágni, és más óltványt ültetni helyekre. Ez a' kárvallás a'ra tanít hogy: óltó ágatsoha ollyan fáról netörjünk, a' melly minden második esztendőben pihenni szokott, vagy még soha se termett, akar fíjatlansága, akar rosszasa miatt; és hogy óltóágot szedni, mindenkor a'hoz értő Embert küldjünk. A' meddő és pihenni szokott fáknek a' meggyűrűzés se használ.

§. 99.

A' Törpefák a' nyirés, és vagdalás által, mig észre sem vesszük úgy elromlanak, hogy a' sok meddő ágnál egyebet soha sem hoznak.

Itt a' Meghántás, Karó-gyökér elvágás, homokkal soványítás; és a' fatőnek fa szeggel való általverése, a' mint a' Kertészek javasolják: semmit se használ. Keszthelyenn láttam legelőször ez előtt 27 esztendőkkel, hogy a' Kertész az ilyen Törpefáknak Meddő ágait (egyen kívül) mind lemetélte; ezt az egy szálat pedig feleresztette; úgy hogy a' Törpefais bokrozott; és a' feleresztett Meddő ág nakis végre koronájja nőtt; és vagy fent, vagy alatt, minden idén termett valamit; és nagy árnyékot se tartott.

§. 100.

Ha azt keresztül lehetne vinni, hogy termő Törpefákat tudnánk nevelni, a' zöldség kertek még annyit érnének. Ha Birs almába óltunk ezen tzelből: keveset, vagy semmit se használ. Így is nagyra nőnek a' fák.

Az újjabbak azt mondják, hogy ha az óltvány Cserépbe ültetve eresztjük a' kertiföldbe: az törpe marad. Ez az állítás igaz: de az óltvány alig él 5—6. esztendőt; és mihelyt az óltvány' gyökere eléri a' Cserép fenekét, veszni kezd; és nem terem. Én a' Cserepbe ültetés helyett, rossz kályhát és tserep zsindelt tettem az ültetett óltvány' gyökere alá. Egy két esztendő múlva, elkerülték a' gyökerek a' Cserepet, és nagyonn hajtottak. Így tzelomat el nem értem. A' melly kertekben két lábnnyira vizet, és apró kövitset ér az Ásó: ott a' Törpefákat legjobbnak tapasztaltam, és nem sok metélést kívántak.

§. 101.

A' mi Hajszin, és őszi-baratzkfáink, 's némely óltott Szilváinkis, tsak épen alig álhat-

jákki a' mi telünket. Ez az oka, hogy Tavasszal kihajtanak ugyan; és virágoznak; de Nyárban gyümölcstésfákkal együtt elszáradnak. E're nézve alacsony helyre, vizek mellé, és felszél' torkába nem tanácsos őket ültetni; egyébüttis pedig legalább derekokat Zsuppal körül kötni jónak találtam.

§. 102.

A' melly óltványon legelőször igen sok a' gyümölcstés: azt koránn, és jobbára le kell tépni: másként az óltvány elhal.

§. 103.

A' Tengeriszőlő Spalirokat, minden 5—6. esztendő múlva földig le kell vágni: külömben fajok igen elbokrosodik a' Nyírés által: de derékban, nem töben: Ezek elszáradnak, és a' tövetis magok után vonják.

§. 104.

Az Egrest (Büszke, Köszmete, Ribes grossularia) Tavasszal megnyírni káros: mert ez által minden gyümölcstésüket elhullatják. Az őszi nyírésnek ritkánn van rossz következése.

§. 105.

Ezen Résznek bérekesztéséül megjegyzem azt, hogy a' Gyümölcstés' hőtermesztése, nem csak annyiban neveli a' Gazdaságot, hogy eledelet ad; hanem azzalis, hogy Égett bort adnak. A' megtörött, és bornak megforrott Almából 8 pos. köből, egy akó jó pályinkát ad. A' Körtvélyből a' legerősebb Spiritus készül. Az Őszi-baratzk' égett bora kedvesebb, és becsesebb a' Szilváénál. Tíz akóból szoktam egy akót égetni.

Bérekesztésül megjegyzem aztis, hogy az Országutak mellett kétfelől ültetett Gyümöls-fáknak éppen semmi hasznok sints; sőt kárt tesznek: mert árnyékjokban a' töltések ritkán, vagy soha se száradhatván ki, nem győzi őket a' Szegénység tsinálni. Ezt kell érteni a' fűz, és Lógesztenye fákról is az utak mellett.

VII. R É S Z.

A' Szőlőmivelésről.

§. 106.

A' Szőlőmivelésnek tzélja a' Bor: a' Bor-nak pedig minémüisége a'tól függ:

1. Mitsoda fajt tövek termik a' szőlőt?
2. Mitsodás földje van?
3. Hogy fekszik a' Szőlő a' Napnak?
4. Miképen mivelik?
5. Mitsodás az Esztendő?
6. Hogy bánnak a' Gazdák a' Szőlő levével?

I. S Z A K A S Z.

A' Szőlőtövek' külömbféle Faj, fajt, vagy fajtájiról.

§. 107.

A' Hegyallyai legjobb bort adó fajok adhatják a' Szőlős-Gazdának a' tonust annyival inkább; hogy másutt is a' Hazában, a' hol jó borok teremnek, ugyan azon Hegyallyai fajok tsinálják a' bort nagyobbára jóvá: mondom nagyobbára: mert Sopronynak, Szekszárd-

nak, Keszthelynek, és Badatsonnakis vannak tulajdon, és különösen jó bort tsepegő fajtái, a' mellyeket a' Hegy allyán nem tapasztaltam. Illyen tulajdona Szekszárdnak a' Ketsketsets formájú, szagos, Spanyol - muskatál szőlője. Illyen Keszthelynek a' maga sűrű levű, Szilva, és kéknyelű szőlője; Badatsonnak az ő Ragszölője; Sopronynak az ő Gyöngy fejrje (Gaffler) és Somogynak a' maga Tök, és Török szőlőji. Mindazáltal, mindenütt e' következő Hegyaljai fajok teszik a' legnevezetesebb számot:

1. *Gohér*, Bajor, *Augster*. Uva augusta. Van 3 féle, sárga, fekete, és hulló.

2. *Rózsa*, Bakator, Bákör, Türi piros (Rubella) Dinka.

3. *Burgundiai*, Fürjmony; szeme hosszú, szeplős. Sokféle nevei vannak.

4. *Formint*, Szigetszőlő, Tumidula. Mindenütt van; de százféleképen nevezik. A' Csáktornyai és Luttenbergi hegyek ebből állanak.

5. *Fejér*, Polyhos, Vállas szőlő (*Weiß*) Albella.

6. *Muskatal*, szagos szőlő, Csimasz (*Weißrauch*) Thurca.

7. *Hárs levelű*, (*Girfanter*) Cyribotris. Mindenütt ezen a' neven esmeretes.

8. *Ifark*, Juhfark. Mindenütt találtam, és Juh, vagy Ifarknak hívják.

9. *Balafant*, Pataki szőlő, világos. Sopronyban *Zucker Weinbeer*.

10. *Bátai*, Sárfejér, uva argyrea. A' Keszthelyi, Sopronyi, és Badatsonyi hegyekben bővön van: de külömbféle neveket visel.

11. *Demjén*. Sopronyban sok van: de a' nevét nem tudta a' Vintzellér.

12. *Sombalyom*, vagy Som Bajor. Épen olyan a' szeme formája, mint a' Som, tsak

hogy sárga, mint a' viasz. Ezt csak a' Badatsonyon láttam.

13. *Budai*, vagy *Budai Gohér*, egyedül a' Sopronyi hegyekben láttam, a' Hegy alljai. Borsod, és Abaújjvármegyei hegyeken felül, Ezeken kívül sokszáz fajok vannak: de majd minden Határban másképen nevezik; és inkább sokat mint jót teremnek. Némellyek pedig csak ritkaságért tartatnak. A' Hegyalljai piros-szinű Boros-bijal éppen olly sokat terem, mint a' Dunántúl a' telete szemű Kadarka.

§. 108.

Mitsodás földet kíván a' Szőlőtő: senki meg nem mondhatja. Van a' Hegy allján agyag, kevert föld, szemes homok, kőmorsalék, Láva, és Mész-szikla. Sopronyban csak mészszikla, és Láva nints: de elég Mica (Glümmer) van. A' Badatsony tsupa Láva. Keszthely agyag, és meszes homok. Miskoltz és Csáktornya egészen szemes Homok, vagy pedig homokkal és mésszel elegyes Agyag.

Annyi bizonyos, hogy a' Láva Tokajban, és Badatsonyon, a' kőmorsa Tóltsván, Liskán, és Sopronyban legkedvesebb színű, és ízű szőlőt terem; és ennek a' leveis különösen jobb, mint a' más féle földé.

§. 109.

A' Szőlők fekvése legjobb, ha délnek esik: mert így meghever benne a' nap, a' mint a' Szőlős-Gazdák szokták mondani. De e're, a' hol sokat akarnak termesztetni, vagy a' melly Határ, boráról elhíresedett: nem sokat ügyelnek az ültetők. Innen van azután a' sok savanyú, vagy vadbor, mind a' Hegyallján, mind másutt.

§. 110.

A' Fekvéshez azis tartozik, hogy a' Szőlő közép magasságú Hegy oldalon' feküdjön. A' dombok, halmok, és kivált a' szántani való Térföldek, nem Szőlőnek valók. E're mégis, még kevesebbet tekintenek az ültetők, mint a' Délreis. E' nagy hiba; 's méltó, hogy a' Hazagazdálkodása ezt a' szabadságot megszo-ritsa.

§. 111.

Az Esztendőnek különös járásais megkívántatik a' jó borhoz; és ez mentől kedvezőbb: annál nagyobb a' Szőlős - Gazda öröme. Ha a' Tavasz korán kezdődik; és a' napok többnyire tiszták, nem borongosok, és szelesek; a' melegséget kellete korán az éjjeli dörgős essők mérséklék: az Esztendőjónak tartatik a' Szőlőre, és ezt hívják a' Régiek: Főző-esztendőnek (Annus Coquens) A' köztapasztalás szerint többnyire minden tíz Esztendő közt, tsak egy van ilyen. Az én érésemre ilyen volt az 1704, 1773, 1781, 1789, 1794, 1802, 1806, és 1817. A' Szántóvetők az illy esztendőknék épen nem örülnek: mert a' Tavaszi vetés, Zab, Kukorítza, Széna, és Káposzta főzelék többnyire hibázik.

II. S Z A K A S Z.

A' Szőlőmivelésről közönségesen.

§. 112.

A' mondottakon felül a' jó bort, vagy legalább a' jobb termést, a' jó Mivelésis hordozza.

A' Mivelésben a' Gazdák Hazánkban többnyire megegyeznek; de Szőlőjöknek formája sokképen különbözik. Némellyek a' vesszőket kávákra, vagy butkára tsinálják, mint az Erdélyiek több helyekenn. Mások egyenes karókhoz kötözik, kivált a' híres bortermő Hegyeiken mindenütt. Az Egri és Somogyi Szőlőtövek minden karó nélkül állonak. A' Horváth fűz, és nyárfákra folytatják a' vesszőt.

A' Dunántúl többnyire sínor egyenesen állanak a' földben a' Szőlőtövek: de a' híres bortermő hegyekenn, Miskoltztól fogva Újhegyig, Soprony, Badatsony, Muraköz 's a' t. a' rendre semmit se vigyáz a' Gazda.

A' Dunántúl többnyire csapra metszenek; vagy Rudast hagynak. Sopronyban nem takarják be télre a' töveket; de Szalában, és Somogyban, már Julius elején befedik.

Mellyik ezek közül jobb mód? Nem sok Szőlősgazda tudná helyes okokkal megállítani; és úgy látom, hogy kiki azt a' módot követi, a' mellyet az Attyától általvett.

A' mi a' töveknek sorban, vagy rendetlenül állását illeti: alább elől fog fordulni. Úgy tetszik mindazonáltal, hogy a' híres-bortermő, magas, köves hegyeken, a' sor nélkül állást: a' bujtani, vagy homlitani való vesszőnek szokott rövid volta szülte: mert a' bizonyos, hogy a' soros Szőlőnek minden munkája szaporább.

Hogy a' Dunántúl csapra metszik a' Szőlőt, az alatsony, kövér földű Homokonn, nem rossz: mert itt ha a' tő kivesz, vagy elvénuilis: könnyű mindjárt mást bujtani. A' magas jó bortermő hegyekenn, jól tselekszik, ha csapot, vagy Rúdast nem hagynak: mert ez által a' Tő hamar veszvén, nehéz bujtani. Más az:

a' Halmokon sok bort, és nem jót lehet termeszteni. A' Csap pedig többet terem mindég.

Hogy Szala, és Somogy Vármegyékben a' harmadik, vagy utolsó kapállást Aratás előtt megejtik; és általa egy úttal a' Töveketis befedik, vagy betakarják: jónak mondani nem lehet. Ezeket ha nem gazolnák Szeptemberben; vagy a' Csapra metszés által tökéjek a' gazdag fűből magosan ki nem állana: sok gerezd megfúladna. Hogy a' Sopronyiak ezeket a' negyedik kapa elmúlatásában követik, és a' helyett Szőlőiket sarabolják tsudálni lehet: mert a' negyed kapa (Canicula végén) bizonyos hogy a' szemet neveli.

A' mi a' Szőlő vesszők felfolyatását illeti: azt az utasok, és a' Theoreticusok mai időben nagyon sürgetik az Olaszok példájával. Minálunk ezt behozni nem jó: mert a.) A' mi melegünk kissébb, mint az olaszoké. Azértis, a' mi felfolyatott gerezdeink mindég savanyúk. b.) A' Cserebogárnak útjában áll; és az azt leemészti. A' Keszthelyiek bikás hagyása követést érdemel: a' melly így van: Minden negyedik Tőnn meghagynak egy vesszőt metszéskor; és kötözéskor a' 2-dik, vagy 3-dik Tőhöz lekötik szorossan a' végét. Ez igen gazdagon terem, és a' Sopronyiaknak bujtativaló vesszőtis adna. A' jövő Tavasszal ez lemetszetik, és megint a' másik főnn hagyatik Bikás.

III. S Z A K A S Z.

Az Ültetésekről.

§. 115.

A' Szőlőtövek szaporítására négy módokkal élnek a' Gazdák. 1. óltással. 2. Homlítás-

sal, vagy Bújtással. 3. Leszurdalt, vagy töves vesszők által, és 4. Egész Tőkék eldöntésekkel. A' melly módokról már most rendel tesz jegyzéseket; és a' Magról vetést csak megemlíteni; noha talám nem volna haszontalan fáradság a' Szőlőtöveket szintűgy, mint az egyébféle fákat Magról szaporítani.

Én egy másfél hold Szőlőt plántálván, az elébb említett négy módokat mind megpróbáltam: tehát igazán szólhatok felőlök.

1. A' Szőlőtő béoltása.

Valamint a' Gyümölcstfák a' béoltás által megnemesíttetnek: úgy szinte a' Szőlőtövekkelis már ezt igen nagy szerentsével gyakorolják mindenfelé a' Szőlős-gazdák. De minthogy ez a' mód a' már rendes formájú Szőlőkre leginkább alkalmaztatható, oda fogom jegyzéseimet halasztani, a' hol a' régi Szőlőknek ujjításáról lessz a' szó.

2. Homlítás vagy Bujtás.

Némelly Szőlőművesek nem csak azért homlítanak, hogy a' Tő mellett való hizakoknak valami hasznát vegyék; hanem még azértis, hogy jó féle fajta töveket szaporítsanak; és legyen mit azokra a' helyekreis által vinni, a' mellyeken nints vagy semmi Tő, vagy olyan jó fajta; a' mellynek vesszőjét méltó volna elhomlítani. Ezen végre metszéskor a' jóféle Szőlőtöveken egy, 's két vesszőtis meghagynak; és néki gödröt ásnak egy lábnyi mélységre, a' vesszőt belefektetik; és végét egy, két hüvelyig azon helyen kint hagyják, a' hol új tövet akarnak nevelni; és ezt hívják Homlításnak. Sokan pedig az így meghagyott vesszőket, csak addig tartják lenyomva a' földben, míg meg látszik ha hoz e' gerizdet. Ha nem hoz: fel-

eresztetik; és lemetszik a' töről első kötözés-kor; és ezt a' módot a' Hegy allján, és Sopronyban Porbujásnak, másutt Porhajásnak nevezik. Ezzel közönségesen a'kor élnek a' Gazdák, mikor a' Gerizdeket sokasítani akarják új tövek bujtása nélkül. Én ellenben az üres helyeket ezekkel rakatom el. Azértis az Anyatöről a'kor metszetem le, mikor Esztendő múlva gyökeret vertek magoknak; és ott jó mélyen elültettem, a' hol a' tövek kivesztek, vagy nints miről homlítani. Ez a' mód Sopronyban közönséges, és Frástennek hijják. Ezen Porhajások elültetésével én 1812-ben 1500 tövet szaporítottam.

3. A' Leszúrdalt vesszők által való szaporítás.

Ez a' legközönségesebb mód minálunk, melly szerint az esztendőss vesszők leszéletvén, vagy fafúró után, vagy ásott gödörbe elültetnek. Hogy annál szebb rendel mehessünk elöl. 1-ben szöllok a'ról honnan kellessen az ültetni való vesszőket választani. 2-szor. Mitso-dás vesszőket. 3-or Mellyik részit a' vesszőnek. 4-er Mi módon szükség azt a' földbe letenni?

§. 114.

1. A' Szöllőt ültetőnek rá kell mindenek felett vigyázni, hogy jót ültessen: mert a' rossz mind a' munkát, mind a' nyughatatlan reménységet megtsalja. Más az, hogy rossz fajtát ültetni tsak szintannyi fáradságban, és költségben kerül, mint a' jó. Megnézze hát a' Gazda, honnan veszi az ültetni valót. Az idegen helyekről való esmeretlen vesszők' vásárlását, és hozatását, tsak módjával javasolom. A' melly töről vesszők szeletnekle, legalábbis 12—20 esztendőssnek kelletik lenni. Az Olaszok,

míg a' Szőlő nem 100 esztendő, mindég ültetésnek, vagy a' mint a' Borsodiak szőlnek, Palántnak tartják. Ezenkívül még a' ra is illő vigyázni: mitsoda helyre, vagy földbe fogom a' vesszőket letenni? A' jóféle, vékony - héjju tövek a' Hegyek felső részén szoktak a' jó Gazdák-nál lenni; tehát ha hasznokat akarom venni, ugyan olyan helyre ültetem.

2. A' Tőnek megválasztása után a' vesszőketis különös szemességgel szükség megkülömböztetni. A' mellyet két úton lehet elérni. a.) Nem elég csak a' ra nézni, hogy a' tő gyümöltstermő legyen; hanem, b.) A' leszélendő vesszőis jót igérjen magáról. Jó vesszőnek azt tartjuk; a' mellyik mind termékenysége, mind fajtájára nézve jobb a' többinél. A' vastag, és völgyes vesszőt senki se válassza; minthogy bujasága miatt kevés gyümöltöt hoz. Ültetni valót mindég a' szálnak közepéből kell szakasztani: mert a' vesszőnek mind a' két vége terméketlen. Továbbá a' jó vesszőn sok a' bimbó, és sűrű, és a' fája érett. Vagynak olly Esztendők, a' mellyek a' fát meg nem érlelik. Ezeket megismerjük a' ról, hogy nem setét veressek, vagy barnák, hanem lágyak, hajlók, zöldek, vagy fehéresek.

3. Az ültetni való vesszők nem szükség, hogy két lábnyinál hosszabbak legyenek. A' vesszőnek alsó része mégis jobbnak tapasztalatik a' felsőnél. Különben ha valamely vesszőnek a' közepén sűrűbbek a' bimbók, mint a' két végén: a' közepét kell választani, és a' két végét elvetni. Legfellyebbis elég, ha valamely vesszőn hat bimbók találatnak. Ha e're nem vigyázunk: rossz termő lessz a' Szőlő.

4. Hátra van még a' leszelt vesszők' elültetésének a' módja. A' melyről mikor beszél-

lek ilyen sort fogok tartani: hogy 1. a' földnek felásását, és idejét. 2. A' vesszőknek az ültetésre való elkészítését. 3. Azoknak elültetéseket. 4. Azokkal való bánást. 5. Azoknak sorát, és rendjét adom rendel elől.

a. A' Földnek Felásása.

Tellyességgel nem lehet azt a' szokást helyben hagyni, melly szerint a' vesszők valami fafűró, vagy levert karó után ledugattatnak: mert likat ugyan lehet a' karóval olly mélytet tsinálni, hogy az a' vesszőt bévegye: de a' földet nem lehet a' leeresztett vessző mellett úgy megtömni, hogy a' föld ugyan, a' vesszőt megragadja: de a' bimbót le ne törje. Innen az ilyen ültetés után 100-ból alig foganszik meg tíz, húsz. Legjobb 2. láb széles, és $1\frac{1}{2}$ láb mélyly árkokat ásni sinor szerint, és egyszerre két rend vesszőt ültetni bele két oldalról, két láb távol egymástól. Így láttam a' Hegyallján. A' Dunántúl irtókapával vágnak sinor után két láb hosszú árkot, és annak mind a' két végére egy vagy két vesszőt leálítanak, és így tovább. Ezt énis követtem, és könnyebbnek találtam amanál. A' ki sikon ültet: az árok egy lábnyi mélyenis elég: de ha a' hegyoldal meredek: két lábra szükség azért felásni, hogy a' föld felüről mindég alá hemperegvén, alig marad annyi föld, a' mennyi a' tőnek illendő bétakarítására kívántatik.

Az ültetés alá rendelt földet legjobb ősszel felásni, hogy a' téli eső, hó víz, dér, és fagy a' vadságot kiszívván, tápláló erőt szolgáltatassanak. Az olasz Újságok azt írják, hogy az odaváló Szőlőművesek az ilyen felárkolást a' legforróbb nyári időben szokták véghez vinni, hogy elsőbb a' nyári nap eméssze-

ki a' földnek minden nyerseségét, és a' téli eső, hó, és fagy terhesítsék azt meg tápláló erővel. Ez is jó mód; tsak hogy nálunk az Aratás, és széna takarás miatt nem lehet mindenütt követni, a' melly munkák kevés Embereinket egészen elnyelik.

b. A' Vesszőnek az ültetésre való elkészítése.

Az ültetni való vesszőket mindég lehet olyankor szeldelni (mikor a' Szőlőt szokás metszeni) és elültetni. Némellyek itt is jobbnak tartják a' vesszőket, valamint az óltó-ágakat, a' leszegdelés után darab ideig tartani. Mellyre nézve a' vesszőket nedves földbe lerakják; és tsak két 's három bimbót hagynak kint. A' Miskóltzi gazdák a' híves pintzékbe rakják azokat, és ott tartják mind addig, míg annyi vesszőt válogathatnak össze: a' mennyi az ültetésekhöz szükséges. De minthogy abba egy két hét beletelik, míg innen onnan eleget borthatnak; és addig a' vesszőket valahova tsak, lerakni szükséges, hogy megne száradjanak. Sokan úgy vélekednek; hogy jóis a' vesszőt az ültetés előtt megfonnyasztani. Ezse nem szükséges, se nem ártalmas. E're nézve kiki tetszése szerint frissen is ültetheti, 's bevertethetiis; belőlök sok megfogonszik, és sok elis vesz.

Az őszi ültetés mindazonáltal jobb szokott lenni, a' Tavaszinál; de ha a' Tavaszis nedves, az őszi; és a' föld jól van hozzá előre készítve: a' dolog mind egyre megyen ki.

Mind tulajdon tapasztalásomból, mind sok szemmellátásomból, én azt mondhatom, hogy az ültetésre különösen készített vesszőkkel nagyobb szerentse van jóvalis.

Két

Két képen láttam a' vesszőket a' Szőlőmiveselek által előre készíttetni, és én mind a' kétőt meg is próbáltam, és bátran javasolhatom.

Az első mód az, mellyel a' Szőlőtültető, a' válogatva szedett vesszőket tágan kévékbe kötvén, vagy a' Szőlőhelyén, vagy az udvarán több gödrökbe le rakja: földel megteríti vastagon; és csak a' vékony végeket hagyja kint. Ha a' déli nap nem sütheti az így elásott vesszőket: annál jobb. A' ki oldallós helyen áshatja bé ezeket, és az esővizet rájuk vezetheti (kivált ez a' szőlőnél szükség, a' hol nehéz őket öntözni) annál bizonyosabban hajtani kezdenek vesszőji, és megtalpasodnak. A' Háznál öntözni lehet, és kellis. Úr-napig így vagynak a' vesszők, és akkor mihelyt víz van: a' készen való árkokba vagy gödrökbe elültetni kell őket. Ha szárazság van: akar honnanis vizet kell vitetni; és az árkokat jól megöntöztvén, ültetni. Ezt hívják Talpas-vessző ültetésnek. Száz közül 60—70 bizonyosan megfogonszik. Ha mód van benne, és kettejével állongathatja az ültető a' vesszőt: annál kevesebb bijja fog a' sornak maradni. Negyedik idén az ilyen ültetés már meglehetősen terem. A' kik tábla szőlőt ültetnek: ezt az ültetést követik.

A' második mód az, a' melly által Tövesvesszők ültettetnek. Ezt hívják Porhajás, Porbujtás, és Kapahajtás ültetésnek azért: mert a' régi Szőlő közt, tavasszal a' jófajt vesszők szanaszéllel bújtatnak: a' hol gyümölcstis hoznak, meg is gyökeresednek. A' ki mint érkezik, ezen bujtásokat ősszel, vagy tavasszal felszedi; és mentől földesebben lehet, elülteti. Ennél hasznosabb ültetés módja nintsen: mert 100-ból sok ha 10. el vesz; és már harmadik esz-

tendőre kész Tő; és terem. A' kik keveset ültetnek ezzel éljenek.

c. A' Vesszőknek elültetése.

A' kik nyers, és minden készítés nélkül való vesszőket ültetnek: azokat ősszelis, tavasszal is ültetik, a' mint érkeznak. Nem nagy belőlök a' haszon.

A' Talpas-vesszőket, mikor a' Rós virágzik, únapig, legtanátsosabb ültetni. A' Porhajásokat mind ősszel, mind tavasszal bátran ültetheted: tsak vized legyen, kész árkod, gödröd, és jó érett gyepfölded, a' mellyel erősen körül kell mindenféle ültetményt tapodni.

Ha az árkok készen vannak, a' mint felebb mondtam, vagy a' gödrök az ároknak mind két oldalaira állongasd a' talpas, vagy töves Vesszőket két lábra egymástól. Ha igen hosszú a' vessző: a' hegyiből ellehet metszeni, vagy a' Talpas' végét az árok, vagy gödör fenekére fektetni. Három bimbónál többet nem kell kinthagyni. A' gyepföldet mindenféle ültetett Vesszőnek letapodására hasznosabban fordithatod, mint a' trágyát. E'ben sok a' fereg, és minthogy puha, és meleg: az Egéris beléfúrja magát, és az ültetést gyakran megragja. Ez rajtamis esett.

Az árkot, vagy gödröt, nem kell színiig tölteni földdel: három czólt, vagy tsak kettőt is töltetlen hagyhatsz. Ebben a' hó, vagy eső víz, megállapodván, az ültetményt nedvességgel fogja tartani.

d. Az ültetésekkel való bánásról.

1. Az új ültetéseket, ha nagy a' szárazság (akarmi nehezen esikis) egyszer kétszer megöntözni kell.

2. A' gaztól tisztán tartás mulhatatlan: de mig igen gyenge az ültetés vagy friiss: kapálni nem kell; hanem tsak a' gazt felsarabolni.

3. Az ültetéshez a' legtsendesebb, és vigyázóbb kapást kell állítani. A' beszélgető, pipázó, vagy szeles Ember ide nem való; sem a' rest, a' ki hajolni, és kézzel dolgozni nem akar. Ezek a' kapával az ültetményt megis, és elvagdadják. Erre nézve

4. Az ültetéseket esztendőös korokban már meg kell karózni, és az egész soron végig a' karókat, mind jobb, vagy balfelől állítani; hogy a' kapás vigyázhasson, és egy Tötis elne vágjon.

5. Kelle' a' Hajtásokat (egyenkívül) letsipkedni, a' végett, hogy az ültetmény annál erősebb vesszőt hajtson? nem merem állítani: én ezt tudom, de rá nem érvén soha se tselekszem, és károm benne nints.

6. Szükségesebb ennél az, hogy már második Idén, a' mikor már meg karózvais van az ültetmény, a' vesszők (a' mennyiszer szükség) a' karókhöz kötöztessenek.

7. Az ültetmények megmetszése, igen okos, és próbált embert kíván. Az értetlen a' Tövet örökre elrontja; de az okos megfogja ítélni, mellyik a' legerősebb hajtás, és mellyik vinné el a' Tövet a' sorból a' kapa eleibe. A' mi legjobb: azt két három bimbóra meg kell hagyni: különben vakon marad. Azt pedig, a' mi a' kapa eleibe akar terjedni: szépen le metszeni szükség.

8. Az ültetéseket puha föld nélkül sohase kell tartani: mert különben a' féreg földszint elrágja. Erre nézve Nyárbanis gyengén feltölteni; ősszel pedig egy két bimbóig befedni, vagy takarni szükség.

Több jegyzéseket ide tenni szükségtelenek tartok: és ezen fogások megtartása mellett, minden Szőlőültető bátorságban lehet. A' többi mesterkezések, költségesek, fáradságosok; és haszon belőlők semmi sints.

e. Az ültetésnek sorja, és Rendje.

A' mi Szőlős-gazdáink mikor ültetést tálnának bizonyos, hogy Csapó sinor után rakják a' töveket mindenütt. De ezt az egyenes sort (mikor már a' Szőlő 10. 12. esztendő) nem mindenek tartják meg. A' Hegyallján, Borsod, és Sopron Vármegyékben; és a' Muraközben; egy szóval, a' hol híres Borok teremnek, olly összevissza vagynak a' Tövek; hogy még tsak azt se lehet megismerni, hogy volt e' ott valaha sor, vagy nem. Sőt az említett Gazdák vétkül tulajdonítják a' Budai, Váti, Egri, és Balaton mellyéki Szőlőműveseknek, hogy Szőlőjökben ama' szemnek, 's a' Munkásoknak olly kellemes egyenes sort megtartják; mert úgymond a' szoros ültetés miatt, sok föld haszontalan marad, és ha kivált a' Hegy oldal, délnek fekszik: az elsőtő a' háta megett valót bé árnyékozza.

De én megvallom, hogy egyik módot se találtam általjában mindenütt jónak, t. i. sem a' Hegy alljai rendetlenséget, sem a' Budaiak egyenes sorát. A' Hegy allján a' Munkás a' szorosság miatt, igen sok kárt tészén, és a' mivel a' Budaiakat vádolják: magok épen abban hibáznak: mert a' rendetlen tövek közé még nehezebben szolgálhat be a' kellemes Napfény, mint a' sorban lévő Tövek közé. De a' sorban álló Töveknekis épen ez a' hibájok: hogy egyik sor ugyan távol van egymástól: de egyik tő tsak nem a' másikat éri, A' sor

nélkülvaló Szőlőkben legjobb, ha a' tövek feltserélve (per quincuncum) állanak, a' mit másutt a' Gyümölcsfák helyheztetésére előladtam; és itt a' Szőlőtövekre is fordítani igen jónak áilitom. Így a' soris meg van, és mégis a' Nap is érhet minden tövet.

Azt nem lehet tagadni, hogy a' töveknek tágasságot kellessék adni. A' gyümölcsöknek színét, ízét a' Napfény adja: úgy de a' sűrűség ezt vissza tartja. És így inkább hadd maradjon valami darab, tö nélkül; tsak hogy jó Bort szűrheessünk; és a' Munkás sorban mehetvén, egyik tövet úgy megmívelje, mint a' másikat; és a' Korhely maga helyett ne dolgoztasson, a' melly a' soratlan Szőlőkben közönséges tapasztalás. Valóban a' soratlan Szőlőket, vagy a' fősvénység szülte, a' melly minden kitsiny helynek hasznát akarja venni; vagy pedig az, hogy a' köves hegyeken rövid vesszőt hozván a' tö; azt ha bujtunk, tsak addig húzhatjuk, a' meddig ér: és nem a' másik sorig. Azonban a' meredek oldalakon jobb a' soratlan ültetés: Ha egyenes volna itt a' sor: a' zápor tsak hamar minden földjét lemosná.

§. 115.

Kérdésbe teszik a' Gazdák, ha jobbe' tsak egy fajta tövekkel beültetni a' Szőlőt; mint sok külömbféle fajból össze állítani? Erre én ezt felelem: 1. Magábanis lehetetlen egy Táblaszőlőhöz, mind egy faj vesszőt szerezni. 2. A' hol jó faj van a' kész szőlőben: kár volna azt kivágni a' külömbözés miatt. 3. Ritkán van olly áldott Esztendő, a' melly mindenféle fajtának barátja lehetne. Ez okáért ha tsak egy fajta töveket tartunk, 's ollyan esztendő talál következni, a' melly épen ezeknek ártalmas:

az egész Szüret olyan lessz, mint a' mellyet 1782 és 1816-ban azok a' Gazdák szomorúan tapasztaltak, a' kiknek a' Szőlőjök nagy részént Gohérból, 's Formintból állottak. De ha különböző fajokkal rakjuk meg Szőlőjinket: ha valamellyik elvészis; marad más, a' mi a' veszett Fejszének legalább a' nyelét megtéríti. Azonban ezen több-féle fajokat nem kell olly értelemben venni, hogy minden másodiktövet más fajtszerélje fel. A' Természetben gyönyörködőnek szépis, kötelessége is, ilyen gyűjteményt tartani. De a' Boros-gazdának az erzenyjét nem igen gazdagítaná meg. A' Hetruriai Hertzeg szőlőjéről írják, hogy abban magában 300 különböző fajok találtnak. A' Grof Festetits Csepregi szőlőjében a' Hazabeli minden fajok megváltak: de már sok kiveszett.

§. 116.

Ezenn említett Kérdésnek megfejtése más újra ad ismét alkalmatosságot. Erre t. i. hogy: ha már a' Gazda a' mondott okra nézve több fajtaakat kéntelen ültetni: együve ültesse e' az egyféle fajtaakat, vagy pedig (a' mint mi szoktuk, minden válogatás nélkül, a' hova mi jut, 's a' mit kedvünk tart ültetni) öszve zavarhatja?

Én ollyan rendet tartok, hogy:

1. A' késő-érőket, és lágy-héjjúakat, mint a' Kőszemű, Balafánt, Hárs levelű 's a' t. melegebb 's magassabb helyre ültettetem, 's ha nem volnának óltatom.

2. A' sok bortermőket, mint a' Polyhos, Hadarka, Boros-bijal, és zöld, vagy Spanyol muskatál, az allyba tétetem, a' hol a' föld kövérebb, sőt

3. A' különös jófajtaakat, ha keveset teremnekis, a' legjobb helyeken szaporittatom,

és az Agyag, vagy más bűja földbe, mindenkor Kortsma bort termő szapora Nemeket bűtatok, és óltatok.

Az okosság és tapasztalt Gazdaság ezt a rendet jóvá hagyja. Mindazáltal némelly gazdák nem engem követnek; hanem mindenik fajt különközökbe, mindeniknek természetéhez képest együve ültetik. És ez is egy igen ditséretes, és jó mód, a' kitől kitelik; vagy ujjonnan ültet szőlőt: mert a' különböző fajok, nem mind egyszerre virágoznak, 's nemis egyszerre mennek tökélletességre. Sőt ha az igaz, hogy akkor nem jó kapálni: mikor a' Szőlő virít: a' hosszas, és sokátartó virágzás miatt, vagy a' rendes kapállás idejét elmulatjuk, vagy önként kárt teszünk az alkalmatlan időbe tett munkával. Így pedig a' mi elvirágzott: lehet kapálni.

Melyre nézve á' kinek különböző fajta tövei nintsenek együtt egy közben: valamelyiket ezen két alkalmatlanságok közül békével szenvedje, t. i. vagy a' későnéző gerízdeket az idején érőkkel együve szedvén, savanyú bort szűrjön: vagy a' későnézőknek tökélletességre menések után várakozván, az idején érőket veszítse el: a' mellyeket rendszerént a' madár, eső, szél, darás 's a' t. tenkre tesznek.

A' külön - szedetés sok bajjal jár, és lehetlenis megvizsgálni, mellyik Szedő érti és akarja az éretlent az érettől megkülönböztetni. A' mi idővesztegetésis, káris. Az én Szőlőmben külön sorokban vagynak a' Kadarkák, különben a' Karaj, vagy Portsín, különben a' Ró'sa, különben a' Bajor, vagy Gohér, és másban, a' hosszú szemű, vagy spanyol muskátál, és másutt a' Formint.

A' mellyeket összeséggel meggondolván, sokkal jobb úgy ültetni, hogy az egyféle faj-

ták egy árok közben legyenek; a' másfélék ismét másban. Szerentsésen láttam én erre példát több helyeken. Láttam olyan közöket, a' melyekben mind Muskatál, másban Formint, vagy Balafánt tőkék voltak 's a' t.

IV. S Z A K A S Z. A' Régi Szőlők' Miveléséről.

§. 117.

Mihelyt a' Nap az Égnek képzelt abroncsán annyira hághat, hogy függősebb sugárokat lövellhetvén földünkre, a' megkötözött Természetet feloldozhatja: a' Szőlőmivesek körül azonnal megtsendül a' kapa (Igy nevezik a' Zemplin, és Borsod Vármegyei Gazdák azt az időt a' melyben a' Nyitáshoz fognak.)

Legelső munkája a' Szőlőnek a' Nyitás, vagy Kitakarás, a' mellről ezeket jegyezzük meg:

1. A' hol a' tövek kitsínységektől fogva úgy vagynak szoktatva, hogy a' téli hideg ellen földel minden ősszel betakartatnak: ott azt nagy maga szerentséltetés nélkül elnem lehet mulatni; 's következésképen Tavasszal újrakitakarni, vagy kinyitni szükséges. Ez a' Kitakarás nem mindenütt egy időbeli tselekedetnek következése. A' Hegyallján, a' mint mondtam, még vége sints a' Szüretnek: már a' Szédők után némellyek a' karókat szedik ki, mások pedig a' töveket takarják. Zala, és Somogy Vármegyében, a' hol a' tövek sorba állanak, és magassak: az utolsó kapállást úgy teszik a' Munkások, hogy a' tövet feltöltik, vagy betakarják egy munkával; és ez Junius végén megesik.

2. A' Kinyitással soha se lehet sietni: mert a' hives Éjjelek a' kitakart tőkét megtsigázák, a' Fagyok pedig előlik.

3. A' hol a' Tél engedelmes és a' Hegyek magasak: nem szükség hogy a' Gazda a' befedésselis nevelje a' Szőlőre tett különbenis terhes költségét.

4. Jobb volna a' vesszőket mindjárt Csemete korokban ara szoktatni, hogy a' hideget takaratlanul kiállani megtanulják: mert így a' változó tavaszi hideg; és melegnek viszontagságit sérelem nélkül elviselik. Így telelnek a' Sopronyi és Ruszti Szőlők takaratlan: miért a' Hegy allján nem?

5. Mig az őszibaratzkfa nem virágzik: nem bátorságos nyitni, és kivált metszeni.

§. 118.

Második munka a' Metszés: a' Dunántúl legelső, és második a' kitakaras. A' Metszés körül ezeket szükség megtartani:

1. Addig kell metszeni, mig a' Tőke egészen meg nem levededik: vagy ha valakia' rendes időt elmúlatta: a'kor messe meg, mikor már a' levelekis mind kifejtődtek. A' Soproniak, ha az idő lágy, tél közepénis mindjárt metszenek, a' mellyre ha hirtelen nagy hideg jön: oda van a' Termés. Némellyek még ősszel megmetszik a' tőkét, még pedig korán, hogy a' seb a' tél előtt begyógyuljon. A' Szőlőket a' hol a' szüret el nem késik; vagy az őszivetés elnem foglalja az embereket: én magamis jobbnak találtam ősszel meg metszeni, mint tavasszal. Kivált az uj-ültetést általjában jobb ősszel, mint tavasszal: mert e'kor a' tápláló erőnek kétfelé t. i. a' gyökérre, és sarjazásra kelletvén egyszerre fordittatni: félő hogy vagy

egyik, vagy másik meg ne tsalódjék. De általában bátorságosabb a' Metszés idejében régi Eleinket követni, a' kik addig soha se metszettek, míg a' Mondola, vagy Baratzkfa nem kezdett virágozni. Többet nyerne rendszerént a' később metszők. Hogy a' Sopronyi Vintzellér korán metz: az az oka, hogy magánakis szőlője lévén, igen elkésne; ha a' Szakmányban való Szőlők megmetszésével nem sietetne. Ezzel azt nyeri, hogy a' maga Szőlőjét épen a' java időre halaszthatja: de e' miatt a' Szőlőbirtokos sokszor kárt vall. A' Jobbhagyók is sietetnek a' magok szőlőjök megmetszésével: mert ha a' Szántás megindul: nem érkeznek szőlőt metszeni. A' mit tehát sokan kénytelen-ségből, mások pedig ravaszságból tsinálnak: nem lehet a' Metszésben törvénynek bevenni.

2. A' Metsző úgy ejtse a' Sebeket a' szőlővesszőkön mindenkor; hogy a' kifolyandó nedvesség a' bimbóra nefolyhasson, a' mi miatt az megvakúl, ha rá fagy.

3. Ha a' Tőke elvénuült; és reménység nehezen lehet, hogy valahonnan hajtson: Rudast (vagy a' mint mások hívják) csapost kell hagyni; az az a' vesszőt 2—3. bimbóra meghagyni. A' Hold-úján való metszés is neveli a' Szőlővesszőt.

4. Egy tövön elég egy Rudas; de ha a' vén tőkét kiakarjuk vágni, rossz, vagy terméketlen voltáért: valamennyi vessző van, mind Rudasnak szokás hagyni, hogy a' halálra sententziázott tőke utoljára kiteremje magát. Ezt az egészséges tövekkel nem tanátsolják a' Gazdák tselekedni: mert úgy tapasztalták, hogy a' melly tő így kitermi magát: annyira megerőtelenedik, hogy egynehány esztendeig sem terem semmit. Talán az ilyen Metszés annak

az oka Zala, és Somogy Vármegyében, hogy midőn egyik gazdának ebben az esztendőben egy kapás után 6. akó bora van: ugyan annak más szüretkor 1—2 akójais alig van; és ezt minden idén lehet tapasztalni. A' bizonyos hogy a' Csapra metszés nagyobb vesszőt, és több gerizdet is hoz: de ugyan ez által 15—20. esztendő múlva igen magasra nő a' tőke; vagy a' termés által megerőtelenedvén, hamar kivesz. A' ki azonban tudja, és nem restelli a' tőkét alább szállítani: csapra kár nélkül metszhet, és rendszerint több a' bora, mint másnak.

5. Már felebb a' Homlításról, vagy Bujtásról tettem emlékezetet. A' mellyhez még ezt teszem, hogy mind az ürességek béültetésére, mind az új töveknek nevelésére annál jobb módot gondolni nem lehet: Mert az míg magának gyökeret verhetne, az annyjáról tápláltatván, gazdagon hajt; és gyümölsözőzik. A' Metszés idején szükség a' homlítani való vesszőket megválasztani, 's meghagyni. Mellyek a' legjobbak leirtam fellyebb.

6. Ugyan a' Metszés alkalmatosságával szükség a' felső szakáll gyökereket is minden esztendőben a' Metszőkéssel letisztítani: a' hol t. i. előbb szoktak nyitni, mint metszeni: mert a. Az igaz gyökér szintűgy alá megy, valamint a' vesszők egyenesen felfelé sijetnek. b. Ha vagy a' kapállás, vagy karózás idején ezek megsértetnek: mint a' Gyümölsőfákról is megjegyeztem, megrothadnak; és a' nyavalyát az egész tőre kiterjesztik. c. Igen sok vesszőt nevelnek.

7. A' megvénült tőkéket, a' Borsodi, Zempléni, és Sopronyi Gazdák, a' Metszésekorszokták megifjítani. A' melly a'ból áll, hogy a' megszáradott tőke fejét a' Metszőkéssel egész az elevenig leszelik, és ezt a' tselekedetet így

nevezik: a' tőkét megkopátsolni, faragni, vagy alább szállítani. A' tapasztalás azt bizonyítja, hogy a' megkopátsolt tőkék, nem csak hogy még homlítottatva fátis hajtának; hanem egynehány esztendeig bővenis teremnek; a' mikor vagy újra megkopátsoltatnak, vagy rólok előre fiatal tő homlítottatván, magok, mint hasznavehetetlenek, a' földből minden gyökerestől kiásatnak. E'ben nagyon hibáznak a' Balaton mellyékiek; de kivált a' Somogyiak. Ők ugyan is rendszerint a' tőkét ritkán faragják; sőt a' Metszés által (a' melly nálok mindég tsapra esik) 10—12. esztendő alatt 2—3. lábnyi magas, és mint az ember keze, oly vastag nyakát nevelnek annak; és ez, a' nagy télben elfagy, és e'kor kénytelenek osztán a' tőkét alább szállítani. Így esett 1813-ban.

8. A' kik a' ma felebb javasolt Bikást beviszik a' szőlőjökbe: a' Metszésre nézve e' következendőket jegyezzék meg: a. A' Bikás annál jobb, mentől idősebb. Tehát a' régibb vesszőket nem kell egészen leszeldelni. b. Ugy kell metszeni, hogy a' Tavalyi növést két három bimbóra meghagyjuk minden esztendőben. c. Hogy a' tő elneerőtelenedjék, mégis jobb minden idén más tőn hagyni Bikást. d. A' Lugosokat mindég csapra szokás metszeni: de ha a' föld sovány; vagy a' múlt esztendőben a' termés gazdag volt: kevesebb tsapot kell hagyni. e. A' meghagyott hosszú vesszők árkusokra hajtának, az az egyik tőnek vesszője a' másik vagy szomszéd tőhöz köttetik, vagy Lugosokra folytatik fel, a' mint már fellyebb előadtam.

§. 119.

Ezután következik azoknál, a' kik a' töveket télre be nem fedik; vagy takarják; az el-

ső kapálás: de a' hol a' fedés szokásban van a' kitakarás az, a' mi amazoknál első kapálás. Sokan azt tartják, hogy mentől többet kapál a' Gazda: annál többet szűr. De ez átalján fogva nem igaz, valamint a' sokszori szántás alkalmatosságával okát adtam. Rendszerént megelégesznek a' Gazdák a' jó bortermő hegyeken; ha Szőlők három kapában lehet. A' Fertő mellett 3-szor kapálnak, mint a' Balaton mellett és Somogyban. *Frommel* pedig azt teszi egy kis Munkátskájában közönségesse, hogy ő Lóher maggal tele veti szőlőjét; azt nem kapálja soha; és régtől fogva jó bort termeszt. A' dolog nagyon kivan trombitálva, és mintegy hitelesen a' Bavariai választó Fejedelem által investigáltatva. Mi az oka? nekem a' Lóher a' tőkéketis elnyomoritotta. Ha nem kellene kapálni; hanem csak szűrni: ugyan könnyű volna a' Bortermesztés. A' Kapálásban ezekre vigyázzunk:

1. Essős időben kapálni épen olyan, mint esőben szántani az az, a' kapa nagy rögeket fog maga után tsinálni.

2. A' száraz időben való kapálás szint úgy veszedelmes: mert a' felforgatott földből a' Nap, és szél a' tápláló erőt kiemésztí, haszinté még valami kevés volt volna bent a' Kapálás előtt.

3. Némellyek (kivált a' hol a' fedés nints szokásban) az első kapálást még ősszel megteszik, szint azon okból, a' mellyből a' Gyümöltsfáknak töveit télre kinyitni szokták. De minthogy a' mi szőlő-hegyeink meredek oldalakon fekszenek többnyire: félő hogy az eső, és téli gyakor oladások a' kapával megmozgatott lágy földet lemosván, a' töveket pusztán ne hagyják. Tehát az őszi kapálás nem

jó. Az első kapálást hát mindjárt megteheti a' Gazda a' Metszés után: mert ha már egyszer a' bimbók ötlenek; 's akkor kapál: a' tsak igen gyengén álló bimbókat legkissebb meg-rázással is levervén, az egész Szüretetis elkapálja. Igen mélylen kapálni nem szükség: mert a' gyökerek kétképen is megsérülhetnek. Más az, hogy a' Kapállás inkább a' füveknek kipusztítására, 's a' földnek meglágyítására, mint felforgatására való. A' másod Kapát a'korra kell hagyni, mikor a' gerizdek elvirítottak. A' harmadikat, mikor már a' szemek megnővén, zsendülni kezdenek. Van e' olyan környül-állás: hogy négyszer, ötször is szükség volna kapálni; a' jó bortermesztő Gazdáktól megtanulhatjuk, a' kik azt mondják; ha a' friss kapálást a' zápor lepaskolta: haszontalan dolgoztunk, és újjonnan kell a' munkát kezdeni. Nem különben ha a' Szőlő füves: a' Kapálásnak nem a' számát, hanem a' hasznát szükség nézni.

4. A' Balaton mellett és Somogybanis háromszor kapálnak: először Martiusban kitakarnak; másodszor Májusban, és ezt nevezik (kertzelni) harmadszor pedig Juniusban: és ez a' Bétakarás; vagy befedés egyszersmind. Ha a' Szőlőt felveri a' fű: azt kiaratják Augustus végén, mint a' Sopronyiak, és Sarabolásnak nevezik.

5. A' Sopronyiak háromszor kapálnak, és Septemberben sarabolnak. Az első esik Martiusban, vagy Aprilis elején, a' második Májusban, és a' harmadik Junius végén, vagy épen Aratás előtt Julius elején. A' honnantapasztalásom szerint az a' rossz következik, hogy a' harmad kapálás igen hamar esvén a' canicula idejére, igen tisztán maradnak a' tövek, 's

a' nap elsüti a' gerizdeket, 's azok elhullanak, vagy elnyellenek. Ellenben Némellyek

6. A' Hegyallyán négyszer kapálnak. Elsőben mindjárt Martiusban, midőn a' töveket kinyitják: másodszor Szőlő virágzás után Május végével a' kötés után: harmadszor Juniusban, és negyedszer a' Canicula megszűntével Augustus végén, és Novemberben ötödször fednek. De többnyire, kivált a' földűket Juniusban nem kapálják.

Ezen munkában e' szerint mindenütt hiba van; de orvosolható. A' Hegyalljaiak jól tennék, ha a' munka kevesítésére a' Zala Vármegyeieket követvén, a' Fedést Augustusban harmadka helyett megtennék. A' Sopronyiak pedig úgy osztanak fel a' Kapálás idejét, mint a' Hegyalljaiak, és harmadszor Augustus végén Kapálnának. Ez a' szemet nevelné.

§. 120.

Az első Kapálást követi a' Felkarózás. A' melly dologban ezekre illő a' karóznak figyelmeztetni:

1. A' Karókat minden esztendőben meg kell hegyezni, hogy a' fél rothadás egészre válván, a' szél a' tövet karójával együtt ki ne düjtse.

2. A' szögeletes karókat jobban dítseri a' tapasztalás; mint a' gömbölyűket, a' mellyek a' Jég esőt töretlen aláeresztik a' tengelyekre, és görbe gurbák lévén nem lehet őket jól leverni.

3. Nem lehet azt a' szokást helybe hagyni, melly szerint a' karók mindjárt a' Tőke tövében veretnek le: mert ezek a' gyökeret megsértik, a' megsértésből, rothadás 's a' t.

következik. Legalábbis 1. tenyéryi hízakot szükség hát a' tő és karó közt hagyni.

4. A' bétörött Karóhegyeket, a' Kapás szorgalmatosan kisedje, hogy a' vad - viz általok ne szaporodjék.

5. Minthogy a' Karók sok helyen nemcsak nagy költségeket okoznak; hanem a' legszebb erdőketis tenkre teszik: jobb volna a' Szőlőket nem karózni, hanem vesszőjüket alant elmetélni; a' Bikásokat a' harmadik tőkéhez kötni 's a' t. Az ültetések, míg csak vesszőt nevelnek nem lehet nem karózni.

6. Azoknak, a' kik karókhoz oltson jutnak azt javasolom, hogy azokat a' tövektől ne szánják, és ne elégedjenek meg két tő közé egyet leütni; hanem minden tőnek adjanak egyet, vagy egynek se semmit: mert elhúzzák a' tövet a' Rendből.

7. A' Karózásra legjobb az az idő, mikor már a' gerizdek elvirítottak, a' mikor a' másod kapállást még a' Felkötözés megelőzze.

§. 121.

A'ki Szőlőjét felkarózta: kötözőkről is tartozik szorgalmatoskodni. Minálunk a' Gyermekek és értetlen személyek viszik ezt véghez; holott pedig a' jó kötözés többet használ a' metszésnél, 's a' rossz; károsabb a' rossz metszésnél. A' kötözésnek ezek a' törvényei:

1. Ha a' levél igen sok meglehet ritkítani, de igen módjával, és inkább a' Sallangokat, vagy haszontalan, és fattyú vesszőket szükség letördelni, mint a' levelket: mert míg a' Gyümölcs, nagyságában nevelkedik: nem annyira kíván Napfényt, mint árnyékot. A' Kötözők az Eszelényt (Curculio Bachus) németül (Wühl) leszedjék, és megégessék egy úttal, a' melly

melly a' kövér porhanyó földben szokott elhatalmazni.

2. A' forró napokban nem lehet kötözni, és a' leveleket leszaggatni: mert a' levelek a' Gyümöltstakarására szükségesek: másként elszűlnek.

3. Ha a' kötözéskor valaki a' Gerizd mellett lévő levelet leszakasztja: a' gyümölts egynehány napok múlva leesik. Ezt a' nyavalyát jól esmerik a' Szőlős gazdák; és így mondják ki: Nyellik a' Szőlő. De az okát a' rossz kötözésben, igazgatásban, és kapálás idejében nem keresik; pedig ott van egyedül.

4. A' Gazdának magának kell, vagy a' Vintzellérnek a' kötözőknél jelen lenni, hogy a' homlítani való jó vesszőket el ne törjék. A' másod kapások a' kötözőket követik.

5. Nem elég a' Szőlőt egyszer felkötni; hanem valamennyiszer a' szél a' kötéseket kiszaggatja: igazítani kell azt, és a' vesszőket újra kötni.

6. A' rendszerint való Igazgatás a'ban különbözik a' Felkötözéstől, hogy már itt a' Csemeték Canicula után, nem csak a' szél ereje ellen kötöztetnek fel; hanem a' levelekis megritkittatnak; a' buja fák eltöretnek; és a' salangok minden kiméllés nélkül leszeletnek.

7. Tizen négy nappal a' megérés előtt, már a' levelritkítésnek tökéletesen békét kell hagyni; hanemha az esztendő igen hideg. Ilyenkor egy levél se kell: de mégis mikor épen érni kezd a' szőlő: nem kell levelezni. Különben ha eső éri: kihasad a' szem; és a' leve elfoly. A' Hegyalljainak ezt szeretik, csak tartós ne legyen az eső. E' tsinálja az asszú szőlőt.

8. A' Kötözésre Csatéval, és Hársfa héjjal élnek a' Hegyallján. A' Balaton mellett pedig,

és Soprony körül zsúppal, a' melly igen tartatlan.

9. A' Balaton mellett Szőlő-örzőket nem tartanak, mint a' Hegyallján, hanem Hegyestereteket, és ezek alatt a' Szőlőnek nagyságához képest, egy vagy két Leány van megfogadva. Ezen Leányok egész szüretig igazgatják, és levelezik a' vesszőket. Még ez sem a' leg jobb szokás: mert a' Leányok sem a' Marhától, sem a' Tolvajtól meg nem menthetik a' Szőlőket; és keveset is dolgoznak, ha az ember mind úntalan utánnok nints, és igenis elkésik így az Igazgatás.

§. 122.

Az Igazgatást nyomban követi a' Harmadik-kapálás. Ez annál szükségesebb, mentől füvesebb a' Szőlő; a' melly miatt a' gyümölcsök árnyékban tartatván, szomorú tekintetűek, és vizenyek maradnak. Ha a' föld tiszta; és még nem nyomult jól össze a' Másodlástól fogva, egyszersmind a' szárazság is nagy, a' harmad kapálás még kártészen: de ez ritka esztendő, és jobb többször kapálni, mint keveset: mert a' negyedelés, a' mint a' Szőlőművesek tartják, az erszényt üresíti, de a' hordót tölti.

§. 123.

Minekelőtte ezen Szakaszt bévégzeném, még a' megvénült Szőlőknek javításáról is fogok röviden szót tenni.

A' megvénült 's elsoványodott Szőlők javítása ezen három dolgokkal segítettik. 1. Azal, ha a' rossz fajta, vagy igen elvénült tövek, a' földhöz, és fekvéshez alkalmaztatott jó-fajtákkal beoltatnak. 2. Ha a' jó féle fajták hom-

lítás, vagy bujtással szaporittatnak. 3. Ha a' sovány szőlő kövérítettetik.

A' vén töveknek Béoltása egynehány esztendőktől fogva igen szokásba ment. De megis érdemli, hogy közönségesen bevetessék: mert ezzel ottis lehet segíteni, a' hol homlítani vagy nem lehet, vagy költséges. Az oltásra e' következendőket szükség megtartani:

1. Az óltáshoz akkor lehet fogni: mikor már az idő annyira meglágyúlt; hogy a' kemény derektól nein lehet félni, 's a' vesszőkbenis a' nedvesség megindúlt.

2. Oltó-ágakat azon jegyek szerint válasszon az óltó, a' mellyeket az ültetnivaló vesszőkről megjegyzettem.

3. Az óltásra kiválasztott vesszőkből annyit vág tsak el: hogy az oltó ágan két három bimbók legyenek. A' felső végét az oltványnak a' szokás szerint a' végső bimbóval által ellenbe menedékesen metszi el; hogy a' kikönnyezett nedvesség, a' bimbót meg ne vakítsa. A' vastag, vagy alsó végét pedig, tsak közel a' legalsó bimbóhoz, úgy faragja meg, mint az egyéb Gyümöls-oltványokat.

4. A' faragással az Ágnak egyik oldalán meghagyatik a' héjja. Nem különben

5. Az ágnak völgyje, vagy béleis legalább az alsó bimbótól fogva, egy tzől nyira alá meg nem sértetik.

6. Az oltványoknak azonn az oldalán, a' mellyen a' bimbó ül: a' völgyön a' fejer fa vastagabban hagyatik, mint az ellen oldalon.

7. Az egész megfaragott rész egy tzől mind őszve.

8. A' vén tőkének a' feje igen alatt, vagy benn a' földben egyenesen elfürészeltetik, meg-simíttatik, és közepén keresztűl hasíttatik.

9. Némellyek a' tőke nyakát keresztül kötik, mikor hasítják, hogy a' hasadás nagyon alá ne menjen: és ez nem árt.

10. Leginkább ott fűrészelik a' tőke nyakát, a' hol az egészen síma, gömbölyű.

11. Egy tőbe két felül két óltóág botsátatik, de úgy, hogy a' bimbó mindég kifelé essék ábrázattal, és mind a' két darabnak héjja egymás mellé essék: mert nem a' fa forr együvé, hanem csak annak héjja.

12. Némellyek a' fellyebb ditsért flastrommal békenik a' sebet. Mások fagyúval kevert fejer viasszal nyomják bé. De ez elmaradhat: mert a' Kenőts kötőlék, a' mint másutt megjegyzettem csak arra való, hogy a' Levegő az eleven sebet meg ne szárítsa. A' Szőlőtőre nézve elől nints mit féltetni, mert azon a' seb alatt esik; és földel béborittatik, és így a' felebbi flastrom elég hozzá.

13. A' Seb úgy bényomatik a' flastrommal, hogy az alsó bimbó csak alig látszik ki.

14. Leg jobb csak kevéssel az előtt óltani, mikor a' tövek hajtani akarnak. A' tsendes időt megválasztani a' tapasztalás szükségesnek tanítja.

15. Az oltvány tövét első esztendőben, nem szokták felkapálni, hanem vigyázva csak gyomlálni.

16. Csak a' felső bimbóból ki ötlött salang hagyatik meg, 's a' legalsó letöretik, ha kifakadt. De az rendszerént vakon szokott maradni. Az új növény karóhoz köttetik, és az oldal sarjazások letsipetnek.

17. Télre is a' karóhoz kötve marad, nem úgy, mint a' többi vesszők.

18. Esztendő múlva az oltvány két szemre megmetszetik, és mellőle a' fű kiirtatik. Többnyire teremni is szokott.

19. Harmadik esztendőben már homlítani lehet róla hátorságosan.

Még más módot is követnek a' Szőlősgazdák az oltásban; de a' mint mindjárt megfogtetszeni az, csak ott használható, a' hol a' tövek fát hajtának, de nem gyümölcsöznek, vagy rossz fajták.

§. 124.

Mikor a' Gazdák vagy a' szépséget, vagy a' jó fajtát akarják Szőlőikbe bévinni, így oltanak:

1. Aprilisnek végén a' jó fajta vesszőket öt hat bimbonyira leszelik. Mikor elakarják oltani, vagy egyik, vagy másik végekből annyit elmetszenek, hogy az egész oltó ág három szemből áljon.

2. A' legalsó bimbótól fogva alá két tizolnyira megfaragtatik az oltvány úgy, a' mint a' legközelebb való §-ban mondtam.

3. Némellyek ezeket az ágakat még Martiusban megszedik és földben tartják.

4. Előbb mint sem oltanának, az egész rossz tövet eldöntik, és így egy töről 3—4 szál vesszőt a' meddig ér, 8 tizol mély keskeny árokba lefektetnek. Ezen bujtásoknak végeit a' földből kihagyják; elmetszik; megvasítják, és bé oltanak így egy tövet három négy helyen: mert az eldöntött tőnek gyökere bent él a' helyén.

5. Továbbá hárssal erőssen megkötetik a' megvasított, 's bé oltott vessző feje, hogy legkisebb vizeis ki ne folyhasson.

6. Felülről egy ujjnyira földel az oltvány hébo ittatik 's a' t. Ez a' hol van mibe oltani igen jó mód, és követést érdemel, mert ha egyik meg nem fogonszik is, a' másik megmarad. Én is élek vele.

§. 125.

Sokszor vagynak olly igen ritka Szőlők, hogy őket szükségesképen sűríteni kelletik. E're két módok vagynak ú. m. 1. Egész, és gyökeres töveknek ültetése. 2. A' homlítás vagy búj-tás. Hogy a' pusztá foltokat gyökeres tövekkel ültethesse be a' Gazda: arra töveket a' Forbuj-tás által kell nevelni.

A' homlítás, vagy bujtás tsak ott eshetik meg, a' hol bujtani való fa van. Hogy fa legyen, a' ritka töveket kell vessző hajtásra erültetni a' Kopátsolással, és a' vesszők meg nem metszé-sekkel. A' homlításban ezeket szükség mindenkor megtartani:

1. A' Vintzelér mindég a' legtermőbb vesszőket válassza.

2. Állandó és tartós tövet szaporitson.

3. A' vesszők tökéletesen megérettnek legyenek.

4. Hosszúságokat nem araszra, hanem a' bimbók sűrűségére, és számára nézve mérje ki.

5. Ha a' mult esztendőben nagy vólt a' termés: mentől kevesebb homlítani való vesszőt kell egy töről lehúzni.

6. A' homlító gödörbe jó pihent gyépföldet hintsünk.

7. Esztendő múlva az Anyatöről leszeljük, hogy magok tanuljanak élni. Ha az anya vén: kilehet vágni, 's helyére' új homlítványt tenni.

8. Azon fajtákat kell csak bűjtani, és olyan helyre, a' mellyek jót és sokat teremnek. Ehez nagy szemesség kívántatik. A' leves és bő gyümölcstű vesszőket kövér földbe, és az allyba szokás bűjtani. A' nemesebb Fajtákat köves, és magas helyre; a' gyengéket pedig a' legmelegebb részekre.

9. A' kik egész vöntöveket visznek valahová, a' sűrítés, vagy új ültetés kedvéért, úgy tselekesznek, hogy midőn a' tövet leássák, annak egyszerre minden vesszejétis elhomlitják. E're nézve a' melly tövet által akarnak ültetni, azt nem metszik meg. Így mindjárt első esztendőben az Anyán kívül annyi tövek szaporodnak, a' mennyi vesszők elhomlittattak. Meg kell itt azonban jegyezni, hogy az általültetésnél jobb e' régítövet az üres hely szomszédjában mélylen körül ásni; és a' vesszőknek árkot húzni. Így az egész tövet lefektetvén vesszőjének végeit felgörbíteni; földel letapodni, és mindjárt mégis kövéríteni. Ez a' mód hívatik Döntésnek, és igen szapora, és hasznos munka. Az ültetéseket Döntéssel leghamarább lehet megsűríteni. A' ki dönt nem ássa fel a' gyökeret.

§. 126.

A' Vén Szőlőknek javítására tartozik még a' kövérítésis. Ez annál szükségesebb, mentől meredekebb, vagy soványabb a' Szőlő; a' mellyről az eső és hó víz a' legjobb földet lesepri.

Már elébb mondtam hogy a' Szőlőtő olyan természetű plánta, a' mellynek, (noha igen gazdag levelei vagynak) mégis keveset gőzölög, következképen ha kövér földbe ültetvén, bővön tápláltatik: erőtelen gyümöl-

tsőt fog teremni: a' jó Gazda pedig jót akar termesztetni. Melyre nézve ha Szőlőjét olyan kőmorsás helyre építette; a' mellyben föld, és mértékletes nedvesség találtatik: továbbis olyan természetű földel hordja meg; 's a' trágyát, vagy egyéb kövérítő dolgokat a'kor használja: mikor a' szőlője úgy elsoványodik; hogy vesszőt épen nem akar hajtani, vagy ha sokat kíván inkább szűrni, mint jót. Röviden: vesszőt nevelni, és sokat termesztetni jó trágya kell; és a' földelés nem elegendő.

A' Hegyallyjai, Borsodi, és Sopronyi Szőlőművesek ősszel, gyakran tavasszal, a' mikor érkeznek, a' szőlők tetején, vagy lábánál találató gyepet négy szegeletre összerakják őlszáma-ra; a' gondosabbak két esztendeigis így rakásban tartják; 's télben, mikor a' Hó, vagy fagyás a' töveket a' tapodás alatt, megoltalmazák: a' Szőlőbe behordják. Ez a' gyepföld, a' mint a' tapasztalás, és a' tövek természete mutatja; jobb mindenféle trágyánál, jó bort, de keveset termesztetni. De még jobbis lenne: ha, még rakásban áli: ottan ottan megforgattatván a' Nap és Levegő által megterhesíttetne.

Hogy pedig ilyen jóföld dolgában (a' gyakor földelés miatt) meg ne szoruljunk: az úgy nevezet Liktör-vermeket bévinni fő gondunknak tartsuk: mert a' lefolyó víz a' legjobb földet lehúzáván felülről, ezen gödrökbe, kevés tolvajlással ismét leteszi; 's a' Gazdának a' visszahordásra általadja. Ezen vermek olyan helyen vagynak ásva, a' hova a' Szőlőből több helyekről össze jön az Eső-víz. Némellyik két öl mély, és széles szokott lenni, 's minden árok, vagy köz végén van, egy legalább. Ebből a' Munkások a' szőlőlevelet kötéskor; letördelt vesszőket igazgatáskor, mindenféle gizgast

Saraboláskor; és a' venyigét a' Metszéskor belehordják. Az eső vizet ráveszik; és általa mindent öszverothasztanak. Ennél jobb, és könnyebben szereshető trágyát gondolni se lehet a' Szőlőkhöz.

§. 127.

Hogy ezen Részt bérekeszthessem; ide iktatom a' Szőlős-gazdáknak azon cynsurájakat, a' mellyek szerint a' Szőlőt megbetsülni; munkáját meghatározni, és termékenységet jónak, közepszerűnek, vagy éppen rossznak tartani szokták.

1. Egy hold Szőlőt 8—10. Kapásraszokás betsülni; sőt ha messze kell a' Kapásnak utána menni, 12-re úgy hogy ha ezt valaki elakarja adni, minden Kapást 60—80 forintra taxál, az az 480, vagy 800 forintra. E' szerint; ha a' Kapásnak messzebb kell menni:

2. Egy hold Homokot 6. Agyagot 10. ember megkapáll: es a' Kövest 12.

3. Egy hold közönségesen 1200 □ ölet tesz, és minden négy szegületű egy öl földön kell állani 9—10. szőlőtőnek, és így ha a' szőlő jó karban van: egy Holdban kell lenni 9,000, sőt 12,000 tőnek; ha a' Szőlőkben semmi útak, vagy Megyék nem volnának.

4. Egy Kapásra a' Balaton mellett közönségesen hat pos. akót: ha a' termés nagy: 10: ha pedig rossz: 3—4 akó mustot számlálnak. A' Hegyallyán, és a' Sopronyi Hegyekenn egy Kapás után, ha a' termés jó: 3. ha rossz: egy akót szokás számlálni: de a' Sopronyi akó 80 itszét téssen, és így megegyezik a' száraz köhöllel: a' melly a' pos. akóból a' felpúpozás által nevedett, a' mint régenten a' száraz termést szokták mérni, árulni, és venni: mint

ezt az Almával, szilvával, gesztenyével, és fejes kukoritzával, mais tselekesszük.

VIII. R É S Z.

A' Bortsinálásról.

§. 128.

Rossz köszönetet érdemlenék Hazafi társaitól, ha csak azt mondanám, mit ültessenek, hova, hogy viseljék gondját, és miképen javítsák? azt ellenben, miképen kell a' termett gyümölből jó bort készíteni, 's annak a' Pintzékben gondját viselni? elmellőzném.

Híres a' Hegyaljai-bor, mikor az esztendő jó: de a'koris lehetne még sokkal jobb; ha készítésével jobban bännánk. Mikor pedig az idő nem kedvez: szorgalmatossággal kell azt véghez vinni, a' mit a' Természet elmulatott. Ez a' szorgalmatosság a' bortermő helyekenn sokféle: Nem volna e' hát jó a' Soproniaknak, Muraközieknek, Somlaiaknak, és a' Badatsony tállyéki Szőlőműveseknek azt tudni, a' mit a' Hegyaljai jobb Gazdák gyakorlanak; és a' Hegyaljaiaknak, a' Soproniaktól, 's másoktól némellyeket általvenni?

- A' bor jól tsinálásához megkívántatik
- a. Az okos szüretelés, vagy szőlőszedés.
 - b. A' szőlő levének jó megforrása.
 - c. A' jó edény, vagy hordó.
 - d. A' jó pintze.
 - e. A' Borokkal való bánás.
 - f. A' Boroknak orvoslása.
 - g. A' mesterséges borok.

I. S Z A K A S Z.

A' Szüretről.

§. 129.

A' Bortsinálásnak fundamentoma a' szüret. A' szüret pedig ezen az Igazságon épül fel: *Az éretlen szőlőből soha bor nem lessz.* Mellyrenézve a' szemekben való nedvességnek, a' Napfény és Levegő által még a' tőkén keresztül kell esni az első megforráson.

Abból hogy a' gerizd édes, és tőle az embernek újjai összetapadnak: nem lehet olyan bizonyos következtést a' Szüret' idejére tsinálni; mint minálunk szokás: mert az édesség már a'koris megvan; mikor még a' szemek tele vagynak vízzel. Némelly fajták pedig soha se mennek arra a' tökéletességre, hogy azzal a' tsúszó édességgel bírjanak; a' mellyből a' mi Szőlős-gazdáink a' Szüretnek közellétét megítélik. Ama híres bortsináló Forminthan annak idejében meg van ugyan a' kövér édesség: de olly megkötve, hogy annál érettebb korábanis, reszeli az embet torkát, 's következképen idővel fog kifejtődni, 's különválani. Ez a' Szőlő későbbben érik, és későbbbenis forr ki mint más fajta. De annél tartósabb bort is csepeg. Körültem Horváth, v. Tóth Szőlőnek hijják.

Más környüállásokból kell hát azt kihozni: ha lehet e' már szedni, vagy pedig a' Szüretet még továbbra halasztani.

A' mi Budai, Sopronyi, és Miskoltzi Gazdáink, a' gerizdek megérését olly sarkalatos dolognak tartják a' jó bortsinálásban, hogy ő nálok nem szabad addig szüretelni, mig a' Tanás

a'hoz értő tapasztalt Személyekkel az egész Határt megvizsgáltatván, a' többsége a' Hegyeket meg nem ereszti. A' Nemesi Birtok sokszor kárt tészzen soknak a' Gazdák között.

Azonban ez a' Rendtartás azon Határokat nézi, a' mellyek különös jó bort teremnek: és a' külsők kiviszik tőlünk. Egyébütt, a' hol kinek kinek ott Szőlőt ültetni szabad: a' hol meggondolja, a' Hegyek megeresztése a' Hegy mesterek hiradásától függ; és a' Szőlőművesek, földjeiket minden megválasztás nélkül, mindenféle fajtákkal, idején, vagy későn érőkkel zavarva beültetik: nem lehet jó bort tsinálni.

§. 130.

Ha tehát az édes és tapadós nedvesség nem tsalhatatlan jele az érettségnek, és mindenütt véghez vinni nem lehet, hogy közönséges Személyek vizsgálják - meg a' Hegyeket: magának a' Gazdának kelletik a' Szüret idejét meghatározni tudni. Ezekből azt észre veheti:

1. Ha a' levelek nemtsak lekonyúlnak; megsárgúlnak; hanem mint érettek leis hűllnek, a' szemek fonnyadni kezdenek, és édes ragadós nedvességűek.

2. A' gerizdeknek tengelyei megbarnúlnak, és száradnak. Ha azok még zöldek: a' gerizdek még egynehány napig a' tőkén kelletik hagyni: mert a' zöld szín itt azt jelenti, hogy még a' víz sok, a' mellynek, ha jó bort akarunk tsinálni, ki kell gőzölgönni.

3. Kivált a' szemekben való magokat szükség rámára vonni; és ha a' Fejérszőlők magjai zöldek, nem pedig sárga barnák; 's a' természet szerint veressek; még nem setét pejek: jele hogy a' szőlő még nem tökéletes.

4. Míg a' szemekben igen híg a' lév, és nem sűrű: jele, hogy még sok víz van benne.

5. Ennek a' víznek kell hát elrepülni; a' mellyet maga a' Természetis véghez viszen; ha magunk meg nem akadályoztatjuk; az az, ha a' gerizdeket továbbis a' töveken hagyjuk. Sokan, hogy a' megérett szemekben a' vizet megkevesítsék: a' leveleket apródonként leszaggatják; vagy legalább a' szedéssel addig várakoznak, míg a' szemeket a' dér meg tsipvénn, a' levét megkevesíti. E'ből az ckból halasztják a' Hegyallyjai, és Sopronyi Gazdák a' Szüretet olly későre, hogy gyakran a' hó s le-
esik. A' Borsod Vármegyeiek ebben nagyon hibáznak, a' kik a' szüretet hamarább kezdik a' Hegyallyjaiaknál két héttel. A' kik pedig a' Szőlőket trágyázzák: még nagyobbban hibáznak; mert a' rothadás miatt, Sz. Mihály napkor már kénytelenek szüretelni. Ha az eső megindulástól, vagy a' Télnek békövetkezésétől lehet tartani: jobb a' Szőlőt megszedni, de még is a' legérettebb gerizdekből, ha mód van henne csak egy két akóra valótiis száraz levegőn fedél alatt megfonnyasztani. A' Hegyallyján magam láttam, hogy a' gerizdeket kementzékbenis szárastották; noha koránt sem a'ból a' végből, hogy magok jó bort szűrhesse-
nek a' Gazdák; hanem hogy az aszalt szemeket Aszú vagy Teppett szőlő helyett (a' mellynek gyakran nagy ára van) eladják.

§. 131.

E're a' szárastott szőlőre azt jegyzem meg, hogy közönséges bort a' fonnyadt szemekből is (akar mi módon fonnyadtakis azok meg) mindég jobbat lehet készíteni, mint a' nyers, és vizes szemekből. De ha mindjárt valaki,

nem tsak fonnyasztja; hanem megis aszalja: ingyen se várja, hogy olly kedves Asszúszőlő bort tsinál, mint a' tőkén megaszott gerizdeből szűrődik. Az 1784-dik esztendőbeli esős szüret idején Liszkán én magam próbáltam ezt a' mesterséget, hogy kementzében egy pos. köböl szemet megaszaltam, bétapodtattam, s bornak tsináltam olly reménység alatt, hogy az én borom majd szint ollyan jó lessz, mint mikor az esztendő igen jó. Azt nem értemel: ámbár megvallom, hogy fogytig édes, gyöke-res, és tiszta volt a' bor. Ebben különbözött a' jó esztendőbeli terméstől. 1. Hogy ritkás volt, nem kövér. 2. Hamar megforrott. 3. Az a' kedves illatja, a' mit a' Kupetzek (Accentusnak) Szamatnak hívnak, soha se volt. A' melyből kihúszom azt, hogy a' Napfény, nem a' meleg (mert ez elég volt a' Kementzében) ad erőt (Geist) és Szamatot a' gyümölcseinek. Azonban még is ditsérhetem az ilyen bortis; és méltó az olly esztendőben tsinálni, a' mely az Asszonyokról elfelejtkezvén, kontyalá valót nem terem.

§. 132.

A' mi több Határookban teremni szokott Boraink, szintúgy elhiresednének, mint a' Tokaji, vagy Ménesi borok, ha a' Szedésben ezeket követnének. A' régi Szőlős-gazdák nem hogy nedves, esős időben; de még tsak a' kor se szedtek: mikor még a' harmat a' szemekenn fekszik. A' Vajy, Ráday, Szemere, Szirmay, Patay és más Uraságok, ha az esztendő jó; most se szednek 9—10 óráig.

§. 133.

Az idő megválasztása után, leg alább az érett gerizdek megválogatása szükséges. Ha a'

külömbféle Szőlőfajok, különös sorokba, vagy közökbe nintsenek ültetve; és valaki mégis azokat összeválogattatni akarná: igen sok munkájába, és költségébe kerülne. A' megválogatással tehát nem azt akarom, hogy minden különböző fajt különis szedjünk; hanem azt, hogy az egyforma érett, édes, húsos, ép, és fejér szőlőket szedjük össze, és ezekből sajtoljunk levet: és a' feketéketis külön: mert a' rossz a' jótis elrontja. Én tapasztalásomból azt mondhatom, hogy minden esmertető jeleire nézve, ott kostoltam legjobb bort, a' hol ezek a' Fajták voltak össze egyelítve: Formint, Góhér, kevés Sombajom, Hárs levelű, Bakator, Pataki, vagy Balafánt, és Demjén szőlő. A' tsupa Muskatál bornak szagát és ízét nem minden ember szereti: de ha az, az Asszúszőlő közé gerizdestől tapodtatik együvé: kedves illatú lessz a' bor. A' tsupa Formint három esztendeig legalább, igen kemény, és eleinten fojtósis.

2. Ollyan Szedőket hotsássunk a' szőlőbe, a' kik igazán akarnakis, tudnakis dolgozni. Az éretlent, rothadtat, és erőtlen leves fajtát jól esmerik, és külön teszik. Mindenek fellett a' Vintzellér jelen légyen, a' ki kinek kinek megmutassa, mitsodás gerizdeket szedjen le, és millyeket ne.

3. A' mit egy nap szedetünk: kiis nyomjuk: mert a' bort semmi se vesztegeti meg jobban, mintha különböző levek töltetnek együvé. Ugyanis az egyszerre való forrás adja a' bornak a' tüzet, és erőt. Már pedig ha úgy tselekeszünk, mint a' közönséges Gazdák: a' kik egy hétigis szednek egy kádba; 's ha belé nem fér: a' Gazda a' gerizdeket megtsomoszolja, 's meg frisset tölt rá: a' lessz belőle, hogy a' Must hol neki

indúl a' forrásnak a' Rádban, hol megakadályoztatik. A' melly miatt a' bornak ereje elvész nagyobbára.

4. A' ki jó bort akar tsinálni: a' szemeket a' tengelyről is, vagy tsutkáról leszedje: mert a' bizonyos, hogy attól a' bor fojtós lessz; és hogy a' munka annál szaporábban menjen, jó erre a' végre a' drót rostély; a' mellyet a' Sopronyiak a' Rádra fektetnek; a' gerizdeket rá-töltik; és azokat kézzel mind addig dörgölik rajta; míg a' szemek áttal hullván, a' nyelek vagy tsuták, meztelen maradnak. Ennél 1817-ben Budánn egy jobb, és szaporább *Machina* találtatott fel a' szőlőszemeknek a' tengelyekről, vagy nyelről való lefosztására, és kinyomására. Ha én nem mondomis, hogy a' szemmen szedett gerizdekből készült bor sokkal jobb, mint mikor tengely, mag, törköly, egres, és rothadt szemek együtt kitsafartatnak; a' Gazdák a' tapasztalásból tudhatják, hogy a' Sajtólás mindég nyelíz. Aztis tudják, hogy a' tengely még a' levetis felissza sok esztendőben: mert ha a' szőlő érett; annak bizonyos, hogy száraznak kell lenni.

Kivált pedig a' hideg esztendőben lehet a' tengelynek a' horbakeveredésének következtét tapasztalni; a' mikor a' tengelyek fojtós levesek.

5. A' Csomoszolást, Megtörést, és 'sákban taposást mind jónak lehet tartani; és vellek továbbis élni, tsak elébb a' gerizdeket tangelyekről fosszuk le. A' szemet nyel nélkül, a' kinek hogy tetszik törheti bátran. A' Sákban taposásnak sok seprő a' következése.

6. Még az ollyan Bor is jobb és fejeőbb a' melly a' Kádakra töretlen töltött gerizdekből minden moszolás nélkül tsak megnyomtatva,
szívá.

szivárog. Miért? mert a' csutkának fojtós levélvel nintsen elegyedve, és megfestve. A' 'Siddók Kóserje ezért jobb. Ezzel a' hamar leszűrőssel a' fekete szőlőnekis feje maradjon leve, mint a' Campaniai bor rendszerint feje; pedig töretlen fekete szőlőből készül.

§. 134.

Mind ez a' must körül javasolt gondoskodás oda néz, hogy az által mind az Uraságok, mind pedig az apró Termesztők, a' kiknek nagy számú terméséből van a' kivétel, oda vigyék a' bortsinálást, hogy a' Miskoltzi, Szikszai, Aszalai, Hétzei, Sopronyi, Ruszthi, Sewardi, Somlyai, Badatsonyi, Keszthelyi Muraközi, Böhönyi, és Zákányi bor, ne csak a' Tokaji, és Ménesi borral mérkezhessen; hanem a' külső Országiakkal is kiállja a' piatzot.

Megvallom azonban hogy a' jó bortsinálásnak minálunk, a' Tized és Kilentzed szedés nagy akadállya: Ha a' szőlős Gazdák, csak a' feje szőlőt külön szedik is: már annak a' levét dézmába elveszik. Hát ha még valamelyes jobbat találnának csinálni? E' nagy akadály a' jó bor csinálásban.

Ellenben azis igaz lévén, hogy az emberek az Uraságokat a' szabadtszéssénn álló Hegyvámval ezerféle képen kijádzák. Innen rosszabb jövedelmet gondolni se lehet, mint a' hegyvám-bor. Ez így lévén a' Hazagazdálkodással legböltsebben fog tselekedni, ha a' bor-kereskedés tekintetéből a' szőlőkön fekvő terheket pénzül megváltani rendeli; vagy az egész szőlőhaszonvételt örökösen eladatja: minthogy itt javítani, úgy se lehet egy Földes Urnak is: de a' pénzen szerezhetne javítható Jóságot magának.

II. S Z A K A S Z.

A' Mustnak megforrásáról.

§. 135.

A' Szőlő leve egyenesen a' megforrás által mén arra az állapotra hogy azt bornak lehetne nevezni; és épen e'ben különbözik a' musttól, hogy belőle már most Égett-bort lehet a' tűz által kihajtani: Egyedül a' forrás hát az, a' mi ezt a' vékony, és gyúladó Lelket külön állítja. Ezen az úton a' *Kalmukok*, a' mint *Pallás*, és *Lepechin* Tom. 1. Pag. 33. bizonyítja a' Ló-tejből is Égett-bort főznek.

§. 136.

Mentől hejesebben men véghez a' Forrás: a' bor annál jobb. Mellyrenézve hogy a' Gazda a' forrásnak tulajdonságait állallassa: e' dologról bővebben beszéllek.

A' forrást (fermentatio) a' Chemicusok három gráditsra osztják: Első a' Borforrás (fermentatio vinosa) Második az Etzetesedés (fer. Acetosa) harmadik a' rothadás (fer. putrida) Az első által valamely részegítő folyótest készül; a' másodikkal ezt a' részegítő Spiritust a' test levetkezi, és etzetté válik; a' rothadás által pedig olyanná lessz a' mitsodás még eddig nem volt t. i. valami nyúlós, se nem édes, vagy tüzes; se nem etzetes testé, és itt a' Természet megáll, és tovább nem mén.

Nem minden testek mennek mind ezen a' három forrás nemein keresztül: mert némelyek csak megetzetesednek; és megrothadnak, mint a' Savó, és Dinnye lév. Mások egyszerre megrothadnak. Az édes, és sűrű ned-

vességű gyümölcsek mind a' három által
mennek.

§. 137.

A' forrásra szükségképen megkívántatnak

1. A' Nedvességnek bizonyos mértéke.

Az Asszú szőlő mentől vizezesebb: annál hamarabb forrást, 's etzetesedést kap, és mentől ösztövére húsosabb: annál tovább el áll megindulás nélkül. 1773-ban még Februáriusban is volt elég tapodatlan szőlő a' kádakban, és meg nem mozdult: mert vize nem volt. Így a' borok is minél kövérebbek: annál későbbben forranak, kivált a' nagy hordokban.

2. A' meleg. Ha ez igen nagy: etzetet tsinál. Illyen a' vizez must.

3. A' Levegőnek a' mustba való szabad befolyása. Ha ez nagyon háborgos: a' forrást megállítja. Ez a' szél. Ha a' levegő hűs: a' forrás lassú. Így van a' bor a' hideg kőpintzékben.

4. A' mustot tevő részeknek összeelegyedésse. Illyenek a' Czúkor, víz, borkő, olaj, levegő, szesz, és égett bor.

§. 138.

A' Termesztőnek úgy tartom elég a' Must megforrására e' következőket tudni.

1. Ha sok a' Czúkor, vagy méz a' lévben, a' bor későn kezd forrani. Illyenek az igen jó esztendőbeli borok. Ezeket erős borokkal ha össze keverjük igen jó, és tartós borok lesznek belőlök.

2. Ha a' víz sok: a' must mindjárt forr. Illyen az esős szüret.

3. Ha a' bor kő sok: a' must igen savanyú. Illyen a' hideg esztendőbeli éretlen szőlő leve.

4. Ha az égett bor sok: a' bor igen tüzes, v. erős, pezseg a' pohárban. Illyenek a' közép esztendőbeli termések. Az illyen borok legál-landóbbak. Össze keverve pedig az igen kövérekkel $\frac{1}{3}$ részben igen kedves italt adnak.

5. A' megforrás kettő. Egyik a' Szüretkori sebes vagy zubogó forrás. A' másik a' tsendes forrás; és az igen kövér borok a' jó pintzében így szoktak tavaszig, őszig, sőt két esztendeig is forrani.

6. A' Természet maga véghez viszi a' megforrást előbb, vagy később. Ha mi ezt nem várhatjuk, segíthetünk rajta azzal, hogy a' forrani, vagy a' megtisztulni nem akaró kövér bort más gyökeres borral megkeverjük. A' melegítést soha se találtam jónak. A' hordók meghempergetését pedig használni tapasztaltam.

7. Ha a' must egyszerre, és sebesen ki-forrhatja magát jobb bor lessz belőle. Azértis a' levet minden nap le kell a' kádról szűrni, és hordóstól egy úttal a' maga állandó helyére elrakni. Ha a' must a' kádon forr meg: erőte-lenebb, mint a' hordóban forrott.

8. A' ki a' forrani indúlt mustot friss, vagy hideg musttal keveri, 's ez által a' forrást félbe szaggatja: a' bort elrontja. Illyenek a' Dézmaborok.

9. A' ki az édes mustot mindjárt a' szűrés után nem teheti pintzébe, vagy borházba, hadja azt háborgatás nélkül, míg sarját kihányja, és azután rakja el. Ez a' bor azonban soha sem lessz olly erős és illatos, mint az, a' melly egyszerre, és egyenlő melegben forhatta ki magát; mint a' 7. szám alatt megjegyeztem.

10. Ha a' Gazda látja, hogy a' mustok már a' sebes forrást elvégezvén meghijjánosod-

tak: azokat azonnal töltögesse meg; és a' kihányt élesztőt, és magot lehányván, a' hordó szájját igen gyengén dugja be. Híjjánosantartani a' hordókat káros.

11. Ha a' Gazda nem szellőző pintzékre rakta forratlan borait vigyázva, és gyertyával menjen mindenkor a' borokhoz. Ha a' mustok még zubognak, térjen vissza: de ha már tsendesekis, tartsa a' gyertyát felnek, és a' maga fejét alának. Ha még sok a' borból kifejtett Szesz a' pintzében; az a' gyertyát elfogja oltani, és a' Gazda életétis, ha ki nem szalad.

III. S Z A K A S Z.

A' Hordókról.

§. 139.

A' jó bortsináláshoz további szükséges dolog a' jó és tiszta hordó. Erre a' magyar Boros-gazdák általjában sokkal több gondot fordítanak, mint vagy a' gerizdek megválogatására, vagy a' mustnak megforrására.

A' Hegyallyján, és ennek szomszédságában rendszerint három akós hordókkal éinek; a' Dunántúl pedig a' köztermesztők háromtól kezdve tizen négy akó nagyra tsináltatják azokat. Ezenkívül az Uraságok tartanak. 20. 40. 60. 100. 200. akós, 's nagyobb hordókat pintzékben vas abrants alatt, és beléjek a' mustot bőr-csőkön eresztik le az ablakokon.

§. 140.

Mind az apró, mind a' nagy hordóknak vannak a' magok hasznaik, és hibáik.

A' hegyallyjai 3 akós göntzi hordók minden rövid fa derekából kikerülnek, és könnyen

tisztíthatók, és vihetők. Ellenben nagy hejet foglalnak a' pintzékben, sok töltelék megemésztének, az erdőket nagyon fogyasztják, sok pénzt és abrantsot kívánnak. Egy jó kímélés volna, ha a' három hejett hat, és kilentz akósokkal élnének. Ezek viteleis könnyebb volna mindenféle szekerekre nézve.

A' nagy hordókhoz kevesebb töltelék kell sokkal, tovább megtartják a' bort jó erőben, kevesebb hejet kívánnak, és az abrantsok örökös. Ellenben minél nagyobbak, annál nehezebb őket tisztítani, és e' miatt kevés tiszta, és szamatos bort találunk benne; soha ki nem száradhatván hamar elrothadnak, ha üressen állanak penészt kapnak, és a' szű össze fúrja; a' sok lefejtéssel igen elgyengül benne a' bor: és a' mi legtöbb, a' legszebb épület fákat fogyasztják erdőjinkből. E' szerint az egész haszon belőlök, a' kisebb pintze, és kevesebb töltelék. A' kettőt összehasonlítván úgy találjuk hogy a' Magyar Bortermesztők 5, 6, 8. 10. 12. akós hordójok gazdaságosabb, mint az 50. 60. 100. s több akós drága, és kevesig tartó Német hordók.

Matériája a' hordoknak minálunk tölgyfa. A' gesztenye szint illy jó volna. A' Cserfát a' szű kilikgatja, keserű leve van, és ritkasága miatt sok bort kigőzölög. Ha mindazáltal a' meghasogatott cserfa donga két hólnapig vízben ázik, keserűségétis levetkezi, és megis sürrüdik tapasztalásom szerint. A' szomszéd Horvátok kőris, nyár, hárs, és mindenféle fákból csinálnak hordókat, és e' miatt különben gyökeres boraikat ki nem viszik.

§. 141.

A' hordót a' matérián felül a' tisztaság teszi jóvá. A' Hegyalljaiak új hordóikat diófa

leveles vízzel forrózzák: a' Dunántúl lakók pedig a' tölgyfának festékjét forró sós vízzel veszik el, és jó illatúvá azzal tsinálják, hogy a' sós víz után vad citrom fűvel (melissa) a' mit űk méreg szopó fűnek neveznek, újra kiforrózzák. Mind a' kettőt jónak tapasztaltam. A' nagy hordókat forró sós vízzel mossák, vagy lotsolják a' kádárok, és azután szalonnával erőssen megkenik.

§. 142.

Az ovúlt hordoknak, mihelyt üressen maradnak, mind én, mind más gondos Gazdák, egyik fenekét kiveszik, és rólok a' bor követ tisztán levakarják, és szüretig szellős hejen tartják. Ez a' fogás az, a' melly a' mi borainkat, minden külső mesterkőzés nélkül tisztáká, és ihatókká tsinálja.

A' penészes hordókat (v. hejesebben szólván, a' mellyekben moha nőtt) egyedül azzal lehet megjavítani, ha mind kétfenékeket kivévén lángoló tűzzel kipörköljük. A' többi módok mind haszontalan vakítások.

Az üressen maradt nagy hordókat a' Kádárok, v. Kultsárok minden holnapban bűdös-kővel (Unschlag) telefüstölik, és lefojtva tartják. Ennél a' kimeszelést jobbnak találtam. Még kívül is jobb a' hordókat ki meszelni, mint olajos festékekkel bemázolni: mert az olajszag a' boronnis meg érzik még 3 esztendő múlva is.

IV. SZAKASZ.

A' Pintzékről.

§. 143.

A' hordón kívül, még különösen a' pinteis tsinálja a' jó bort.

A' Pintzének két kiváltképen való vége van.

1. Hogy a' Bort a' romlástól megtartsa.
 2. Hogy azt kifőzvéen apródonként, megszelé-
 ditse. A' bornak megromlását a' pintze úgy tá-
 voztatja el; ha az a' sebes forráson általesett
 bort nem engedi újjra forrásba menni. A' me-
 leg levegő a' forrást az etzetesedésre, és rot-
 hadásra által viszi. A' mellyből ezt a' követke-
 zést tsinálják a' Gazdák: tehát a' pintze annál
 jobb minél hidegebb. E' nem igaz: mert a'
 pintzéknek (a' mint mondám) nem tsak az a'
 vegek, hogy a' romlástól a' Bort oltalmazták
 meg; hanem még azis, hogy a' bort tsendesen
 kifőzzék, és megszelidítsék, ehez pedig, mér-
 sékelt meleg kell.

A' Természet a' tsendes és mértékletes me-
 leget rendelte. A' pintzének tehát ollyannak
 kell lenni, a' melly a' bort tsendesen főzze
 ugyan de új forrásra ne indítsa; sem a' tsen-
 des forrást félbe neszakassza.

§. 144.

Különös minéműségek a' Pintzéknek ezek:

1. A' Térenn, vagy lapájon a' Pintzét nem
 lehet mélyre ásni: mert a' víz tsak hamar alá-
 fakad. Illyen helyen tehát inkább fent kell tsi-
 nálni a' pintzét, és felül vastagon takarni föld-
 del, és fedéllel, hogy a' meleg, vagy hideg
 mindég egyforma legyen benne.

1. A' száraz homok, akarhol találtassa-
 nak, mindenkor hasznosabban fordittatnak
 pintzéknek, mint az agyag, a' melly termé-
 zesen nedves szokott lenni.

2. A' házak aláis tsak a' száraz homokban
 lehet téglából pintzét rakatni. A' nedves agyag-
 ban ásott pintze a' szobák falait vizessen tart-

ja, és magasan megfeketíti. Innen tanátsosabb pintzét v. szabad hejen, vagy a' szénás, és gabonás pajták alá építtetni hosszan: tsak hogy a' föld a' bolthajtásán felül három láb vastag légyen.

3. A' hegy oldalakban is elég ás pintzét 3. legfelebb 4 öl mélységre alá eresztetni: mert ezentúl is a' levegő se melegebb, se hidegebb.

4. A' jó Pintzében a' Meleg-mérő mindig a' 10-dik gráditson marad. Ezen felül már mindjárt a' tüzes forrás kezdődik, alatta pedig az észrevehetetlen mozgásis megszűnik.

5. A' meleg az Ajtókon, ablakokon, és lélek-lyukakon szokott bérohanni. Ezekre jobban vigyázzon az Építő mint a' mélységre. Ezek arra valók hogy a' tisztátalan helyett, tiszta, és friss szellő bortsáttassék be. De mikor épen ezt akarjuk bébortsátani: a' meleget is bészalasztjuk; ha őket nem jól alkalmaztatjuk. Legjobb, ha a' pintzék hátokkal, vagy farral Északnak fekszenek, és szájokkal délnek: de hát ilyenkor valami tornáztot, vagy borházat kell elejekbe építeni. Ha a' felszélnek nyílik az ajtó: a' bor, valamikor szél van, megzavarodik, és kidagad a' hordokból; ha a' pintzetorok alsó végénis záros ajtó nints. Illyen módon elég a' pintze farán, és torkán lélek likat hagyni: így a' hűs felszél végig jár a' pintzén. A' sok és nagy ablakok kivált ha azok egymással mind a' két oldalon szem közt állanak, a' levegőt egy nap háromféltre is változtatván a' bort nem jobbitják, és a' hordókat nem száraztják, hanem azt zavarják: ezt pedig nedvesítik. Erre nézve, akarmint feküdjön a' pintze, a' felettevaló épület miatt, annak tsak a' farán és torka felett kell egy egy lélek likat, vagy ablakot hagyni. A' Házak alatt való pin-

tze ablaka (ha jó akar lenni) belől a' föld szint kezdődik; és kívül a' bolthajtás magasságával egy színbe fekszik. Az ablak szélessége 2. láb: magassága 8. tzől és rajta tábla van. Az ilyen pintze Melegmérő nélkül soha se lehet. Ha a' Levegő a' Melegmérőt 15. gráditsnális fellyebb emeli, a' melly Nyárban rendszerint megszokott esni: az ablak táblát be kell zárni.

6. A' Lélek lyukat és ablakot ha tábla nints, vagy nem használ: tiszta materiával kell, és nem ganajjal bedugni, a' mint sokan tselesznek: mert a' ganaj a' belső levegőt megdohosítja. A' bor pedig a' levegőből könnyen rossz szagot szokott kapni.

7. A' Kuftsár maga után a' külső ajtót nyomonn betegye mindenkör, hogy minél kevesebb különböző levegő mehessen a' pintzébe. Ha mindazáltal a' dörgés előtt nyárban a' pintze igen meleg: hajnalban kilehet, sőt kikell az ajtókat nyitni, és hűs levegőt beeresztetni. A' Pintzékbe ha mélylek: mindenkör gyertyával menjen a' Gazda, és próbát tegyen, hogy a' belső levegő nem rossz? mert ezekben nem tsak ollyankor szokott a' halálos levegő meggyülni: mikor a' Must heves forrásban van; hanem egyebkoris szokott a' földből valamelly Köszén szesz kifejtődni. E'szerint megöli az embert, mint a' Bor-szeszi. Ezt a' rossz levegőt nagyon neveli a' tisztátalanság, Káposzta, Kerti zöldség, Szalonna, rothadtfa, szemet, és egyebek. Ezeket hát a' hol Bor van: nem kell megszenvedni, nem tsak az egészségre, de a' Borokra nézveis; a' mellyek a' szagot könnyen magokhoz veszik.

8. Ollyan helyen soha se kell pintzét ásní, hogy felette szekerral járnak el: mert a' zázás a' bort megzavarja.

V. S Z A K A S Z.

A' borokkal való bánásról.

§. 145.

A' Borokkal való bánás köznévvvel Gondviselésnek mondatik. Erre több gazdasági fogások szükségesek. ú. m.

1. Az Új boroknak első vagy forró-hijjok megtöltése, megakolása, és szájja béverése.

2. Általában minden boros hordóknak, minden hétenn legalább egyszer való megtörlögtetése.

3. Minden hóldnapban kétszervaló megtöltése.

4. Az új-boroknak lefejtése, vagy seprőről való leszedése, és Ánszlogolása.

5. A' boroknak tisztogatása.

6. A' hordóknak abrantsoltatása, és

7. A' hibásoknak orvoslása. Ezen munkákat lássuk már most sorban:

I. A' borok az első forrás által sok sárt kihányanak magokból; és ez által nagy hijjok esik. Az Asszú-szőlő borok legtöbbet. Ezt a' jó Gazda edénybe megszedi; és ha valamellyik bor nem akarna forrani: ezt a' sárt vagy élesztőt keveri belé. Egyébkor is ugyan mindenkör; de kivált először olyan borral kell a' hijjános hordókat megtölteni, a' melly egy idős; jószágára nézve pedig még jobb azoknál. Külömben ha alábbvaló a' töltelék; elrontja a' jótis. Erre nézve én a' különböző esztendőken termett borok összekeverését, hanemha igen értelmes embernek, nem javasolom.

II. Kivált ha a' pintze nedves: szükséges a' hordókat vastag ruhával, vagy Zsák dara-

bokkal egészen megtörölgetni: mert másként a' penész a' hordót, és abrantsokat elrontja; sőt a' boris a' penész szagot megkapja. Sokann a' hordókat vizes ruhávalis megdöröglik. A' törlést minden hétben egyszer Szombaton megtéttetik a' jó Gazdák; és erősen béakonázzák a' hordó szájját.

III. A' Hordók ha annál jobbakis, mint-hogy fából vagynak: sok bort kigőzölögnek; a' Tserfa felissza. A' rossz pintzében a' szél fel-dúzzasztja a' bort, és kifolyatja. Ha már e'képen a' Hordók meghijjánosodnak, jó borokkal töltsessenek meg olly fenten, hogy a' borszíne és akona közt legfellyebb egy tzól üresség maradjon. A' hónapnak 15-dik és utolsó napján szokás a' Borokat töltögetni. A' dologratsendes időt választanak: mert ha szél van: duzzadtak a' borok, kivált a' rossz pintzében, és nem fér anyi töltelék beléjük: a' mennyi tsendes időben kívántatna. Tizenhat akóra két hét alatt egy ittze tölteléket számlálunk; és ha a' hordók nagyok, 's a' pintze jó: e' se megyen fel. A' hijjánosan álló hordó, erejét elveszti; megvirágosodik, és rendszerint szagot kap. A' 4. 5. akós hordók egy ittze tölteléket szintűgy felvesznek, mint a' 16. akósak.

IV. Minekutánna az Új-borok megtisztultak: a' seprőről levetetnek, vagy fejtetnek, más hordókba. A' fejtés ideje a' közönséges borokra nézve Februarius, és Martius. A' jobb-féle borokat néha esztendő múlva lehet levenni.

A' lefejtésnek három nevezetes végei vannak. 1. A' borkőnek különválasztása; a' melly a' bort igen savanyúan tartja. 2. Hogy a' bor, tisztább, világosabb, és szebb színű legyen. 3. Hogy a' Seprőtől megszabadíttassék, a' melly a' bornak valóságos pestise.

Ennek a' lefejtésnek sok boros-Gazdák ellensegei; és azt mondják hogy a' bort a' seprő teszi jóvá; és abból vesz magának napról-napra új erőt.

Allításokat pedig azzal erősítik 1. Ha a' jó esztendőben termett bort a' Gazda leissza; és a' seprőjére rosszabb bort tölt: az attól tsudálkozásra méltóképen megjavul (Ezt én magam se tagadom, mert tapasztaltam). Ha a' bornak seprője nints, meg etzetesedik, és a' színét elvesziti. Ezis igaz, sokszor magam tapasztaltam.

De valamint a' rossz bornak megjavulását a' Seprőnek; úgy a' meg etzetesedést is annak nem létének, nem lehet tulajdonítani (a' mint majd mindjárt megfog tetszeni, minekutánna a' Seprőnek minden hibáját felfedezem.)

1. A' Seprő nem egyéb, hanem olyan haszontalan részek, a' mellyek a' borral össze nem elegyedhetvén, apródonként az edény fenekére leülepedtek.

2. Semmi olyan jóság nints benne: a' mitől a' bor megjavulhatna; és hogy nints: meg tetszik onnan, hogy ha valaki az Új-bor alól a' seprőt levévén, Lombikba (másutt Hazánnak hívják) teszi; tsak egy kevés Égett-bort is alig húzhat ki belőle, a' melly a' bor jóságának tsupa próba köve vólna. És így a' nem igaz, hogy a' bor a' Seprőből magának ottan ottan új erőt vészen.

3. Nem tsak haszontalan; és jóság nélkül való; hanem még ártalmas is: mert a. a' forrás okozásra, vagy kovászosodásra felette hajlandó. Ezt azzal bizonyitom: mert a' Kenyér-sütőtől magam láttam, komló, vagy kovásztészta helyett vele párt tsinálni. b. Ha a' hordó tsak keveset meg mozdulis; az egész bort

megzavarja; sőt ha csak szekér mégyenis a' pintze felett, ugyan ezt tsínálja. c. A' bornak erejét, vagy Spiritussát magába szívja. Ezt magok se tagadják a' Gazdák: mert érzik; sőt megismerik ha más kínáljais őket, hogy ez; vagy amaz bor már a' seprője felé van; és közönségesen rosszabbnak tartják, mint a' tele, vagy a' félen való bort. Már pedig, ha a' seprő a' bort javitaná: bizonyos, hogy azt javitaná meg, a' melly a' seprőhöz legközelebb van. Ezt pedig nem tselekszi: mert a' tele hordónak a' teteje (noha gyenge mindég az elrepült Spiritus miatt) nálánál jobb; a' közepe pedig legjobb. A' mi a' Seprőhöz közel van: nagyon vad-savanyú az alászállott borkötől.

Már abból, hogy a' bor a' seprőhöz közel savanyú, és erőtelen: világos az; 1. Hogy a' Seprő szívta magába annak jóságát, annyi-val inkább, hogy 2. A' régi Seprőből Égett bortis lehet kihúzni 8—10. akóbol, egy akót. Hol vette magát benne a' Spiritus? Ujjonnan nem teremhetett: mert azt csak a' legelső tüzes forrás készíti. De a' pintzében való bor illy sebes forrásba nem mégyen; vagy ha mégyen: aztis elveszíti; a' mivel eddig birt, és ha nem: nemis készít újat, hanem etzetesedésre mén által. Az etzethől pedig Égett-bort szintúgy nem lehet kihúzni, mint a' mustból. Eleitől fogva se volt benne; mert a' must alól kiszedett Seprőből keves Spiritust se lehet kihúzni. És így minthogy most már van benne: tsalhatatlanul a' Borból szívta magába. Melly szerint a' Bornak a' seprő ártalmas.

Ezek így lévén, magok a' Gazdák megfelelhetnek magoknak, a' fellyebb említett két ellenvetésekre t. i. Ha a' jó borseprőjére rosszabbat töltenek: az a' seprőtől megjavúl. Az

igaz; de nem a' seprőtől; hanem attól a' Spiritustól, a' mit az elsőből ellopott. Arra pedig, hogy a' Bor, seprő nélkül etzetet kap, azt mondom: Ha benne seprő maradt igenis. A' hegyallyjai borok, ha kövérek, még esztendőre is alig jönnek le tisztánn: de ha a' bort annyiszor, és úgy lefejtjük seprőjéről; míg minden kovász külön marad: soha se fog megetzetesedni; és ha az edényt a' mellyben a' Szinbor van, jól betsinálva tartjuk: a' színét se vesztí el. A' Balaton mellyékiek; sőt közönségesen tul a' a' Dunán lefejtik a' Gazdák boraikat; még is azok sem etzetet nem kapnak; se színeket nem veszítek; hanem a' rossz pintze, koránn fejtés, és hijjánosan - állás, és egyéb illyek miatt. A' Lefejtésben ezek a' rendtartások:

1. Szabad - tetszésén áll a' Bóros - gazdának a' szinbort hordókra, vagy butelliákra szedni. Azonban, minthogy a' bor, a' szabad és gyakran szürtsölgetéssel erejét, és frisselő minéműségét fogyasztja: legjobb a' Szivárvány, akár bőrből, akár bádogból a' lefejtéshez.

2. Ha az idő meleg, vagy szeles; nem tanácsos a' bort fejteni: mert az ilyenkor a' munka közbenis megzavaródik. A' ki hamar tiszta új bort akar inni: nem Februarius, vagy Martiusban; de mindjárt a' kor lefejtí azt elsőben, mikor az első tüzes - forrásnak vége lévén, a' bor négy öt hét alatt megülepedett.

3. A' Sopronyi borokat többször második esztendő s korokban fejtik le. Mindazáltal a' jó pintze, és apró hordó sijetteti azt. A' Dunántúl tsak egyszer fejtik le közönségesen a' borokat; és aztis mindjárt Februárius végén, vagy Martius elején: de ha valamellyik nem tiszta, vagy ködös: másodszeris megfejtik orvoslás helyett.

4. Ha valaki drága borait a' legnagyobb tisztaságra akarván vinni, azokat két három esztendőbenis egymás után lefejtené: a'ban a' bornak erősségére és gyengeségére tekintetnek kell lenni. A' különböző természetű borokkal különbözőképenis szükség bánni. A' bor a' gyakor leszedéssel kedvesebb lesz ugyan, de mindég gyengébbis. Mentől régibb tehát a' bor: annál ritkábban lehet lefejteni. A' veres bor az által megszokott világosodni.

5. A' hordóknak bűdös-kővel való füstölését, minden lefejtéskor jónak tartják a' Gazdák, 's kivált a' Dunántúl már ez közönséges dolog, 's a' lefejtés e' nélkül; kivált ha a' borok gyengéki, savanyúk is: nem jól megy. A' bűdöskőnek az a' haszna, hogy a' borban lévő levegőnek feszségét neveli, és mivel Vitriól savanyú van benne: ez a' borkövet sógorságával magához vonja, és azzal együtt leszáll a' fenékre. Mentől kevesebb pedig a' borkő: a' bor annál kedvesebb ízű. A' Hegyallyjai édes, gyökeres borokban nem sok borkő lévén, azok a' füstölés nélkül elis lehetnek.

Ezt a' bűdöskővel való füstölést sokann veszedelmesnek találták, és azt mondják hogy főfájást okoz. Az igaz, hogy ez gyakran úgy tapasztaltatik. De nem a' bűdöskő füst annak a' fájdalomnak a' szerző oka: hanem az, hogy az emberek bő mértékben füstölnek vele.

A' bűdöskővel való füstölésre ezeket szükség megtartani:

1. Az új, sőt a' régi vad, vagy savanyúságra hajlandó borokat bővebben szükség füstölteni, mint az ó, édes, és igen sűrű borokat.

2. A' veres borokat is csak igen gyengén kell füstölteni, és ritkán, különben azok színeket elvesztik.

3. Az

Az üres hordókat, a' mellyekbe akarjuk a' Szinbort bortsátani: elébb forró vízzel jól ki kell öblögetni; és azután úgy kifüstölteni, 's a' füstölés után a' hordókat bé akonázni, de az Ánslogot nem kell a' hordóba tsepegtetni.

4. Azonn kell igyekezni, hogy a' füstölés csak módjával legyen. Meglehet a' borokat kóstolás nélküli esmerni, ha nagyon vagynak e' füstölve, vagy nem, azzal; ha a' borbólegy tállal kivévén, friss tojást bortsátunk bele. Ha sok a' borban a' bűdöskő: a' tojás héjj megfeketedik; és így a' sok bűdös-követ ki is lehet a' tojás-héjjal szedni. Ugyan az ezüstötis megfeketíti, mint a' tojás héjját.

V. Ötödik foglalatossága a' Kultsárnak, vagy Boros-gazdának, a' borok tisztogatása. Néha a' penész, vagy virág egészen elborítja a' borszinét. Ezzel a' Gazda azt tsinálja, hogy a' hordót gyakran megtölti; a' virágot a' borostával leszedi, és megfüstölvén a' szájját bé akonázza. Míg új a' bor, minden harmadik nap kell töltögetni az első tüzes forrás után.

A' penészt gyakran a' gyékény; és tisztátalan ruha, a' mellyekkel az akona leszoríttatik, okozza. Erre nézve ezeket, ha rondák, le kell hányni, és mindenkor tisztát tekerni az akonára.

Néha a' bor szennyes, és által nem látszó. Ez ha még meg nem romlott: nem sok idő múlva megfog romlani. Ha még a' bor jó: csak hogy szennyes: nints jobb mód, mint a' tiszta edénybe való lefejtés. Töbnyire a' tisztátalan hordó ennek a' megszenyyesedésnek az oka: de néha azis, hogy nints benne lélek. A' Seprő-égett bor az által fejtés után kész orvossága a' szennyes boroknak.

§. 146.

VI. A' Hordók, a' nedves pintzékben magókis rothadnak; de kivált az-abrontsok lepatognak rólok: a' szárazakban pedig, kivált a' Cserfa hordót a' szú által fúrja. Sokszor azis megesik, hogy a' fenék a' tsinjában, vagy ontrában elrothad; sőt a' hordók alatt való esántér, vagy Gannárfák a' rothadást a' rajtok fekvő dongárais általviszik.

Ezek, 's több ilyenekből a' lessz, hogy a' bor elfoly. Ez hogy megne történjék: a' Gazda gyertyával, minden hordót, alól felül körül nézzen mindennap, és a' veszedelemnek elejét vegye.

A' nagy, 30—50, 's 100. akós hordókra természetesen vasabrontsok kívántatnak. Ezekből ha a' pintze száraz, a' hordók kiszáradnak, és a' bor elfoly. Nem lehet ezt a' költséget eléggé dítsérni, mellyel a' pintzében több, kisebb, és nagyobb felsráfolható vasabrontsok tartatnak. Ezeket, míg más edénybe lehetne a' folyó bort fejteni: fel lehet egyszeribe szorítani.

A' hol a' Gazdák apró 3—4. akós hordókkal élnek, 's boraikat több esztendeig tartják: jól tselekszik, ha a' fa abrontsokat (jók, vagy nem jók) canicula előtt általjában minden esztendőben egyszer levágatják a' hordókról, 's ujonnan abrontsoztatják egészen. Így nem esik olly könnyen szerentsétlenség.

VI. S Z A K A S Z.

A' borok orvoslásáról.

§. 147.

Hogy a' Gazda tudhassa: Mellyik bor romlott; és mivel, 's mi módon kell azt orvosolni:

szükség neki azt esmerni elébb: mi a' jó bor, és mellyek annak esmertető jelei? E' következendőkben leginkább megegyeznek a' Gazdák:

1. A' jó bornak tisztának; és általlátszónak kell lenni. Ez azt mutatja, hogy a' bor a' forrás által egyenlő részekre osztatott; 's a' mi nem bor: az külön van választva. A' bor ha veszni akar: tisztaságát veszti el legelsőbenis.

2. A' második jel a' jó illat (szamat). Ez a' jó illat minden Tartományban, sőt azon egy Határbanis különbözik. Ha a' bor megromlik: ez, ha benne voltis az előtt, elenyésczik, és a' hordó, 's penész ad néki valami kedvetlen illatot.

3. Az édességből és tsipős Savanyúságból elegyedett kedves íz: különben a' bor: vagy must; vagy etzet. A' se jó bor, a' melly fojtós és föld vagy kő ízű.

4. A' jó bornak folyónak kell lenni, és tseppenként ne ragadjon az üveg oldalára; más-ként a' bor -kövér. Az illyen kövérségnek az az oka, hogy a' szőlő igen megérett; 's nints benne lélek. Ha más kemény savanyú borral megegyelítettik: neki tisztul, és ellehet tartani. A' mostoha boroknak orvossága.

5. A' bor erejének, gyökeresnek kell lenni. Ez a' bornak legnemesebb tulajdonsága; és azt egyedül azért forraljukki, hogy gyökeres legyen. De valamint az erőtelen bor keveset ér: úgy az igen tüzesis ártalmas; kivált ha kik többetskét isznak belőle. Az igen erős bornak kedves illatja nintsen.

6. Hogy a' bor könnyen iható legyen; az az semmi vadságot ne mutasson; hanem a' torkon könnyen tsúszszon. Az uj-bor nehéz iható: mert még a' borkő alá nem szállott belőle. Mentől tovább lehet valamelly bort tar-

tani: annál jobb az. Az igen érett szemekből, és sűrű mustból készületeket sokáig nem lehet tartani. A' gyökeres, tüzes borok igen sokáig elállanak.

7. Hogy egy helyből, más helybe (romlás nélkül) lehessen vinni. Némelly Spanyol borokat, és azokat a' mellyek a' Jó-reménység Hegyallyján teremnek: a' közép abronts (Aequator) alatt is keresztül lehet vinni. Reménylem, hogy ezt a' Tokajiis kiállaná. A' kik Nyárban visznek valahová bort, kövessék a' Muszkákat. Azok a' hordókat négy rét hajtott vizes ponyvakkal terítik be, és mihelyt azok meg kezdenek szikkadni: meglotsolják.

8. A' bornak egészséges tápláló erővel kelletik bírni, ha módjával élünk vele. De vannak olyan borok, a' mellyekből, ha annál kevesebbet iszunkis, ártanak. Illyenek a' savanyú, és mesterkézett édes borok.

Ezen jelenségeket együtt vévén, akár kiis észreveheti: ha jó e' az ő bora. Ha nem illyen, de illyen vólt: orvossághoz kell nyúlni.

§. 148.

A' pintzékben többféle betegségek esik a' boroknak, és némellyek:

1. Meggyengülnek. 2. Penészt, vagy Faszagot kapnak. 3. Megfordulnak, vagy megnyúlósodnak. 4. Megetzetesednek. Ellenben a' jól készült, és jó helyeken termett borok esztendőnként javúlnak; de tsak úgy ha a' pintzék jók.

A' Meggyengülés, Megfordulás, Megnyúlósodás, jobbára mind ugyan azon egy okból származnak; és ugyan egy nemű borokkal is történik. Lássuk sorban:

I. A' Megnyengülés. Ez a' betegség legelső, és az olyan borokat lepi meg leginkább.

a. A' mellyek kövér lapájokon. b. Vizes esztendőkhben termettek. Ha a' jó esztendőben, és jó helyeken termett borok is meggyengülnek: vagy a' rossz, és ritka fából tsinált hordó az oka; vagy a' bornak lopóval való szivása (németesen Hébernek is hívják) Spiritus nélkül való, vagy vizes esztendőben termett borok épen a' miatt gyengék, hogy semmi lélek nints benne. Azértis hirtelen forranak; de meg nem tisztulhatnak; hanem mindjobban elgyengülvén, végre megfordúlnak, az az a' seprő felülfordúl; és úszik. Ezt követi mihelyt az idő melegszik: a' Megnyúlósodás.

a. Orvossága ezen boroknak eleinten (mikor a' betegség kezdődik) tsalhatatlanúl van abban: ha nekik azt adunk, a' mi benne nem teremhetett, vagy elrepült. Ez a' Seprő-égett bor. Ha tehát a' Gazda látja: hogy valamelyik bora, virágos, ködös, és szennyes: mindjárt Seprő-égett bort meczukrozva töltsön 8. akóba, egy vagy másfél ittzét; verje bé a' hordó szájját; két hétre bűdöskővel kifüstölt hordóba fejtse le; és egy pohár seprő-égett bort, ha még a' bor gyenge újra töltsön bele, és tegye tsapra. A' vékony duga, sokszor oka e'nek.

b. A' Seprő-égett bor helyett, erős ideji bort is lehet az elgyengültbe egy harmad részben adni. Ez a' meglelkesítés jobb a' csupa égett-bornál.

c. Ennél még jobb az össze vett bor (vinum concentratum) Illyet a' kemény tél, és rossz pintze akarunk ellenis tsinál, mikor a' borok megfagynak. A' gyökeres bor ugyan ritkán fagy meg. E'kor hát magunknak kell egy

vasas hordót, a' hidegre tenni, és megfagylalni. A' mi megfagy: az tsupa víz. Ha båt vagy a' tél megfagylalta borainkat; vagy orvosságnak magunk önkényűl fagylaltunk meg valamellyest: a' jeget meg nem kell törni; hanem fúrjuk által tüzes vassal, tegyük tsupra, vagy átfúrtt szájján fejtsük le. A' mi le jön, az a' leg jobb bor, a' maga nemében. Ebből lehet a' gyenge borokba egy harmad, vagy negyed részt tölteni. Csalhatatlan orvosság; és tsalhatatlan jó bor: mert a' víz jéggé válva ki-maradt belőle.

Ezzel az orvossággal, kivált a' másodikkal akkoris élhet a' Gazda: mikor az esztendő igen kövér, és édes borokat termett. Az ilyen borok mindég ködösek, és minden idő változásra megzavarodnak, és tartani se lehet őket. Ezekbe sok a' Czúkor; és az a' Spiritust bépólálva tartja. Meg kell hát más esztendei kemény borral felényire, vagy egy harmad részben egyéltetni. Ez által forrani kezd, és hat Hetek alatt tökéletesen megtisztúl, és sok ideig ellehet tartani. Az 1806-dik esztendei kövér termést én 1807-diki borok közé kevertem, és igen szép színű boraim lettek. A' ki az ilyen kövér, édes, de szennyes borokat Szüretkor a' nyers szőlőre töltheti: el ne mulassa. Majd tsudálni fogja egy fertály esztendő múlva, mitsoda tiszta és jó borai lettek.

II. A' Bornak penész szaga és íze a' бүдös, tisztátalan hordótól vagy on. Erre nézve szükség a' Gazdának minden hordóinak egyik fenekét azonnal kivenni: mihelyt a' bor kifogyott belőle; és szellős száraz helyen tartani Szüretig: de akkoris körül kell vizsgálni, és megszagolni. A' rekkent helyen tartás által (kivált ha egyik fenék sints kivéve) a' hordóban valami

igen apró Moha terem a' fánn. Nagyító üvegen kiki megláthatja ezen apró plántákat. Ez mondatik penésznek. Ez ellen nints más orvosság, hanem az hogy a' hordót ki kell égetni, mint a' Kádárok szokták forgáts lángal. A' torma, alma, viola gyökér, 's többilylek, soha a' penész szagot kinem veszik a' borból. Ha már hát a' boris penészes: a' jövő Szüret idejét meg kell vele várni; és szőlőre feltölteni. Ez által egészen megjavúl, és penész szagát tökéletesen levetkezi.

Ugyan így kell tselekedni a' faszagot kapott borralis. A' fa szag úgy esik meg; ha a' Gazda az új hordót (kivált a' Tserfát) ki nem áztatta; és ki nem forrázta jól, előbb mint sem belefejtett volna. Az édes törköly tsalhatatlánul megjavítja eztis, de más semmi sem.

III. A' megetzetesedés. Ez a' nyavalya a' legjobb borokat szokta ostromolni. A' gyengét ne féltse senki a' megetzetesedéstől; hanem a' megfordulástól.

A' megetzetesedés több okokból származik. Ha a' hordó etzetes, vagy etzet vólt benne valaha; ha a' bor félenn áll füst nélkül; és bele sok külső levegő mehet: ha a' bort lopóval szedik; és a' hordó szájját gyakran nyitogatják; ha a' megforrás szüret után nagyobb volt kelletinél; és ha a' pintze igen száraz; és meleg. A' ki ezen szerző okokat gondosan elkerüli: bora ugyan soha megetzetesedni nem fog. De ha az már megesett: nints orvosság ellene más; hanem hogy jó etzetünk lessz. Kiégetni nem gazdaság: mert Spiritus már nints benne. De

Ha a' bor még tsak most kezd kevésbé etzetet kapni: orvosolni lehet mindenféle Alcalival. A' tiszta Hamuzsir 8. nap alatt az etzet

materiájával sógoros lévén, vele összeköti magát, és a' hordó fenekére jó mélyen leszáll. A' színét, vagy javát tehát fejtse le a' Gazda más kifüstölt hordóba, és fogyassza el. A' mi a' hordónak fenekéhez közel van: igen lúgos. Ezt tehát ki kell önteni: meginni rosszis egészségtelenis. Egy akós hordóba 4—6. lót calcio-nirozott, vagy megfejérített, és megszáraztva megtörött Hamuzsír elég: és az orvosság tsalhatatlan. Illyen a' megtört oltatlan meszis.

IV. A' Megvirágosodás a' gyengülni kezdő bornak a' nyavalyája. Az erős, és Lelkes bor soha meg nem virágosodik; ha a' hordót töltve tartod. Ha félen, vagy meg kezdve áll: azonnal elborítja a' virág. Az illyet bor-borostával le kell szedni, és lelket adni neki, a' mint felebb mondtam, és megjavúl. *Chaptál* ezt a' virágotis plántának tartja; a' mitsodás a' penész.

V. Ha a' borok a' pintzékben megzavarodnak, vagy megtörnek színekben: azt mutatja, hogy még azon borok nem forrották ki minden sárjokat; és azért minden megrázás, szél, vagy a' Levegőnek megmelegedése által megzavartatnak. Első orvossága az illyen boroknak a' Lefejtés. Meglelkesíteni sem árt: hogy az Égettbor, vagy gyökeres bor, forrásba indítsa őket. Azonban

1. A' jó bornak nints jobb megtisztító orvossága a' pintzénél, és az időnél.

2. A' szükség mindazáltal használhatja a' zavarosságnak megszállítására, mind azokat a' testeket, a' mellyek ragadósok, sűrűk 's a' t. Illyen a' viza-hólyag, Arabiai-gumi, Tojás-fejére, Keményítő, égetett Timsó, pergelt Konyhasó, égetett márvány kő, tisztán kimosott aprószemű Fösvény, Velentzei üveg 's a' t.

a. Az Arabiai Gumi olyan ártatlan portéka, hogy megis lehet enni. E'ből egy akó borba két latot szoktak tenni. Meg kell elébb törni, és mikor a' hordóba botsáttatik vesszővel a' bor közt gyengén elegyeltetik. Az illy tisztuló hordó szájját nagy megmozgatás nélkül szükség szorossan bekarikázni, és 14 napig úgy hagyni. A'kor a' bor (annál zavarosabb vóltság) szépen megtisztult.

b. Illyen ártalom nélkül való szer a' Viza hólyagis. Ezt minekelőtte a' zavaros borba ereszténék: kalapátsal addig kell törni, míg szálanként ellehet egymástól fosztani. Az illyen megtépett viza-hólyagot vízben, vagy borban kell szivatni, és kézzel 'surmolni mind addig; míg egészen elnem olvad. Ha egyszer már elolvadt megfog az aludni, mint a' kotsonya, a' mikor borral szükség keménnyen habarni vesszővel mind addig; míg nem tájtézik, és illy tájtékosan bétölteni a' borba; a' hol szint olly erős keverést kíván; a' miis egy kis nyírág seprővel megeshetik.

Itt jegyezzük meg azt, hogy akarmitsoda szerrel taszítottuk is alá a' Zavart a' borból: a' bort sokáig a'ban a' hordóban ne tartsuk; hanem lekell mindjárt füstölt hordóba eresztetni, vagy butelliákra szedni, a' melly jobb a' hordónál.

VII. S Z A K A S Z.

A' mesterséges v. tsinált borokról.

§. 149.

Mesterséges, v. Tsinált-boroknak nevezetnek:

- a. A' Máslás (Tokaji, Asszú szőlőbor)
- b. A' Campaniai
- c. Az Ürmös, és
- d. A' Veres, v. Fekete borok.

§. 150.

1. A' Máslás v. Tokaji bor, nem mind a' Tokaji-hegyen terem; a' melly tsak egy magános, tsútsos, valaha Tüzet okádó hegy; hanem az egész Hegyalján. Hegyaljának pedig különösen ezek a' Hegyek tartatnak: Tokaji, Tartzali, Keresztúri, Onadi, Tallyjai, Mádi, Bényei, Zombori, Toltsvai, Liszkai, Olaszi, Pataki és Újhelyi hegyek kiváltképen. Meg kell vallani azonban hogy egy egy helyen több rossz bor nem terem; mint a' Hegyalján: mert az emberek azt gondolván, hogy mind jó bor fog ott teremni; a' mi a' megnevezett Helységek határiban fekszik: hegyet, völgyet, lapájt, víz, és erdők mellyjékét minden választás nélkül béültették; és hogy sok teremjen, a' régi keveset, de jóttermő fajták helyét; leves, és erőtlen bortsepegő tövekkel foglalták el. Vagynak mindazáltal némelly különös Hegyek, a' mellyek épségekben hagyatván, igenis jót teremnek. A' Golopi, Szikszai, Szántói, Szerentsi, és Miskoltzi határookban némelly hegyeken (kivált ha a' Gazdákjót igyekeznének tsinálni) nem sokkal alábbvaló borokat lehetne szűrni; mint a' Hegyalján közönségesen: a' mint valósággal szűrnekis, és már tsak Pestennis, mind ezek Tokaji bornak neveztetnek. A' Szántoi Sátor, és Sulyom nevű Hegyek a' Tokajival vetekednek. A' Miskoltzi határban a' Tsermőkén termett borokat a' Tengerenis ellehet megromlás nélkül vinni. A' Ménesi veres Máslások, ma holnap meg ha-

ladják a' Hegyallyját; és a' Sopronyi Ausbruch, több pénzt hoz bé a' Hazába mint a' Miskoltzi borok. A' Muraközi bort elnyomja a' Lutenbergi Stajer bor; a' Badatsonyiak elajándékozzák, vagy megisszák, a' mi kevesek terem.

§. 151.

Máslást tsak ritka esztendő hogy a' Hegyallyján nem tsinálnának többet, vagy kevesebbet: de tsak a' korán kinyíló tavasz, és az Augustus, September, és Octoberi száraz tiszta napok azok, a' mellyek a' szőlőt a' tőkén malozsa formán megszáraztván kedves, és kövér Máslást tsinálnak.

Ezeket a' különös szamat, és kedves édeség egészen megkülönböztetik a' több esztendőbeliektől. Az illy főző esztendő tíz közt egy alig van. Ez a' szó Máslás, szép Magyarszó, és kár tótosan Mászlásnak mondani. Innen jön: Más; e'ből, Másolás, Máslás (Vinum secundarium) Mentől tökéletesebb az Asszú szőlő: annál kevesebb, és kedvesebb annak az a' sűrű és szagos olaj forma leve, a' mellyet Essentiának neveznek: mert ez tsak a' rakásra töltött szemenszedett teppedt-szőlőnek megnyomakodása által szivárog ki, midőn ezt, nagy kádba töltik egymásután, a' mint össze veszik a' Gazdák több emberektől. Ezek a' szemek egy darab ideig így állván, megnyomakodnak, és levet vernek: mert két három hét is beletelik: mig elegendőt lehet össze szedni. Ezen levet a' Gazda a' Kád fenekén fúrott lyukatskán, nagy üvegekbe megszedi. E' szerint más a' Máslás, és más az Essentiais.

Az Essentiáról ezeket tapasztaltam a' Boros-gazdák körül. 1. Némelylek megszedik nagy üvegekbe; és fővényben eltartják darab ideig.

Láttam ugyan egész Általaggalis. 2. Mások hogy annál kövérebb bort készítsenek, az Asszú szőlős mustba keverik a' forrás előtt: mert a' megforrott borral össze nem egyeledik egy könnyen. 3. Sokan úgy tartják, mint Szirupot; és ha valamellyik esztendő mostoha: a' kemény és nem édes Máslásba keverik. És így legalább egy két kordó jó bort a' koris készítnek vele: mikor a' Természet hibázott. Az Essentiát keves ordinari kemény bor hozzá keverése nélkül, nem lehet több esztendeig etzetesedés, zavarosság, vagy szinevesztés nélkül tartani.

§. 152.

Az Asszú szőlőbort, vagy Máslást többnyire így készíttik:

1. A' Gazda a' szőlőszedéskor az Asszú, v. teppedtt szőlő szemeket a' Szedőkkel külön szedeti, és annyit vesz másoktól hozzá, a' mennyi elég a' hoz a' borhoz, a' mennyit ő tsinálni akar.

2. A' Borházban Szüret után, egy kisebb kádba beállit egy Taposót; és kimér neki egy edénybe fél pos. köből szemet; vagy egy Putont, a' mint ők nevezik, és valami lábra oda teszi a' Taposó ember mellé. Ez az embertsak két itszés tállal tölt e'ből a' szemből egyszerre a' lábai alá; és azt ránehezkedve, mindég hátra tsúsztatván két lábait egymás után, mind addig tapodja: mig egészen téstává nem válik; és egy ép szem se maradt benne. E' meglévén a' megtapodott téstát a' Kádnak más oldalába taszítja a' lábával, 's ismét egy tál szemet merit lábai alá; és így tovább. Ha a' megtapodott szőlő már sok: egy rövid nyelű kapával azt által rakja, egy más ezen végre rendelt kádba;

és rovásra metszi, hány köből szem vólt az, a' mit megtapodott.

3. Mikor a' Szőlő mind így meg van taposva, a' Gazda a' rovást előlveszi; és a' tésztát a' szerint több kádakra elosztja. Ezt az elosztást már, nem mindenek egyformán tselekezik. Azok a' kik valóságos Asszú szőlő bort akarnak tsinálni két; sőt ha a' teppedt szőlő mézetlen és sovány, 3—4 putton szemre töltnek egy hordó (a' melly a' Hegyallján 192 it-tze) forratlan édes mustot. Hogy a' munka annál szaporábban menjen: 100 putton szemetis megtapodtatnak; és kádakra osztván 30—40 hordó mustot töltenek rá. Némellyek minden puttonra, vagy fél pos. köbölre egy hordót szabnak: de ez tsak a' kor lehet, mikor az esztendő igen áldott lévén, a' gerizdek nagyobbára minden vizet kiizzadtak, és nagyon fonyadtak, és ezt is tsak a' Hegyallján. A' Miskoltzi boros-gazdák rendszerint három puttonra, vagy másfél Posonyi köbölre töltenek egy hordót. Láttam egy Gazdát a' ki mindég a' Hegyallyján vett mustot, és alá Miskoltzi három putton Asszút tapodtatván, borait rendszerint Hegyallyjai borok helyett adta el.

4. Minekutánna a' tapodott Asszú szőlő tésztára a' mustok felhányatnak: a' két matériát 2—3 napig legalább, minden két órában megkeverik. Ha a' must, törkölyjét felveti: ideje van az elszűrésnek. Ez úgy esik meg, hogy a' zavaros, és törkölyös Asszú szőlő mustot zsákon által tapodják; elszűrik, jó egy tenyérnyi híjját hagyván az Általagnak. Mig az illy bor a' tüzes forráson által nem esik; és sarját vastagon ki nem hányja: nem rakják le a' pintékbe. E' neveztetik Asszú szőlő bornak. A' mi a' Zsákban maradt: Sajtóba teszik, ki-

nyomják; és mivel ez mindég alávalóbb az elszúrt első lénél: együve nem töltik; és némelyek Máslásnak nevezik régi jó Magyar nyelven: és így készült ez előtt még 50. esztendővel Máslás; és jobb volt a' mai Máslásnál.

Azokat a' Máslásokat, vagy Asszú szőlő borokat, mindég jobbaknak tapasztaltam, a' mellyeket az Uraságok készítettnek. Oka e' lehet 1. Mert Szőlők a' legnemesebb Hegyeken vagynak. 2. Későbbben szüretelnek. 3. Jó borbázakat tartanak; a' mellyekben tartják új-esztendeig, s továbbis a' Máslásos hordókat; és így a' Megforrás (mint meleg helyeken) sebesebb, és rövidebb. Ezt azért írtam olly bőven le, hogy a' Hegyallyjai bortsinálás módját (ámbar a' Mezei-gazdában már ez előtt 30. esztendővel közzé tettem) még most tudják azon vidékekis: a' mellyekben lehetne Máslást ollyat, a' millyet tsinálni. Még tsak a' Soproniakse tudják, vagy nem akarják a' Hegyallyjaiakat követni: ámbar szőlők meglehetősen megszokott a' jó esztendőben teppedni.

§. 153.

II. Második tsinált bor a' Champagner; vagy, a' Dunántúl vagynak Határaink, a' mellyeknek terméséből sokan készithetnének Champaniai forma bort, ha módját tudnák, vagy nem restellenék. Illyenek Szalában a' Rezi, Kemendi; Somogyban a' Sz. Miklosi, Liszói, Bükkösdí, és Porrogi Hegyek. A' Champaniai bortsinálásban ezeket kell megtartani:

1. A' Champagner úgy pè'seg; ha a' butellából kitöltik; mint a' Ser, és valami ollyan ereje van, a' melly az inakat nagyon ingerli. Ez ollyan bor, a' mellynek forrása félben szakasztatott azzal, hogy butelliákra töltetett, mi-

nekelőtte a' forrást elvégezte volna. E're nézve, valamikor a' butellia kinyittatik: mindjárt forráshoz kezd. Az egész mesterség hát a'ban áll, hogy a' szín mustot igen tisztán eresszükle a' Kádról; engedjük forrani; de el nem végezni; és viza hólyaggal megtisztítván félforrottan szűrjük el.

2. A' Campaniai hegyeken fekete szőlők-ből készül ez a' bor, a' melly fejr. A' mi igen leves fejr szőlőinkből, sok helyeken lehet Champagnert tsinálni, a' mint mondám. Tudom is hogy Con. Somsits Lázár jót tsinált, és a' Septemvirálista Festetits Kristofét még jobbnak találtam sok idő múlva is.

3. Vagy mindég ködös, borongos időben kell szedni, vagy ha e' nints reggel, mig a' harmat fel nem száll; és estve, mikor a' gerizdek újra harmatosok.

4. A' Szedésben úgy vigyázzunk, hogy tsak egy szemis megne sérüljön; különben azt a' gerizdről lemetzvé; más szükségre félre tegyük.

5. Az egészen ép, és harmatos szemeket vagy gerizdekét egyszerre sajtóba vessük, és tsak igen gyengén nyomjuk. Ha nem tisztás a' folyó must: félre kell tenni; és tsak az igen tiszta levet szedjük külön.

6. A' mi így tsendesen kinyomatik: együvé töltetik; és forrani igazittatik. Mikor a' zubogó forrás már szűnik: vasabrontsos hordókba eresztetik szivárványonn. A' hordókat be kell karikázni könnyen, és a' karikán is felül. egy penna vastagságnyi lyukatskát fúrni, a' mellyen a' szesz kijöhessen; de bé semmi, vagy kevés levegő mehessen.

7. Tíz, tizenkét nap múlva a' hordó száját egészen beverik; és a' lágy meleg borház-

ban hagyják egész Tavaszig, 's a'kor eresztik le a' pintzébe. A' hijjánosságot elsőben minden egy hétben teletöltik: későbbben két, három hétben egyszer. Martzius elején ezen hordóból más megfűstölt hordóba általfejtetik; és Május elején butelliákra szedetik. Meg kell jegyezni, hogy mikor ezt a' bort leakarjuk üvegre szedni: előbb a' hordóba viza-hólyaggal jól meg kell tisztítani.

Hogy ez a' bor annyira pe'seg: annak okát Apátur *Rozier* a' bentrekedt Szeszben keresi; de Beckman és mások csak azt állítják, hogy galamb ganaj van benne; és attól habzik; és ez igazis: noha a' magas hegyekenn termett borok a' nélkülis eléggé pe'segnek.

§. 154.

III. Harmadik mesterséges, vagy tsinált bor az úgy nevezett Ürmös boris. Készítése e'ből áll:

1. A' legkövérebb 's édesebb Mustot kiválasztván, míg az forrásba nem indúlt, végy külön edénybe három akót.

2. E'ből tölts ki 10 — 12 ittét egy tiszta fazékba, főzzed tsendesen, de vigyázz, hogy felne forrjon, a' tajtékját szépen hanyd le, és ha megtisztúlt: veddel a' tűztől; 's keverj bele 8 lat fejer, és ugyan 8 lat fekete Mustárt lisztte törve, és engedd tökéletesen meghidegni.

3. Ezenn főtt Mustot töltsd bé a' nyers-mostos hordóba, a' mellyből kivetted, és keverd együvé jól, 's szájját bétsinálván, hadd így állani 8. napig, a' mikorra az ürmös tiszta, és édes lessz. Az ürmös speciast a'kor eresztik bele egy ruhátskába kötve, mikor a' főtt Must

össze

összetöltetik a' nyerssel. Hasok az üröm, köhögést tsinál.

4. Ha ezen bor, édességét veszíteni kezdi: ugyan annyi Mustárt kell ismét belekeverní, a' mennyit először beletettél.

A' Hegyallyjai, és Sopronyi édes mustot forrald addig sebesen, míg megtisztul, és többé nem tajtékzik. Ha meghidegedett eressz bele Speciést madzagon, és fojtsd le. Tizennégy nap múlva kikell a' füves zatskót belőle vetni. Készen árúlnak a' patikákban Ürmös-borhoz való füveket, és Speciesnek hívják. Sokan az igen kövér édes mustba a' Hegyallyján tsak nyers szalonnát akasztanak, és Speciést: de nem főzik.

5. A' soványabb, és vékonyabb mustot, hogy sűrűbb, és édesebb legyen, le kell főzni félig, sebes forrással, és hidegen úgy ereszteni bele a' Speciést, a' melly száraz Ürmös-virágja, Rósa levél, Muskátli, és Isóp 'satskóba nyomva, mindenikből jó fél marok (előbb megszárogatva). Mentől sebesebben forr a' must a' tűznél: annál édesebb marad. A' tajtékját le kell hányni mind fogytig. Két akó ád egy akó ürmöst.

6. A' fojtott ürmös (Bund Wein) így készül: gyújts meg egy vagy két szál Anslagot, horgas drótra fűzve, a' mint a' hordó kisebb vagy nagyobb; és eressz a' hordóba, fojtsd le, és tartsd így, míg az Anslag elég. A' kor szűrd tele édes musttal, és fojtsd le Kevés nap múlva a' must egészen meg tisztul a' büdös kő füsttől, és édes marad: de hogy meg ne romolják le kell más hordóba tisztán fejtetni, és ha tetszik bele Speciést tenni. Ez a' bor igen tiszta édes; és kevésbé imelygős.

§. 155.

IV-dik mesterséges bor a' Veres, vagy fekete bor. A' közönséges Ízlés a' borok színében a' fejr és feketét egészen megállítván, mind azt, a' mi e' két szín közt fekszik, mint a' réz, vagy rubint szín, ha bár a' bor annál jobbis a' kereskedésből, a' mire pedig a' bortsinálásban fő tekintetnek kell lenni, kizárja.

A' Ménesi, Budai, Villányi, Egri és Szegszárdi boraink ellenben annak betses, és keresett tárgyjai.

Akár mellyik gazdasági indító okból a' Bortermesztők minálunk nagy részben a' fejrrek közt a' fekete szőlőtis mivelik: de levét összekevervén fekete bortnem igyekeznek, sőt sokszor, már a' negyedik határban nemis tudnak tsinálni.

Hogy tehát a' Szőlős- gazdákat ennek tsinálására felerkentsem, annak hazabeli módját itt röviden elő adom:

1. A' fekete bortsináláshoz fekete szőlő kell egyedül, és így azt külön edényekben is kell már szüretkor szedni.

2. A' gerizdeket valami nagyobb mosárban a' Termesztők, minden héjjastól, és nyeléstől összetörik, és ezzel a' termésnek nagyságához képest több kádakat megtöltenek annyira hogy a' kádból tsakegy bakaraszt hagyatik töltetlen.

3. Ezt az összetört szőlőt, 10—14. napig betakart kádokban tartván, az össze szivárgott levét forrásnak eresztik, azzal a' vigyázással, hogy a' felvetett törkölyt a' Moszolóval minden nap kétszer alá nyomkodják: és ez által a' mustot egészen megfeketítik.

4. Ha már a' Kádakon a' must zubogó forrása tsendesedik, azt a' kád fenekén, vagy alánt-oldalán tső csapon leeresztik és elszűrik igen tisztán, vagy seprő nélkül.

5. A' restebbek megvárják, míg a' must egészen kiforrotta magát: Ezt nem kell tselekedni: más különben (ha kivált az ősz meleg) a' must a' borforráson túllépven, az etzetesedést is elkezdi. Innen van osztán, hogy némely fekete borok nyárban etzetízűek.

§. 156.

A' jóféle bort, kivált a' Más lást, leszokták a' Gazdák Üvegekre, vagy butelliákra fejteni. A' melly tselekedetben hogy hibaneessék: így kell bánni, hogy a' melly üvegekbe bort akarunk fejteni: azokat mindenen előtt lúggal, azután vízzel erősen kimossuk, 's borral megtöltjük, egész a' dugó alatt féltzolnyira. A' dugók újjak legyenek; nem a' mellyekkel már másszor edények voltak béfojtva. A' jó bort-szeretők a' dugókat elsőben borban megfőzik; és kevésse megszáraztják (hogy nedvesség maradjon benne) a' bor erejének bé, és a' Levegőnek kirekesztésére. Az így elkészült dugókkal az üvegeket szorossan béfojtjuk. De már illyenkor előttünk áll egy edényben fejr szurok, és viassz megolvasztva. A' bédugott palatzk szájját ezen materiába belé mártjuk. Mikor meghívult: jóféle Spanyol-viasszal, felül nyomhatjuk osztán Petsétünket, vagy a' borok esztendejét. A' mi bár úgy vólna! legalább tudnánk miért adjuk a' pénzt. Az egészen bépetsételt butelliákat, vagy szájjal alá fordítva, hogy a' dugó mindég dagadtan maradjon; vagy oldalt homokba, szépen bérakjuk. Ha a' pin-tze jó: minden meg etzetesedés nélkül sok esz-

tendőkig megtarthatjuk. Hát a' Hegyalljai bor se romlik el seprő nélkül.

Kivált a' külső Kereskedésre nézve jó volna a' hordók helyett, a' butelliákat behozni: mert 1. Hordóknak esztendő alatt sok száz szálfá elvesztegetelődik örökre mind azokona' helyekenn, a' hol a' jobbféle borokatis hordóstól viszik ki az országból, mint a' Hegyallyán, és Sopronyban. Az Erdők miattok pusztúlnak, és a' Kereskedők megvesztegethetik ez által a' bort, a' mi a' Magyar bornak a' betsit veszti.

2. Nyárban nem jó benne a' bort vinni; által mnlegesznek, 's forrásnak eresztik a' legjobban megkészült bortis.

3. Ha tőlünk egyszer kiviszik: soha többé üressen vissza nem hozzák őket. Melly miatt néha oltsóbban lehet egy hordó mustot venni, mint egy üres hordót.

4. A' Vivők is az útonn megisszák; és vízzel töltvén meg a' hejjét, elrontják. A' Fűrosokat magam láttam, hogy a' fél hordó közepeén lévő abrantsot lejjebb ütven, a' hordót megfűrták; és a' bort nád tsőn ivogatták. A' Gazda ezt észre nem veheti: mert a' hordószájja be van petsételve, 's meg se gondolja, hogy az abrants allja által fűratott, 's újra bétápoltatott.

5. A' butelliáknak ha alacsonyabb nyakok volna: sok százat ellehetne jó móddal egy Székéren kár, és hijjánosság nélkül vinni: mert ezeket a' vivők által nem futhatják. Homok, ondó, vagy Moha közt deszka ládákban, mint a' Ro'sólist, a' borokatis ellehet küldeni, 's a' butelliákat a' Kereskedők azokban könnyebben vissza hozhatnák, mint az üres hordókat.

6. Sokszor hallottam a' Kupetzeket panaszkodni, hogy kártvallottak a' tőlünk vett

borokban. Azt nem lehet tagadni, hogy meg-
esett. A' szegény Lengyel, és Silesita Keres-
kedő csak akkor hűlt el vásárlásán, mikor a'
bort butelliákra szedvén, az Antalkót félig ta-
lálta Seprővel, vagy tiszta kővel lenni. A' bu-
telliákkal eztis ellehet távoztatni. Az Anglusok
három helyen petsételik meg a' posztót, míg
az, az országból kiér. Miért ne lehetne a' ki-
vijendő boros butelliákra legalább egy helyenn
a' Nemes Vármegye petsétjét ütni?

IX. R É S Z,

Az Erdőkről.

§. 157.

Az elmúlt Századnak közepén azt tartot-
ták a' Német országiak közönségesen, hogy a'
fejsze kitérjen a' Sarló előtt mindenütt. A' mel-
lyel azt akarták jelenteni, hogy az Erdőket ki
kell irtani, és szántóföldnek fordítani. Az em-
litett Példa beszédnek erősítésére *Eckhart* azt
mondja: a' fának fogyatkozása miatt egy sem;
de a' kenyér szűkében sokan meghalnak. Me-
rem mondani hogy ha *Eckhart* most élne; és
a' kemény telek idején népesebb városainkat
megjárná: több hideg miatt szenyvedő embe-
reket találna; mint éhhalókat: mert a' Ma-
gyarokis úgy gondolkodván, mint a' Németek,
kivált a' közös birtokokban átaljában: az Ura-
dalmakban pedig a' közel erdőket, kiméllés
nélkül kiirtották sok helyenn.

Már csak 1769-ben sem úgy irt Professor
Beckman mikor a' Német Országi Mezei-gaz-
daságának sarkalatait kihirdetné, mint *Eck-
hart*. Már nem a' földmivelésre serkengeti Ha-

zafitársait, hanem az Erdőknek megkíméllésére. Innen, és más idejáruló körülállásokból a' következett; hogy a' kiirtott, és messze eső Erdők a' fának annyira felemelték az árát Hazánkban, hogy minden okos Mezei gazdának elegendő oka van arra, hogy Erdőjének okos hasznavevésére, megtartására, és ültetésére vigyázzon.

Mitsoda temérdek hasznai vagynak az országban az Erdőknek: tsak a' nem látja, a' ki nem akarja; és melly káros következt, azok' elpusztulásának: tsak a' nem érti a' kinek mozgó szíve nints! A' Hazagazdálkodással több Törvényei által sürgeti az Erdők kiméllését. A' kiméllést sokann kezdik megfogadni; de az ültetést, és vetést hallaniis restellik. Talán irigyek vagy fősvények az Atyák? a' kik a' Maradéknak mégtsak annyit sem akarnak halálokkal általadni, a' minél meg melegedhessen idővel.

Ha mi a' fát úgy nézzük, mint az élet fenntartására, és könnyítésére mulhatatlanul szükséges Termesztést: bizony a' Maradékiis úgy fogja azt tartani. A' mi Felföldi Tótjaink készebbek nyári munkára 20—30 mértföldnyire eljönni, mint erdős Falujokat, Alföldi lapájjal feltserélni. Ez nem tsak minálunk van úgy. A' Vestfaliai, és Alsó Saxoniai Németek Thüringiába 's Hollandiába járnak nyári munkára inkább, mint Tüzelőiket elhagyják. A' mellyből világos az, hogy a' Népesítés (Inpopulatio) előmozdítására nem volna egyegy hasznosabb eszköz, az Erdőknek jó karban való megtartásánál, újak vetésénél, és ültetésénél: annival inkább, hogy a' Népesedés a' Mesterséghez, Kézművek, és Művek nagyobbra terjedéséit fogja szűlni. Úgy de ezekhez többnyire fa, és

tűz kívántatik. Arra hát hogy kézmíveink ne-
vekedjenek a' hazában: legelsőben is a' fáról és
ennek oltsóságáról kell, még pedig jó előre
gondoskodni.

§. 158.

A' Régiek midőn látnák, hogy a' köznép
szinte neki dühödött az Erdők pusztításának
(csak hogy épségben azokat megtartanák) az
Erdőkből Vallást és Szentséget tsináltak, a'
mint Plinius megjegyzi. „Mi úgymond szint
úgy tiszteljük a' Berkeket, és az azokban való
tsendességet, mint az arannyal és elefánt-tson-
tal tündöklő képeket. Az ő tulajdon Istensé-
geiknek szentelt fáknak nemei örökre megtar-
tatnak, úgymint a' Makk termő fák Jupiter-
nek, a' Borostyán Appollónak 's a' t. Sőt azt is
hisszük, hogy az Égi Istenségek rendelték a' mi
Erdőinknek Berki, és Erdeji Isteneket, és Is-
ten-asszonyokat, őrzőket.

Mi már ma oda vissza nem mehetünk, a'
hol az emberek *Plinius* idejében voltak. Ez ok-
ra nézve mások ma azok a' módok, a' mellyek-
kel még fentálló Erdőinket (ha akarjuk) kimél-
hetjük. De valamint orvosságot csak a'kor lehet
a' betegnek elejibe írni: mikor az orvos az ő
nyavalyájának okát kitanúlta: úgy itt is vilá-
gosabb, és jobb lesz a' dolog, ha elsőben az
Erdők' elpusztulásának okait számlálom elől:
mert így magok is a' Gazdák a' körülállásokhoz
képest nálam nélkül is fognak orvosló-szereket
keresni, és találni.

Tapasztalásom szerint ezek az Erdők el-
pusztulásának nevezetesebb okai:

1. A' helytelen időben, és a' fa derekának
a' föld színétől magasán eső elvágása.

2. Az Erdőnek igen elvényülése; a' Makk és Gubats termesztés miatt.

3. A' szanaszéli, és minden rendnélkül való vágás.

4. A' Fatolvajokra kevés vigyázás.

5. Az Erdőknek káros gyűjtogatása.

6. A' Fáknek kiméllés nélkül való vágása, Hidak, Faházak, Borona-deszkák, és hasogatóvány-kerítések, és egyebekre.

7. A' Marháknek a' Csemeték közt való legeltetése, és semmi magoknak nem vetése.

8. A' Hamuzsír-égetés, Üveghuták, Mész, és Téglakementzék, Donga és Sindel hasogató, fűrész - malmok.

9. A' Közös Erdők tartása, és

10. Az új Lakosoknak a' szükséges Erdőkbe való beszállítása.

11. A' Fának a' föld alá való beásása; holtak csak a' holtat kell eltemetni.

Ezek szerint az okok világosak lévén, reménylém hogy a' ki egyikben, vagy másikkban hibázik: ha akarja a' hibát legkönnyebben meg-
orvosolhatja.

§. 159.

A' sokféle mindennapi Házi szükségek, a'ra kényszerítenek bennünket, hogy a' sok esztendő alatt nevededett fákat, valamint egy részről kíméljük: úgy más részről okosan használjuk. Minek is másként olyan Jószágot tartani, a' melyből semmire jön be az erszénybe? Az okos haszonvétel körül belől miben áll: ezen Rész végével megfogom mondani.

Az Erdei Fák neveit leírni, lerajzolni, a' Természet-Tudományára tartozik, és nem a' Gazdaságra, azért is azt itt elhagyom.

I. S Z A K A S Z.

Az Erdők Gondviseléséről.

§. 160.

Ezen IX. Résznek az elején előlszámlálván azon nevezetesebb okokat, a' mellyek miatt fentálló Erdőink pusztúlnak; mintegy azt mondtam, mit nem kell tselekedni. Itt hát a' következik, hogy a'ról tegyek szót: mit kell az Erdő körül tselekedni? annyival inkább, hogy azt az állatokis emésztik, és az időis elvéni.

1. Első kötelessége a' Gazdának az Erdők körül annak vágásokra (Schlag) való felosztása.

2. Annak Magrólvetése.

3. Tsemete-ültetésekkel való szaporítása.

4. A' Fijatalosoknak gondviselése.

5. Az Épületfa vágásának ideje tudása, hogy ne kellessék minden tiz esztendőben más más fákat vágni.

6. A' kivágott Épületfáknak megszáraztása, hogy ne kéntelenítettünk minduntalan építeni.

Ezek azok röviden, a' mit az Erdők körül kell tselekedni; és ezt nevezem én Erdők' gondviselésének, a' mellyről lessz legközelebb szó.

§. 161.

Az Állatok bizonyos ideig nevedednek; bizonyos ideig igen egyforma karban mintegy megállapodva maradnak. Mihelyt pedig az időnek, vagy életnek ezt a' pontját elérik: az élet abrongsán megfordúlnak, és még hamarabb megfogyatkoznak, mint nevededtek. Ötven esztendőn felül az ember szemlátomást ha-

nyatlik; a' hajak gyökereikkel kidűlnék, vagy megöszűlnék. Házi vagy szelid állatinkat, szint így megtudjuk esmerni ha még nevededésben vagynak e' vagy pedig már hanyatlanak. De a' Plántákban (a' millyenek a' Fák) nehéz meghatározni: ha elérték e' azt a' pontot, a' mellyen túl ha levágásakat halasztjuk: azoknak jószágokban sok kártvallunk. Közönségesen azt tartják hogy a' Tölgyfák 3—4 száz esztendeig mindég nevedednek; és azonn túl kezdenek hanyatlani. Ha ennyi időt élnek: nem tsuda ha nagyrais nőnek. Én Hazánkban. Hahót mellett Szerdahelyen Tekintetes Szala Vármegyében láttam legvastagabb kidűlve régen fekvő Tölgyfákat. Rettőt köztek megismertem. Egyiknek kereszt mértékje 7. a' másiké pedig 8 1/2 láb vólt. Mások vastagabbatis találtak, kívált a' régi időkben.

A' bizonyos, hogy míg valamelly fa ennyire megnevededik: nem kevés esztendőök múlnak el. Míg a' fa nevededik: rendszerint jóis: De mihelyt megáll: veszedelmes a' levágás halogatása: mert mint a' gyümölsben a' megérés, és rothadás közt: úgy a' Fákbanis az erő, és hanyatlás közt, alig van tsak egy kitsiny közis. A' mellyből világosaz, hogy nem azok a' jó karban való Erdők, a' mellyeket, mint a' Fösvények kintseiket, 'sugori módon őrzünk, és kiméllünk; hanem azok, a' mellyeket okosan vágatunk.

§. 162.

A' megérett, és hanyatló fának ezek az esmértető jelei: 1. Minden esztendőben tsak rövid gallyatskákat hajt. 2. A' Fának a' teteje száradni kezd. 3. Héjjokat elhányják, és megmohosodnak. 4. Sokkal idejébben fakad-

nak, és sokkal hamarább elhullatják leveleiket, mint a' többi fák. Ezt magam is nem egyszer tapasztaltam. Az okos Gazda nem várja a'ra a' fát, hogy az említett jegyeket láthassa; hanem maga keres bizonyos és állandó jegyeket a' tapasztalásból, a' földnek és levegőnek minéműségéhez képest. Gróf Buffon azt itéli, hogy a' Tölgyfának nevedését csak a' föld hordozza. Ugyanis ha az Erdőben a' jó föld, nem vastagabb 2 1/2 lábnyinál; és alól vagy rossz föld, vagy kőszikla fekszik: a' Tölgyfa 50. esztendőnél tovább nem nevededik. A' 3 1/2 lábnyi jó földben hetvenig. Az ötöd félben százig. A' könnyű homokban 40, 60, s 80-ra legfellyebb megéri. A' ki tüzi fát akar vágatni: ennyire nevérekozzon: mert az ilyen megvénült fa (ha erős is) de lángal nem szokott égni.

§. 163.

A' Vágáshoz mulhatatlanul szükséges az egész Erdőnek

1. Felvétele holdszám szerint.
2. Lerajzolása a' különböző Fanemek több, vagy kevesebb Hóldakra való kiterjedéséhez képest.
3. Az Épület, Szerszám', és Tüzi fák' színekkel való megkülömböztetése, és mennyisége.

Ha ilyen világos szem elébe terjeszthető Abrossza nints a' Gazdának: a' vágás tsinálásnak nem lehet jó következése. Az abrossz szerint ezeket kell meggondolni.

1. A' Vágásban vagy minden fa levágatik; vagy pedig a' fiatalabbak, vagy szebbek meghagynak mind azért, hogy magot hozván, csemeték nevedjenek rólok; mind pedig azért hogy a' mag' elhintése után, Épület és Szer-

számnak legyen mit kivágni. Az ilyen vágás Ritkításnak hívatik, és sokan nem tartják jó-nak azért: 1. Nagy helyet foglalnak. 2. A' ma-got nem egyenlően hintik; és a' miatt az új-erdő foltos lesz. 3. A' meghagyott fák igen elágabogasodnak; és e' miatt se Épület, se szer-szám fának többé jók nem lesznek. 4. A' mag-ról kelendő Csemetéket elfójtják. Ezek igazak, és ha az Erdő vén: jobb mind kiváogatni, és újat vetni a' helyére, annyival inkább hogy a' tapasztalás azt mutatja, hogy a' Tölgy és Bika helyett, Nyírfa, Nyárfa, és Gyertyánfa nevededik többnyire.

2. Ha az Erdő fiatal: a' fák ugyan töveik-ről kihajtanak, de többé Épület fát nem ne-velnek; hanem görbe gurba tűzi fát.

3. A' vágás után az Erdő megsűrűdik; a' sűrű Erdő pedig Makkot és Gubatsot nem terem.

4. A' hol sok az Erdőség: többen is vá-gatnak fát. Más az; ha a' vágás messze esik: valljon a' fát ki veszi meg? előre meg kell gon-dolni.

5. Az igen távol eső, vagy nehéz útú ma-gas Erdőket, ha kemény fából állanak soha vágásra osztani nem kell, hanem Legelőnek, Makk, és Gubats termésnek 's a' t. fent kell hagyni. De üveg, vagy Hamuzsirért elpusztitat-ni káros.

Ezeket a' jegyzéseket nem azért teszem itt: mintha azzal az Erdők Rendbehozását akar-nám megakadályoztatni: hanem azért, hogy én mindennap az illyesekben forogván, sok hi-bát látok mind ott elkövetni, a' hol csak fel-mérik az Erdőt, és vágják.

Azt javasolom hát, hogy a' Gazda maga ossza fel elébb az Erdőket a' maga Gazdaságá-

hoz képest; és azután úgy adja által a' Fel-
mérést az Erdő - bírónak.

A' Vágásra-osztásnak különös, vagy Spe-
ciális sarkalatai ezek, a' Gazdaság szerint:

a. Malom fejeknek, Hordóknak, oszlo-
poknak, Ágasoknak, és Kőfalakra Koszorú-ge-
rendáknak kemény fa kell. Az Erdőt nem jó
ezektől megfosztani; és a' hol ilyen fák terem-
nek: ott nem kell kezdeni a' Vágást. Makk és
Gubatsis itt legtöbbször terem. A' kinek ilyen
Erdője van: vét a' Gazdaság ellen; ha tűzre
vágatja. Jobb gazdaság pénzenn venni lágy
tűzi fát; mint az ilyen bizonyos pénzt hozó
forrást feltüzélni.

b. Ha az elvénült Erdőt a' Fijatal felverte,
az elvénült fákat tanácsos belőle kivágnatni; és
használni a' mire lehet, Épületre, Hamunak,
Tégla égetéshez 's a' t.

c. Fedélnek jobb a' lágy, mint a' kemény
fa: tehát a' Nyár, Hárs, Szil, Venyitz, és Kő-
risfát vétek vágásra osztani, 's az ilyen Erdőt
pusztítani engedni.

d. Ha a' levágandó fijatal fából több pénz
jön bé; mint a' Makk termésből; és Épületfát
a' szomszéd Fenyvesekben lehet venni: Vágást
kell kezdeni.

e. A' keményfa az Erdőben nem kér en-
ni: tehát hadd maradjon, kivált ha kitsinyis
az Erdő.

f. A' népes városok jó árrát adják a' fának.
Itt tehát a' vágásnak legtöbb hasznát lehet ven-
ni, az a'hoz való Erdőkből: de módjával; ne
hogy oda jussanak Erdőink, a' hová vezette
Ormosdy a' Primatialis Erdőket.

g. A' lágyfa csak tűzre való; ha 600. esz-
tendeig hagyatikus az Erdőben. Itt is vágást

tsináljunk, és mentől korábban hogy még a' tövekis kihajtsanak.

h. A' Fenyvesekis lágyfát teremnek ugyan közönségesen: de ezek Épületeis, és Szer számnak fordíttathatván, megbetsülhetetlen Erdők sok helyen; azértis a' legokosabb vágást kívánják. A' Pénzen kapás miatt sok hibát ejtenek a' Birtokosok az ilyen vágásra osztásban.

i. Ha a' hajamat szálánként tépik ki: jobban és többször fáj, mintha egyszerre kiszakasztják: mégis egyformán megkopaszodom. Így jár a' ki az Erdőt szálánként engedi vágatni, és pusztíttatni.

k. Jobb egyszer adni (ha nehezen esikis) mint mindennap: tehát a' Jobbágyoknak Ház hely után egyszerre kiméretni a' fájészó Erdőket most gazdaságos; idővel pedig szükségesis lessz. Így legalább tudja minden Birtokos mi az ővé, és kímélhetiis a' mint akarja.

l. A' ki Fűrész-malmot állít keményfa Erdőjéhez: százszor meggondolja mit tselekszik. Aligha a' Kapóltsi Fűrész malmokat állított Birtokosok tsak egyszeris meggondolták volna igazán lépéseket.

m. A' jó Gazda a' Marhatartás hasznáról soha el nem felejtkezhetik. E're nézve úgy tsináltatja a' Vágást; hogy a' marhájának legyen addig legelése: míg a' Vágásban való Tseméték a' marha szájából kinőnek.

n. Nem szükség hogy minden Esztendőben levágassam azon részét az Erdőmnek, a' mit az Ingenieur kimért: tehát egy idén tsak annyit vágatok le, a' mennyi elkel.

A' melly Gazda ezen Sarkalatokat megfontolja rendről rendre: magais útla tudja az Er-

dőbirót igazítani; és bizonyosan Erdőjeis marad, és a' fábólis pénzt vészen be.

Nevettségeseznek tetszhetnek valakinek ezen rövid útmutatások; de ha időt vészen a' megfontolásra: eltűnik az, a' mi nevettségre való. Én bővebb és hosszabb Regulákat úgy sem adhatok a' Vágás tsinálásra: mert az Erdőbíróság más mesterség. Én a' Birtokosnak írok, a' ki tovább szokott nézni, mint a' leghűségesebb Forstmesteris a' világon.

§. 164.

Ezen előladott Sarkalatok szerint osztván az Erdők vágásokra; világos az, hogy

1. Marad egy darab Erdő, a' hol Épületnek való fát lehet vágni.

2. Terem Makkis: mert az ilyen meg hagyott plága mindég ritkúl a' vágás által; a' ritka Erdő pedig megtermi a' Makkot.

3. A' hol a' fát megveszik (mint a' népes Városok körül) és ha talán az Erdőis lágy fából áll: kár vólna azt fel nem osztani Vágásokra.

4. A' Fának természetéhez, és földmivoltához képest kell, a' vágások esztendejét meghatározni. A' lágy fát, sőt a' keményetis, ha tüzre akarom vágatni: elég 35—40 esztendőre osztani. Az Épületre való keményfa 80 legfeljebb 100. alatt helyre nő.

5. A' hol Vágás tétetik új Csemeték fognak nőni: tehát ide Marhát 10—12. esztendőig nem kell eresztetni.

6. A' legszebb Erdőkbenis vagynak puszták, a' mellyek egyik vagy másik Fanemét jól megteremnek: ezeket hát bé kell vetni, és oltalmazni, míg felveszik magokat.

Nem elég tsak magára a' Természetre hízní a' Vetést: mert

1. A' tapasztalás bizonyítja, hogy a' fák nem egyaránt szórják el gyümöltseiket. Egy helyre igen sok esik; máshova semmi. A' sok egyik a' másikat elnyomja; a' kevesből kevesebb marad meg; és sok üres puszták mag nélkül hagyatnak.

2. A' vén gyökér, ha egyszer kétszer szép fíjatalost nevelis; de harmadszor, negyedszer mindég alább valót, és végtére tsupa görbe fát tsinál.

3. A' Fenyő nemek a' töveikről nem hajtván, a' kézzel vetésreis sok helyen okot adnak.

II. S Z A K A S Z.

Az Erdőknek Vetéséről.

§. 165.

A' Gondviselés alá tartozik (a' kiméllés, és Használáson felül) az Erdőknek újonnan való vetése. Vagy a' levágott Erdőket vetjük újonnan; vagy pedig ott is vetünk: a' holedig nem vólt semmi Erdő? Sőt azis a' Gazdaságra tartozik, ha az Erdőkben való pusztá helyeket olly famagókkal vetjük be, a' melyek nekünk nintsenek; és azonban igen szükségesek.

Leginkább két módot követnek a' Gazdák az Erdőknek tsinálásában: 1. Magról vetik. 2. Gyökér-Csemetéket ültetnek. Hogy annál szebb rendel folytassam dolgomat: szóllok 1. Az Erdőknek való helynek elkészítéséről. 2. A' jó magoknak megszerzéséről; és azok' elvetésének idejéről. 3. A' Gyökeres csemetéknek plántálásáról.

§. 166.

§. 166.

A' könnyű és ritkás földet elég egyszer, két tzólnyi mélyen feltöretni; hogy a' Makk a' barázdába essék, és béboronáltasson. Ha a' föld sűrű, és gyepes: épen úgy kell vele bántani, mint mikor azt Gabona alá miveljük. Sokan jónak találták az ilyen földet (hogy az annál inkább elmorsolódjék) elsőben, vagy főzelékkal, vagy Krompéllyal béültetni.

De ez mind tsak közönségesen van mondva. Ennél többet kell annak tudni, a' ki Erdőt akar vettetni. Ez okra nézve

1. Első a' Hely megválasztás; vagy ha ebben nints mód: a' Mának a' helyhez való megválasztása.

2. Második a' Helynek előrevaló elkészítése.

§. 167.

Közönségesen azt a' módot követik az Erdővetők, a' melyet elsőben *Brocke* tett közönségesse, t. i. Tavasszal a' Föld elsőbb hoszában, és utánna mindjárt keresztül erősekével feltöretik. A' felásás a' szántásnál sokkal jobb. Továbbá a' Gyep-rögek nehéz vasboronával elszaggattatnak. Juliusban a' föld rendesen megszántatik, úgy szinte Septemberbenis, és mindenik szántás boronával megegyenesítetik. Következő Tavasszal zabbal, vagy Krompérral bévettetik; a' mely róla felarattatván megugaroltatik, és szépen megboronáltatván, barázdákra osztatik. A' barázdákat némelyek két, mások három lábra vonják egymástól. October végén őket olly sűrűn bévetik, a' mint tsak lehet, és a' Magokat szépen bétakarják.

Mibelyt a' Makkok Tavasszal tsiráznak: a' barázdák közt hagyott útakról a' gazt szorgalmasan kiszaggatják. De minthogy ez a' Gyomlálás módja neki költségesnek láttatott: e' széles utakat a' barázdák mellett mind általadta Zsellérinek, és egyéb szegény Embereknek, hogy azokban Kolompért természetnének. A' Szegénység ezen kapott, és minden utakat béplántált, 's megis trágyázott módjával. Ebből a' Kolompér természetéből az a' haszon vólt, hogy a' Mivelés általa' föld megjavúlt: a' Tsemetékis a' fűvektől tisztán tartatván, a' Kolompér árnyékában szépen nevedtek.

A' mellyből világos az, hogy a' *Broche* módja szerint annak a' ki Erdőt akar vetni: a' gyepet négyszer meg kell szántani. De mikor a' Tsemeték nevednekis a'koris ollyan mivelést szükség a' földnek adni, hogy az a' Szántást felhaladja.

Itt körültem azt a' módot annyiban megváltoztatni látom:

1. Hogy ősszel vetik el a' Makkot, és nem egyenes hosszú barázdákba: hanem kereszt barázdákatis vonatván, három láb távol, a' Makkot a' szegeletekre ejtik per Quincuncem.

2. A' Földet nem tartják tisztán: és ez a' növést hátrálja.

§. 168.

Én legalább úgy tapasztaltam, hogy valamint egyéb Plántákhoz: úgy az Erdeji fákhozis megkell a' földet választani; vagy ha nints mit választani: a' Chinaiakat kell követni. Ezek ültetményeikhez nem földet keresnek, hanem földjeikhez választják az Ültetményt. A' mellyet ha tselekeszünk: a' legmostohább helye-

ken se maradunk Erdő nélkül: minthogy olyan fájinkis vagynak, a' mellyek, mint az Árva gyermekek mindenütt Mostoha anyja után ének, de a' panaszolt, vagy szűk eledeltől annál jobban híznak.

Azonban itt a' jóféle kemény fás Erdők alá akarván földet vagy készíteni, vagy választani: illő megmondani, mellyik a' legjobb föld?

§. 169.

Közönségesen a' Homokot alkalmatlannak ítélik a'ra, hogy Tölgyest nevelhessen. De ezt nem lehet mondani egyáltalában minden Homokról. Már felebb hoztam rá példákat, hogy a' Homok sok helyen felette termékeny. Ha a' föld végetlen Homok: igaz az, hogy jó Tölgyest soha se nevel. De ha alatta agyag fekszik, mint közönségesen szokott: gyönyörű fákat nevel. Ellenben ha a' föld felül jó: de alól kősziklás; vagy tömött száraz homok: apró fák nevednek benne. De mit tehetünk róla? Azért csak kell Erdő, kell tűzi fa; ha Épületnek valók nem teremhetnek. Az igen sűrű, és agyagos Hegyekenis mindég apróbb a' Tölgy, mint másutt: de annál erősebb oszlopokat, Harókat és egyebeket lehet belőle vágni. Sokan azt mondják, hogy a' magas Hegyeken mindég nagyobb, szebb, jobb a' Tölgy, mint a' Lapájokon közönségesen; de vagynak példák az Országban, hogy a' Völgyeken és vizek mellett való térségen bámúlásra méltóképen megnevednek. A' tapasztalás, az igaz azt mutatja, hogy a' hegyenn nőtt fa jobban ég; mint a' melly vízenyős helyről való. Azomban hogy a' Hegyeken nagyobb, szebb, és Épületnek mindég jobb fák volnának, mint az alacsony Síkokon: nem igaz. Példák ide a'

Bodrog, és Tisza közü, Dráva, és Muramelyéki gyönyörű szálfák. Sokszor a' Vizenyőst szerető Eger íás Erdőkben a' legszebb, és keményebb Tölgyek találtnak; és így a' földben magában van az, a' mi a' Tölgyet tsinálja, nem a' magas, vagy alacsony fekvésben. Már mindezeket összeséggel egyben vévén, úgy látszik: hogy a' Tölgyesnek legjobb a' mértékletes nedvességű, sűrű inkább, mint ritkás, jó mélyen egyenlően tartó homokos agyag. A' hol felül sárga, vagy veres agyag van, alól pedig sűrű, száraz homok, vagy táblás homok kövek: a' Tölgyfák 70—80 esztendőskorokban felül kezdve félig elszáradnak, és csak az ágak alsó része zöld.

§. 170.

1. Vetni legjobb Magok azok, a' mellyek tökéletesen megérvén, önkényen lehullanak a' fákról. Mindazáltal ha az idő nedves: vagy a' fárol kell őket lerázni, és mindjárt felszedni, 's szellős árnyékban megszikkasztani; vagy a' fa alatt megválogatni; és mentől nedvesebbek: annál inkább sijetni felszedésekkel: mert ha soká ott hevernek: meg penészesedvén, ki nem kelnek. Mentől szárazabb napon szedetnek a' Makkok annál jobbnak tapasztaltatnak; és mentől pirossabbak: annál frissebbek; a' mellyek pedig régen lehullottak: annál barnábbak, sőt feketék.

2. Leginkább kikelnek azok a' Makkok, a' mellyek ősszel ollyankor szedetnek: mikor már egynehány deres éjjelek voltak. A' Septemherben, és a' dér-tsipés előtt lehullott Makkok férgesek. Octobernek végével van hát a' Makkszedésnek tulajdon ideje.

3. A' megszedett Makkokat, ha annál épebbek vóltakis, elrontjuk azzal; ha a' Vetés idejéig rakáson tartjuk Zsákokban. Mert ha szintén nem vóltakis vizesek: mindazáltal tsak egynehány napok múlvais meghevűlnek a' Zsákban, és belől meg lisztesedvén, megfeketednek, és kinem kelnek.

4. Olyan helyekre kell hát őket kiteríteni, a' mellyek szellősök, mint a' Padlások, vagy Töltések a' Magházakban 's a' t. Legfeljebb 3—4 újnyi vastagon tölthetnek egymásra. De a' gereblyével való gyakor megforgatást se lehet elmúlatni; hogy egyaránt megérhessenek, a' mellynek bizonyos jele a' megbarnulás. Mentől hamarább elveti a' Gazda a' megszedett Makkokat: annál szerentsésebb.

5. Mindannyi szorgalmatoskodása után is, tartozik még a' Gazda a' vetés előtt a' Makkokkal, próbát tenni. Öntse t. i. azokat vízbe; a' mellyek leülnek fenekére: tartsa meg; a' mellyek felül libegnek, nem vetni való, többnyire férgesek, rothadtak, vagy éretlenek.

§. 171.

Mikor már a' Gazda a' Magot elkészítette, és az Erdőnek rendelt földet megmívelte: nintsen egyéb hátra; hanem hogy annak idejében a' Vetéshez fogjon.

Ha valakinek másnak, bizony a' Gazdának főképen kötelessége az, hogy a' Természet rendjére, és folyására szorossan vigyázzon. Az szorgalmatoskodik arról; hogy elegendőt, 's jót termesszen. Látjuk, hogy a' fák szülésében a' Természet soha meg nem vénül. Mindenütt azt tapasztaljuk, hogy az őszi idő az, a' mellyben ő a' következő Maradékról gondoskodván, a' megérett Magokat, a' megelevenedés-

re földbe temeti. Ezt kell hát a' Magvetőnek is tselekedni, és Octobernek végétől fogva, egész Novemberen keresztül (ha az idő megengedi) bátran, éstartózkodás nélkül, a' mint felebbis mondám, vetni. Még e'kor a' Makk, természeti nedvességével, és olajjával tellyes lévén, egész erejét magával együtt a' földbe viszi; és magát mindjárt ott, a' hol érni akar, kiterjesztheti, s megelevenítheti. Maga látja az ember, hogy a' legsoványabb földbe esett magis, örömmel, és vígan kitsirádzik, ha szinte a' mostoha föld idővel kegyetlenkedik is rajta.

Kiváltképen pedig a' száraz, homokos Hegyeken, szükség e're a' Természet munkájára halgatni: mert ha valaki olyan helyen Tavasszal veti a' Magot; és (a' mint gyakran meg-esik) szárazság következik: vagy igen kevés tsirázik ki; vagy a' mi kitsirázikis, elnyomorodik. Ellenben ha a' föld, a' mellyet béakarunk vetni, ellenkező természetű az említet-tel: a' vetést Tavaszrais ellehet halasztani, vagy Tavasszal is vetni bátorság okáért. Tavasszal az igaz, a' változó Napok az Idejénvetést elront-batják. De hát a' késő vetést nem szinte ezen veszedelem követheti e'? Úgy kell hát a' vetést kormányozni, hogy se a' hideg ne ártson; se pedig a' meleg a' téli jó nedvességet ki ne emészsze: másképen a' szárazság a' kikelést semmi-vé teszi.

Hogy a' Tavaszi - vetést szerető Gazdák a' Makkot egész addig ép állapotban megtarthas-sák, így tselekesznek: Választ az ember egy akarmi faedényt (hordót, vagy ládát) és fene-két megrakja valami sűrű száraz földel, rá föl-lül száraz homokot teritt; a' homokra egysor Makkot; és így tovább; míg az Edény tele

telik. A' legutolsó sor homok, valamint a' legalsó vólt; vastagabb a' többinél, a' külső levegőnek kizárására; és a' belső párolgásnak megkötésére. A' száraz homok nem engedi a' Makkot meghevülni, és kitsirázni: egyszer'smind az Egerek se tehetnek benne kárt.

§. 172.

Nem tsak olly Fákat kíván a' Birtokos vettetni, a' mellyek Makkot, hanem Magot teremnek, 's közönségesen Lágýfáknak nevezetnek.

A' Lágýfák kétfélék: 1. Levélhullatók, és 2. Levéltartók.

1. A' Levélhullatók közt ezek a' mi legnevezetesebb erdei fánk: Szil, Venyitz, Hárs, Olasz, Canadai, és Reszkető nyár, Gyertyán, Kóris, Ákátz, Eger, Nyír, Juhar, Jábor, Barkotza, Dió, Gesztenye, Cseresznye, Szilva, Körtvély, és Almafák 's a' t.

2. A' Levéltartók a' mi Hazánkban ezek: Terpetin vagy veresfenyő (*Pinus Larix*) Fejérfenyő (*Pinus Abies*) van két féle. Ezt metszik közönségesen deszkának, és a' szurkos fenyő (*P. Picea*) németül (*Föhren*).

A' földet mindenféle Makk, vagy Mag alá egyformán, és úgy kell elkészíteni, a' mint a' Tölgyesek alá készítettük: de ezek nem egy természetű földet kívánnak, és nemis mind azon egy időben vettetnek.

A' Juhar, Gesztenye, és Ákátzfa tavaszi vetést kívánnak; a' többi levél hullató fák pedig ősszel vettetnek.

A' Hegyeket szeretik a' Gesztenye, Juhar, Barkotza, Dió, Cseresznye. A' száraz térségeket különösen szeretik: a' Nyár, Nyír, Gyertyán, Ákátz, Szilva, Alma, Körtvély és Hársfák.

A' Kőris, Eger, Jábor, Szil, és Venyitz fák különösen kedvellik az olyan helyeket, a' melyekre a' mellett folyó vizek kiöntenek az Áradáskor, és rólok megint lefolynak.

Az egész Alföldnek az Ákátz, Szil, Venyitz, Nyír, Nyár, Juharfák leghamarább fog-nak Erdőket adni, tsak vessék: sőt a' Veres-Fenyőis.

§. 173.

A' Levéltartó fák, vagy Fenyők; mind inkább az agyagos hegyoldalakat kedvellik. A' Terpetin fenyő ugyan a' térségi kövér földben igen hamar, és nagyra nő; de porhanyobb fát ad, mint a' hegyoldalakon.

A' Fenyőfa nemeket átaljában jobbnak tartják az Erdővetők mind Tavasszal vettetni, másfél tzól barázdákba. Én mindazáltal a' Fenyőfa nemeket mind a' két nemét jobbnak talál-tam ősszel vettetni. A' tavaszi vetések átaljában négy, az őszi pedig huszonöt hétre kel-nek ki.

Az egy Kőrisfa-vetéshez legkevesebb szeretse szokott lenni azért; hogy a' magja igen erős, szívós tokban van teremve, és miatta nehezen ázhatik megannyira, hogy kihasadoz-zon. Azért a' Kőrisfa magot jó nedves földben kell Nyártólfogva egész az őszi elvetésig tartani.

Illyen baj van a' Hársfa maggalis. Ennek is igen erős, és olajos a' tokja; és e' miatt nehezen hasíthatja meg a' víz. Azértis a' vetés előtt leszokták a' héjját a' béli megsértése nélkül fejteni: de legkönnyebb azt tsak meglá-gyítani. Ezen végből mind a' Kőris, mind a' Hársfa magot vastag, vagy ruhával körültekert faedénybe töltik, erős sütős meleg vízzel (de

nem forróval) bőven megöntik; bétakarják, és 24. óráig, míg egészen el nem hidegszik, párolják, vagy gőzöltetik, és így azonnal tavasszal elvetik. E' nélkül a' Hóris két, a' Hársfa pedig másfél esztendő múlva szokott kikelni, vagy a' földben veszni.

Utoljára jegyezzük meg általjában, hogy minden Magvetésben sok szerentsétlenség szokott esni azért: hogy a' Jágerek, Erdő mesterek (többnyire nagyban vetvén a' pusztá helyeket szokták az Erdőkben felszántatni, és bevetni; hogy a' fával több vesződség ne legyen. Ezek pedig messze, és kézen kívül esnek. Melly miatt semmi segéddel nem lehetnek vagy a' tsirzó Magnak, vagy a' kikelt szomjús, vagy gaz elnyomta Csemetének. E' végre jobb Csemete. oskolát a' Háznál vetni, és innen idővel a' Csemetéket általültetni.

§. 174.

A' Csemete oskolákat a' mint mondtam mindenkor kéz alatt kell állittatni, kisebb vagy nagyobb darabban; hogy a' szükség idején gyomlálni, porhálni, öntözni, vagy nyesni lehessen. Annak állításához e' következő fogások találtattak legjobbaknak; és gyakorolják szomszédim.

1. Mind a' Makk, mind a' Magvetéshez méllyen tartó jó földet kell Csemete oskolának választani. A' föld jó, a' hol az Agyag homokkal, és plántákból rothadott Kerti-földel van megkövéritve, A' fekete kövér földben jobban kikel, és nevededik a' Csemete. A' Motsáros, és vadvizes-térségek nem érdemlik, hogy velel vesződjék az ember. Mikor hát Csemete oskolát akarunk valahol állítani: a' földet négy öt lábnyira fel kell ásni próbára; ha nintsen

e' alól kő, vagy sovány agyag, vagy homok? mert ha a' van: vagy nem kell Csemete oskolát állítani, vagy a' földet mélylyen felásni, és az Árkokat jóföldel megtölteni; és úgy vetni bele Makkot, vagy Magot; úgy a' mint felebb a' Földel készítés', és vetés' idejét, és módját előladtam.

2. Ha az oskolában a' Makk, vagy Mag kikölt: azt gyomlálni, porhálni, öntözni, és tisztogatni szükséges mind addig: míg a' Csemeték illendő nagyságra, és vastagságra megnőnek.

3. Az ültetményeknek általjában, 6 — 8. 12 láb magasoknak, és 1—1 1/2 töl vastagoknak, 's erőseknek kell lenni.

4. Mikor a' Csemete oskolákból az ültetvények kivetetnek: a'ra kell vigyázni, hogy tsak nem a' föld szint fekvő szakáll gyöke-
rek, legkissebbetis megne sértsessenek. Itt a' karó-gyökereket se lehet elvágni, mint a' Gyümölsfa tsemetékben.

5. Egyszerre tsak annyi Csemetét kell felásni, a' mennyit azonn a' naponn ismét el lehet ültetni. Melly szerint délig a' mi ásatik: dél után mind elültettetik.

6. Ha annál jobbis az Erdő alá szánt föld: mégis jó a' Csemetéknek való gödröket, a' beléjek következő Általültetés előtt, esztendővel elébb sorban kiásatni, hogy a' kihányt földet a' téli fagy megtörje, a' hóvíz; és Nyár meghizlalja.

7. Az ültetés előtt eső őszönn a' gödröket egy lábnyira földel meg kell tölteni, hogy ezt a' tavaszi általültetés idejére, leves, sőt sáros legyen.

8. A' Csemetét minden törött gyökereitől, és gallyaitól meg kell éles késsel tisztogatni, a'

legfelső himbónak (a' melly a' fa magasságának vezérje) békét hagyván.

9. A' Karó-gyökeret mindég eső egyenesen kell helyheztetni, és ha a' gödör nem volna olyan mély: ásni szükség.

10. Mikor minden gyökerek ritka; és tiszta földel béfedettek: a' Csemete megöntöztetik keményen. Ezen felül kell azután a' gödröt azon földel teletapodni, a' melly valamikor a' gödör fenekéről ásatott fel. Ha ez a' föld nem elegendő: gyepet kell kapával felszedni, és vele megforgatva a' Csemete tövét körül burogatni.

11. A' Csemetét karóhozis méltó kötni; ha szép, és Épületfának való; és hogy: vagy a' karó nedörgölje az ültetvényt; vagy a' gús be ne egye magát a' héjba: a' kötés alá mindenkor gyikény, vagy szalma tsutát kell szorítani. A' karókra tett költséget megfizeti az, hogy egyenes és magas szál fájink fognak nevekedni. Ha pedig egyenes a' Csemete, semmi karó se kell mellé.

12. A' Csemeték' ültetését ősszel, Februáriusban, néha Martiusban, és Április elején bátran lehet folytatni.

13. A' mi a' Csemeték sűrűbb, vagy rftkább ültetésekét nézi: az a' Gazdán áll. Én öt öles mérő-lántzal mérek, egy valóságos négy szegelletet. Ebbe a' szegelőtbe 25 tövet teszlek, az az mindenfelé öt tövet: mert ötször öt, tézzen huszon ötöt. A' melly meglévén, tovább megyek, és ezt a' módott jónak találok, 's mára'kor így dolgozom, mikor a' gödröket ásatom. Ezen Erdővetés, és Csemeteültetés módját látom Keszthelyen, Csurgónn, a' Véghelyekben, és a' Hertzeg Eszterházi, Gróf Hungadi, és más Uraságok Uradalmiban gyakoroltatni. Ez hát Hazai-Gazdaság.

III. S Z A K A S Z.

A' Fijatalokkal való bánásról.

§. 175.

Ha az ember azt akarja hogy a' fijatal Csemeték, mentől hamarább feltseperedjenek: nem kell őket egészen a' Természetre bízni; hanem körülők (a' mit tsak lehet) mindent elkövetni; mind a' Csemete oskolában, mind a' kiültetés után.

1. A' Hernyóknak, és Csere-bogaroknak kivesztések legelső kötelessége a' Gazdának: mert mindenek tudják, mennyire meghátráltatnak a' Fijatalok, ha ezen férgek leveleket lerágják; sőt ha a' Nyár száraz talál lenni: menyi elszárad belőlők.

2. Ha az ültetésre következett Nyár, és a' földis magában száraz természetű: sok fijatal elsinlik; és sok megsem is fogonszik. Ilyenkor tehát nints egyéb szabadító szer az öntözésnél. Azonban

3. Az öntözésnél jobb sokkal, az ültetmények' tövén a' földet lágy trágyával kevert agyaggal vastagonn megtapasztani. Ennek a' fáradozásnak az a' haszna, hogy a' föld a' tapasztalás alatt illendő nedvességet tart mindég a' gyenge gyökereknek. Sok helyeken könnyű móddal hozzá lehet ehez a' Kenőts készítéshez jutni: mert sok helyekenn az Erdőben legela' Csorda és Gulya. Sokan tsak Gyeppelel borítják be a' Csemetéket.

4. A'ból lessz a' Gazdának idővelis legnagyobb nyeresége, ha a' fijatalok mentől egyenesebben sijetnek felfelé. Mellyrenézve az óldal, és tövekről szokott kitsapzásokat éles kés-

sel, vagy Nyeseő-baltával lekell tisztogatni. A' ki Pünkösdt tályban nyesegeti a' fijatalost: nem lessz abban az esztendőben vele több bajja: mert az e'kori Nyesés után a' fák már ujjonnan nem sarjaznak.

5. Ha a' Csemeték, vagy az ültetmények megkezdenek mohosodni: meg kell vakarni és tisztítani. Ha pedig megtsöktek, és épen nem akarnak nőni: gyengén meglehet a' fahéjját késel hasítani.

6. Ha a' Gazda a' Tölgy közzé puhafa Csemetéketis kívánna ültetni: azoknak plántálásokkal addig várakozzék: míg azoknak hamar nővésekből meg nem tudja; hogy azok a' Tölgyfa fijatalt többé utól nem érik és elnem fejt-hatják.

7. Sokszor, vagy a' szépség, vagy a' szükség a'ra ösztönözi a' Gazdát, hogy a' Tölgyest meggalyazza. Itt a' tapasztalás azt mutatja, hogy a' sebhelyekre mindég jobban szolgálván a' nedvesség, mint másuvá: egy levágott gally helyett esztendő múlva, tizenkettőis sarjazik. Azonn kell hát lenni, hogy az ágakat le ne kellessék szeldelni; hanem elszáraztani. Ez így esik meg: a' leszeldelni való ágaknak tövét köröskörnyűl Tavasszal beszokták mélyen vágni, a' melly miatt az ág a' jövő esztendőben lassan lassan elhal. A' vékony ágakat kevesebbé szükség bevágni, mint a' vastagokat; a' mellyek nehezen halnak el. Az illy nyesés módja a' Csipát termő, és kést nem szenyvedő Gyümöltsfákra nézve megbetsülhetetlen fogás: de régen megfejtkeztem róla; és tsak most juta eszemben hogy láttam. Vastagoknak, legalább egy ember tzombnyira terjedteknek kell a' Tölgyfáknak lenni: ha az oldal ágakat tüzel-

ni; vagy egyéb házi haszonra tsonkázni akarjuk kártétel nélkül.

IV. S Z A K A S Z.

Mikor és miképen legjobb az Épületnek való Fákat vágni.

§. 176.

Ez a' Kérdés, a' mint ezen Résznek elején megjegyzettem, tsak annyiban tartozik ide, hogy ha igaz az: hogy a' rossz időben vágott fa hamarabb elromlik: a'ból a' következik, hogy minden 10—20 esztendőben másokat kell vágni. E' pedig egyik oka az Erdők' elpusztulásának: mert 10—20 esztendő nem elég a'ra, hogy a' levágotthoz hasonló nevedjék. Más az, hogy ha valaki fenten vágja el a' faderekát; vagy forró nyári napokban döntet fákat: a' fa töve nem sarjazik ujjonnan; vagy ha kihajtis: tsak hamar elhal. Így lévén a' dolog, meg érdemli, hogy itt az, szóba vétessék.

A' Régiek és ő utánnok a' mai emberekis közönségesen azt tartják, hogy mind a' tűzi, mind az Épület fát a'kor leg jobb vágni: mikor abban legkevesebb a' nedvesség; legkevesebb pedig ősszel, és Télben; még pedig Holdfogytán: mert a' levelek lehullván, már a' fa többé be nem szívhat; sőt a' mi a' derékban vanis: mind alá mégyen a' gyökerekre.

Hogy ezen praxistól el álljunk, még ma se találhatunk a' tapasztalásokból elég okot. Azonban jónak látom, hogy itt némelyeket világosabban meghatározzunk. E' szerint

1. A' ki fát vág: arrais vigyázzon, hogy a' fa töve ujjonnan kihajtsa. Ha ezt elakarja

érni : akkor kezdje a' vágást, mikor a' falevelek hullani kezdenek; és legfelebb Új-eszten-dő napra, minden favágást elvégezzon az Épü-letekhez.

2. Ha a' fa lassan szárad: nem hasadozik úgy meg; és egyenlőbben szárad. Tehát az összeli vágásnak vége lévén, mindjárt ki kell a' fát nagyból télen által faragni.

3. A' maiak igen jónak találták a' Bikkfát és Cserfát Pünkösd előtt 14 nappal vágni. De mivel az ilyenkor vágott fák' tövei ritkán hajtanak újjonnan: csak ott lehet ezen jegyzést használni: a' hol az illyes Erdő sűrű lévén, semmi kárt se vall a' Gazda, ha a' törsök el-száradis.

4. Azokat a' Gerendákat és oszlopokat a' mellyek leásatnak, vagy vizekbe veretnek le: hasznosabb Nyárban vágni, és mindjárt a' kívánt végre alkalmaztatni; mint télben levag-dalván elebb kiszáraztani; és úgy tenni vízbe. Ha a' száraz fa megvizeződik: rothadásnak in-dúl. De a' nyers fa megnedvesítettik: csak ré-gi, és friss állapotjában tartatik meg.

5. A' hanyatlott idejű fa mind a' vízben mind a' szárazon hamarabb elvesz, mint az a' mellyik növésben van. Erre tehát különösen kell az Épületfák döntésekor vigyázni.

§. 177.

A'ki Épületnek való tartós fára akar szert tenni: az élőfát lábon szárajtsa meg, és ne vágja le egyszerre, hanem a' tövét vágja, vagy ko-szorúzza körül jó méllyen, 's hánynya bé földel.

Hogy ez a' faszáraztás módja legjobb: a' mindennapi tapasztalásból tudom, és legelső-ben is a' Jobbágyoktól láttam. Ezek jól tudván azt; hogy az Urbarium nekik a' száraz és dült

fát enged fájészásra magok tsinálnak titkon száraz fát, a' mondott módszerint. Az illy fa néha 2—3. esztendeigis elszinlik; és így igen lassan száradván; olly kemény, mint a' tsont, és semmi fejére nints. Némellyek egészen meghántják a' fáderekeit, és így ölik el. Ez is jó mód: de amaz jobb.

§. 178.

A' mi embereink rendszerint fejszékkel vagdalják le a' fákat; a' melly tselekedet épen nem gazdaság: mert a' favágó, tsak hogy neki nagyot nekellessék hajolni, a' fát nem töben; hanem jóvalis felebb vágja el; és így a' fának leg drágább részét bent hagyja a' földben; más részét pedig egy lábnyirais elforgátsolja, hogy a' Fejszével könnyebben középre érjen. A' gerendákért sokszor még annyitis adnánk, ha tsak egy lábbal vólnánakis hosszabbak. Mellyrenézve sokkal jobb azokat lefűrészelni, tsak hogy ez a' munka szaporátlan, és erős.

Itt azt azonbanszükség megjegyezni, hogy ámbár a' lefűrészélést, a' fejszénélvaló vágásnál jobbnak tartom, mindazonáltal a' lefűrészelés, nem egyedül a' legjobb mód. Ha tűzi fát vágunk: jobb a' fűrész a' fejszénél; sőt akarmínélis; minthogy azon kell ilyenkor igyekeznünk, hogy a' bent maradott tű újonnan kisarjazzék; és az Erdő pusztán ne maradjon. Ha ellenben Épületnek való Szálfákat akarunk szedni: jobb azokat tövestől kivenni; és a' helyét újonnan vetni.

Minálunk a' Kádárok és a' Sindelhasogatók a' fát így szokták tövestől kivenni. 1. Meghatározzák, melly részre kell a' fának düllesni. 2. a' düllessel ellenkező oldalon a' fatövet félkörül kiássák, és a' gyökereket mind el vagdal-

dalják. 3. ott is egy jó gödröt ásnak, a' melly oldalra akarják a' fát düteni. 4. A' fának legfelső gallyaira köteleket kötöznek, a' mellyeknél fogva a' fát megloggatják: ha a' fa egyszer meglődül: bizonyosan kifog dülleni, és a' két oldalról való gyökeretis kifogja magával rántani.

V. S Z A K A S Z.

Az Épületfáknak Épségben való Megtartásokról.

§. 179.

A' levágott nyersfát lehetetlen mindjárt mindenféle haszonra fordítani; hanem meg kell annak szikkadni, és érni; ha az Épületekben állandóságot keresünk. Három nyavalyával küszködnek főképen a' zölden levágott fák. 1. Külső színek, vagy fejrjek megrothadnak. 2. a' Szú által megemésztetnek. 3. a' száradás idejére meghasadoznak. A' rothadás bizonyosan a' nedvességnek bővségétől származik: mert a' tökéletesen kiszáradt fa, soká fogtartani. A' rothadás ellen való orvosság hát az lessz: ha a' fa mentől hamarább megszáraztatik; ez a' megszáradás egyszersmind ellent fog a' Szúnak is állani: mert a' tapasztalás azt mutatja; hogy a' Szú nem a' fát eszi, hanem a' fában való nedvességet. Hogy ha pedig a' tökéletes kiszáradás által a' nedvesség kihajtatik: a' Szú magában is eldöglik, vagy másuvá veszi magát.

De mivel mikor a' szegény Gazda az egyik veszedelemnek a' Szúnak, 's a' Rothadásnak ellentáll: nyomonn a' harmadik nyavalyába, t. i. a' meghasadozásba ejti a' fát; a' fának

épségben való megtartásokra, valami rendes Gazdaság módját kellett találni. A' Fa szű olyan természetű féreg, a' melly Juliusban, és Augustushban szorgalmasan felkeresi az olyan fákat, a' mellyekben a' bő nedvesség megtsipősödvén, rothadást ígér, 's bele tolik. Abban áll hát a' Mesterség, hogy ezen két Hónapokban viseltessék a' fának olly szorososan gondja, hogy a' Szű bele ne tojhassék, vagy ha bele tojikis, a' tojások ki ne kelhesenek.

A' M. Gazdák a' meghasadozás elkerülésére a' tsendes, és árnyékban való szikkasztást gyakorolják, midőn a' ledöntött fákat kifaragtatják nagyjából, de a' sűrű erdőben két esztendeigis hevertetik: és ez jó mód, de a' lábbon megszáraztással ingyen sem ér. Némelleyek vízbe tartják egy két holnapig. Ez is jó mód, némelleyek fákat, a' mellyek a' Szúra hajlandók, mint a' Nyír, Bikk, Gyertyán, és Cserfa: nem tsak a' meghasadáستól menti meg: hanem meg is keményíti a' szű ellen.

§. 180.

A' ki az Épületfákat vízbe akarja hányni: azokat se ki ne faragja, se meg ne hán'tsa: mert a' vízből való kivétel után a' fahéj fog árnyékot tartani, és a' hirtelen való kigőzölgést mérsékli. A' se használ azonban, ha a' fa soká hagyatik a' héjjában: mert a' héj, a' mint mondtam tsak arra való, hogy a' ki, és begőzölgést mérsékelje, és ne bérekecsze. Különben a' fa megkezd rothadni.

Ezek szerint a' három nyavalyának oka a' fa külsője lévén ha ezt fává keményítjük a' lábbon való száraztással, és megbántással, vagy vízbe hán'yással sokkal erősebb épületeket fo-

gunk tenni (a' mint mondám) a' nyavalyának is egyszerre nyakokat szegjük.

A' Fanemekis a' tartósságra sokat tesznek. Földbe, vagy földön, és falakon fekvő oszlopoknak, és gerendáknak Tölgyfa kell. Fedélnek pedig száraz helyre, keresztgerendáknak és szarúfáknak első a' Hárs, Nyár, Szíl, körisfa: második a' Fejérfenyő. A' Tölgy és Szurkos fenyő keves terhet birnakel. Az ilyen faragott fák nem hasadozhatnak meg: mert a' fának külsője, a' mellyből ez a' veszedelem következhetne, nagyobbára levétetvén, a' fának sűrű és kemény része van a' levegőnek kitétetve. A' víz tsatornáknak, és tsőknek való fákat, a' héjjokban szokás kiis helyen száraztani, kifűrni pedig azonnal, mihelyt lábokról levétettek.

A' nyereségre levágott fákat mindenkor a' vevő határozván meg, mit akar belőlők készíttetni: a' Gazda a' fának joságát kifaragtatással, s meghántással nem segítheti: mint-hogy nem tudja, mi lesz még idővel belőlők. Hát az ilyen fákat azonnal, akarminémű víz alá kell borítani, és 4—5 Hónapig víz alatt tartani. Az ilyen víz alatt tartott fák sokkal hamarább száradnak, soha meg nem hasadoznak, és tömöttebbek, mint azok, a' mellyek víz alatt nem vóltak.

Erre a' dologra méltó a' tapasztalást előhozni. A' Bodrokon a' Tiszára esztendőnként a' felsőbb Vármegyékből 100—200 összefűzött egész talpakatis lehoznak az emberek. Talpnak nem egy fát, hanem 12—16 szálfákból álló kötetést neveznek. Ezeket a' fákat télben vágják, mikor a' havon könnyű őket a' Bodrok partra vontatni. Ritkán esik meg, hogy a' héjjokat le hántsák. A' Jég tetején összefűzik őket, és

hogy hírek nélkül a' Gazdáknak el ne ússzanak (ha a' Bodrok a' jeget elhányja) gú's-sal megvagynak a' parthoz kötve. A' Bodrok jege soká nem tartván, az egész Talp vízben libeg egész Tavaszig, a' mikor megindítják őket, és lehozzák a' Hegyalljára és tovább. De mint-hogy a' Bodrok tavaszi megáradását ritkán végezi el Augustusig: a' Szálfák ki köttetnek ugyan, de úgy hogy azonban vízben álljanak. Látni való, hogy itten a' Talpaknak vízben tartása, tsupa kénytelenség, de olly hasznos, hogy fizetni kellene érte. Ugyanis a' mint magam sokat láttam a' Bodrokon lehozott fák közt soha tsak egy repedezett szálat se találhatni; nem hogy hasadozottat. A' Kádárok a' legegéssegebb hordó dongákat hasogatják, és az Átsok a' legerősebb és épebb gerendákat faragják belőlök. A' mellyből ezt a' következést tsinálok. 1. A' fákat télben lehet hasznosan vágni. 2. A' Bodrok mellyéki fa, 4 — 5 Honapigis vízben áll héjastol. 3. Augustusban kezdvén a' víz róla kapadni, tsendesen megszárad még azon az őszön. 4. A' Bodrok mellyéki fa ép, és igen erős. 5. A' mi itt kénytelenségből, és történetből a' fát megjavítja: nem leheté' szántsándékkal is tselekedni, az az, a' levágott Szálakat vízben áztatni?

Miképen keményíti meg a' víz a' fát? mit szív, vagy olasztki belőle, és mit tészzenle bele: a' Természet vizsgálókra tartozik.

§. 181.

A' lábon szárasztás, és vízbe áztatáson kívül, még a' megfüstöléssel, vagy párolgással is nevelik a' Gazdák az Épületfának tartósságát. Ez a' mód tapasztalásom szerint a' Szűszerette fákat is tartósokká teszi. Ha kifaragott

Bikk, Nyír, és Cserfa Épületfák szalma füstre rakathatnak: szút nem kapnak; és sok esztendőig szintúgy eltartanak, mint a Nyár, vagy Kőris, a fedel alatt. A Füstölőt hosszú árok-ból lehet tsinálni, és a gerendákat, szarufákat 's a t. keresztül tett fákra olly ritkán fektetni, hogy a füst mindenütt megjárhassa. Felül homokból fedelét lehet tsinálni; és a Füstölőt kissebbre vagy nagyobbra, 's hosszabbra húzni. Tizenkét öl hosszú, egy öl mély, és egy öl széles árokban a legnagyobb Épületek fedélfájatis meglehet két berakassál füstölni. Az így elkészült ároknak mind a két végén alacsony és előre nyúló szájját kell tsinálni, és ott rakni tüzet, a mely végéről fúj a szél. Két hetek alatt a fák egészen megfüstösödnek. Szalma, szalmás ganaj, podvás fa, rossz széna, és egyéb füstölő tűz, mind jó erre a végre. Ezt a fáradságot mindazok az Építők nem sajnálhatják: a kik szép Bikk, Nyír, Eger és Cserfájokból tsak azért nem építhetnek: mert tudják hogy a szú tsak hamar megemésztí.

§. 182.

A levegő és eső viszontagsági ellen az Épületeket, mint a Sindelt, hidak karsájit, pallóit, kerítéseket, igen jó gazdaság vólna, ha oltalmazni tudnánk. Vajmi sokfa megkimmellődne ez által. Én nem tudom, vagy a mit tudnék igen költségesnek találok. Azt tudom hogy a Svédeknek elég Erdőjök van; mégis hogy a gerendákat, szarufákat, oszlopokat, és sindeleket a rothadástól, és szúttól megőrizték: némelly materiákkal békenik. t. i. fenyő szurkot, és Kő olajat (Petroleum) kevervén egyűvé, vele a fákat békenik, és mintegy örökké tartókká teszik. A Házak és egyéb Épü-

Ietek tetejét ugyan ezzel a' Kenőttsel boritják bé. Mige e' meg nem szárad: porrá tört Molybdäenát, vagy szemés homokot szítálnak felül a' lágy kenőtsre. A' Molybdäenan vagy Homokon felül, ujra Kő-olajos Szúrok kenetik; ez a' kenőts nem csak a' rothadástól, hanem a' tűztől is meg menti a' fát: mert a' homokos szúrok a' tüzet nehezen kapja meg. Lehetne az olvasztott Szurkot, vagy Kő-olajjal kevert kalamászt, a' mint túl a' Dunán nevezik a' leállítandó oszlopok, karók tövei, és a' szabad levegőn álló Karfák megkenésekreis fordítani, vagy jól megpörkölni tűzzel. Hogy a' fa, és deszka végek megne hasadozzanak: vagy tiszta, vagy agyaggal kevert tehén trágyával békenetnek, és ez is egy jótselekedet.

§. 183.

Még a' maradt hátra, hogy az Erdőknek az Épület, Szerszám, és Tűzifán felül való egyéb hasznairól is valamit mondjak:

1. A' Makkolás a' Gazdának a' jó esztendőben ugyan megtölti az erszényjét. A' Makk termesztés tehát nem utolsó Gazdaság lévén, a' Gazdának igyekezni kellene azonn, hogy Makkja bővön teremne. A' Hernyó és Cserebogár (ha restelkedésünk miatt erőt vehet) a' három esztendőre való Makkolás nyereségét veszi el egyszerre. A' sűrű Erdők pedig annál kevesebbet teremnek. És így, ha a' haszon a' Makkból nagyobb; mint az Épületfából: a' sűrű Erdőt tanátsos (ha nem ritkánis) legalább több Allékkal megszaggatni. Az Allék, vagy Vágott utak két mellékje gyakran hoz Makkot.

2. A' Suska, vagy Gubats szedés, és Varga-tser készítés szintűgy hasznosok a' Gazdának. A' Cser-hántás a' fákat nagyonn vesztegeti.

Mellyre nézve, hogy a' fais megmaradjon, 's Csertis lehessen róla hántani: jó volna a' fák megifjítására javasolt meghántást a' Gyümöltsfákrol, a' Cserfákra is általvinni. Én a' próbát megtévén a' dolgot a' tapasztalásbólis bizonyítom. A' Csernek bővítésére már azt a' próbátis megtették, hogy a' levágott fáknak apró gallyait megtörték Tsertörőben, és egyformának találtatott a' Fahéjjal. Miért nem próbálják ezt a' mi vargáink? és miért készítik a' botskort Egerfa héjjával? E' tsak veresre festi a' bőrt: de tartóvá nem teszi.

3. A' Hamúzsír készítés, tsak úgy lehet a' Gazdának hasznos, ha olyan erdője van, a' mellyhez szekérhez férni nem lehet, és Makkot se terem. Ott is, a' hol haszontalanul sok fa rothad el, meg lehet. Hamúnak legjobb fák a' Gyertyán, Bikkfa, Egerfa, Nyirfa, Füz, Juhar, Kórisfa, Szilfa és Botzfa.

4. Megbetsülhetetlen haszna a' Tölgyeseknek, és Tsereknek abban áll, hogy a' Menyköütést magokra vonják. Az hát nem árt, sőt használ, ha a' Faluk mellett, és Pajták 's egyebek körül, távolag egyes Tölgyfák állanak, tsak a' dörgés idején alájok nem kell állani.

A' Vadászból mi haszon van: a' Gazda ember könnyen béírhatja, az Erdők jövedelme könyvben.

V É G E.

